

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

ALEKSEY NİKOLAYEViÇ KUROPATKİN VE ONUN
TÜRKMENİSTAN’IN FETHİ ADLI ESERİ
(Transkripsiyon ve Değerlendirme)

Ceyhun MAMMADOV

Danışman
Doç.Dr. Zafer ATAR

MANİSA-2021

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

ALEKSEY NİKOLAYEViÇ KUROPATKİN VE ONUN
TÜRKMENİSTAN’IN FETHİ ADLI ESERİ
(Transkripsiyon ve Değerlendirme)

Ceyhun MAMMADOV

Danışman
Doç.Dr. Zafer ATAR

MANİSA-2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin ve Onun Türkmenistan’ın Fethi Adlı Eseri (Transkripsiyon Ve Değerlendirme)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28.05.2021
Ceyhun MAMMADOV

ÖZET

Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin ve Onun Türkmenistan'ın Fethi Adlı Eseri (Transkripsiyon Ve Değerlendirme)

Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin 1848-1925 yılları arasında yaşamış ve Çarlık Rusya'sı ordusunda birçok üst düzey görevlerde bulunmuştur. Kuropatkin'in izlerini, Kuzey Afrika'da, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında, 1904-1905 Rus-Japon savaşında ve Türkistan'ın Rusya tarafından işgali sürecinde görmek mümkündür. Nitekim icra ettiği Hazar Ötesi Valiliği, Savaş Bakanlığı ve Türkistan Genel Valiliği görevleri, onun ne derece mühim biri olduğunu ortaya koymaktadır. 10 yaşında girdiği askeri okul ile tanıştığı Rus ordusundan, Bolşevik İhtilali sonrasında ayrılmış ve yaklaşık 50 yıllık askerlik kariyerini bu suretle tamamlamıştır. Çarlık Rusya'sında bulunduğu görevler onun üstün özelliklere sahip olduğunu ortaya koyuyorsa da, onu diğer askerlerden farklı kılan en belirgin özelliği, askerlik kariyeri boyunca edindiği izlenimleri, tarihi olayları, tecrübelerini kaleme almış olmasıdır. Nitekim ardında bıraktığı eserler günümüzde birçok araştırmaya kaynak olma niteliği taşımaktadır. Özellikle Türkistan coğrafyasına yönelik eserleri bu bakımdan oldukça önemlidir. Türkistan'ın işgali sürecinde bizzat görev alan Kuropatkin'in kaleme aldığı "Türkmenistan'ın Fethi Adlı Eseri" başlıklı eseri de bu kapsamda değerlendirilebilecek eserler arasındadır.

Anahtar Kelimeler:

Rusya, Türkistan, Kuropatkin, Ahal-Teke, Türkmenistan.

ABSTRACT

Alexey Nikolaevich Kuropatkin And His Book Entitled “The Conguest Of Turkmenistan” (Transcription And Evaluation)

Aleksey Nikolayevic Kuropatkin lived between 1848-1925 and he had many senior positions in Czarist Russia army. You can find out his traces many areas that in North Africa, 1877-1878 Ottoman-Russia war, 1904-1905 Russia-Japan war and occupation of Turkistan by Russia. To understand how important he was at that time, we can look at his career. Some of his duties are: Trans-Caspian governorate, war ministry and Turkestan Guvernor-General. He started his military career at the age of 10, but ended his 50-year military career after the Bolshevik revolution. The most important feature that made his more special than other soldiers beyond the duties he took in the army was that he wrote about his observations, experiences and historical events throughout his military career. Hence, many of the work he wrote were used as a source for scientific studies. Especially his his works on the geography of Turkestan are important. The work titled `The Conguest of Turkmenistan` written by Kuropatkin, who took part in the occupation of Turkestan, is among the works to be evaluated in this context,

Key words:

Russia, Turkestan, Kuropatkin, Ahal-Teke, Turkmenistan

ÖNSÖZ

Batı Türkistan'ın Ruslar tarafından işgaline dair, gerek işgaller esnasında gerekse işgallerin sonrasında, Rus askeri yetkililer ve diğer ilgililer tarafından pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Rusların Türkistan bölgesini işgali sırasında bölgede görevli olan, ayrıca daha sonra Türkistan Genel Valiliği görevini de ifa eden Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in günlüklerinin, hatıratlarının ve eserlerinin oldukça önemli olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim bizde, A.N. Kuropatkin'in **“Türkmenistan'ın Fethi”** “Завоевание Туркмении (Поход в Ахал-Теке в 1880 – 1881 гг.). С очерком военных действий в Средней Азии с 1839 по 1881 г. СПб., 1899. (ZavoevaniyeTurkmenii: Pohod v Ahal-teke v 1880-1881 gg. S oçerkom voennih deystviy v Sredney Azii s 1839 po 1881 g. SPb., 1899)” adlı eserinin transkripsiyonunu ve değerlendirmesini tez çalışmamız olarak belirleyerek, alana katkıda bulunmayı amaçladık. Kuropatkin'in “Türkmenistan'ın Fethi” adlı eseri, onun işgallerde bizzat görev alması ve sonrasında bu işgalleri kaleme alması nedeniyle ana kaynak hüviyeti özelliği taşımaktadır. Bu yönüyle eser, Türkistan'ın işgali hadisesini, Rusların bakış açısıyla ortaya koymaktadır.

1899 yılında Petersburg'da V.Berezovski tarafından yayınlanan A. N. Kuropatkin'in “Türkmenistan'ın Fethi” başlıklı bu eserinin transkripsiyonu esnasında karşılaştığımız en büyük problem, bir takım kelimelerin artık Rusçada kullanılmıyor olması ve bazı askeri terimlerin Türkçe karşılıklarının olmamasıdır. Zira Rusya tarihinde, toplumdaki değişikliklerin kelime dağarcığının bir kısmının sistematik olarak eskimesine yol açan dönüm noktaları vardır. Rusya için bu tür dönem 1917'den önce var olan sosyal-politik sistemdeki değişim ve Sovyet iktidarının kurulması ile ilişkili olaylar olmuştur. Bu dönemde birçok askeri terim yeniden adlandırılmıştır.

Bu çalışmada, anlama ve çevirmenin zorluğu açısından askeri terimler iki gruba ayrılır. Bunlardan birincisi Türkçede doğrudan karşılığı olan terimler, ikincisi ise Türkçede karşılığı olmayan Rus askeri terimlerdir. Son terim grubu, çeviriyle ilgili en sorunlu olanıdır; çünkü yeterliği elde etmek için belirli bir teriminin işleyişi hakkında derin bir bilgiye sahip olmak gerekiyor. Çalışmada, askeri terminolojinin

tercümesinde kelimelerin anlamsal olarak kaybolmamasına ve bozulmamasına özen gösterdik. Bu nedenle bazı Rusça kelimelerin orijinalliğini kaybetmemesi için kelimenin açıklamasını yaptık. Örneğin: Orenburg bölgesinin steplerinde askerler tarafından kullanılan katlanabilir çadıra “yulameka” (юламейка) adı verilmekteydi. Aynı zamanda Rusya’da, diğer ülkelerde olduğu gibi, yüzyıllar boyunca sadece kendine özgü bir ölçüm sistemi vardı (Verst, Fut, vb.). Kuropatkin’in, eserde Türkistan da kullanılan kelimelere de yer vermiştir. Eserde, develerin bakımıyla sorumlu olan yabancı kişilere “lauc”(лауч) veya hırsızlık anlamında kullanılan “alaman”(аламаны) gibi kelimelere rastlamak mümkündür.

İfade etmemiz gereken bir diğer husus ise Kuropatkin’in eserinde “içindekiler” kısmında yer alan başlıkların, eserin içerisinde alt başlıklar şeklinde yer almamış olmasıdır. Bu durum “içindekiler” kısmını sağlıklı bir şekilde oluşturmamıza engel teşkil etmiştir. Bu nedenle eserin aslına sadık kalmak suretiyle “içindekiler” kısmı oluşturulmuştur.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi’nde tamamladığım lisans eğitimimin ardından beni yüksek lisans eğitimi almam için yönlendiren, hiçbir konuda benden desteklerini esirgemeyen ve tez çalışmam için danışmanlığımı üstlenerek her adımda beni cesaretlendiren kıymetli hocam Doç. Dr. Zafer Atar’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez çalışmamın belirlenmesinde ve çalışmamın daha iyi olabilmesi için beni yönlendiren Prof. Dr. Abdullah Temizkan’a minnettar olduğumu belirtmek isterim. Bir teşekkür de her daim yanımda olan ve beni destekleyen ailemedir.

Ceyhun Mammadov

Manisa-2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
HAZIRLAYANIN GİRİŞİ	1
A. Türkistan Bölgesi ve Ruslar	1
B. Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Hayatı (17.03.1848-16.01.1925)	5
C. Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Eserleri	8
D. Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Aldığı Ödüller	11
GİRİŞ	13

1839-1876 Yıllarında Orta Asya'da Askeri Hareketler

<i>1839 Hive Seferi. 1853 Akmescit'in (Perov Kalesi) Alınması. 1864-1865 Yıllarındaki Sefer. Türkistan ve Çimkent'in Alınması. İkan'da Urallıların Kahramanlıkları. 1865 Taşkent'in Alınması. 1866 Seferi. Semerkant Yakınlarına 1868 Seferi. Semerkant Kalesinin Ordularımız Tarafından Muhafaza Edilmesi. 1871 Seferi. 1873 Hive Seferi. Türkistan, Krasnovod, Mangışlak ve Orenburg Birliklerinin Harekâtı. Hive'nin Alınması. Hive Sahasının Bastırılması. Çandır Altındaki Olay. 1875 Seferi. Hokand Hanlığının Alınması.</i>	13-78
--	-------

TÜRKMENİSTAN'IN FETHİ 1880-1881 Ahal-Teke Seferi

Türkmenistan'ın kısa askeri-coğrafi krokisi. Hazar Denizi'nin kıyısı. Mangışlak. Üst Yurt. Uzboy. Balhan ve Kopet-dağ Dağları. Ahal-Teke Vahası. Atrek, Geri-Rud ve Murgab Nehirleri. Türkmenistan Sahrası. İklim. Askeri yönden Türkmenistan yollarının genel özellikleri. Çekişlyar'dan Bami'ye yol. Mikhaylov körfezinden Kızıl-Arvat'a yol. Petroaleksandrov'dan Bami'ye yol. Bami'den Aşkabad'a yol. Türkmenistan'ın ahalisi. Türkmenlerin karakteri. Tarım. Alaman (hırsızlık) ve organizasyonu. Rusya ile Türkmenlerin ilk ilişkileri. Krasnovod'un işgali. 1877 Kızıl-Arvat'ın işgali ve terkedilmesi. Çata ve Çekişlyar'ın işgali ve Türkmenlerin bu kalelere saldırıları. 1879 Ahal-teke seferi. Sefer için yetersiz güç ve erzak. Dengil-Tepe'ye hareket ve kaleye saldırı. Başarısızlık. Kayıplar. Birliklerimiz geri çekilmesi. Türkmenlerin zaferinin Orta Asya'da oluşturduğu etki. Yeni sefer gerekliliği. General Tergukasov'un sunduğu Tekelere boyun eğdirme planı. Seferin komutasının General Skobelev'e verilmesi.

79-106

II. BÖLÜM

107

MİKHAİL DMİTRİYEViÇ SKOBELEV

Ahal-Teke seferinin plan esasları ve sefer için gerekli güç ve bütçe. Sefer birliğinin kadro ve sayısı. Birliğin gıda, silah, mühendislik ve sağlık malzemelerinin temini. Mikhaylov körfezinde iskele ve depoların yapılması. Hazar'a gidecek deniz taşıt araçlarının hesaplaması. Deve taşıtlarını oluşturmak için alınan tedbirler. Mikhaylov körfezinden Kızıl-Arvat'a kadar demir yolunun yapılması ve sefer için önemi. Zakaspiyskiy bölgesine General Skobelev'in gelişi. Bami'nin işgali. Mikhaylov ve Atrek hatlarıyla yüklerin bu noktaya taşınması. Develerin Atrek, Mangışlak ve Orenburg steplerinden temini. Deve nakliyatının oluşturulması. İletişim hattı boyunca tahkimat yapımı ve kumandanlara verilen talimat. Küçük bir birliğimizin Dengil-Tepe duvarlarına doğru harekâtı. 6 Temmuz tarihinde yapılan keşif. Geri çekilme. Bu harekâtın önemi. Tekelilerin saldırıları. Avcı takımları. 26 Kasım Bami'de birliğin ve ihtiyaçların toplanması. Bundan sonraki hareketin planı. Saldırıya geçiş. Askerlerin donanımı. Taşıma nakliyatı. Egyan-Batır-Kala'nın (Samur) alınması. Türkistan birliğinin kadrosu, sayısı ve yük taşıma araçları. Birliğin Petroaleksandrov'dan Bami'ye harekâtı.

107-141

III. BÖLÜM

142

Egyan-Batır-Kala'nın alınması ve ordu ile malzemelerin bu noktada toplanması. Dengil-Tepe kalesi. Yeni-Kale kasabası. Tekelilerin gücü. Keşif. Birliklerin saldırıya hazırlıkları. Savaş talimatları. Kararlı hareketin başlaması. 20 Aralık Yeni-Kale'nin alınması ve birliğimizin kaleye 800 kulaç yakınlığına yerleşmesi. 21 ve 28 Aralık keşifleri. Kuşatma planı. 23 Aralık Sad Petruseviça'da savaş ve kuşatma çalışmalarının başlangıcı. 23-28 Aralık kuşatma çalışmaları. Tekelilerin siper çalışmaları. Tekelilerin 28 Aralıkta çıkışları. 29 Aralık gecesi kuşatma işlerin yapılması. Hazırlık ve görkemli kalenin 29 Aralık kuşatılması. Kalenin savunma teçhizatları. 30 Aralık Tekelilerin çıkışları. Bombacı Nikiti'nin kahramanlığı. Kayıplarımız.

142-182

IV. BÖLÜM

183

1 Ocak 1881 yılında kuşatma işlerinin durumu. Tekelilerin başarısının ardından alınan kararlar. Kuşatma çalışmalarının yeni dağılımı. 31 Aralıktan 4 Ocak tarihine kadar yapılmış kuşatma çalışmaları. 4 Ocak Tekelilerin 3. saldırısı. Onların yenilgisi. 5 ve 6 Ocak çalışmaları. Fırtına. Mayın çalışmaları. 7 Ocak Tekelerin ölümlerini temizlemek için ateşkes. 10 Ocak kuşatma günü olarak belirlenmesi. Kale duvarında delik açma. Mayın çalışmalarının yavaşlaması ve kuşatmanın 2 gün ertelenmesi. 9, 10 ve 11 Ocak kuşatma hazırlıkları. 12 Ocak ön kuşatma çalışmalarının özellikleri. Topçuların dağılımı. 12 Ocak Dengil-Tepe'nin kuşatılması. Kuşatmanın varsayımı. Topçuların görevleri. Kuşatma şekli. Gaydarov'un gösteri birliğinin hareketi. Sağ birliğin hareketi. Patlama. Çökmede ve kale duvarlarında yapılan savaş. Kalenin iç istilası. Dengil-Tepe tepesine hareket ve buranın ele geçirilmesi. Kozelkov'un sol birliğinin hareketi. Topçuların bulunduğu nokta için yapılan savaş. Yedek birliğimizin savaşa dâhil olması. Kale içinde her 3 birlik askerlerinin birleşmesi. Kaleyi almamız ve Tekelilerin takibi. Skobelev'in kaçan Tekelilere süvariler ile saldırısı. Elde ettiğimiz ganimet ve verdiğimiz kayıplar. Tekelilerin kayıpları. Aşkabat'ın işgali. Birliğinin vaha ahalisinin geri dönmesi için kumlara hareketi. Zakaspiyskiy bölgesinin oluşturulması. 1884 Merv'in buraya bağlanması.

183-221

EK

222

SONUÇ

229

KAYNAKÇA

235

KISALTMALAR

- age. : Adı geçen eser.
agm. : Adı geçen makale
A.N. : Aleksey Nikolayeviç
.N. : evirenin notu.
g. : god (yıl).
s. : Sayfa.

HAZIRLAYANIN GİRİŞİ

A. Türkistan Bölgesi ve Ruslar

Türkistan bölgesini tarif etmek için kullanılan adlandırmalar tarihi süreç içinde bazı değişiklikler göstererek günümüze kadar gelmiştir. Zira coğrafi ve bölge adlandırmaları uzun tarihi süreçler sonucunda ortaya çıkar. Türkistan kavramı ilk kez eski İranlılar, daha sonra ise Araplar tarafından Orta Asya’da Türklerin yaşadığı bölgeleri tanımlamak için kullanılmıştır. Arap coğrafyacısı Yakubi, Pamir yaylasına Türkistan adını vermiş, İslam fetihleri dönemlerinde de Maveräünnehir’in doğusundaki dağlar ve kuzeyindeki ülkelere Türkistan adı verilmiştir. Ermeni tarihçisi Sebeos ise Türkistan’ın Amu Derya’dan başladığını ifade etmiştir. İslamiyet öncesi Sasaniler dönemini değerlendiren Musa Horenaki, Turkastanak kavramını eski Yunanlıların Skythia (İskit/Saka ülkesi) karşılığında kullanıldığını ifade etmiştir. 15. asırda Timur seferlerini anlatan kaynaklarda ise, Türklerin Maveräünnehir dışında yaşadıkları ülke Türkistan olarak ifade edilmiştir. Bunların dışında İbn Fadlan seyahatnamesinde Hazar Denizi’nin kuzeyindeki bölgeler için Biladü’t-Türk kavramını kullanmıştır. 580’lere doğru gelindiğinde ise Batı kaynaklarında Orta Asya coğrafyası için Turkhia (Türkiye) adı kullanılmaya başlanmıştır¹.

Ayrıca Türkistan için Hazar Denizi ve Edil’den (İdil) Çin Seddi’ne, Altaylardan Hindikuş’a kadar uzanan ülkeler manasına gelen “*Uluğ Türkistan*” ve “*Türkîli*” anlamı ile birlikte “*Doğu Türkistan*” ve “*İki Türkistan*” tabiri de kullanılmıştır². Türkistan bölgesine dair bir başka adlandırma da coğrafya bilimcisi Karl Ritter tarafından yapılmış ve bölge Ritter tarafından “Turan” olarak adlandırılmıştır³.

¹ Ahmet Taşağıl, “Türkistan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 41, İstanbul 2012, s. 556; Ahmet Zeki Velidi Togan, Bugünkü Türkîli (Türkistan) ve Yakın Tarihi Batı ve Kuzey Türkistan, Cilt 1, İstanbul 1981, s. 23; Baymirza Hayit, Milli Türkistan Hürriyet Davası, (Çev. Timur Kocaoğlu), Ankara, 2004, s. 119.

² Togan, age, s.2.

³ N. A. Mayev, russkiy turkestan, sbornik izdaniy po povodu politekhnikeskoy vıstavki, vıpusk pervıy, geografiya i statistika, topograficeskiy ocer turkestantskogo kraya, orografiya i gidrogeografiya

Ruslar ise Türkistan bölgesini coğrafik olarak orta kıta ovasının büyük bir kısmını oluşturduğunu kabul etmişler ve bölgeye “Средней Азии” yani “Orta Asya” olarak adlandırmışlardır. Avrupa’daki ilimi çalışmalarda veya seyahatnamelerde bölgeyi tanımlamada belki de bundan da etkilenererek “Central Asia” terimi kullanılmıştır.

Genel kabule göre günümüzde ise Türkistan bölgesi denildiği zaman, batı ve doğu olmak üzere ikiye ayrılmış bir coğrafya anlaşılmaktadır. Bu ayırımı göre Türkistan ismi “*Batı Türkistan’ı*” ifade ederken, Çin sınırlarında bulunan Türkistan bölgesi ise “*Doğu Türkistan’ı*” ifade etmektedir. Hali hazırda Türkistan adında bir devlet mevcut olmamakla beraber Batı Türkistan bölgesinde bağımsız devletler olan Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan yer almaktadır. Doğu Türkistan ise bölge Çin’e tâbi bir eyalettir. Eyalet iki vilayete ayrılmıştır. Birincisi Kaşgar, Hoten ve Yarkent şehirlerini, ikincisi ise Urumçi, Barköl, Kami vadi ve şehirlerini kapsamaktadır⁴. Devlet isimlerinden de anlaşılacağı üzere geçmişte olduğu gibi bu gün de Türkistan bölgesinde Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Uygur, Kara Kalpak, Tatar, Uygur gibi Türk kavimleri yerleşiktir.

Bölge tarihini kısaca ele aldığımızda; 15. yüzyıl sonrasında Türkistan’da önemli siyasi değişikliklerin meydana geldiğini görmekteyiz. Bu değişimin öncüleri Türkistan’a gelen Özbeklerdir. Özbekler, bölgede hüküm süren Timurluları ortadan kaldırmışlar, fakat kendileri de güçlü siyasi bir birlik haline gelemeyen Türkistan coğrafyasının Rus istilasına uğramasına kadar üç hanlık şeklinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu hanlıklardan; Buhara Hanlığı/Emirliği 1500’de, Hîve Hanlığı 1512’de, Hokand Hanlığı ise 1710’da kurulmuştur⁵. Bu devletler, hanlıklar ve uruklar arasında daima bir güç mücadelesi vardı. Fakat Rusya, 16. yüzyılda, Türkistan’ın tehlikeli bir rakibi oldu; ancak Türkistan devletleri bunun farkında değildi. Rusya, her ne kadar Çar IV. İvan döneminden beri, Sibiryaya yolu ile Çin’e; Türkistan yolu ile Hindistan’a ve Kafkaslar yolu ile İran ve Türkiye’ye

kraya, pod redakciyey moskva v universitet skoytopografii(katkov ve k) na strastnom bulvare, 1872, s.9.

⁴ Piyade Binbaşı Nazmi Bey, Kafkasya ve Türkistan, s.60.

⁵ Taşağıl, “Türkistan”, s.557.

ulaşmak çabası içinde idi ise de, 18. yüzyılın başlangıcına kadar, Türkistan'a karşı doğrudan doğruya askerî bir saldırıya geemedi⁶. Rusların harekete geçmemesi Türkistan ve halklarının bir süre daha kendi geleneksel yaşamlarına devam etmelerine olanak sağladı.

Rusya'nın 16. yüzyılda, Türkistan'ın tehlikeli bir rakibi olmasının ilk adımları 1552'de Kazan Hanlığı, 1556'da Astrahan'ın Ruslar tarafından işgali idi⁷. Bu arada Ruslar bir taraftan Kuzey Karadeniz'de diğer taraftan ise Balkanlar, Sibirya ve Türkistan'da işgal faaliyetlerine devam etmekte idi.

Rusların Kazak Türk Czlerini İşgali 1734-1869 yılları arasında oldu. Türkistan'da Kazak Türklerinin parçalı teşekkülleri Rusların içini kolaylaştırdı. Zira Kazak Türkleri Ulu, Orta ve Küçük Cz adlarında üç farklı topluluk halinde Türkistan'da yařamaktaydı⁸. Bu parçalı yapıya sahip cüzlerin yaşadıkları saha 19. yüzyılın ortalarında Issık Gl'den Sır Derya'nın mansabına kadar uzanan Kazak-Kırgız bozkırları Ruslar'ın eline geti⁹.

Ruslar bir taraftan Kazak cüzlerini ele geçirirken diğer taraftan ise Türkistan Hanlıklarını ele geçirme faaliyetlerini yürütmekte idi. Hive, Buhara ve Hokand Hanlığının Ruslarca işgali 1839'da Hive seferi ile bařlayarak¹⁰ 1875'te Hokand Hanlığı ve daha sonra Buhara Hanlığının Rus topraklarına katılması sonucunda Batı Türkistan'ın hkimiyeti tamamen Rusların eline geti¹¹.

Rus işgal ve ilhakları neticesinde, Buhara, Hive ve Hokand hanlıklarının Rus himayesi altına girmesinden sonra, Hive'nin batısında sakin Türkmenler ile Teginlerin(Tekeler) tedip ve cezalandırılmaları icra edildi. 1881'de General Skobelev, hücumla Göktepe Kalesini ve müteakiben Aşkabad'ı zapt etmişti.

⁶ Baymirza Hayit, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Ankara 1975, s.41-45.

⁷ İstoriya kazakhstan(ocerk), Deuir y., Redaktor L.İ.Drobjeva, Almatı 1993, s.175.; historia rossii centralnaya aziya v sostave rossiysky imerii, novoye literaturnoye obozreniye, evropeyskiy universitet v Saint-Peterburg 2008, s.33.; A.N. Kuropatkin, zavoevanie trkmenii v pokhod ahal-teke v 188 881 c oçerkom voennih dyestiv v sredney azii c 1839 po 1879 g.; Saint petersburg 1899. s.1; Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, Ankara 1999, s.45, 157-158.; Golden, age, 168-169.

⁸ M.A.Sarsambayev, Kazakhskoye Hanstvo Kak Suvernoye Gosudarstvo Srednevekovoy Epokhi, İnstitut Zakonadatelstva Respuliki Kazakhstan, Astana 2015, s.243-245.

⁹ Kurat, age, s.367.

¹⁰ Kurat, age, ss.368-369.

¹¹ A.N. Kuropatkin, zavoevanie trkmenii v pokhod ahal-teke v 1881881 c oçerkom voennih dyestiv v sredney azii c 1839 po 1879 g.; Saint petersburg 1899, s.1; Historia Rossii, centralnaya Aziya v sostave Rossiyskoy imperii, novoye literaturnoye obozreniye, s.76.

1884'te Merv Türkmenleri rızalarıyla Rus tâbiyetini kabul ettiklerinden, bu suretle Maverâ-i Bahr-i Hazar Vilayeti genişletilerek teşkil edildi¹². Böylece Ruslar Türkistan sahasına tamamen hâkim oldu.

Kuropatkin: "Türkemeya ve Türkmeler" adındaki bir diğer eserinde bölgeyi şu şekilde tarif etmiştir. Bu tarife göre "*Batı da Hazar deniziyle, güneyde Fars ve Afgan topraklarıyla, kuzey-doğuda Buhara ve Hive hanlıklarıyla, kuzeyde Mangışlak yarımadasıyla sınırlı olan 9.000 mil² ve Türkmen nüfus ağırlıklı olarak 1.000.000 ahalisi olan bu bölge Türkmeniye veya Türkmen stepleri olarak da adlandırılıyor. Hazar denizi yakınında olan kısmı ise Zakaspiyskiy bölgesi olarak adlandırıldı. Burada yaşayan en önemli 2 Türkmen kavmine değinmek istiyorum: Yemut ve Tekeler. Yemutların nüfusları 200.000 olarak bilinse de daha sonralar bu sayı abartılı olduğu anlaşılmıştır. Yemutlar iki gruptan oluşuyorlar: Bayram-Şali ve Kara-Çuha. Bu kavimlerin her birisi General Lomkin'in verdiği malumatlara göre 15.000 çadırdan oluşuyorlar. Bayram-Şali kavmi Hive sınırları içinde yaşamaktaydılar. Bunlar Aybugir defnesi, Sarı-Kamış gölü, Üst Yurt'un doğu kısımlarında ve İğdi kuyusu sınırları içinde göç ediyorlardı. Kara-Çuha kavmi ise Hazar denizine yakın yerlerde, yani Atrek, Gurgen ve Uzboy boyunca yaşamaktaydılar. Ahal-Teke Türkmenleri Kürendağın tabanı boyunca dar hat üzerinde yaşamaktadırlar. Bu hattın uzunluğu 250 genişliği ise 20 vesttir. Ahal-Tekeliler 2 soydan gelmektedirler. Bunlar: tahtamış ve utemiş soylarıdır. Tahtamışlar utemişlere göre daha barışçdırlar.*"¹³ diye yazan Kuropatkin bölgenin coğrafyası ve bölge halkları hakkında uzman olduğunu göstermektedir.

¹²Historia Rossii, centralnaya Aziya v sostave Rossiyskoy imperii, novoye literaturnoye obozreniye, s.78.; Piyade Binbaşı Nazmi Bey, Kafkasya ve Türkistan, s.44-45.; Kurat, age, s.371.

¹³ Aleksey Kuropatkin, Türkmeniye i Turkmeni, Topografiya V. A. Poletiki, S. Peterburg, ss.1-41.

B. Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Hayatı (17.03.1848-16.01.1925)

Tezimize konu olan eserin müellifi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'dir. Kuropatkin, 17 Mart 1848'de Vitebsk'te dünyaya geldi. Babası Nikolay Emelyanoviç Kuropatkin harp okulunda astsubay olarak çalışmaktaydı. Babasının orduda çalışkanlığı ve çok başarılı bir kişi olmasının yanında ailenin sahip olduğu asalet düzeyi, onun 1858 yılında Saint-Petersburg I Nolu Harp Okulu'nun hazırlık sınıfına kabul edilmesini sağladı. Böylece Kuropatkin on yaşında askerlik mesleğine ilk adımını attı. Kuropatkin, 1864 yılında Saint-Petersburg I Nolu Harp Okulu'ndan mezun oldu. Ardından Pavlov I Nolu Harp Okuluna kaydedildi. A. N. Kuropatkin 8 Ağustos 1866'da harp okulunu bitirdi. Kuropatkin, mezuniyet başarısı sayesinde elde ettiği görev yeri tercih hakkını Buhara Hanlığı ile savaşın sürdüğü Orenburg Askerî Bölgesi yönünde kullandı. Kuropatkin, 1866 yılı Kasım ayında ilk görev yeri olan Orenburg'a geldi. Taşkent'teki Orenburg Nişancı Taburu'nda görevle başladı. Ardından 1871 yılında Nikolayev Akademisi'nde öğrenciliğe başlayan ve bu akademiye de başarıyla bitiren Kuropatkin, Genelkurmay Başkanı F.L.Geyden'in kararıyla Fransız sömürgesi olan Cezayir'e göreve gönderildi. Resmiyette gezi olarak görülen bu görev, aslında Fransız ordusunun durumu hakkında istihbarî bilgi toplaması içindi¹⁴.

Kuropatkin Cezayir sömürge yönetimi konusunda yaptığı incelemeler ve kendisine verilen bilgiler sonucunda, Cezayir'in işgalini kolaylaştıran düzenli deve nakil servisinin Orta Asya'nın işgalinde de kullanılabilmesi için rapor hazırlayarak Genelkurmay'a sundu¹⁵. Söz konusu raporda belirtilen develerin ve bölgeyi bilen rehberlerin Türkistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesinde çok işe yarayacağı daha sonra anlaşılabilecekti. Zira teze konu olan Kuropatkin'in eserinde develerin seçimi ve üstlendikleri görevler ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

Daha sonra Kuropatkin 18 Aralık 1875'te tekrar Taşkent'e döndü. Burada Türkistan Askerî Bölgesi'nde başyaverlik görevini üstlendi. 21 Ocak 1876'da

¹⁴ Andrey Şavaev, Kuropatkin: Sudba Obolgannogo Generala, U Nikitsik Vorot, Moskova 2019, s.49-50; Ömer Karataş, Türkistan Son Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Günlükleri: Devrim Günlerinde Türkistan (1916-1917), İstanbul 2021, s.13-15.

¹⁵ Serkan Yazıcı-M. Bilal Çelik, "Türk Tarihinde Bir Rus General: Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin(1848-1925)", Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Dergisi 2008-1, s.234.

bölge merkezinde görevlendirildi. Nisan 1876 yılında çarın emriyle genel merkezde görevlendirildi. Mayıs 1876'da Türkistan Bölge Ordu Komutanı General Kaufman'ın emriyle Askerî Diplomatik Misyon Başkanlığı'na atandı. Kuropatkin 13 Eylül 1877'de 16. Piyade Tümeni'ne komutan olarak atandı. Bir yıl bu görevde kaldıktan sonra yarbay rütbesini aldı. 10 Haziran 1878'de kendisine albay rütbesi verildi. Ardından 6 Eylül 1878'de Genelkurmay Başkanı Piyade Generali Geyden'in emriyle Genelkurmay Asya Askerî Bölümü'ne yönetici olarak atandı. Kuropatkin, albay rütbesiyle 1877-78 Türk-Rus¹⁶ harbinde genel tümen merkezinin komutanlığı görevinde bulundu¹⁷. Gerek gösterdiği kahramanlık, gerekse General Skobolev ile birlikte ordunun yeniden yapılandırılması hususunda gösterdiği özveri ve yüklendiği sorumluluk nedeniyle “*Beyaz Komutan /белого генерала*” olarak ün buldu. 1877-78 Türk-Rus savaşını müteakip 1879 senesinde memur edileceği Türkistan Nişancı Tugay'ındaki görevine kadar Rus Genelkurmay Akademisinde hem hocalık yaptı hem de askerî eğitimine devam etti¹⁸. Albay Kuropatkin 14 Ağustos 1879'da Türkistan Nişancı Tugayı komutanlığına atandı¹⁹.

7 Haziran 1880'den 1 Kasım 1880'e kadar Kulca Askerî Öncü Kuvvetleri'nin komutanı olarak görev yapan ve bu sıralarda Kulca'da bulunan Albay Kuropatkin 27 Ekim 1880'de Ahal-Teke seferine katıldı²⁰.

Kuropatkin, Harbiye Bakanı Vannovski'nin önerisi ve Çarın da onayıyla 29 Ocak 1882'de 34 yaşında tümgeneral rütbesine yükseltildi. 1882 yılı Kasımında, Türkmenya'nın incelenmesi amacıyla oluşturulan, komisyon görevi için Saint-Petersburg'a gönderildi. 1884 yılında Harbiye Bakanı'nın emriyle oluşturulan “Kale İnşası Komisyonu” üyesi oldu. 1884 yaz başlarında Askerî Bilim Komitesi ona üçüncü kez keşif misyon görevi verdi²¹.

¹⁶ Osmanlı-Rus Savaşı.

¹⁷ Şavaev, age, s.60-99.

¹⁸ Muhamet Şen-Ferdi Çiftçioğlu, “Türkistan genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Türkistan İzlenimleri(1916)” Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2018 5(17), s.184-185; Yazıcı-Çelik, agm. s.235.

¹⁹ Şavaev, age, s.102.

²⁰ Şen-Çiftçioğlu, agm, s.185.

²¹ Şavaev, age, s.61-115; Karataş, age, s.17.

27 Mart 1890'da Zakaspiyskiy Bölgesinde yöneticisi olarak atanmasıyla Türkistan'a yeniden geldi. Aynı gün, korgeneral rütbesi verildi. 12 Aralık 1895-23 Şubat 1896 tarihleri arasında yine Çarlık tarafından, Zakaspiyskiy bölge yöneticisi General Kuropatkin, İran'a askerî diplomatik görevle gönderildi. 1897'de Çar II. Nikolay'ın emriyle tahta tekrar çıkan İran Şahı Muzafferüddin Kacar'ı tebrik etmek için bir kez daha Tahran'a gönderildi. Bu görevlendirmelerdeki rolü Kuropatkin'in 21 Aralık 1897'de Harbiye Bakanı olmasını sağladı²².

1898-1904 yılları arasında Harbiye Bakanı, Mançurya ordu komutanı ve Uzak Doğuda 1904-1905 yıllarında yapılan Rus-Japon savaşında ordu komutanı olarak atandı²³.

Rus-Japon savaşı mağlubiyeti sonrasında Türkistan'dan olduğu gibi Rus ordusundan da uzak kalan General, 1916 yılında kuzeybatı cephesine komutan olarak atanmasıyla orduya tekrar döndü. Türkistan'da başlayan isyanı bastırması ve bölgede huzuru sağlaması için Kuropatkin, 1916 Temmuz'unda Çarın onayıyla Türkistan Genel Valisi oldu. Yaklaşık bir yıl bu görevde bulunduktan sonra Rusya'daki siyasi gelişmeler sonucunda askerlik mesleğinden ayrılmak zorunda kaldı. Ardından köyü Şeşurino'ya dönen Kuropatkin ömrünün geri kalan kısmında sosyal işlerle meşgul oldu. A. N. Kuropatkin 1925 yılında 77 yaşında öldü²⁴.

Kuropatkin XIX yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında birçok askeri ve siyasi olaya yön vermiştir. 1917 yılında Kuropatkin "Benim 70 yıllık Hayatım" kitabını yazmaya başlamıştır. Ama ne yazık ki bu kitabı bitirmeden ölmüştür. Sadece bir kısım hatıratı yayımlanmıştır. Bu hatıratlarında onun doğumundan Harbiye Bakan'ı olmasına kadar olan süreci anlatmıştı. Önemli tarihi olaylara bu çalışmada değinmiştir²⁵.

²² Şavaev, age, s.124-160; Karataş, age, s.17.

²³ Karataş, age, s.17; Serkan Yazıcı-M. Bilal Çelik, agm, s.236.

²⁴ Karataş, age, s.18.

²⁵ Roman Saprikin, A. N. Kuropatkin: Jızn. Deyatelnost. Licnost. 1848-1925, Dissertatsia na soiskanie uçenoy stepeni kandidata istoričeskih nauk, Saratov 2003, s.4.

C. Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Eserleri

1. “Cezayir. SPb.,1877”²⁶ (Алжирия. СПб., 1877). Fransa'nın Kuzey Afrika'daki ekonomisini güçlendirme ve iyileştirme faaliyetleri, Türkistan'daki Rus üst düzey askeri yetkililerin dikkatini her zaman çekmiştir. Fransız Kuzey Afrika'sının tasvirine adanmış en dikkate değer eserlerden biri A.N.Kuropatkin'in kaleme aldığı “Cezayir” eseridir. Cezayir izlenimleri, “Voenny Sbornik” dergisindeki bir dizi yazışmaya dâhil edildi. 1877'de yayınlanan “Cezayir” kitabı bir genelleme çalışması haline geldi. Okurları sadece Fransız kolonisiyle tanıştırmakla kalmadı, aynı zamanda Türkistan'daki Rus birlikleri için Kuzey Afrika'daki savaş deneyiminden birçok pratik bilgi verdi. Bu ilk başarılı yazma girişimi, Kuropatkin'in gelecekteki verimli edebi etkinliğinin başlangıcıydı.

2. “Kaşgarya Üzerine Yazılar”²⁷ (Очерки Кашгарии. СПб., 1878). Eserde; Kaşgarya Devleti Hükümdarı Yakup Bey döneminin siyasî olayları başta olmak üzere, Kaşgarya bölgesinin coğrafi özellikleri, yer altı-yer üstü kaynakları, milattan önceki devirlerden başlayarak Çin'in Kaşgarya'yı ele geçirmesine kadarki tarihi, ekonomisi, kültürü ve sosyal hayatı hakkında enteresan bilgiler verilmekte, tespitler yapılmaktadır. Kuropatkin'in Kaşgarya adlı eseri 2008 yılında İstanbul Üniversitesinde yüksek lisans tez konusu olarak Paizula Wusiman tarafından çalışılmış ve Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmıştır.

3. “1877 - 1878 Rus-Türk savaşında General Skobelev'in müfrezelerinin eylemleri: Lovcha ve Plevna. C. 1-2. SpB. 1885”²⁸ (Действия отрядов генерала Скобелева в русско-турецко йвойне 1877 – 1878 гг.:Ловча и Плевна. Ч. 1 – 2. СПб., 1885). Bu eser, büyük bir kişisel cesaret sahibi olan seçkin Rus askeri lideri ve stratejisti Mihail Dmitrievich Skobelev'in (1843-1882)

²⁶ A.N. Kuropatkin, Aljiriya, Saint-Petersburg, 1877.

²⁷ A.N. Kuropatkin, Ocerki Kaşgarii, V. A Poletiki, Saint-Petersburg, 1878.

²⁸ A.N. Kuropatkin, Deystviye otryadov Generala Skobeleva v Russko-Tureckoy Voyne 1877-1878: Lovca i Plevna, C.1-2. SPb. Saint-Petersburg, 1885.

anısına ithaf edilmiştir. Kitap, 1881-1883'te Voenniy Sbornik'te yayınlanan Tümgeneral A. N. Kuropatkin'in gözden geçirilmiş ve genişletilmiş bir makale koleksiyonudur. Yayın, 1877-1878 Rus-Türk savaşı sırasında Lovcha ve Bulgaristan'daki Plevna yakınlarında, Osman Paşa ordusuna karşı mücadelede General Skobelev komutasındaki müfrezelerin eylemlerini anlatıyor. Kuropatkin'in Skobelev'e yakınlığı ve tüm savaşlara doğrudan katılımı, ona Plevna ve Lovcha'da Rus birliklerinin gösterdikleri güçlü ve zayıf yönlerini analiz etme ve inceleme fırsatı verdi.

4. “Korgeneral Kuropatkin'in 1895'te Tahran'a yaptığı geziyle ilgili tüm konu raporu”²⁹ (Все подданнейший отчет генерал-лейтенанта Куропаткина о поездке в Тегеран в 1895 г. Для выполнения Высочайше возложенного на него чрезвычайного поручения). 1895 raporu Rusya'nın güney komşusu komşusuna yönelik politikasının temel amaç ve hedefleri formüle edildi. Raporda Kuropatkin'in en fazla öne çıkardığı konu Rusya'nın İran'daki ekonomik politikasıdır.

5. “Türkmenistan'ın Fethi” Завоевание Туркмении (Поход в Ахал-Теке в 1880 – 1881 гг.). С очерком военных действий в Средней Азии с 1839 по 1881 г. СПб., 1899. (Zavoevaniye Turkmenii: Pohod v Ahal-teke v 1880-1881 gg. S oçerkom voennih deystviy v Sredney Azii s 1839 po 1881 g. SPb., 1899). Kitapta, 1839'dan 1876'ya kadar Orta Asya'daki askeri operasyonlar, askeri-coğrafi açıdan Türkmenistan'ın genel özellikleri, Yeni-Kale köyünün ele geçirilmesi, Dengil-Tepe kalesinin kuşatılması ve ele geçirilmesi, kayıplar, Aşkaabad'ın işgali, Trans-Hazar bölgelerinin oluşumu, Afgan birliklerinin Kuşka Nehri üzerindeki yenilgisi vb gibi konular yer almaktadır. Kitapta haritalar, planlar, portreler ve çizimler yer alıyor.

²⁹ A.N. Kuropatkin, Vse podaneyşiy otset general-leytenantu Kuropatkina o poyezdke v v Tegeran v 1895 dlya vıpolneniya Visocayşeyvozlojennogo na nego crezvıcaynego polojeniya. Saint-Petersburg, 1895.

6. “General Kuropatkin’in raporu”³⁰. C. 1-4. SPb., 1906 – 1907 (Отчет генерал-адъютанта Куропаткина. Т. 1 – 4. СПб., 1906 – 1907). Raporun ortaya çıkmasının nedeni, yazarın savaş deneyimini bir an önce inceleme arzusu ve kısmen de bir savaş bakanı ve askeri lider olarak kendisine yöneltilen suçlamalardan kendisini haklı çıkarma arzusuuydu.

7. “Rus Ordusunun Görevleri. C. 1 – 3. SPb.,1910”³¹ (Задачи русской армии. Т. 1 – 3. СПб., 1910). Bu eserde yazar, Rusya’nın tarihsel yollarını ve Rus ordusunun gelecekteki görevlerini tartışıyor. İlk cilt, Rus kabilesini birleştirmek ve Rusya’nın sınırlarını doğal sınırlara genişletmek için 15. - 18. yüzyıllarda Rus ordusunun görevlerini ortaya koyuyor: Baltık, Kara ve Hazar denizleri, Arktik ve Doğu okyanusları. Rus halkının Tatarlara, Litvanyalıları, Polonyalıları, Livonyalıları, İsveçlilere, Türklere karşı verdiği mücadeleden zaferle çıkması ve güçlü bir Rus devleti kurması için ne gibi çabalar gösterilmesi gerektiğini anlatıyor. Yazara göre, her yaşta kahramanlığın ana hatları şunlardı: derin inanç, çara bağlılık ve vatan sevgisi.

İkinci cilt ağırlıklı olarak 19. yüzyılın başında I. Napolyon ile yapılan savaşları ve Balkan Yarımadası’ndaki kurtuluş karakterli savaşları içermektedir. O zamanki hükümet yetkililerinin asıl dikkati, Balkan Yarımadası’ndaki bağımsız devletlerin organizasyonu da dâhil olmak üzere Avrupa işlerinin organizasyonuna gitti. Yazar, Batı etkilerinin yanı sıra böyle bir politikanın Rus kabilesinin zararına gittiğine ve Avrupa devletlerinden maddi ve manevi olarak Rusya’nın geri kalmasına katkıda bulunduğuna inanmaktadır.

Üçüncü ciltte Kuropatkin, 19. yüzyılın sonunda Rusya’nın konumunu ele almış ve aynı zamanda XX yüzyılda Rusya’nın ve Rus ordusunun ana görevlerini özetlemiştir. Bu görevlerin yerine getirilmesi için, yazarın görüşüne göre, Rus milli politikasına geri dönmek gerekir.

³⁰ A.N. Kuropatkin, Otcet general-adyutanta Kuropatkina. T.1-4. SPb. 1907.

³¹A.N. Kuropatkin, Zadaci Russkoy Armii. T. 1-3. SPb, 1910.

8. “General Kuropatkin’in Rus-Japon savaşı hakkında notları. Savaşın sonuçları. Berlin. 1911”³². Записки г. Куропаткина о русско-японской войне. Итоги войны Berlin. 1911. Bilindiği gibi, Rusya İmparatorluğu’nun Japonya ile olan savaşı kaybetmesinden sonra, Uzak Doğu’daki Rus silahlı kuvvetlerinin başkomutanı ve Rusya Savaş Bakanı Kuropatkin gözden düştü. Kuropatkin hemen Mançurya’daki yenilgisi hakkında bir “Rapor” hazırlamaya başladı. Bu “Rapor”da, olanların nedenlerini açıklamaya çalıştı. Ordu karargâhının memurları, generale “Rapor” un hazırlanmasında aktif yardımda bulundular.

Generalin Rus-Japon savaşı hakkındaki raporunun genel sonuçları hayal kırıklığı yaratıyor: bu olayların en bilgili görgü tanığı olarak, bölgenin doğru ve ayrıntılı haritalarını hazırlamaktan ve basmaktan, Port Arthur kalesini güçlendirmek için askeri sayısının yetersiz olduğunu yazıyor. Dahası, Uzak Doğu’daki Rus ordusunun Japonya’ya karşı savaşı kazanamayacağı, düşmanlıkların patlak vermesinden önce bile belliydi. Rusya’da, Japonya’nın modernizasyonu dikkate alınmadı. “Notlar” Japon ordusunun Rus ordusu üzerindeki askeri-ekonomik avantajlarını analiz etmek için yazar tarafından sağlanan birçok ilginç gerçek bilgiyi içerir.

9. “Rus-Çin sorunu. SPb., 1913”³³. (Русско-китайский вопрос. СПб., 1913). Kuropatkin bu eserinde Rusya’nın jeopolitik konumunu optimize etmek ve güvenliğini sağlamak için Rusya-Çin sınırını değiştirmenin kendi versiyonunu öneriyor.

Yukarıda bilgilerini verdiğimiz A.N Kuropatkin’in yayımlanmış eserleri dışında yayımlanmış günlükleri de vardır. Günlüklerden ilki 1898 sonuncusu ise 1917’de kaleme alınmıştır. General, günlüklerinde Rusya’daki siyasi gelişmeleri, görev yapığı yerlerin dikkat çeken özelliklerini, katıldığı savaşları, ordudan ayrılışı gibi tüm hayatına tesir eden olayları kayıt altına almıştır.

³²A.N. Kuropatkin, Zapiski generala Kuropatkina o Russko-Yaponskoy voyne. İtogi voyını. Berlin. 1911.

³³ A.N. Kuropatkin, Russko-Kitayskiy Vopros. SPb. 1913.

10. “Türkmeniya ve Türkmenler”³⁴, (Türkmeniya i Turkmeni, Topografiya V. A. Poletiki, S. Peterburg. 1879.) Bu eser 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yazar Türkmenya’nın coğrafi, iklimsal ve ekonomi yönlerini detayları bir şekilde anlatmıştır. İkinci bölümde ise bölgede yaşayan halkları ve kültürlerini anlatmıştır.

D. Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin’in Aldığı Ödüller

- 1. Taltif edildiği Rusya nişanları:** 1. Derece aziz Vladimir nişanı; Aleksandr Nevskiy nişanı ve ona ek elmas işaretli Beyaz Kartal, 2. Derece aziz Vladimir Nişanı. 1.Derece aziz Anna nişanı, 1. Derece aziz Stanislav nişanı; 3. Derece iki kılıçlı aziz Vladimir: 2. Derece iki kılıçlı aziz Anna; 2. Derece iki kılıçlı aziz Stanislav, 4. Derece iki kılıçlı ve kurdeleli aziz Vladimir nişanı, 3. Derece aziz Anna nişanı. 3. Derece 2 kılıklı ve kurdeleli aziz Stanislav nişanı, 3 ve 4. Derece aziz Georgiy nişanı.
- 2. Yabancı nişanlar:** 1. Derece Etiyopya yıldızı; Avusturya-Leopold Nişanı; Bulgaristan- 1. Derece elmas ve kılıçla süslü aziz Aleksandr nişanı; Buhara- 1. Derece taç, yıldız ve elmasla süslü İskender-Salis nişanı; İtalya- 1. Derece aziz Mavrikiy ve Lazar nişanı; Çin- 1. Derece 3. Klan ikili ejderha nişanı; Mecklenburg-Şverin- Vend nişanı; İran- üzerinde yıldız olan yeşil kurdele, 2. Derece aslan ve güneş nişanı; Romanya- Yıldız nişanının büyük haçı ve demir haç; Sırp- 1. Derece Beyaz Kartal ve Takov nişanının Subay haçı ile; Tunus- Şerefli Subay Haçı Nişanı; Türk- 1. Derece Osmaniye nişanı; Fransız- Onurlu Lejyon Büyük Haç, Büyük Subay, Kumanda ve Süvari Haçı Nişanı; Karadağ- 1. Derece 1. Daniila nişanı; Japonya- 1. Derece Doğan Güneş.³⁵

³⁴ A.N. Kuropatkin, (Türkmeniya i Turkmeni, Topografiya V. A. Poletiki, S. Peterburg. 1879.

³⁵ http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history_department/more.htm?id=11344189@SD_Empl_oyee (Erişim Tarihi 17.09.2020).

GİRİŞ

1839-1876 YILLARINDA ORTA ASYA'DA ASKERİ HAREKETLER

1839 Hive Seferi. 1853 Akmescit'in (Perov Kalesi) Alınması. 1864-1865 Yıllarındaki Sefer. Türkistan ve Çimkent'in Alınması. İkan'da Uralhıların Kahramanlıkları. 1865 Taşkent'in Alınması. 1866 Seferi. Semerkant Yakınlarına 1868 Seferi. Semerkant Kalesinin Ordularımız Tarafından Muhafaza Edilmesi. 1871 Seferi. 1873 Hive Seferi. Türkistan, Krasnovod, Mangışlak ve Orenburg Birliklerinin Harekâtı. Hive'nin Alınması. Hive Sahasının Bastırılması. Çandır Altındaki Olay. 1875 Seferi. Hokand Hanlığının Alınması.

Rusya'nın Doğuya, Orta Asya'ya harekâtı, Moğol Boyunduruğunun sona ermesiyle, 1472 yılında III. İvan'ın Perim ve Viyatki'yi almasıyla başlamıştır. 1552 yılında IV İvan Kazan'ı, 1554'te Astrahan'ı aldı; bundan sonra Kazak birlikleri daha da ilerlemeye başladılar. Yermak Sibirya'yı ele geçirdi; Ural Kazakları Ural nehrinde yerleştiler; 1587 yılında Tobolsk Kuruldu; 1661 yılında ise İrkutsk, (s.1) ve 1650 yılında Amur üzerindeki Albazin ele geçirildi. Yeni ele geçirilen toprakların Kuzey sınırında okyanus ve sert iklim vardı; Güneyi tamamen savunmasızdı, Orta Asya steplerinden geçmekteydi ve bu yüzden sürekli göçebe kavimler tarafından yağmalanıyordu, Onlar sakinlerimizi (Rusları) yağmalıyorlardı, hayvanları çalıyorlardı ve insanları köle yapmak için kaçırıyorlardı. Step'i sakinleştirmek için ve Orta Asya'daki yerleşik ahali ile doğru düzgün bir ticaret kurmak için büyük Petro buraya 2 sefer planladı: Birincisi Bekoviç-Çerkaski komutasında Hive'ye, diğeri ise, Sibirya tarafından, Buhgolts komutasında Üst İrtiş'e daha sonra ise Yarkent'e olacaktı. Birinci Sefer başarısız oldu. 1711 yılında tüm birlik Hive'de kılıçtan geçirildi. İkinci Seferin sonucu ise Orta İrtiş'in alınması ve orada Omsk şehrinin kurulmasıyla sonuçlandı, böylelikle Sibir Step hattının temeli atılmış oldu.

17. yüzyılın sonlarından 18. Yüzyılın başlarına kadar, Doğudan ve Güney Doğudan Hokandlılar ve çok güçlü olan Cungarlar tarafından baskı gören

Kırgızlar, çoğu kez Rusya'ya yanaştı ve bunlar Rusya'ya tabi olmak istiyorlardı. Ama bu isteği Rusya kabul etmedi. Aynı taleple Büyük Petroya Türkmenler de müracaat ettiler, bu istekleri de kabul edilmedi. Bu bölgenin güçsüz olmasına rağmen biz Ural nehrini, Ural dağlarını ve İrtiş nehrini geçmek istemiyorduk. Hokandlıların Sırdarya nehrinin alt kısmını almalarıyla ve Akmescit'in (şimdi Perov) kurulmasıyla ve Cungaryada Galdan Tserenom döneminde, Kırgızların durumu daha da kötü oldu: Küçük Orda Hokan'da tabii oldu, Büyük ve Orta Orda kısmen Galdan Tserenya'nın idaresi altına girdi. 2.000.000'lük Kırgız ahali arasında iç savaşlar daha da büyümeye başladı. Bize yakın olan Kırgız ordaları yine tabilik müracaatında bulundular. Bu istekleri red edilince, bizim onları koruyamayacağımızı anlayınca, bizim hatlara saldırmaya başladılar. Bunlardan büyük bir gurup Kazan'a kadar ilerledi.

1730 yılında Küçük Orda hanı Ebulhayr Rusya'ya tabi olmak istedi. Bunun karşılığında şartları vardı. Bizim ona ait olan toprakların sınırlarına takviye birlikleri yerleştirmemizi istedi ve Ebulhayr Han kendi ailesinin burada han sülalesi olarak kabul edilmesini talep etti. Ebulhar Han bize sınırlarımızı ihlal etmeyeceklerine dair söz veriyordu ve kendi bölgesinden geçen Ruslara ait ticaret kervanlarını koruyacağını söylüyordu. Orsk'un kurulmasıyla Orenburg Step Hattının temeli atıldı. Bu Rusya'nın Orta Asya'ya olan ilk adımıydı ama bu gelişme beklediğimiz sonucu vermedi.

Biz (Ruslar) bazen bize tabii olan bu kişileri (s.2) (Kırgızları) kendi soydaşlarından koruduk, bazen ise bizim sınırlarımızı ihlal ettikleri için kendilerini cezalandırdık. Bundan sonra yüz yıl Kırgızların ve Türkmenlerin baskısı ve yağmaları devam etti ve her yıl köle olarak Hive, Buhara ve Hokand pazarlarında yaklaşık 200 Rus köle olarak satılmaktaydı. Barışçıl Kırgızları korumak için, sınırlarımızı ihlal edenleri cezalandırmak ve çalınan hayvanların geri alınması için biz buraya askeri birlikler gönderiyorduk, bu askeri birlik gittikçe büyüdü ve bunların sayıları 2000 kişiye ulaştı. Bu birlikler aylarca bölgeyi gezdiler, aynı zamanda ticaret kervanlarını korudular. Ticaret kervanlarını

korumak için 200 piyade, 250 Kazak³⁶ ve 2 büyük silah kullanıldı, bu birlikler geriye dönünce çeteler soygun amacıyla tekrar kervanlara saldırdılar. 1830 yılında Ruslara tabii olan Kırgızların durumu şöyleydi; Batıdan Rusya ile komşu olan bu Kırgızlar diğer sınırlarda ise kendi soydaşları ile komşuydular. Komşu oldukları bu soydaşları Hive, Hokand hanlıklarına ve kısmen Çin'e tabi idiler. Akraba ve aynı kavim olmalarına rağmen hırsızlık, hayvanların çalınması ve köle ticareti sadece farklı ordadan olan Kırgızlar arasında değil aynı boylar arasında bile yaygındı. Yerli Rus ahaliyi korumak amacıyla ve aynı zamanda bize tabii olan Kırgızları korumak için gönderdiğimiz birliklerin faydasının olmadığını anlayınca hükümet step kenarlarında ve Ural Sıradağlarının doğu yamaçlarında küçük askeri birlikler oluşturdu. Bu adımda sonuç vermeyince stepin içlerine girme ve göçebelerin içine yerleşme kararı alındı. 1833 yılında Hazar Denizi üzerinde Novo Aleksandrov kalesi kuruldu. Daha sonra ise Kont Perov Orenburg hattı tarafında 4 kale inşa etti. Bu çalışmada sonuç vermeyince Hive'ye Sefer kararı alındı (s.3).

1839 HİVE SEFERİ

Hivelilerin soygunlarına son vermek amacıyla, bize tabii olan Kırgızları korumak, Asya'da ticareti geliştirmek, esirlerimizi kurtarmak ve Hive Hanlığının sakinlerini cezalandırmak amacıyla 1839 yılında Hive'ye sefer kararı alındı. Bu hanlığın Rus topraklarına dâhil edilmesi planlarımız içinde değildi. Hive seferi bazı resmi evraklarda arayış amaçlı olarak adlandırıldı. Seferin komutası General Yaver Perov'a verildi. General Perov tarafından oluşturulan sefer planı şöyleydi: Hive Hanlığının bastırılması için 4.000 kişi ve Hive Hanlığının yakınlarına 12 büyük silah (top) yerleştirilmesi yeterli olacaktı. Bu seferin başarısı doğru hesaplama, masraf ve insan ile at sayısının doğru tespit edilmesiyle mümkündü. Orenburg'dan İletski'ye ordan Üst-Yurt üzerinden yol 1250³⁷ verst³⁸ olarak

³⁶ Kazaklar, Rus Kazakları olarak da adlandırılırlar. Ukrayna ve Güney Rusya yerli halklarının karışımı ile 15. Yüzyıl dolaylarında Don ve Dinyeper nehirleri civarında ortaya çıkan etnik topluluk (ÇN).

³⁷ Orenburg'dan Hive'ye yol aslında 1400 versti.

³⁸ Bir Rus Ölçü birimidir. 1.0668 kilometre karşılık gelmektedir. (ÇN)

hesaplandı. Bir günde 25 verst kat edilmesi ve 50 geçit geçilmesi düşünüldü. Üst-Yurt üzerinden ise 18 geçit geçilerek Hive'ye varmayı planlıyorlardı. Seferin başlangıcı Mart ayının sonu veya Nisan ayının başlarında 1840 yılında düşünülmüyordu. Sonbaharda geri dönmeyi planlıyorlardı. Hive seferi beklentilere göre 6 ay sürecekti; (s.4) bu yüzden birliğin ihtiyaçları 1 yıl önceden oluşturulmaya başlandı, birliklerin dinlenmesi için iki nokta oluşturuldu. Birincisi Orenburg'dan 300 verst, ikincisi ise birinci noktadan 300 verst uzaklıkta idi. Kendileri ile 70 günlük idare edecek kadar yiyecek ve içecek alınmasını planladılar. Birlik 1,5 takım mermi ve mühimmat alacaktı. Askerlere yiyecek olarak her gün et ve şarap verilecekti. Birliğe kalın kıyafet (soğuklar için) temin edilecekti. Deve ihtiyacı 12.000 olarak hesaplandı. Bu develerin satın alınması düşünülmüyordu. Sefer için ordunun ihtiyaçları, lazım olan eşyalar, develerin alınması, yol gösterici kişilerin kiralanması ve diğer masraflar için (Kırgız ve Türkmenlere hediyeler) 475.000 Ruble ve 12.000 Çervonets'e ihtiyaç vardı.

Bu ihtiyaçlar için para devlet tarafından onaylandı. Ne yazık ki General Perov kararlarını aniden değiştirdi. 1840 yılı baharında yapılması planlanan bu seferi 1839 Kasım ayına aldı. Böylelikle bahar seferi yerinde kış seferi olacaktı. Böyle bir değişikliğin sebebi ise ordunun bahar ayında Hive'de su ihtiyaçlarını karşılayamayacağını düşünmesi olmuştur. Aynı zamanda develerin alınması yerine arabacı³⁹ ile birlikte develerin kiralanması kararı alındı. Develeri sadece yaz aylarında kiralamak mümkündü. Bu yüzden 1839 yazında bu develer kiralandı. Orenburg'dan 500 verst uzaklığında Emb nehri üzerinde ilk nokta, Emb nehrinden 160 verst uzaklığında Akbulak nehrinde ikinci nokta Kasım ayına kadar hazırlandı. Garnizonlar oluşturuldu, kaleler inşa edildi ve buraya malzemeler getirildi. Birinci kale Atı-Yakşı ikincisi ise Ak-Bulak olarak adlandırıldı. Ekim ayında Orenburg'da 3,5 tabur piyade toplandı. Bunlar 22. Piyade Tümeninden, 2.batarya, 4.süvari birliği, 8 dağ aracı⁴⁰, 6 tane top arabası ve 3. (Ural, Başkır ve

³⁹ Alınan develer kiralanacak develerden daha kötü ve bu develerin sahipleri ile beraber kiraladığımız için böyle bir durum daha uygundu.

⁴⁰ **Dağ topu**, dağ savaşlarında ve tekerlekli taşımının mümkün olmadığı yerlerde kullanılmak üzere tasarlanan toptur. Dağ topları piyade destek silahları benzerler ve genellikle at, insan veya katır yardımıyla taşınırlar.(ÇN).

Orenburg) Kazak Alayı idi. Planlanan 12. 000 deve yerine 9.500 deve kiralandı. (s.5) Toplam olarak 4.000 kişi ve 10.000 deve sefere katıldı.

Birlik, Orenburg'dan Kasım ayı başlarında 4 grup halinde hareket etti. Seferin başlangıcından sonra hava sıcaklığı -30° dereceye düştü. Birliğin hareketi yavaşladı. Büyük deve nakliyesini birlikler çevreliyordu. 28 Kasım da birlik Orenburg'dan 150 verst uzaklığında olan İlek nehrine vardı. 5 Aralık tarihinde ise toplam 270 verst yol kat etti. Hava sıcaklığı -32° düştü. Birlik güneş doğunca hareket ediyor ve saat 15:00 gibi durup dinleniyordu, develerin ve atların rahatça otlaması için bu saat uygundu. Kar kalınlığı çok da fazla değildi.

Aralık ayında garnizonlarda ve oluşturulan noktalarda iskorbüt ve yüksek ateşleme hastalıkları ortaya çıktı. Gıda da sıkıntı yoktu ama yakıt zor bulunuyordu. Emb nehrinden sonra çalı ve kamış bile yoktu. Develerin üzerinde göturdükleri odun tasarruf için askerlere çok az miktarda verildi. 10 Aralık'ta birlik ilk noktaya ulaştı. Emb nehri üzerindeki Atı-Yahşi noktasına vardılar. 32 günde 500 verst yol kat ettiler. Emb nehrine giden yol tamamen kar ile örtülmüştü. Ordu ilerlediği arazide yol yoktu, askerler karı temizleyerek yol açtılar. Geceledikleri noktaya ulaştıklarında ise develerin otlatılması için karı temizliyorlardı, otlağı koruyorlardı, develerin yüklerini indiriyor, sabah ise 10.000 deveyi tekrar yüklüyorlardı. Yakıt yoktu, askerler donuyordu. Kış şartlarına uygun giyisi çok da faydalı olmadı. Koyun postundan yapılan kürk çok çabuk kullanışsız hale geldi. Sırt ve göğsü soğuktan korumuyordu. Kalın şapkalar arkası geniş olduğu için askerleri rahatsız ediyordu. Böyle şartlara rağmen birlikte 202 hasta ve 34 ölüm vardır. Donarak ölen yoktu çünkü rüzgâr pek esmiyordu. Rüzgâr başladığında birlik hemen rüzgârın bitmesinin beklemek için duraklıyordu.

Atlar iyi durumdaydı (hepsi battaniyeyle örtülüyordu). Ama develerin %20'si yola devam edemiyordu. İnsanların ve develerin dinlenmesi için birkaç gün birlik Atı-Yahşi de durakladı. Yola devam etmeden önce (s.6) Kırgız arabacılar içinde ayaklanma yaşandı. Onlar Hivelilerden korktukları için yola devam etmek istemiyorlardı. Bunlardan ikisi öldürüldü bundan sonra diğerleri yola devam etmeyi kabul ettiler. Rusların Hive'ye harekâtı haberi Hive sınırlarına

çoktan ulaşmıştır. Onlar karşı koyabilmek için hazırlıklara başlamışlardı. Hive birliği Rus birliğine karşı yola çıktı. Bu birlikten bir tanesi 2.000-3.000 kişiden oluşuyordu. 18 Aralık'ta bizim ikinci noktamız olan Ak-Bulak'ta bizim birliğimize saldırdılar. Kanlı savaştan sonra Hiveliler geri püskürtüldü. Birkaç at ve deve çaldılar ve yaralı askerlerini yanlarında aldılar. Bizim tarafta ise 5 ölü 13 yaralı vardı.

30 Aralıkta Atı-Yahşi'dan birinci gurup yola çıktı. Daha sonraki günlerde ise diğer üç gurup harekete geçti. Ak-Bulak'a kadar 160 verst olan geçit diğer geçitlerden daha zor aşıldı. Birlik yolda çok büyük kar ile karşılaştı. 4 Ocakta yola çıkan son gurup 30 Ocakta hala Ak-Bulak'a ulaşmamıştı. Günde 6 verst yol kat edebiliyorlardı.

Deve kayıpları günden güne yükselmekteydi. Atlar develer için patikalar açıyordu. Bazı yerlerde ise askerler yolu kürekle açıyorlardı. Ağır silahlar elle taşınıyordu. Gıdalar tamamen kar ile örtüldü. Fırtınalar birliğin günlerce ilerlemesinin engelliyordu ve gruplar arasında iletişim kesilmekteydi. Açılan patikalar hemen kar ile doluyordu. Soğuk -20°C'nin üzerindeydi. Yakıt yoktu. İnsanların ilerlemeye gücü kalmadı. Sıcak yemek olmadığı için birlik içinde iskorbüt hastalığı ve yüksek ateş, aynı zamanda yakıtın dumanı ve kardan dolayı göz hastalıkları ortaya çıkmaya başladı. Ölüm oranı yükseldi. Ak-Bulak'a sadece 1.900 kişi varmıştır. Yani sefere çıkan kişilerin sadece yarısı hayatta kaldı. Ak-Bulak'a toplam 5.200 deve ulaştı. Bunlardan sadece 2.500'ü yola devam edebilecek durumdaydı. Yani başlangıçtaki deve sayısının ¼'ü.

Böyle durumda General Perov ilerlemenin bir anlamının olmadığı Hive'ye giden yolun yarısını kat edildikten sonra geri dönme kararı aldı. Birliğin geri dönmesi de zor oldu. 4 ve 5 Şubatta Ak-Bulak'tan ilk gurup yola çıktı. Yüzlerce develer günden güne ölmekteydi. (s.7) (s.8'de Harita çevrilecek) Gıda malzemelerinin çoğu bırakıldı ve gereksiz eşyalar yakıt olarak kullanıldı.

18 Şubatta birlik çok açız bir durumda Emb kalesine ulaştı. Yolda daha 1.800 deve kaybı verdiler. Bu yüzden yeni deve alınması ve bu develerin Emb'e

gelmesini bekleyen birlik burada 3 ay kalmak zorundaydı. Şubat ayının sonunda bile hava sıcaklığı -20°C derecedeydi. Orenburg'tan yola çıkan develerden geriye sadece 1.000 tanesi kalmıştı. Birlik Emb nehrinden 20 Mayıs'ta Orenburg'a yola çıktı. 2 Haziran'da birlik Orenburg'a ulaştı. Bunlardan 1.200'ü hasta, 1.000'den fazla kişi de ölmüştü.

Ural Kazakları ve onların atları az zarar görmüşlerdi. Çünkü onlar bu iklim şartlarına ve seferin tüm zorluklarına alışkındı.

Seferin başarısız olmasının başta gelen sebeplerinden en önemlisi sert kış ayı, karın yüksekliği, develerin yemlerinin olmaması ve yakıt sıkıntısıdır⁴¹.

Hive seferinin başarısızlığı stepte bizim otoritemizin sarsılmasına neden oldu. Kırgızların ayaklanmaları daha da artmaya başladı. Hive ve Buhara hanlıkları tarafından teşvik edilen Kırgızlar Kenersarı-Kasimov başkanlığında bize tabii olan Kırgızlara saldırıda bulundular, onlara Rusya'ya tabiliklerinden vazgeçmelerini bunu kabul etmediklerinde ise onları yağmalıyorlardı. Biz tabii olan Kırgızları korumak için 1845 yılında stepte 2 koruma noktası oluşturuldu. Bunlar Turgay ve İrgiz noktaları idi⁴². (Rapor Haritası No:1).

İki yıl sonra, biz Sır-Derya ağzına yerleştik. Burada yaşayan Kırgızların isteği üzerine Aral kalesini kurduk. Bu Kırgızlar güneyden Hiveliler ve Yemut Türkmenleri tarafından, doğudan ise Hokandlıların saldırısına uğradıkları için Rusya'ya tabii olmak istiyorlardı. Sır Derya nehrinde bir noktada olmamız yeterli olmadı. Hokandlıların saldırısı üzerine biz daha da ilerlemeye başladık. 1851 yılında (s.9) Hokand Kırgızları bize tabii olan Kırgızlardan 50.000 hayvan çaldılar. Böyle hırsızlığa sessiz kalmamız Hokandlılardan korktuğumuz anlamına gelmekteydi. Bunları takip etmek için gönderilen küçük birliğimiz çalınan hayvanları geri aldılar; Hokand birlikleri kendi Kırgızlarını desteklediler. Hokandlılara karşı sefer kaçınılmaz oldu. Bu sefer 1853 yılında Akmescit kalesinin alınması ile sonuçlandı. İsmi ise Perov kalesi olarak değiştirildi. Bu

⁴¹ Yakıtın olmaması, sıcak yemek olmamasına neden oluyor. Bu da birliğin kış aylarında ilerlemesine mani oluyordu. Buna biz Moğolistan seferinde de şahit olmuştuk.

⁴² Böyle noktalarda gümrüksüz ticaret serbestti.

noktanın elimize geçmesi Sır Derya nehri boyunca 400 verst arazinin elimize geçmesi anlamına geliyordu.

Akmescit'in alınması için yola çıkan birlik Orenburg'tan 2.100 kişi ve 12 ağır silah ile hareket etti. Sır Derya nehri üzerinde onlar için iki kale oluşturuldu: No:1 (şimdiki Kazalin) ve No:2 (şimdiki Karmakçı). 2 Temmuzda Akmescit ablukaya alındı. 28 Temmuzda ise bir aylık direnişten sonra Akmescit ele geçirildi. Hendek tünel yapılarak geçildi: yer altından kanal açıldı ve 2 noktada 49 put barut patlattık. Mayının patlatılması çok başarılı oldu. Kalenin kuzey duvarı dağıldı ve 10 kulaç⁴³ yer açıldı. Açılan bölgeye hareket eden askerlerimiz direnişe rağmen içeriye girmeyi başardı ve 29 dakika sonra kaleyi tamamen ele geçirdik. Saldırı zamanı 55 askerimiz öldü bunların yedisi rütbeli askerdı. Kalede 230 hokandlı cesedi toprağa verildi. Daha sonra yaralı 25 kişi öldü. Bizim ganimetler: 2 buncuk⁴⁴ (sancak), 8 rozet, 2 bakırdan yapılmış ağır silah ve 66 tüfek oldu.

Hokandlılar bizim Sır Derya hattının almamızı kabullenemediler. Onların çok sayıdaki çeteleri aynı yıl Perov kalesi yakınlarında gözüktü. Onların karşısına çıkan 300 askerimiz onların saldırısına uğradı. Perov kalesinden giden desteği gören Hokandlılar geri çekildiler. Biz bu olayda 2 rütbeli asker ve 25 askerimizi kayıp ettik. Aynı yılın kış aylarında çok sayıda Hokandlı ağır silahlarla Kaşgar Hanlığının kurucusu Yakup Bek'in komutasında Perov kalesine saldırmak için yaklaştı. Bizim garnizon 1.000 kişilik askerle Yarbay Ogarev komutasında Hokandlıların saldırısını beklemeden kendileri Hokandlılara saldırdılar. Kaleden 3 verst uzaklıkta kamalar birbirine değdi. (s.10) Hazırlıksız yakalanan Hokandlılar kaçmaya başladı. Tüm kampları elimize geçti, 4 buncuk, 7 sancak, 17 ağır silah ve 130 put barut ganimet aldık. Bu saldırıda biz 2 rütbeli ve 54 asker kaybettik.

Sır Derya ve Akmescit kalesini aldıktan sonra, Akmescit ile Verniy arasında Sibiry hattının uç noktasını oluşturan 900 verstlik bir arazide hala Hokandlılar rahatça hareket ediyolardı. Buradan, Sibiry ve Orenburg hatlarından

⁴³ Eski Rus uzunluk ölçümü, 1 kulaç=2.16 metre. (ÇN).

⁴⁴ Bir atkuyruğunun bağlı olduğu ağaç, XV-XVIII yüzyıllarda iktidar işareti olarak kullanılıyordu. Türkiye Türkçesinde "Tuğ" adı verilir. (ÇN).

bize tabii olan Kırgızları yağmalıyorlardı. Bu durum bizi rahatsız etse bile biz orta Asya’da yeni topraklar elde etmek istemiyorduk.

Perov ve Vernıy kalesinden stepe doğru gönderilen birliklerimizin amacı Hokand çetelerinin bulunduğu noktaları dağıtıp geri dönmektir. Böyle hareketlerin step ahalisini etkileyeceğini umuyorduk. Orenburg hattı üzerinden hareket ederek Culek kalesini dağıttık, bu kale Perov kalesinden 160 verst uzaklıktaydı.

1861 yılından ise askerlerimiz Perov ile Türkistan şehri ortasında bulunan Yanı Kurgan kalesini ele geçirdi. Burayı dağıttıktan sonra geriye döndüler.

1860 yılında birliklerimiz Sibirya hattının üzerinden Tokmak ve Pişpek kalesini dağıtıp geriye döndüler. Pişpek’in 5 günlük kuşatması sonunda 627 Hokand Sarbazı⁴⁵ teslim oldu ve elimize 3 sancak ile 5 ağır silah geçti. Ama bu şekilde saldırılarımız Asya için işe yaramıyordu. Bunlar sadece kaba kuvvet güçten anlıyorlardı. Ordularımızın kaleyi aldıktan sonra geri dönmesi yenilgi gibi gösteriliyordu ve bizi zayıf güç olarak anlatıyorlardı. Bizim ileri geri hareketlerimiz stepi sakinleştirmede tam tersi farklı neticeler ile sonuçlandı. Pişpek’in alınmasından sonra Hokandlılar Taşkent’ten Evliya Ata üzerinden Pişpek yıkıntılarına gelerek kaleyi tekrar inşa ettikten sonra cihat ilan ettiler, 20.000 kişi ve 10 ağır silah ile (s.11) Vernıy şehrini almak için ve bizi batı Sibirya’dan çıkartmak için yola çıktılar. Vernıy etrafında (Al Tav bölgesi) bulunan birliklerimiz 1.000 piyade ve Kazaklardan oluşmaktaydı. Onların komutanı cesur, tecrübeli ve Orta Asya işlerinin uzmanı olan Yarbay Kolpakov bulunuyordu. O, Asyalılar ile savaşta kazanmak için asker sayısından daha çok cesur davarnıp ve ani saldırmanın önemli olduğunu biliyordu. Yarbay Kolpakov biliyordu ki eğer Veney Kalesinin duvarlarının arkasında saklanıp bekleyseydi düşmanlara şehri ve yakındaki stanitsaları⁴⁶ teslim edecekti. Bu yüzden hızlı bir şekilde 3 bölük piyade, 4 sotnya⁴⁷ Kazak ve 6 ağır silah ile düşmana karşı yola

⁴⁵ Piyade.

⁴⁶ Kazak köyü. (ÇN).

⁴⁷ Bir sotnia veya sotnya, Kazak Hetmanate döneminde Ukrayna’da kullanılan bölgesel bir alt bölüm olan Slav kökenli askeri bir terimdir. Kelimenin tam anlamıyla "yüz" anlamına gelmektedir. Eserde ise yaklaşık 100-150 kişilik bir askeri birliği ifade etmektedir.

çıktı. 20 Ekim de Uzunağaç yakınlarında düşmana saldırdılar. Zor bir savaştan sonra, bizim topçularımız yakın mesafeden düşmana durmadan ateş ediyordu. Hokandlıla çok sayıda asker kaybı vererek geri çekildiler. Elimize 150 Hokandlı tüfeği geçti. Biz ise 2 rütbeli ve 31 askerimizi bu savaşta kayıp ettik.

Hokandlılar tarafından Pişpek'in yine bize karşı merkez güç haline gelmesi üzerine Yarbay Kolpakov'a bu noktanın alınması için emir verildi. Bunun için 8 bölük piyade, 2 sotnya Kazak ve birkaç havan topu ile Pişpek'e doğru yola çıktı. Yüksek ve kalın kilden olan kale duvarı ve önündeki hendeğin derin olması açık bir şekilde saldırı yapmamızı engelliyordu. Asyalıların duvarların arkasında iyi saklandıklarını bildiğimiz için 13 Ekim'e geldiğimizde gece Pişpek'i abluka altına aldık. 24 Ekim de duvarların yanına mayın döşedik. Mayınların patlatılması ve kalenin alınması için tüm hazırlıklar bitti.

Saat 11 gibi Pişpek'te yüksek sesler duyulmaya başladı. Duvardan açtıkları ateşleri durdurdular ve sesler geldi: Aman! Aman! (teslim). 22 rütbeli ve 554 sarbaz teslim oldu. Ganimet olarak 5 ağır silah, 3 sancak, 600 tüfek, 200 put barut ve diğer eşyalar elimize geçti. Bizim kayıplarımız ise 3 rütbeli, 40 asker olmuştur. 29 kişi ise aklını yitirmiştir. Duvarları (surları) dağıttıktan sonra birlik Verney şehrine döndü. Hokandlılar yine buraya döndüler ve yeniden kaleyi inşa etmeye başladılar. (s.12)

Bize tabii olan Kırgızlar yine şikâyetle bulunuyorlardı. Hokand çeteleri Sibirya ile Orenburg hatları arasında bulunan bu boş bölgeye sürekli saldırıda bulunuyorlardı. Bu duruma göz yumamazdık. 1863 yılında büyük kanun ve emir ile hatların birleştirilmesi, Evliya Ata, Çemkent ve Türkistan'ın alınması ve sınırimızın Arız nehrine taşımamıza karar verildi. Bunun nedenle 1864 yılı baharında her iki hattın küçük birlikler harekete geçti.

1864-66 SEFERİ TAŞKENT'İN ALINMASI.

6 Haziranda batı Sibirya birliği 2.500 kişi ile Albay Çernayev komutasında Evliya Ata'yı aldılar. 12 Haziranda ise Orenburg birliği Albay Verevkin

komutasında kısa sürede ilk nokta olan ve yerleşik hayat süren ahalisiyle (sartlar) Türkistan şehrini ele geçirdiler.

Bu noktalar alındıktan sonra iki birlik arasında 300 verst mesafe bulunmaktaydı. Bunların arasında bulunan bölgenin merkezinde ise önemli Hokand şehri Çimkent bulunuyordu. Bunların başlarında ise Alimkul bulunuyordu. Çimkent'in alınması için Tümgeneral Çernayev 1.300 kişilik birlik ile harekete geçti. Albay Verevkin'in yanında hareket etmesini istedi. Bu amaçla Türkistan'dan yola çıkan 400 kişilik birlik yolda Hokandlılar tarafından saldırıya uğradığından ve 80 kişi kayıp verdikleri için geri dönmek zorunda kaldılar. Bizim birliklerimiz iletişim kursalar bile Orenburg birliğinin başarısızlığından dolayı Evliya Ata'dan hareket eden birlik de geri çekilmek zorunda kalmıştır. Başarısızlığın nedeni ise iki başlı yönetimi göstermek yerindedir. Tümgeneral Çernayev'e Türkistan'daki ordunun tamamı tabi olduktan sonra (s.13) 19 Eylül 1864 yılında Çimkent'e doğru ilerleme kararı aldı. 10 ½ bölük, 13 ağır silah, 5 havan topu, 2 ½ sotnya Kazak ve bize tabi olan Kırgızlardan oluşturulan 1.000 polis ile harekete geçti. Aynı gece kuşatma çalışmaları başlatıldı. Çimkent içeriden içi beton kalın surlardan oluşmaktaydı. Uzun ve yüksekliği fazlaydı. Buranın garnizonu birkaç bin Hokand askerinden oluşuyordu ve bunlar çok iyi silahlanmışlardı. Hokandlılar kaleden çıkarak bizim kuşatma çalışmalarımızın yapıldığı noktalara saldırıda bulunuyorlardı. Ruslara yakın mesafede çalışma yapan Hokandlıları arkadan sıkı bir şekilde iyi nişancılar koruyarlardı. Bizim öndeki bölüğümüz Hokandlıların bu kadar yakın olmasına sessiz kalmayıp saldırıya geçmişlerdi. Hokandlılar geri çekilmeye ve kalenin kapısına doğru koşmaya başladılar. Bunları takip eden askerlerimizde kale kapısından kargaşada içeriye dâhil olmayı başarmıştır. General Çernayev durumun tehlikeli olduğunu, ama aynı zamanda elverişli olduğunu anladı. Öndeki bölükler diğer bölüklerin desteğini aldı ve Hokandlılara saldırarak kaleyi ele geçirdiler. Kaleden kaçan Hokandlılar bize: 11 buncuk, 4 sancak, 27 rozet, 23 ağır silah, 8 büyük havan topu ve bir sürü tüfek bıraktılar. Bu saldırıda 38 kişi kayıp ettik. Hükümetin verdiği görev başarı ile yerine yetirildi. Biz sağlam bir şekilde Çimkent'e yerleştik. Verimli Arısu vadisinde askerlerimizin ihtiyaçlarını karşılayacak gıda vardı. Ama

Çimkent'ten 114 verst uzaklığında Taşkent şehri bulunuyordu. Yüz binlerce kişinin bu şehirde bize başkaldıracağını biliyorduk. Çirçika vadisi, Angreyna ile çevrili bu bölge insanların yoğun yaşadığı bir yerdir. Bizim Taşkent'teki bu düşmanlarımız çok iyi silahlara sahiptir ve Buhara ile iş birliği yaparak bize karşı savaşa hazırlanıyorlardı. General Çernayev 1550 kişi ve 12 ağır silah ile Taşkent'e doğru yola çıktı. Şehrin tüccarlarını ve barışçıl insanlarını kendi tarafına çekerek şehri ele geçirmek istiyordu. Çimkent'in alınması burayı (Taşkent'i) etkileyeceğini düşünmüştür. Maalesef her şey tam tersi oldu. General Çernayev yardımcılarını dinleyerek şehir surlarına saldırmak için birliğe emir verdi. Bu saldırıyı Hokandlılar defetmişlerdi. Ölü ve yaralı olarak 4 rütbeli ve 78 asker kayıp verdik. (s.14)

Uzunagaç altındaki kahramanlığıyla tanınan Yarbay Obukh saldırı zamanı hayatını kayıp etti. Birlik Çimkent'e çekildi. Ordumuzun bu başarısızlığı Hokandlıları daha da cesaretlendirdi. Sonbaharda büyük sayıda Hokandlılar Rusya ile iletişim noktası olan Türkistan şehri yakınlarına geldiler. Hokandlıların ilk saldırısı aniden oldu. 100 Ural Kazağına saldırdılar. Kazakların bu savaşta gösterdikleri kahramanlık Rus birliklerinin en çok kahramanlık gösterdikleri savaşlardan bir tanesidir.

Taşkent yöneticisi Alimkul süvari, piyade ve birkaç ağır silahtan oluşan 10.000 kişilik birlik ile Çimkent'i geçerek Türkistan'a doğru ilerlemeye başladı. Çünkü burada Müslümanlar için önemli olan "Azret" camisi bulunmaktaydı. Küçük çeteler Kasım sonlarında gözüktüler. 2 Aralıkta ise Türkistan kalesi komutanına Alimkul'un Türkistan'ın 30-40 verst yakınına geldiği söylendi. Komutan keşif amacıyla Taşkent tarafına İkan köyüne (Türkistan'dan 25 verst uzaklığında) 2'si rütbeli, 5 küçük rütbeli, 98 Kazak ve 1 dağ topu, yanında 4 topçudan oluşan sotnya Ural Kazağı gönderdi.

Bu Kazak sotnyası Yasaul Serov komutasında 4 Aralık öğlen 2'de yola çıktılar. Aynı günün akşamı Hokandlılar tarafından saldırıya uğradılar. Sotnya'nın bir kısmı siperlere bir kısmı ise gıda ve yemle dolu torbalardan oluşturulan duvar arkasına saklandılar. Saldıranları tüfekle yayılım ateşi ve toptan açılan 2 ateş ile

karşıladılar. Geri çekilen düşman ağır silah ve tüfeklerden durmadan ateş açıyordu. Tüm gece Hokandlılar Kazaklara saldırmak için hazırda beklediler. Ama yeni saldırı yapmadılar. Sabah erkenden düşman kamış getirdi. Bu kamışlar ile çit oluşturarak saldırıya geçmek istiyorlardı. Kazaklar ise ara sıra ateş ediyorlardı. Bir sonraki gün savaş alanından 4 verst uzaklığında Türkistan yönünden silah sesleri duyuldu. Bu silah sesleri kaleden Kazaklara yardıma gelen 160 kişilik piyade ve 2 ağır silahtan birliğin açtığı ateş sesleriydi. Hokandlılar tarafından bu birlik püskürtüldü ve birlik amacına ulaşmadan geri döndü. (s.15)

Kazaklar 2 gün tek başına çatıştılar. Yaralıların sayısı gittikçe çoğalıyordu. 5 Aralık akşamı Alimkul, Kazaklara teslim olmalarını ve İslam'ı kabul etmelerini teklif etti. Ama Kazaklar bu teklifi reddettiler. Çalışmalar devam ediyordu. Son dövüş için Kazaklar hazırlık yaptılar. Develerin ve atların birçoğu ölmüştü. Kendilerini korumak amacıyla ölü hayvanların cesetlerini siper olarak kullandılar. 6 Aralık sabah Alimkul Kazaklara karşı saldırıya geçmek için emir verdi. Düşman hazırladıkları kalkanlarla Kazakların üzerine saldırıya geçti. Kazaklar çok zor anlar yaşadılar, ama her şeye rağmen düşmana karşı direniş gösterdiler. Saldırıya geçenlerin önünde savaşanlar yaklaştığında Kazaklar nokta ateşle onları vurup diğerlerinin ilerlemesi engellediler. Bizim üç Komiser ve 33 Kazak bu savaşta öldüler; 4 topçu ve çok sayıda Kazak yaralıydı. Daha fazla direniş imkânsızdı. 2 gündür ne yiyecekleri ne de ki içecekleri vardı. Serov ya ölmek ya da kalan Kazaklarla düşmanı yarıp geçip Türkistan'a ulaşmak kararı aldı. Tekerinin bir tanesi kırık olan tek boynuz silahını iterek sağlam ve yaralı Kazaklar ‘şerefe’ diye bağırarak saldırıya geçti. Şaşırان düşman ilk başta yol versede daha sonra kahraman Ruslara çok yakın mesafeden ateş açtılar. Her adım Kazaklar için zordu. Ölü ve yaralıların sayıları artmakta idi. Ağır yaralılar yolda kalıyorlardı, bunların kafaları Hokandlılar tarafından kesiliyordu. Bazı Kazaklar vücudunun beş altı yerinden yaralı olmalarına rağmen yola devam ediyordu. Yaralı olmayan yoktu. Geriye kalan Kazaklar üzerindeki kıyafetleri çıkararak atletle ellerinde silah kanlı yola devam ettiler. Kazakların geri çekilmesi 8 verst devam etti. Geri çekilenlerin yardımına Türkistan'dan yola çıkan 200 piyadeden ve 2 toptan oluşan birlik yetişti. Bu olayda: bir rütbeli, 4 Komiser, 50 Kazak

hayatını kaybetti; yaralılar:1 rütbeli, 36 Kazak, 4 Topçu. Sağlam 12 kişi vardı bunlardan 4'ü akıllarını yitirmiş vaziyetteydi.

Rusların bu direnişi Alimkul'un askerlerini şaşırttı. Birkaç yüz insanını kaybeden Alimkul Türkistan'a ilerleme düşüncesinden vazgeçti ve (s.16) Taşkent'te geri döndü.

1865 yılının ilkbaharında Buhara'da Ruslara karşı mücadele için hazırlıklar başladı. Buhara Emiri'nin askerleri Semerkant'tan Taşkent'te doğru yola çıktılar.

General Çernyaev Buharalıları takip ediyor ve Emir'in planlarından haberdardı. Rus Komutanı Rusya için neyin daha uygun olup olmadığına karar verecekti: birliğimizin zayıf olduğu için Buharalıların gelmesini ve bunların 114 verst uzaklığındaki Taşkent'te Hokandlılarla birleşerek gazavat ilan etmelerini bekleyecekti ya da saldırıya geçerek iki Asya Hanlığının birleşmesini engelleyecekti. Durum Çernyaeva sadece savunma yapabileceklerini gösteriyordu. Asker sayısı 2.000 kişi idi. Onların silahları yeterli değildi ve askerlere doğru düzgün para verilmiyordu. Orenburg'tan 2.000 verst uzaklıkta olan bu askerlerimiz düşmana karşı terkedilmişti. Petersburg'dan emir beklemek için vakit yoktu. Kendisi karar verecekti. General Çernyaev ilerlemeye karar verdi. Kendi askerlerine güveniyordu. Savaşmak için yeterli mermi ve malzeme olmamasına rağmen birlik azimliydi ve kendi komutanına güveniyordu.

Eklemek gerekirse Taşkent seferi için Petersburg'dan izin alınmıyorsa bile, Çernyaev tarafından yapılan sefer hiçbir Rus kanununu çiğnemiyordu.

Onun görevi Taşkent'i Hokand Hanlığından ayırıp, Rusya topraklarına dâhil etmeden bu bölgede bizim korumamız altında bağımsız bir bölge oluşturmak idi. Biz Taşkent'in Buhara ile birleşmesini silah zoruyla olsa bile engellemeliydik.

Nisan sonlarında yola çıkan General Çernyaev Circik Nehri üzerinde bulunan Niyazbek kalesini ele geçirdi. Taşkent'e giden su kanallarını kapattı ve şehri ablukaya aldı. 9 Mayıs'ta birliğimiz (s.17) Taşkent'ten 7 verst uzaklığında Alimkul'un birliklerini bozguna uğrattı. Alimkul bu savaşta öldürüldü. Biz 1.950 kişi ve 12 top ile Taşkent duvarlarına(surlarına) yaklaştık. Hokand Hanı şehri terk etmişti onun yerine şehre İskander-Bek komutasındaki Buharalıları yerleşmişlerdi.

Şehre hükmeden bu komutan en kısa zamanda Buhara'dan yardım geleceğini söylüyordu. Şehir 30.000 kişi ve 60 topla korunuyordu. 100.000 ahalisi olan ve 24 verst çevre uzunluğu olan şehri kuşatmanın anlamı yoktu. Bu yüzden General Çernyaev şehri açık saldırıyla almaya karar verdi. Bir takım konuşmalardan sonra, şehrin Güneybatısında da bulunan Kamelan kapısının ele geçirilmesi kararı alındı. Bu kapının ele geçirilmesi, saldırı merdivenleriyle ve hendeği geçmek için yapılan özel merdivenler yardımıyla gerçekleştirilecekti.

2.5 bölük saldırı birliğinin komutası kaptan Abramova verildi. Bu birliğin arkasından 4.5 bölükten ve 6 toptan oluşan destek birlik hareket edecekti. Albay Kraev Hokand kapıları (Kamelan kapısından 6 verst uzaklıkta) tarafında düşmanın dikkatini dağıtacaktı. 15 Haziran gece saat 2.30 da Abramov'un birliği sessizce Kamelan kapılarının 1.5 verst yakınlığına geldi. Develerin üzerinden merdivenleri alıp bahçe yolu ile ellerinde merdiven yavaş yavaş ilerliyorlardı. Arkalarından keskin nişancılar hareket ediyordu. Kapıya 100 metre kala düşman bunları fark etti. Silah sesleri duyuldu. Düşman hiçbirşey anlamadan birliğimiz onları surlardan aşağıya attı. Saldıran birliğimizin önünde rahip Malov elinde haçla gidiyordu.

Kalenin duvarını alan Abramov yardım bekliyordu ve aynı zamanda duvarda bulunan silahları aşağıya atıyordu. Düşman gittikçe daha da güçlü direniş göstermeye başladı. Yaklaşanları süngüyle vuruyorduk. Zor bir savaş sonrası, Abramov ve Kraevin birliği birleşip, şehrin merkezine doğru ilerlemeye başladı. General Çernyaev, yedek askerler geldikçe, (s.18) onları Abramovu desteklemek için gönderiyordu. Kale sabah 7.30 da alındı. Tüm gün sokaklarda savaş devam etti. Bazı yaşlılar General Çernyaev'in yanına gelerek ahalinin teslim olması için konuşacaklarını söylüyorlardı. Buna dayanarak ve gece şehirde kalmanın tehlikeli olduğu düşünen General Çernyaev orduyu şehir duvarlarına doğru çekti. Bundan yararlanan düşman yine saldırıya geçti. Ama gece olmasına rağmen askerlerimiz tekrar ilerlemeye başladılar ve düşman yine geriye çekildi.

Sabah savaş yine canlandı, ama dünkü gibi gergin değildi. Ahali ile görüşmeler devam ediyordu. Şehirde yangın başladı. 17 Haziran da tüm şehrin

aksakalları⁴⁸ General Çernyaev'in yanına gelerek şehrin teslim olduğunu söylediler. Şüphesiz ki şehir teslim olmuştu. Ganimet olarak biz: 16 sancak, 63 top, 2,000 pud⁴⁹ barut ele geçirdik. 125 kişi bu savaş zamanı öldü veya yaralandı. Yaralıların çoğu soğuk silahtan⁵⁰ yaralanmıştı.

Taşkent'i aldıktan sonra Sır-Darya nehrine doğru ilerleyerek Çinaz kalesine sağlam bir şekilde yerleştik. Bu noktadan askerlerimiz Taşken'te yapılan ani saldırıları önleyebilir ve aynı zamanda Hokand Hanlığının Çinaz-Hocent-Hokand üzerinden ve Buhara Hanlığı'nın Çinaz-Cızak-Semerkant üzerinden gelen tehlikesini engelliye bilirdik. Buhara emiri Hokand tahtına ona tabi olan Hudayar-Han'ı oturtmuştu. General Çernyaev'dan Taşkent'ten çıkmasını talep etti. Görüşmeler pek bir sonuç vermedi. Emir bizim elçileri ve tüccarlarımızı tutukladı. Çernyaev Emir'i korkutmak için 1866 Şubat ayında Çinaz'dan Cızak'a sefer düzenledi. Hayvan yiyeceğinin, arabanın eksik olması ve Petersburg'dan gelen geri çekilme emri üzerine bu sefer yarıda kaldı.

Bu olay, düşman tarafından farklı anlaşıldı. Bizim yenildiğimizi düşünen Buhara ahalisi arasında ve bizim elde ettiğimiz yeni topraklarda bu düşünce canlanmaya başladı. 1866 yılında ilkbaharda Emir çok sayıda askerle Taşkent'e doğru ilerlemeye başladı.(s.19)

General Çernyaev'in yerine tayin edilen General Romanov'un görevi topraklarımızı daha da büyütmek değildi. Tabi ki Merkezden eğer bir emir gelmediyse.

Aldığımız yeni topraklarda Orenburg Genel Valiliğine bağlı Türkistan Oblastı oluşturuldu. 8 Mayıs 1866 yılında İrcar üzerinde Çinaz yakınında General Romanov 3.000 kişiyle 35.000 kişilik Buhara emirinin ordusuna saldırdı. Bu savaşta başarılı olan ordumuz çok önemli olan Hocend'e⁵¹ doğru ilerlemeye başladı. Bu nokta Buhara askerleri tarafından kontrol ediliyordu. Burayı alarak Hokand ve Buhara hanlıklarını birbirinden ayırıp ve Sır-Darya akıntısında sağlam

⁴⁸ Ak Sakal: Beyaz sakallı, yaşlı. (ÇN).

⁴⁹ Eski Rus ağırlık ölçü birimi, 1 pud= 16.38 kg.(ÇN).

⁵⁰ Kılıç, bıçak, kama. (ÇN).

⁵¹ Şehir, Siriderya Nehrinde, Fergana Vadisinin ağzında olup Asırlar boyunca İpek Yolu güzergâhında düğüm noktasında konumlanmıştır. (ÇN).

bir şekilde yerleşmiş olacaktık. Şehir 11 verst uzunluğunda surlarla çevriliydi, duvarları iki katlı ve çok sağlamdı. Surların tepelerinde toplar yerleştirilmişti. 17 Mayıs'ta bizim birliğimiz şehre yaklaştı ve küçük bir kuşatma sonucu 24 Mayıs'ta şehir alındı. Saldırı günü Kalenin duvarından 60 kulaç mesafede Breş-Batarya⁵² yerleştirmemiz bizim için saldırıyı daha da kolaylaştırdı. Bizim yiğitlerimiz mermi, taş ve bıçaktan korkmadılar öğlen saat 2'de başta rütbeliler olarak saldırıya geçtiler. Bunların çoğu ölüp düştü ama yerlerine yenileri geldi. İlk saldırımız engellendi. Yardıma gelen yedek askerlerle yine saldırıya geçtik. Bu sefer duvarı geçerek şehre girdik. Sokaklarda savaş devam ediyordu. Şehir akşam 7 de teslim oldu. Biz büyük sancağı ve 13 ağır silahı aldık. Bu saldırıda: 7 rütbeli ve 76 asker öldü; 57 kişi ise sarsılmıştı.

Orenburg Askeri Bölgesinin komutanı General Krişanov'un birliğe gelmesiyle Buhara ordularına karşı harekete geçtiler.2 ve 18 Ekim iki kale ordumuzun eline geçti: Ura-Tübe ve Cızak. Her iki kale saldırı sonucu alındı. Bu saldırıda topçulara diğer savaşlardan daha önemli rol verilmiştir. (s.20) Ve başarılı oldular. Bataryalar bu saldırıda çok başarılı bir sonuç gösterdiler. Onların yakından ateş etmeleri sonucunda duvarlarda çatlak oluştu. Ura-Tübe'de Breş-bataryadan (topçu birliği) atılan 150 bomba sonucunda, duvarda 2 delik açıldı. Bunlardan bir tanesi 2 kulaç genişliğinde ve 1 kulaç uzunluğundaydı. Bundan başka, düşmanın dikkatini dağıtmak için farklı yerlerden merdiven yardımıyla saldırı gerçekleşti. En çok kaybı bu merdivenlerle saldırı zamanı verdik. Ura-Tübe'ya saldırı zamanı en zorluk çeken Kont Voronçov-Daşkova tabi olan Kaptan Şaufus ve Gluhovski'nin birlikleri oldu. Şaufus'un birliği 1. Türkistan Nişancı Taburunun 2 bölümünden ve 200 kişilik lağımcılarından oluşuyordu. Bu birlikten 77 kişi bu saldırıda öldü. Diğer kaptanın birliğinde ise 74 kişi hayatını yitirdi. Islak merdivenleri taşıyan cesur askerlerimiz, merdivenlerin ince olan tarafını yanlışlıkla yere kalın olan tarafına ise duvara yasladılar. Bir merdiveni 30 kişi taşıyordu. Duvara yasladıktan sonra herkes merdivene çıkmak için kendini öne attı. İlk bölüm komutanı Kaptan Gripenberg onun ardından bir kaç asker merdivene çıkınca, merdiven kırıldı. Bu olayı gören ve duvara çıkmayı başaran

⁵² Kuşatma çalışmaları sırasında gedik açmak için oluşturulan topçu bataryası. (ÇN)

cesur askerlerimiz hemen çıktıkları duvarın kulelerini ele geçirerek oraya sığındılar. Birliğimiz kalenin kapısını kütükle kırıncaya kadar bu cesur askerler sığındıkları kulelerde düşmanlardan kendilerini savundular. Ura-Tübe'nin alınması bize pahalıya mal oldu. 7 rütbeli askerimizi kaybettik bunlardan 3'ü öldü. Kaptan Baranov komutasında ki topçu birliğimiz en az kayıpla en hızlı şekilde şehre girmeyi başardı.

Ura-Tyube ve Cızak'ın alındığı zaman ganimet olarak 20 sancak ve 39 top silah elimize geçti. Bizim askerlerimizin ölü ve yaralı sayısı 224 kişi idi.

Yeniden oluşturulan Türkistan Bölgesi'nin içine tüm step göçebe Kırgızlar da dâhil oldular ve bu bölge bizim arazilere dâhil edildi. Stepte sakinlik yaratıldı. Step'i sakinleştirdik ama aynı zamanda 3 Orta Asya hanlığı ile temasa girmiş olduk: (s.21) Hokand, Buhara ve Hive. Bu hanlıklar uluslararası kanunları kabul etmiyorlardı ve sadece güçten anlıyorlardı. Bu dönemlerde Çin'in Doğu bölgelerinde (Doğu Türkistan) hızla 1862-1865 yıllarında Dungan isyanı geliyordu. Bu isyanlar sonucu olarak Çin'den ayrılan bölgede 1867 yılında iki Müslüman bölgesi oluştu: Zamanında Ak-Mescit'de bizimle savaşan Yakub-Bek yönetiminde Kulca ve Kaşgarya. Müslümanların birlik oluşturup gâvur Ruslara karşı savaşmaları tehlikesi ortaya çıktı. Bizim sınır bölgemizde ki ordularımız iki tane birbirlerinden bağımsız komutana tabi oldular(Verney şehrinden Alatava bölgesi, Taşkent şehrinden ise Türkistan bölgesi olarak yönetiliyordu). Bunlardan birisi Batı-Sibirya, diğeri ise Orenburg genel valisi tarafından yönetiliyordu. Telgrafın olmaması ve mesafenin 2,000 verst olmasından dolayı (Taşkent-Orenburg arası) birlikte hareket etmeden söz edilemezdi. Bu sorunu çözmek amacıyla 1867 yılında Türkistan Genel Valiliği ve Askeri Bölgesi oluşturuldu. Türkistan Oblastı, Semirecensk ve kısmen Semipalatinsk Oblastı ve Alatav bölgesi valiliğin sınırlarına dâhil edildi.

Türkistan Genel Valiliğine atanan General Yaver Kaufman'ın⁵³ komşu olan Orta Asya Devletleri ile görüşmeler yapmasına, savaş açmasına ve barış yapmasına izin verildi.

⁵³ **Konstantin Petroviç Kaufmann**, Orta Asya'daki geniş toprakları Rus Çarlığı'na katan ve 20 yıl boyunca Rus Türkistanı'nı yöneten General. (ÇN).

1867 yılında bölgeye gelen General Kaufman, ahalinin rahatsızlığıyla karşılaştı. Bu rahatsızlığı gidermek için bölgenin yönetimini düzenleyip, Orta Asya yöneticileri ile sulh yolu ile barış yapılmasına odaklandı. Hokand Hanlığı bu adımlara karşılık verdi. Hokand hanı Hudayar-Han ile Ruslarla ticaret yapılması için anlaşma yapıldı. Bu anlaşma 1875 kadar sürdü bu tarihte isyancılar bizimle arkadaş olan hanı kovdular, bizde buna cevap olarak bunlara karşı sefer yapıp burayı fetih etmek zorunda kaldık. Buhara Hanlığı ile yaptığımız görüşler sonuç vermedi. Buhara Emiri bizim Ura-Tyube ve Cızak'tan çıkmamızı talep etti. Bu isteği kabul edemezdik, çünkü herkes bizim Buhara karşısında zayıf kalıp geri adım attığımızı düşünecekti. (s.22) Aynı zamanda Buhara Emiri Semerkant'ta büyük bir ordu toplamıştı. 10.000 Türkmen asker kiralamış ve Hive, Kaşgar, Afganistanla bize karşı birlik oluşturmaları için görüşmeler yapıyordu. (s.23)

Konstantin Petrovič Kaufmann

1868 SEMERKANT SEFERİ

1868 yılı baharı gergin başladı. Mart ayında, din adamlarının etkisiyle, Emir gazavat ilan etti. Müslümanlar arasında bu olay sempatik karşılandı. Gazavatın vaizleri Taşkent, Ura-Tyube ve Cızak pazarlarına gelerek insanları ayaklandırıdılar. Feth ettiğimiz şehirlerde tek başına gezen askerlerimize saldırılar düzenlemeye başladılar. Taşkent ahalisi de ayaklandı. Emir isteklerini yapmamız için direniyordu ve mücadeleyi bizim sınırlarımız içine taşımak için hazırlıklara başladı. Yan-Kurgan ve Cızak'ta Buhara çeteleri gözüksü. Önde bulunan keşif ekiplerimizin arasında iletişimi kestiler. Çeteler Taşkent yakınlarında da gözükmeye başladı. Kuramin Uyezdinde Kazakgarnizonuna saldırdılar. Semirecensk Oblastında Kara-Kırgızlar bile ayaklanma çıkardılar.

Böyle bir durumda Buhara ile savaş kaçınılmazdı. Sadece karar alınacaktı. Savaş savunma halinde mi olacak yoksa saldırı savaşı mı? General Kaufman karar aldı. Savunmak için asker gücümüz yetersizdir. Geniş sınırlarımızı korumak ve isyancıları⁵⁴ bastırmak için yeterli asker gücümüz yok. Buharalıların merkezine hızlı ve kararlı bir darbe ile tüm Müslüman dünyasında ki yangını söndürecekti.

Sır-Darya'da 1863 yılından beri toplanan askeri gücümüz 1868 yılına geldiğimizde şöyleydi: 17 noktada bulunan 11 Tabur, 32 Ağır Silah ve 380 top silahı olan 21 sotnya Kazaklardan oluşuyordu. (s.24)

1 Nisana geldiğimizde durum şöyleydi: 7,800 piyade, 1.900 Kazak ve 700 topçu bulunuyordu.

Birliklerde 4,200 askere 126 rütbeli denk geliyordu. Böyle düzensizliğin sebebi ise askerler arasında yaygın olan hastalıklar idi. Cızak ve Yanı-Kurganda ön cephelelerde hastalıklar daha da yaygındı. Bu noktalarda bulunan 3 tabur tümüyle sıtma hastalığına yakalanmıştı. 1867 yılında askerlerin kaldığı yerlerin nemli olması sonucu tifüse yakalanan yüzlerce asker öldü. 1868 yılında 2. Hat Taburundan sağlam bölük bile oluşturulamadı.

1867-68 yıllarında 8 ay içerisinde revire 12,000 hasta başvurdu. Ağustostan Nisan ayına kadar 820 kişi öldü.

⁵⁴ Buhara askerlerinin Taşkent'e geldiğinde isyan kaçınılmazdı.

1868 yılının Mart ayında orduda 1,800 kişi hastaydı. Hastaların yanı sıra tedavi ve dinlenme nedeniyle birçok rütbeli iş gezisi izninde idi. 400 kişi memurlara hizmet için görevlendirilmişti. İş gezisi için toplam 1,000 kişi izin almıştı.

Bizim ordularımız 1868 yılının baharında şu noktalarda bulunuyordu: Semerkant'tan 70 verst uzaklığında, Yanı-Kurgan noktası,- 10 bölük, 3 sotnya, 12 top.

Cızak- 5 bölük,6 top, 7 sotnya Kazak.

Hocent- 10 bölük, 6 top, 7 sotnya Kazak.

Taşkent'te toplam - 8 bölük, 12 top, 2 sotnya.

1868 yılının baharında Buharalıların askeri gücü 12 tabur piyade (sarbazlar), 150 ağır top silahları ve 30 sotnya süvari idi. Silahlı ahali ve kiralık Türkmenler dâhil Buharalılar bize karşı 40,000-50,000 kişi çıkarılabilir vaziyette idiler.

Saldırı kararı alan General Kaufman orduyu Yanı-Kurgan'a topladı. 30 Nisanda buradan Semerkant'a doğru yola çıktılar. Ordu 21 bölük piyadeden, 16 top, 5 sotnya Kazaktan oluşmaktaydı. Bunların toplam sayıları 3,500 kişi idi.

Hızlı hareket eden ordumuz 1 Mayıs tarihinde Semerkant'a ulaştı. Buhara ordusu ile yüz yüze geldiler. Düşmanlarımız çok iyi pozisyon almıştı.(s.25) Zarafşan nehri ile kapatılan Çapanatinskiy tepelerine yerleşmişlerdi. Rus Ordusu, iki birlik şeklinde ilerliyordu. General Goloviç ve Yarbay Abramov'un birlikleri tüm engelleri aşarak, 40 topun ateşi altında Zarafşan'ı geçerek Buharalılara darbeyi vurdular. Bizden 10 kat daha güçlü olan düşmanların içinde ordumuzun kahramanca ilerlemesi garip bir tablo idi. Rus askerlerinin cesareti ve sınır tanımayan cesurluğuyla ilerlemesi Buharalıları endişelendirdi. Nehrin son kanalını geçen askerlerimiz “Şerefe” diye bağırarak Buharalıların hattına saldırdılar. Buharalıların hepsi kaçtı ve bize ganimet olarak 21 top ve bir sürü silah bıraktılar.

Bu savaşta 40 kişi kaybettik. Savaşın ertesi günü Rus ordusu Müslümanlar için kutsal olan Semerkant şehrine savaşız girdi.

General Kaufman 1 ay içinde Zarafşan Vadisinin⁵⁵ önemli kısmını fethetti. 2 Haziran tarihinde ise Buhara yolunda ki Katı-Kurgan şehri yakınlarındaki Zarabulak tepelerinde Emiri son yenilgiye uğrattı. Bu savaşta Buhara piyadelerinin önemli kısmı mahvedildi. Sahada üzerinde kırmızı montlu binlerce ceset vardı. Biz ise 50 kişi kayıp verdik. Buhara yolu artık bizim için açıktı. Ama General Kaufman askerlerimizi düşünerek arkalarını kollamak için Semerkant'a geri dönme kararı aldı. Bu davranış sadece 1868 yılında ki başarımızı sağlamadı aynı zamanda (s.26) 1863 yılından beri Asya'daki fetihlerimizin akıbeti bu harekete bağlı idi.

Ordumuz Semerkant'tan ayrıldıktan sonra orada savaşçı dağlı Şahrısyab (Şaara ve Kitaba) halkı kaldı. Ordumuzun Şaara yönünde ilerleyip Kara-Tyubeden geriye Semerkant'ta dönmesi, Şaara ve Kitaba ahalisi tarafından yenilgi gibi algılandı. Buhara'dan bağımsız olan bu dağ Oblastı hükümdarı Cura Bek Ruslara karşı komplo başlattı. Yaptığı plana göre Buhara askerleri bizim ordumuz ile açık savaşa girmeyecekti. Buhara orduları geri çekilerek Rusları Semerkant'tan uzaklaştıracaktı. Aynı zamanda Rusların arkasından iş çevirerek Semerkant'ta saldırmak için hazırlıklara başlamıştı. Saldıracak kişilerin büyük oranda 25-30.000 Şahrısyablı olacağı planlandı.

Ruslardan Semerkant'ın alınması ve Timur'un tahtının kurtuluşu tüm Müslümanların isyan başlatmasına neden olacaktı. Hokand Hanı da bu komploya karıştı. Kendi sınırlarına büyük sayıda asker yerleştirerek Semerkant'ın alınmasını bekleyen bu askerler bu haberi alınca Taşkent'e doğru ilerleyip isyancılarla birleşerek bölgedeki Rus ahaliyi kılıçtan geçirecekti. Durum çok kritikti. Rus askerlerinin küçük bir başarısızlığı yangın için kıvılcım ola bilirdi. Semerkant garnizonunun duruşu ve General Kaufman'ın zekice hareket etmesi ve zaferden sonra 2 Haziran da orduyu Semerkant'ta geri çekmesi bu komplonun gerçekleşmesini engelledi.

⁵⁵ Ordumuz Urgut, Çelek kalesini ve Kara-Tube köyünü fethetti. Asker sayısı yeterli olmadığı için Semerkant' geri çekilmek zorunda kaldılar.

Semerkant garnizonunu 6. Türkistan taburu 558⁵⁶ kişi korumaktaydı. Bunların 95'i lağımıcı, 25'i Kazak, 94'ü topçu⁵⁷, ağır silah olarak 2 top ve 2 havan topu var idi.

Semerkant kalesinin yapısı (Semerkant kalesi planı bkz.) düzensiz çokgen şeklinde ve duvarları kille örtülü, duvarın uzunluğu 3-6 kulaç, hendeklerin derinliği 2 kulaç, genişliği ise 10 kulaç idi. Kalenin eski duvarlarında delikler oluşmuştu. Kalenin bir kısmı (s.27) (s.28. 1868 Semerkant Kalesinin Planı) bahçe, doğu ve güney tarafında ise mahalleler ve evler bulunuyordu. Kalenin ateş hattının uzunluğu 2,5 verst idi. Kalenin iç kısmının uzunluğu 450 kulaç, genişliği ise 300 kulaç idi. Şehrin merkezinde kışlalar, evler, birkaç camii, mezarlık ve Emir'in sarayı bulunuyordu. Sarayda Timur'un tahtını oluşturan Kok-Taş (Yeşil Taş) vardı. Kaleden şehre iki kapı açılıyordu: Buhara ve Semerkant kapıları. Surlar şehre hâkim bir şekilde koruyordu.

Kalenin önünde açık alan bulunmuyordu. Kaleyi savunma pozisyona getirmek büyük zahmet gerektiriyordu.

Garnizonda çok sayıda silah, yiyecek ve içecek stoklanmıştı. Kalenin revirinde 450 hasta yatıyordu.

Kumandan Binbaşı Ştempel saldırıya 2 gün kala şehir halkının ayaklanmalarını görerek, ihanet edeceklerini anladı. Buharalılar garnizonda ki askerlerinin sahaya çıkarıp sonra geri gitmemeleri için kaleye giden yolu kapatma planı başarısız oldu. Şehre tehlike haberleri gelince sadece garnizondakiler değil aynı zaman da Semerkant'ta bulunan Ruslar da endişelenmeye başladı. Şehirde farklı nedenlerle kalan rütbeliler, memurlar, tüccarlar, zayıf ve hasta olanlar bir araya toplanarak 140 kişilik takım oluşturdular. Elimize geçen birkaç Buhara topu önemli noktalarda yerleştirildiği için işimize çok yaradı. Aynı zamanda elimizde olan Buhara bombalarını surdan aşağıya atarak yakın savunmada çok faydalı olmuştur.

2 Haziran sabah saat 4 de Ordularımız Zerabulak Tepelerinde Buharalılara saldırdığı zaman, Semerkant'tan 70 verst uzaklığında Semerkant ve Zarafşan

⁵⁶ Yedek ve müzisyenler dâhil.

⁵⁷ Çoğu bekçi idi.

Vadisi'nin ahalisinden oluşan 40.000-50.000 Şahrısyablı davul ve zurna sesleri ile Ur! Ur! Diye Semerkant mahallelerine ve kaleye saldırdılar. Duvarlara yakın olan bahçelerden surlara ateş açtılar. Semerkant camilerinin çatılarına çıkardıkları toplarla surların içine doğru ateş ediyorlardı. (s.29) Han Sarayı, revir ve rezerv bulunan noktalara ateş edildi. Kaleye 7 noktadan saldırdılar. En önemli güçleri iki kapıya, mezarlığın olduğu duvara, pınarın bulunduğu kapıya ve kalenin batı kapısına odakladılar. Bizim sayıca az asker olan garnizonumuzun işi zordu. Ama rütbelilerin doğru savunma gösterişleri sayesinde az sayıda olan güçlerimiz mucize yarattılar. Savunmayı geçip askerlerimize yaklaşan isyancılarla süngü savaşı yapıldı. Yardıma gelen yedekler sayesinde bunları yenebildik. İlk saldırılar böyle engellendi.

Farklı yerlerde duvar boyunca cesaretleri için cezalandırılan ölü Buharalılar yatıyordu. Bu başarı bize de pahalıya mal oldu: 5 rütbeli olmak üzere 80 kişi ölü ve yaralı vardı.

2 Haziran gecesinde itibaren 7 gün kuşatma boyunca Semerkant'ta savunmamız şu şekilde idi:

Buhara kapıları 9. Tabur Lağımçı bölüğü, Kazaklar ve bir topla Yarbay Nazarov komutasında korunmaktaydı.

Buhara kapısının batı köşesinde oluşan deliği 6. Taburun Nişancı Bölüğü koruyordu. Semerkant Kapısını ve sağ tarafından oluşan deliği 6. Taburun 1. Bölüğü ve bir top ile Kaptan Şemettilo komutasında ki bu birlik korumaktaydı.

Mezarlık ve ona yakın olan duvarı 6. Taburun 3. Bölüğü ve iki Buhara topu koruyordu. Sarbaz mahallesinin karşısında ki duvarı 6. Taburun 2. Bölüğü ve 1 havan topu ile korunmaktaydı. Batı kapılarında ise askerler, kâtipler, müzisyenler ve taburdan zayıf olan askerler bulunuyordu. Bu noktaların her birinde yedek askerler vardı. Bunların görevi kaleye girmeye çalışanları süngüyle engellemekti.

Toplam kalan yedek askeri güçlerimiz 1. ve 3. bölük müfrezeleri, 9. taburun güçsüz askerleri ve 2 Buhara top arabası.

Gece saldırılar yine canlandı. Düşman kapıları ateşe verdi. Semerkant kapılarına verilen ateşi söndürdük, ayrıca düşmanı vurmak için kale mazgalı

oluşturuldu. Buhara kapılarını uçurmak zorunda kaldılar. Tıkanıklık oluşturularak topları arkasına yerleştirdiler. (s.30)

3 Haziran sabah saat 4 de tüm noktalarda saldırılar tekrar canlandı. Düşman Semerkant kapılarına doğru elinde barut ve ateşle koşarak burayı tekrar ateşe verdi. Kapı kısmen yok edildi. Askerlerimiz oluşan bu açığı kum torbalarıyla kapattılar. Saldıranların kaleye girmeleri, karteç,⁵⁸ el bombası ve tüfek yardımıyla engellendi.

Sabah 5 de büyük sayıda düşman Buhara kapısından içeriye girmeyi başardı. Ama askerlerimiz el bombaları ve süngüyle bunları geri çekilmek zorunda bıraktılar.

Sabah saat 10 da düşman güçleri kaleye iki noktadan doğu ve batı kapılarından girmeyi başardı. Kale içinde kanlı savaş başladı. Hasta ve yaralı olanlar hastaneden çıkıp depoya doğru koşarak burada göğüs göğüsse çarpışmaktan ölüyorlardı. Müzisyenler, kâtipler ve zayıf olan askerler kendi güçlerine ve savaş becerilerine eşit olmayan bir mücadele veriyorlardı. Yardıma gelen yedek askerlerimiz sayesinde bu çatışma bizim lehimize oldu. Düşmanları kale duvarlarının ötesine çıkarmayı başardık. Semerkant kapılarından girenleri kahraman Şemetillo karşıladı. Şemettilo bölüğü ile saklanarak düşmanın gelmesini bekledi. Nişancıları indiren düşmanlar içeri dâhil oldular. Şemetillo'nun askerleri bunlara ani saldırı yapmak isteyince Şemettilo bunları “*bırakın girsinler*” sözleri ile durdurdu. Gerçekten de içeri dâhil olan ve zaferlerini kutlayan Sartlar’a⁵⁹ aniden saldıran askerlerimiz, bunları yenilgiye uğratıp kaleden çıkartmaya muvafak oldu.

Sabah saat 11 de Buhara kapılarında büyük bir tehlike yaşadık. Kalabalık düşman güçleri kum torbalarından yaptığımız engellerin üzerine çıkmaya başladı. Çok fazla kayıp veren askerlerimiz tabloyu ve Teğmen Slujenko'nun öldüğünü görünce endişelendiler. Teğmen Slujenko ölürken son sözleri *şerefe! Kardeşlerim!* Oldu. Düşman topu ele geçirdi ve onu çevirip kaleden çıkarmaya çalıştı. Ama Nazarov yakındı. Geri çekilen askerlerimizi durdurarak ve bunlara

⁵⁸ Kısa menzilli top mermisi. (ÇN).

⁵⁹ Orta Asya'nın belirli bölgelerinin yerleşik nüfusunun bir kısmına verilen addır. Sart kelimesi, tüccar veya zengin kişi anlamına gelir. (ÇN).

destek için yedek askerlerden birkaç on Kazak ile kendisi de başta olmak üzere süngüyle saldırıya geçti. (s.31) Düşmanı şehrin sokaklarında takip ederek kale duvarı ötesine çıkardılar.

Düşmanların mezarlık tarafından kaleye girme çabaları da başarısız oldu.

Akşam saat 5 de tüm noktalarda saldırılar tekrar başladı; ama hepsi engellendi. Düşmanı takip edip saklandıkları duvarlara yakın çalılardan çıkararak burayı ateşe verdik. Semerkant'ı muhafaza eden askerlerimiz 2 günde 70 kayıp verdiler. Toplam 2 gün içinde 150 kişi kayıp edildi. Yani bu rakam Semerkant'ı muhafaza eden askerlerimizin %25 demektir. Hayatta kalanlar ise çok yorgun ve güçsüz idiler.

Tüm kaleyi savunmanın imkânsız olduğunu anlayan kahraman Binbaşı Ştempel, Han sarayını réduit⁶⁰ (редут) olarak hazırlamaya başladı. Gıda, silah, hastalar ve tüm barut ihtiyacı buraya taşındı. Sarayın etrafında düşmanı görebilmek için açık alanlar⁶¹ oluşturulmaya başladılar. Sonuna kadar kaleyi savunacaklardı eğer düşmanı durduramazlarsa reduite çekileceklerdi. Son çare ise eğer reduitte de olmasa kendilerini patlatarak havaya uçuracaklardı. Ama yiğitlerimiz için zor günler geride kalmıştı.

Cura Bek Buharalıların plana uygun hareket etmeyip 2 Haziranda savaşa girip yenildiklerini duyunca yiğit savaşçıları ile geri çekilmişti. Ama yine de düşmanlarımızın 20-25.000 silahlı ve zafere inanan askeri vardı.

4, 5, 6 ve 7 Haziranda her gün birkaç defa kapılara saldırı yaptılar. Ama bizim garnizon tükenmiş, güçsüz ve yorgun olmasına rağmen hem savunma yapıyor hem de bazen kaleden çıkarak düşmanı takip ediyordu. Geceler her iki tarafta yorgun olduğu için kimse saldırmıyordu, etrafa sessizlik çöküyordu.

7 Haziran gece 11'de Semerkant kalesi garnizonu esas ordunun geldiğini gösteren roketin göklerde patlatıldığını görünce herkes mutlu oldu. 8 Haziran sabah esas ordumuz Semerkant'a saldırıya geçti. Garnizondaki askerlerle birleşerek tüm şehri ele geçirdiler. Düşman kaçtı. Semerkant ahalisini hainlikleri

⁶⁰ Savunma garnizonunun son Kalesi olarak hizmet veren bir kale veya saha tahkimatı içinde güçlendirilmiş bir nokta. (ÇN).

⁶¹ Kaleye yapılan saldırıyı zorlaştırmak için önündeki alan açık bırakılırdı, tüm ağaçlar kesilir ve evlerin inşaatı yasaklanırdı. (ÇN).

için cezalandırarak (s.32) şehir ateşe verildi ve ahalinin tüm mülkü 3 günlük askerlerimize verildi.

Rusların bu zaferini duyan ve Taşkent ile haberleşen Abdulgaffar 15.000 süvari askeriyle geri çekildi. İsyana hazırlık yapan Taşkent ahalisi de sustu. Aynı zamanda savaşa hazırlık yapan Hokand hanı bu isteğinden vazgeçti.

Buhara Emiri bizimle barış yapılmasını istedi. Buhara Emiri'nin istediği barış şu şartlar karşılığında kabul edildi:

1865 yılından itibaren Rusya'nın aldığı toprakları Buhara Rusya toprakları olarak kabul etti ve 500.000 ruble askeri tazminat ödedi. Rus tüccarları Buhara'nın tüm şehirlerinde rahat bir şekilde ticaret yapma hakkı verildi. 1868 yılı bizim için Buhara üzerinde zaferimizi ve arazilerimiz içine filizlenen Zarafşan bölgesinin dâhil olmasıyla sonuçlandı. Ama bu yıl yaptığımız seferlerimizin ordumuz için ağır sonuçlandığını söyleyebiliriz. Ölü ve yaralı sayısı 350 kişi, 600'den fazla kişi ise birlikte hastaydı⁶². Buhara ile yapılan anlaşma günümüze kadar devam etmektedir. Semerkant'a sahip olduğumuz için tüm Buhara sularına hükmediyoruz. Buhara sularına sahip olduğumuz için 30 yıldır sulh devam ediyor ve bu bağımlılıkları Buhara Emrini bizim kölemiz haline gelmesini sağlıyor. Biz bazen emire başkaldıranlara karşı emire silahlı destek bile gönderdik.

1869 yılı yeni aldığımız bölgenin düzenlemesiyle geçti. Biz Semerkant'a saldırdıkları için Şahrısyablıları ancak 1870 yılının ağustos ayında cezalandırabildik. 1.300 kişilik bir birliğimiz 11 Ağustosta Şaar ve Kitabuya geldi. 14 Ağustosta 3 günlük kuşatma sonucu Şaar açık saldırıyla alındı.

13 Ağustos'ta yapılan ani saldırı başarısız olmuştur. Biz geri püskürtüldük ve çok sayıda kayıp verdik. Tümgeneral Abramov karnından yaralı olsa bile askerleri yalnız bırakmadı. Abramov ümitsizliğe kapılan askerlerine güvenini kaybetmedi.

14 Ağustos sabah erkenden düşman zaferi kutlarken askerlerimiz tekrar saldırıya geçti. Sessizce kale duvarlarına (s.33) merdivenlerle yaklaşan askerlerimiz, kaleye çıkarak, bayram eden Asyalılara saldırlar. Farklı yerlerde yakılan saman telaşı daha da artırdı. Kısa süren yakın dövüş sonucu Şaara ve

⁶² Büyük bir kısmı sağlıklı ortam olduğu için hasta olmuşlardı.

Kitaba (Ortak bir çit ile çevrili) ahalisi teslim oldu. Ganimet olarak 4 sancak ve 29 top elde ettik. Ölü ve yaralı sayısı bu saldırıda 127 kişi idi. Bunlardan sekizi rütbeli askerler idi.

Topraklarımızı daha da genişletmek istemiyorduk. Bu yüzden Şahrısyab Beyliğini Buhara emirine verdik.

1871 yılında ordumuzun diğer yönde ilerlemesi gerekiyordu. Kulca hanı, tüm taleplerimize aldırmadan, bize tabi olan Kırgız ahaliyi ayaklandırmaya devam ediyordu. Bize ait olan toprakları kendi toprakları olarak görüyordu. Vergi vermek istemeyen ve cinayet işleyen Kırgızlara sığınacak yer veriyordu. 1871 yılını baharına gelindiğinde Kulca sınırlarına göç edenlerin sayısı önemli rakamlara ulaşmıştı. Göç edenler: 1.000 çadır (5.000 kişi). Sınırlarımızda çeteler gözükmeye başladı. Bunlar ara sıra küçük saldırılar gerçekleştiriyordu. Semirecensk Oblastı birliğinin komutanı Tümgeneral Kolpakov'a Kulca hanını yatıştırmak emri verildi. Hemen yola çıkan askerlerimiz hanın birliklerini birçok yenilgiye uğrattı. 21 Haziran da han teslim oldu. Ganimet olarak elimize 19 top geçti. Bu seferde toplam ölü ve yaralı Rus asker sayısı 80 kişiydi.

Kulca bölgesinin tamamen alınması 10 yıl sürdü. Sonra ise biz bu bölgeyi kendi isteğimizle Çine verdik. Çünkü böylesi hem bizim hem de burada ki ahalinin çıkarları için daha uygundu. Çinlilerle yaptığımız bir takım anlaşma karşılığında burası verildi.

1873 yılı Rus orduları için yeni kahramanlıklar yılı oldu. Bu yıl askerlerimiz çölleri, kumları ve susuzluğu aşarak Hive'yi aldı. (s.34)

1873 HİVE SEFERİ

Hive ile barış yapma çabalarımız sonuç vermedi. Türkistan Genel Valisinin barış mektubuna Hive hanı yanıt bile vermiyordu. Dört tarafı çöl ile çevrili olan ve daha önce onlara karşı yaptığımız başarısız seferlerden dolayı gururlu Hiveliler kendilerini yenilmez sanıyorlardı. Bekoviç-Çerkasski'nin 1717 yılı seferi ve General Perov'un 1839 seferi zamanı ordularımız başarısız olmuştu.

Sürekli Sır Derya aşağılarına ve Orenburg steplerine gelen Hive çeteleri, bize tabi olan Kırgızlardan haraç alıyorlardı. Haraç vermekten imtina eden Kırgız köylerini katlediyorlardı.

Orenburg Kırgızlarının 1869-70 yıllarındaki ayaklanmalarını Hiveliler destekliyordu. Stepin farklı noktalarına gelen Hive çeteleri Orenburg –Taşkent yolu iletişimini kesmişlerdi. Yoldan geçenlerin bir kısmı Hiveliler tarafından öldürülmüş bir kısmı ise zorla köle yapılmıştı. Burada ticaret durduruldu. Ekleme gerekirse, isyancıların liderleri kaçıp Hive’ye sığındılar.

1872 yılında Hive hanıyla barış için yapılan görüşmeler yine sonuç vermedi. Bu yüzden tek bir yolumuz kalmıştı. Bu yol, Hiveliler silah gücüyle yenerek tüm Asya’ya ve Hivelilere çöllerin bizim yiğit askerlerimiz için engel olmadığını göstermekti. Hive Hanlığının nüfusu 340.000 kişi idi. Hive şehrinin nüfusu ise 20.000 kişiydi. Ruslara karşı Hiveliler 40.000 asker çıkara bilirlerdi. Bunların 20.000’i savaşçı ve cesur Türkmenler olacaktı.

Sefer tarihi olarak 1873 yılını seçtik. Bu sefer için 3 bölgeden: Türkistan, Kafkasya ve Orenburg bölgelerinden askerler katılacaktı. (s.35) No 3. “1873 yılı Hive seferi sırasında birliklerimizin kullandığı yolların planı”

Oluşturulmuş Tahkimatlar:

Tahkimat ismi	Piyadeler	Süvariler	Top
Emb	1 bölük	-	2
Urga	1 bölük	1sotnya ⁶³	-
Kungrad	1 bölük	2sotnya	2
Biş-Aktı	2 bölük	1sotnya	1
İltece	1 bölük	-	-
İrkebay	2 bölük		
Halata	1 bölük	0,5 sotnya	2
İssek-Çagıl	-	1 sotnya	-
Toplam:	9 bölük	5,5 sotnya	7

⁶³ Kazak süvarilerinden oluşan birliğe denir. (ÇN).

Sefere Katılacak Olanlar:

Birlikler	Kişi sayısı	At sayısı	Deve sayısı
Türkistan	5.200	1.600	10.100 ⁶⁴
Krasnovodsk	2.200	500	2.600
Mangışlak	2.100	650	1.500
Orenburg	3.500	1,800	5.700 ⁶⁵
Toplam:	13.000	4550	19.900

Toplam: 54 bölük, 26 sotnya ve 52 top

Operasyon için seçilen yollar (bkz. Rapor Haritası № 1 sayfa 8):

1) Taşkent, Cızak, Aristan-bel-Kuduk kuyusu, Halata kuyusu, Uç-Uçak kuyusu, Hive- 900 verst, aynı zamanda Hive vahası 160 verst.

2) Çekişlyar kalesi, Aydın kuyusu, İgdi kuyusu, Ortakuyu kuyusu, Zmukşır köyü, Hive şehri- 800, aynı zamanda vaha uzunluğu 80 verst.

3) Kinderliysk Körfezi (Porsu-Burnu kuyusu), Biş-Aktı kuyusu, İltece kuyusu, Kungrad şehri, Hive şehri- 814 verst, aynı zamanda Hive vahası 250 verst.

4) Orenburg şehri, Emb'a nehri, Arıs kuyusu, Urga yolu, Kungrad şehri, Hive şehri- 1,400 verst, aynı zamanda Hive vahası 250 verst.

En zor yolu Krasnovod ve Türkistan birlikleri geçeceklerdi. En uzun yol olmasına rağmen en kolay ve tehlikesiz yol Orenburg birliğinin yolu idi. Orenburg birliği-13 Şubat, Türkistan-1 Mart, Krasnovodsk-19 Mart, Mangışlak birliği ise 14 Nisan'da yola çıktı. 1 Mayıs tarihine geldiğimizde birlikler şu noktalara vardılar: Türkistan birliği Hive'den 220 verst uzaklığında olan Adam Kırılğan kuyusuna, Orenburg birliği Hive'den 310 verst uzaklığında olan Urga köyüne, Mangışlak birliği ise Hive'den 530 verst uzaklığında olan İltece kuyusuna. Krasnovod birliği

⁶⁴ Bu develerden 5.770'i askerlerle, 4.430'u ise ihtiyaçları taşıyan araçlarla hareket edecekti.

⁶⁵ Bu develerden 4.700'ü askerlerle, 1.000 deve ise araç konvoyunda hareket edecekti.

500 verst yol gittikten sonra, Ortakuyu kuyusuna birkaç verst kala sıcaklığa dayanamayıp 23 Nisan tarihinde geriye döndü.

14 Mayıs'ta Orenburg ve Mangışlak birlikleri birleştiler. 27 Mayıs tarihinde ise Hive'ye yaklaştılar. (s.37) 28 Mayıs'ta Türkistan birliği de şehre yaklaştı. Hive şehri aynı gün alındı. Bu sefer zamanı toplam ölü ve yaralı asker sayısı 160 kişiydi. En güçlü direnişi Türkmen ahali gösterdi. Hive'ye yaklaşık aynı zaman diliminde gelen ordumuzun güçleri şu şekildeydi:

Birlik	Sayısı	Top sayısı
Türkistan	3.900	16
Mangışlak	1.450	2
Orenburg	2.700	8
Toplam	7.650⁶⁶	26

Birliklerimizin arkasını kollamak amacıyla 7 istihdam⁶⁷ oluşturuldu. İstihdamları korumak için 9 piyade bölük, 5.5 sotnya ve 7 top görevlendirildi (Plan №3 bkz). Hive'ye ulaşım araçlarının yeterli olmamasından gelemeyen diğer askerler 28 Mayıs'ta arkayı kollamak için geride kaldılar.

Bu oluşturulan 7 istihdam 3.500 verst yolu koruyacaktı. Arkayı kollamak için bu kadar az askerin olmasını şöyle açıklaya biliriz. Hive ve diğer step seferleri zaman askerlerimiz tüm ihtiyaçlarını kendileriyle taşıyordu. Düşmanlarımızın her hangi bir noktaya saldırması ve hatta her hangi bir istihdamı ele geçirmesi, bizim ordumuzun ilerlemesini engellemeyecekti. Çünkü tüm ihtiyaçları ordumuz yanında taşıyordu. Ekleyecek olursak, istihdamlara getirilen ihtiyaç malzemeleri ordumuzun Hive seferi dönüşü Taşkent, Orenburg ve Kinderliysk körfezine hareketlerinde ikmal edilmesine yardım etmişti.

⁶⁶ Kitapta sayı toplamı 7.650 yanlış yazılmıştır. Doğrusu 8.050 olacaktır. (ÇN).

⁶⁷ Türkistan yolunda Halata ve İrkibae kuyularında. Orenburg yolunda Emb nehri üzerinde, Urga yolu ve Kungrad şehrinde. Mangışlak yolunda ise Biş Aktı ve İltece kuyularında.

Ordumuzun geriye hareketi 1873 yılın da Ağustos ayının başlarında başladı. Yeni alınan topraklarda huzurun sağlanması için Hive'den 50 verst uzaklığında Amu Darya nehrinin sağ kıyısında Petroaleksandrov kalesi inşa edildi. Burada 9 bölük, 4 sotnya ve 8 top gücünde küçük bir birlik bulunacaktı. (s.38)

Türkistan Askeri Bölgesinin Ordusunun Harekâtı

Hive seferine çıkan Türkistan bölgesi asker sayısı şöyleydi:

21 bölük piyade, 7 sotnya, 20 top ve 8 roket makinası. Toplam 5.250 kişi ve 1.650 at⁶⁸.

Birlik askerlerine 3 set mermi ve cephane verildi.

Ordunun 2.5 aylık ihtiyaçları alındı. Halata⁶⁹ ve İrkiba istihdamlarında 1 aylık ihtiyaç malzemeleri bulunuyordu. Birliklerde 100 kişi için günlük 1 libre⁷⁰ çay, şeker ise 3 libre olarak verildi.

Soğuk ve nemden korunmak için birlikler yanlarına *koşma*⁷¹ (kouma) aldılar. Kazalin den yola çıkanlarda ise keçe çadırlar bulunuyordu. Askerlerin yanında su ihtiyaçlarını karşılamak için *tursuk*⁷², *baklag*⁷³ ve varil taşıyorlardı. Tüm yük Sırdarya oblastı Kırgızlarından aylık kiralanan 10.100 deveye yüklendi. Bunlardan 5.800'ü orduyla harekât ediyordu. Diğer develer birliklerin arkasından ayrı hareket ettiriliyordu. Kiralanan develer kışın kötü beslendikleri için her biri sadece 12 pud taşıyordu. Develeri kiraladığımız zaman günlük besine önem vermemiştik. (s.39) Develeri nöbet noktalarında bazen birkaç gün su ve yem vermeden tuttuk. Bu da onların sefer zamanı zayıf olmasıyla sonuçlandı.

⁶⁸ 1. 2. Ve 3. Türkistan nişancı taburunun her birinden ikişer bölük, 4 nişancı tabur, 2. Taburun 3 bölüğü ve 4. Taburun 2 bölüğü, bomba imha uzmanları bölüğü. Kazaklar: Orenburg'tan 3 sotnya, Ural dan 2 sotnya, 1 sotnya Semirecensk ordusunda, karma sotnya. Türkistan topçu tugayından 10 top. Orenburg ordusundan 6 at arabası. 4 dağ topu. Aynı zamanda 3.220 piyade, 200 bomba imha uzmanı, 677 topçu, 1.150 Kazak.

⁶⁹ İlk başta Tamda kuyusu düşünülmüştü.

⁷⁰ Yarım kilogramlık bir ağırlık ölçü birimi.(ÇN).

⁷¹ Koyun ve ya deve yününden yapılan keçe halı.(ÇN).

⁷² Sıvı için deri çanta.(ÇN).

⁷³ Sıvı için kapaklı metal veya ahşap kap.(ÇN).

Birliklerle bereber 270 yer bulunan sefer reviri hareket ediyordu.

Türkistan Birliğinin büyük kısmını oluşturan Cızak birliği (12 bölük, 6.5 sotnya, 16 top, 7 roket makinası, 3.400 kişi ve 1.330 at) Tümgeneral Golovaçev komutasında hareket ediyordu. Taşkent'ten Cızak üzerinden steple Aristan bel Kuduk kuyusu üzerinden Amu Derya'ya oradan ise Hive'ye. Yolun toplam uzunluğu 900 verst idi. 60 verst boyunca su bulunmayan bu step yolunda sadece bazı kuyularda bulunan su çok kötüydü ve yetersiz kalıyordu.

Birlik Taşkent'ten grup şeklinde 1 ve 7 Mart aralığında hareket etti. Cızaka vardıkları zaman 4 gruba bölündüler. Her gruba develer verildi (s.40).Birlikler hem askeri develere hem de topları taşıyan develere ihtiyaçlarını yüklediler. Toplam Cızak birliğinde 1.900 deve ve 500 arabacı bulunuyordu. Birliklerin 30 günlük ihtiyaçları olan 22.000 pud⁷⁴ malzemeyi 1.900 deve, su ile dolu olan *tursukları* ise 189 deve taşıyordu.

11 ve 26 Mart'ta Taşkent'ten 3.300 deve üzerinde birliklere 1.5 ay yetecek kadar malzeme ile yola çıktı.

Birliğin ilk grubu Cızak steplerini geçerek Cızak üzerinden 19 Mart tarihinde Temir Kabuk köyüne geldi. Buradan itibaren Kızıl-Kum çölü başlıyordu. Birlik yolda şiddetli soğukla karşı karşıya kaldı. Askerlerin kıyafetleri yağmurdan ıslanmıştı, sabah ise hava eksilere düştü. Yakıtın olmamasından dolayı bu durum birliği çok etkiledi. 14 Mart gece 2 *verşka*⁷⁵(*вершка*) kalınlığında kar yağdı. Hava sıcaklığı eksi 6° düştü. Temir Kabuk'a kadar 4 grubun toplam 558 devesi yola devam etmeyecek duruma gelmiş veya ölmüştü. Askerlerin 27'si hastalandı. Bunlardan 6 kişi geriye gönderildi.

Aristan bel Kuduk kuyusuna ilerlemek için birlikte suyun eksik olması nedeniyle birliği 2 ayrı birliğe, bu 2 birliği ise ayrı ayrı gruplara bölme kararı alındı. 30 Mart tarihinde birlik Taşkent'ten Aristan bek Kuduk ve Ayak kuyusuna ulaştı. Her iki noktada yeterli su, yakıt ve yemek olduğundan, General Kaufman

⁷⁴ 6.000 pud peksimet, 225 pud un, 1.450 pud yarma, 27 pud çay, şeker 82 pud, 57 pud ispiroto, 14.300 pud arpa.

⁷⁵ Eskiden Ruslarda ölçü birimiydi. 1 verşka= 4.45 santimetre. (ÇN).

birkaç gün develerin dinlenmesi için izin verdi. Kızıl Kum Kırgızları bu noktalara 700 deve getirdiler. Bu develer ölen ve yorgun olan develerin boşluğunu dolduracaktı. Burada dinlenip arkadan gelen 1 aylık ihtiyaçları getiren araçları beklemek gerekiyordu. 8 Nisan'da 230 deve vasıtasıyla beklenen ihtiyaç ulaştı. Taşkent'ten 487 verst yol geçtikten sonra 874 deve daha ölmüştü. 536 deve ise devam etmeye gücü olmadığı için orada bırakılmıştı. Geriye yola devam edebilecek 2.678 deve kalmıştı. Kızıl Kum Kırgızları tarafından (s.41) 880 sağlam deve daha getirildi. Fakat hala 526 deve eksikti. Develerin birçoğu sadece 6 pud yük taşıma kapasitesine malikti.

Kazalin birliği(8 piyade bölük, 0.5 sotnya Kazak, 4 dağ topu, 2 makineli tüfek, 1.913 asker ve 355 at) Albay Golova komutasında kademe kademe 10-16 Mart tarihlerinde İrkibay (Kazalin'den 224 verst uzaklığında) yolu ile Aristan bel Kuduk kuyusuna doğru harekete geçti. 25 Mart İrkibay'da 2 piyade bölüğü gücünde takviye oluşturuldu. Birlik yola devam etti. Onlar yanlarında 3.5 aylık ihtiyaç aldılar. Su ihtiyaçları şu şekilde dağıtılacaktı: her 3 günde 5 kişiye 1 kova(yani kişi başı 4 şişe), at ve diğer hayvanlara ise günlük her birine 1.5 kova. Su 9-10 kova alan varilde taşınmaktaydı. Her bir deve 2 varil su taşıyordu (deve için ağır bir yük).

İrkibay'dan sefere 1.480 küçük rütbeli asker ve 270 atla devam edildi. Toplam deve sayısı 3.230 ve arabacı sayısı 455 idi. Bunlardan 1.131 deve İrkibay'da levazım ulaşımına bırakıldı. Kazalin birlikleri hafif yüklerle yola devam ettiler. Kazalin'de elde edilen develer iyi cinsti. İrkibay'a kadar sadece 107 deve öldü.

Cızak birlik ordusu 11-12 Nisan tarihlerinde Aristan Bel Kuduk'tan ilk 2 grup şeklinde daha sonra ise kuyularda su kıtlığı olduğundan 5 grup şeklinde harekete ettiler.

12 Nisan'da stepte sıcaklık başladı. Öğleden sonra gölgede hava sıcaklığı 28° yükseliyordu aynı zaman da kum fırtınaları başladı. Günde 42 verst mesafe

kat ediliyordu⁷⁶. Güçlü rüzgâr sıcak kumları savuruyordu bu da hareket etmeyi zorlaştırıyordu. Kazalin birliği Cızak birliğinin arkasından hareket ediyordu. Su kıtlığı yaşamamak için sularını dikkatlice kullanıyorlardı. Kuyulara nezaretçi koyup suyu belirli miktarda sırayla dağıtıyorlardı. 24 Nisan tarihinde Türkistan ordusunun tüm birlikleri Hive sınırından 24 verst uzaklığında bulunan Halata kuyusunda birleşti.(s.42)Ordunun sağlık durumu gayet iyiydi. Herkes canlı ve neşeliydi. Revirde sadece 14 kişi hasta yatıyordu. Ordu da toplamda ise 37 hasta vardı.

Halat'ta da ikinci bir muhafıza noktası oluşturuldu. Bunlar 1 bölük, 0.5 sotnya ve 2 toptan oluşuyordu. Orada erzak, top ve mühendis levazımatları deposu yapıldı.

Elde edilen bilgilere göre Halat'tan Amu Derya üzerinde ki Uç Uçak'a kadar 120 verst mesafe vardı. Bunun 40 versti susuz çöllerden geçerek Adam Kırılan kuyusuna kadar, oradan sonra 80 verst ise susuz çöllerle Amu Derya'ya kadardı.⁷⁷ Aynı zamanda elde edilen bilgilere istinaden Uç Uçakta bizi 4.000 kişilik düşman kuvveti bekliyordu. Yol üstünde kuyuların bulunmaması nedeniyle karar alındı ki yola 12 bölük, 5 sotnya, roket sotnyası ve 12 topla devam edilsin. Halat'ta da 6 bölük, 6 top ve 1 sotnya kaldı.⁷⁸ Bunlar ordularımız Amu Derya'ya ulaştığında Halat'aya gönderilecek develerle hareket edeceklerdi. Yola devam etmek için yararlı toplam 2.412 deve mevcuttu. Bunlardan askerlerin yükleri ve sularını taşımak içi 1.415 deve, silahları taşımak için (2.075 pud) 260 deve ve dubaları taşımak için 50 deve kullanıldı. Askerlerin yaralanma olasılığı için revire 150 deve verildi. Geriye kalan develer ise yedek olarak yola çıkarıldı. Ordunun su ihtiyacı 4.043 kova idi. Piyadeler için 3 günlük: kişi başı 1/3 kova günlük yani toplam 2.553 kova su verilecekti. Topçuların ve rütbelilerin 480 atına 3 günde 1 kova su verilecekti. Yolun zor ve sıcak geçmesi nedeniyle bu hesaplamalar işe yaramadı.

⁷⁶ Çurka kuyusundan Sultan Bibiye kadar.

⁷⁷ Aslında Halata'dan Amu Derya'ya kadar 103 verst mesafe vardı.

⁷⁸ 1 bölük, 0.5 sotnya ve 2 top garnizon birliği dışında.

Suyun az olmasından dolayı 27 Nisan'da Adam Kırılğan'ın alınması için 3 bölük, 4 dağ topu, 2 makinalı silah ve 0.5 sotnya gönderme kararı alındı. Bu birlik kendisine 5 gün yetecek malzemeye hareket etti. Onlar Adam Kırılğan kuyusunun kumla kapatılacağını tahmin ettiler. Hareket eden birlik yolu inceleyip ve Amu Derya'ya giden yolda geride kalan birliklerin su ihtiyaçlarını karşılaması için yeni kuyular açmak görevini üstelenmişti. (s.43) Bu hareket zamanı bir grup Hiveli önde giden birliğimize saldırıda bulundular. 2 rütbeli, 4 Kazak ve birkaç yiğit yaralandı. Bir sonraki gün sabah 8 de önde ki birliğe destek için Adam Kırılğan kuyusuna 3 sotnya ve roket bataryasından oluşan birlik yola çıktı. Yolun zor olmasına rağmen bu süvariler Adam Kırılğan kuyusuna piyadelerle (gece dinleniyorlardı) aynı anda ulaştılar. 29 Nisan'da Halat'a geri dönen süvariler kuyuların pek fazla kapatılmadığını ve suyun çok derinde olmadığını (2-3 kulaç) bildirdiler. Kuyudaki suyun çoğu kirli olmasına rağmen yinede yetecek kadar temiz su vardı. Piyade birliği kuyuya gelir gelmez temizlik işlerine başladı.

Bu haberi alan General Kaufman birliğin esas gücünü oluşturan askerlerle 30 Nisan gecesı saat 1 de yola çıktı aynı günün gece yarısı (yani 23 saat sonra) Adam Kırılğan kuyusuna ulaştı. Yolda develerin dinlenmesi için Halat'tan 20 verst uzaklaşınca 6-8 saat durakladılar. Yolun son 17 verstini dağa çıkmak için derin kumlu yollardan geçtiler. Topları yukarı çıkarmaya piyadeler yardım ettiler. Adam Kırılğan kuyuları "İnsanların Ölümü"(погибель людей) anlamına gelmektedir. Bu kuyular tepelerin⁷⁹ arasında bulunuyor ve burada hiçbir bitki yetişmiyor.

Sabah Hiveliler rahatsızlık vermek isteseler de onlara karşı gönderilen küçük grup nişancılar onları kovdu. Bundan sonra önümüzde en zor mesela vardı. Bu 80 verst su bulunmayan ve her an düşmanın saldırısıyla karşılanacak yoldu.

General Kaufman ordunun gruplar halinde Amu Derya'ya devam etmesini istemedi. Tüm ordu birlikte Uç Uçak'a hareket edecekti. Tüm ağırlık yapan eşyalar çadır, keçeler, sandıklar ve torbalar ateşe verildi. 3 Mayıs gece saat 1 de herkes uyandırıldı saat 2 de ise Adam Kırılğan'dan hareket edildi. Birlik ve develerin derin kumluk yollarla(s.44) yukarıya doğru hareket etmesi için 2 saat

⁷⁹ Barhan.

gerekiyordu. Sabah 9.30'da birliğin önde hareket edenleri 20 verst mesafe kat ederek dinlenmeye karar verdiler. 6-7 saat dinlendikten sonra havanın biraz serinlenmesini bekleyip öğleden sonra 4 de yola devam edeceklerdi. Hava sıcaklığı 40° yükselmışti. Yolun zorunlukları tüm bu planları değiştirmekle sonuçlandı. Bu derin kumlu yollarda hareket edip zorlu iniş çıkışları geçmek oldukça güçtü. Ordunun arkasından gelen askerler dinlenme noktasına ancak saat 5'te ulaşabildiler. Küçük rütbelilerin bir kısmı ellerinde barut ve silah dolu torbalarla geldiler. Yolda düşen develerin üstünde olan torbaları elleriyle gettirdiler. Birliğin 1.5 gün yetecek kadar suyu kalmıştı. Bu kalan suyu 3 gün yetecek kadar kullanma emri verildi. Fazla ağırlık yapan eşyaları tekrar ateşe verdiler. Ordu komutanının çadırı, rütbelilerin çadırları, yataklar, üniformalar, kıyafetler, yedek ayakkabılar, yarma ve hatta saldırı merdivenlerini de ateşe verildi. Dubaların bir kısmını yere gömdüler. Dinlenmeyi 6-7 saat uzatarak gece yarısı hareket edeceklerdi. Böyle bir durum uğursuzluğa yola açabilirdi. Çünkü suları çok azdı ve susuz bir şekilde yolla 60 verst daha devam edeceklerdi.

Akşam saat 9 da dinlenme noktasına süvarilerde ulaşılar. Süvarilerin burada beklemeleri de (atlar susuzdu) ve aynı zamanda Uç Uçak'a devam etmeleri de imkânsızdı. Çünkü 6 sotnyayı orada bekleyen çok sayıda Hivelilere karşı göndermek onları ölüme göndermek anlamına geliyordu. Ordu komutanı çok zor anlar yaşıyordu.

İleri devam etmek susuzluktan orduyu ölüme terk etmek demekti. Geri çekilmek rezillikti, bu ölümden daha kötüydü. Bu zor anda bir yabancı (yiğit) rehber kurtarıcı oldu. O yakınlarda 2 3 saat mesafede Altı Kuduk kuyularının olduğunu söyledi. Gerçekten de gönderilen keşif bu bilgiyi doğruladı. Kuyular dinlenme noktasının kuzeyinde 9 verst uzaklıktaydı. Bu kuyular kapatılmamıştı. Eğer kapatılsaydı 18 kulaç derinliğinde olan bu kuyuları açmaya ordumuzun gücü yetmezdi. General Kaufman, başka seçim olmadığı için orduyu bu kuyulara doğru hareket ettirdi.

Kuyularda o kadar az su vardı ki (s.45) askerlere bile yetmiyordu. Her kuyunun başına bir rütbeli görevlendirildi. Bu görevliler suyun herkese eşit ve

sırayla dağıtılmasına nezaret ediyorlardı. Çoğu zaman su yerine çamur gibi su veriliyordu. En çok eziyet gören yabancılar oldu. Onlar sıranın sonunda geliyorlardı ve bazıları susuzluktan öldü.

4 Mayıs sabah Adam Kırılğan'a Tümgeneral Bardov komutasında bir birlik gönderildi. Bu birlik 3.5 bölükten, tüm süvarilerden, tüm develerden, tüm topçu ve rütbeli atlarından oluşuyordu. Onların gönderilme amacı tüm su kaplarının doldurmaktı. 5 Mayıs'ta bu birlik 33 yeni kuyu açtı, daha öncekilerle birlikte kuyu sayısı 50'e ulaştı. Bunlardan 3/2 temiz su geri de kalan kuyular ise tuzlu su ile doluydu. 6 Mayıs'ta 10 kuyu yene kazdılar. Bu birlik Adam Kırılğan'da 4 gün kaldı. Bu süreçte deve ve atların su ihtiyaçları giderildi, hayvanlar hem dinlendi hem de karınları doyuruldu. Anı zamanda variller, *tursuk* ve *baklaglar* su ile dolduruldu.

6 Mayıs'ta birlik bir facia atlattı. Develer, otlaklara kuyulardan baya uzağa ve sağlam koruma gözetiminde gönderiliyordu. 6 Mayıs sabah Adam Kırılğan' da ki ordularımıza büyük sayıda düşman saldırıda bulundu. Saldırı püskürtüldü ve düşmanlar kaçtılar. Düşmanlar kaçarken ise kendileriyle deve de kaçırdılar. Geriye kalan develerimiz daha önce aç ve susuz kaldıkları için güçsüzdü bu yüzden yola devam edemiyorlardı. Halat'tan 2.400 deve ile yola çıkan Tümgeneral Bardov'un birliği Altı Kuduk'a geriye döndüklerinde toplam 1.240 deve ile döndüler.

Altı Kuduk'da kalan askerler Bardov'un birliğinin dönmesini beklemeleri oldukça zor oldu. Herkes Hiveliler develeri çalmaları durumunda tüm ordunun helak olacağını anlıyordu. 7 Mayıs'ta tüm ordu hareketlendi. Amu Derya'ya keşfe giden yiğit bir tutam kamyş getirdi.

9 Mayıs sabah develer Altı Kuduk'a ulaştı. Öğleden sonra saat 3 de General Kaufman orduya hareket etme emri verdi. Geriye kalan deve sayısının herkes için yetersiz olmasından(s.46) Altı Kuduk'ta topların ve eşyaların bir kısmını 2 bölük piyade muhafazasında bırakmak zorunda kaldık.

Yola 10 bölük, 10 ağır silah⁸⁰ ve bir sotnya ile çıktık. Yolun zorlu olması nedeniyle Uç Uçak'a kadar 2 kez dinlenme kararı alındı. Birlik 11 Mayıs sabah Amu Derya'ya ulaşacaktı. 5 sotnya Kazak ve roket sotnyası Altı Kuduk'tan piyadelerden bir gün sonra hareket edecekti. 2. dinlenme noktasında piyadelere yetişip onlarla birleşerek Amu Derya'ya hareket edeceklerdi. (Türkistan Ordusunun Uç Uçak'a hareket şeması)Altı Kuduk'tan Uç Uçak'a kadar mesafe 60 verst beklediğimizden 20 verst daha az idi. (s.47) Buna rağmen yolun çetin olması ordunun harekâtını yavaşlatıyordu. Ordu 12 paralel dik kum tepeliklerini geçmeliydi. İlk duraklama zamanı düşman pek fazla gözükmeydi. 10 Mayıs gecesi ikinci duraklamada çok sayıda Hiveli ordumuzu kuşattı. Ordumuz bunları kovmayı başardı; ama çatışma tüm gece devam etti. 11 Mayıs'tağünün doğuşuyla beraber ordu harekâta devam etti. Ordunun harekât şekli üsteki şemada verilmiştir.

4 bölük ve 2 dağ topuyla muhafaza edilen yük arabaları birliğin arkasından harekât ediyordu. Birliğin kuyruğunu ise Kazaklar oluşturuyordu. Bunlar aynı zamanda yük taşıyan arabaların da güvenliğini sağlıyorlardı.

Düşman 11 Mayıs duraklama zamanı birliğimize saldırarak askerlerimizim harekâtını engellemek istiyordu. Ama susuzlukla ve derin kumlarla mücadele eden askerlerimizin ruhları güçlü ve inançla kendi komutanına sonsuz bir şekilde güvenerek yola devam ettiler. Askerlerimize yaklaşan düşman süvarileri öldürülüyordu.

Sabah saat 9 da ordumuz çölden sonra sert toprağa ayakbastı. Amu Derya nehrinin yakınlarında bulunan Sardaba-Kulyu gölüne vardılar. Arkadan gelen askerleri beklemek için durakladılar. Gölde su temizdi. Ordumuzda ki disiplin şöyleydi: susuzluktan ayakta zor duran askerlerimiz suya birkaç on metre yakın olsalar bile güvenlik önlemlerini almadan saflarını dağıtmıyor ve silahlarını ellerinden bırakmıyorlardı.

⁸⁰ 4 atlı top, 4 dağ topu ve 2 makinalı tüfek. Ordunun Altı Kuduk'ta kalan kısmı ulaşım aracı olmadığından iki gün geç 2 grup halinde harekete geçmilerdi.

Daha sonra ileri devam eden ordumuz Amu Derya nehrine ulaştı. Geri çekilen Hivelileri süvarilerimiz takip etmeye başladı. Takip yaklaşık 20 verst devam etti.

Taşkent'ten Amu Derya'ya 750 verst mesafeyi Türkistan ordusu günde (konaklama dâhil) 11 verst kat etti. 11 gün Halat'ta ve Altı Kuduk'da kaldıktan sonra günde 13 verst yol kat ettiler.

Türkistan ordusunun Hive'ye ilerlemesini ve askerlerimizin Amu Derya'nın ve Şeyh Arık'nın sol kıyısına hareketleri düşman tarafından engellenmeye çalışıldı. Ama Askerlerimiz bu saldırıları kolayca püskürtmeyi başardılar. (s.48)

28 Mayıs tarihinde Türkistan ordusu küçük çaplı düşman saldırılarını savuşturarak Hive'ye yaklaştı. Hive'de Türkistan birliğinden birkaç gün önce gelen Orenburg ve Kafkasya ordusuyla birleşti.

Kafkasya Bölge Ordusunun Harekâtı

A) Krasnovod Birliği

Hive seferi nezdinde yapılan ilk plana göre Çekişlyar'da toplanan ve 20 bölük, 3 sotnya, 18 ağır silahtan oluşan Krasnovod birliği çölden Aydın, İgdi, Ortakuyu kuyuları ve Zmukşır köyü üzerinden Hive'ye hareket edecekti. Yolun toplam mesafesi 800 verstitti. Bunun da 720 verstini çöl ve 80 verstini ise Hive vahası teşkil ediyordu. Ortakuyu ve Zmukşır arasında ki 180 verstlik⁸¹ mesafe ve İgdi ile Ortakuyu arasındaki 95 verstlik mesafe en susuz ve en zor geçitlerdi.

Mart ayının ortalarında anlaşıldı ki birlikleri yeterince deve ile takviye etmek mümkün olmayacak. Yabancı arabacılar olmadan alınan ve kiralanan deve sayısı 2.600 idi. Bu yüzden birliğin gücü 12 bölük, 4 sotnya ve 16 ağır silaha⁸² (

⁸¹ Bu yolda birkaç kuyu olmasına rağmen bu kuyularda su yetersizdi.

⁸² Kabardey alayından 5 bölük, Dağıstan alayından 2 bölük, Samur alayından 3 bölük ve Şirvan alayından 2 bölük. Tersk birliğinden 450 Kazak. Her bölükte ortalama 120 kişi, 30-35 zayıf kişi her bölüğe dağıtıldı.

11 dağ topu) indirildi. Toplam 2.200 kişi ve 500 attan oluşuyordu. Birliğin komutası Albay Markozov'a verildi. (s.49)

19 Mart'ta birlik 3 grup halinde harekete geçti. Askerler için 2.5 aylık, atlar için ise 1.5 aylık gıda alındı. Kişi başı her askere 2 libre peksimet, atlara ise 16.5 libre hesaplanan arpa yerine 7-5 libre ve daha az arpa veriliyordu.

Su ihtiyağı 3.150 kova idi. Hesaplamalara göre su 4 günlük sıcak yemeklerin yapılmasına, askerlerin ve süvarilerin atlarına bile yetecek kadardı. Baharda develere az yem verildiğinden dolayı develer çok zayıftı. Her bir deve sadece 7 pud ağırlık taşıya biliyordu ve ilk geçitlerde develer düşmeye başladılar. Bazı develerin binicileri olmadığından askerler yükleme işlerinde oldukça zorlandılar. Bunlara rağmen 350 verst sıkıntısız bir şekilde kat edildi. Çünkü yolda yeterince su, yemek ve yakıt bulundu. İğdı kuyusuna varıldığında ise sıkıntılar başladı. 15 Nisan birliğin süvarileri 70 verst ilerleyerek 16 Nisan'da küçük Türkmen çetesiyle çatışarak İğdı kuyusunu ele geçirdiler.

2 sotnya Kazak birliği takibini devam ettirerek 50 verst daha da ilerledi. Onlar bir gün içinde 120 verst yol kat ettiler. Türkmen göçebelerin içine giren Kazaklar 1.000 deve, 5.000 koyun, birçok silahla birlikte 267 kişiyi esir aldılar. Ama ne yazık ki Kazakların bu hareketleri hem onların hem de atlarının gücünün tükenmesine neden oldu. Bu da ilerde yapacakları seferde kendini gösterecekti.

Albay Markozov İğdı'dan Zmuşır'a 1-3 Mayıs tarihinde ulaşacaklarını bildirdi.

17 Nisan da 2 grup piyade yorgun bir şekilde İğdı'ya ulaştı. Birliğin günlük hareketi şu şekildeydi: gün doğuşundan 10-11 kadar, daha sonra ise uzun bir duraklamanın ardından 4'ten 8-9 kadar hareket ediyorlardı.

İğdı'ya kadar 440 verst yol kat edildi. İğdı'dan sonra ki 95 verst su bulunmayan bazı yerler sert bazı yerler ise kumluk yol şeklinde Ortakuyu kuyusuna kadar devam ediyordu. Elde edilen bilgilere göre bu mesafe yabancılar tarafından 3 geçit olarak kabul ediliyordu. Albay Markozov bu mesafenin 60-75 verst olacağını düşünüyordu. (s.50) Ama bu en zor yol değildi. Ortakuyu'dan

sonra Zmukşır'a kadar çölle 180 verst su bulunmayan mesafe vardır. Bu yolda birkaç kuyu bulunsa dahi bu kuyulardaki su bir bölükten veya sotnya dan oluşan guruba bile yetmeyecek kadardı. Deve ve atlara İgdi'dan Zmukşır'a kadar olan 280 verst mesafede sadece bir kere Ortakuyu'da su verilecekti.

Su bulunmayan steplerle hareket için birlik 3.000 kova su aldı. Piyadeler her bir 120 kişilik bölük için 30-40 varil su aldılar. Her bir varil 5 kova su alıyordu. Bu da her piyadeye düşen su miktarının 1.4 kova yani 22 şişe demekti. Ortakuyu ile Zmukşır arasında 8 su bulunmayan geçit olduğundan günlük her bir askere 3 şişe su veriliyordu.⁸³

Topçuların atlarına 6 su olmayan geçit için günlük bir kova su verilecekti. Süvarilerin bu mesafeyi 2 veya 3 günde geçecekleri bekleniyordu. Onların atlarına günde bir defa su verilecekti. Bu yüzden Albay Markozov Ortakuyu'dan birliğin yarısını tüm su kaplarıyla hareket ettirecekti. Daha sonra Zmukşır'dan su bidonlarını geriye Ortakuyu'ya getirip geride kalan askerler ile harekete geçecekti.

Birlik, İgdi'dan Ortakuyu'ya kadar olan yolun zor olmayacağını tahmin ediyordu. Ama bekledikleri gibi olmadı havanın çok sıcak olmasından birlik Ortakuyu'ya varmadan geriye dönme kararı aldı.

18 Nisan sabah saat 4 de Albay Markozov 6 bölük, 6 top ve 25 Kazaktan oluşan ilk grupla İgdi'dan yola çıktı. Geride kalan 6 bölük ve 10 toptan oluşan birlikten, 2. ve 3. gruplar oluşturulacaktı. Bunlar birinci gruptan sonra yola çıkacaklardı.

Süvari birliği, özel birlik oluşturarak, İgdi'dan 1. grupla aynı gün ama biraz geç hareket edecekti. Ortakuyu'ya kadar sadece bir kere konaklayacaklardı.

Gün doğuşuyla hava sıcaklığı dayanılmaz oldu. (s.51) 13 verst kat ettikten sonra grup mola verdi. Birlik akşam 12 verst yine mesafe kat ettikten sonra İgdi'dan 25 verst uzaklığında geceleme için durdu. Akşam kat ettikleri geçit zor olmuştur. Askerler susuzluktan dayanamayıp tayin edilen su miktarından daha

⁸³ Sonbaharda stepte hareket zamanı en az bir kişiye lazım olan su 3 şişedir. 3 şişe olunca çay bile yapa biliyorlar ama sıcak yemeklere yetmiyor.

fazla su içmişlerdi. Develer düşüyordu, atlar hareket edemiyordu. Suyun tasarruflu kullanılması gerekiyordu. Çünkü 18 Nisan tarihine gelindiğinde havanın kuru olmasından dolayı 5 kovalık varillerde sadece 3.5 kova su kalmıştı. Gece hava tıkanıklığından askerler uyuyamıyordu, sabah ise güçsüz oluyor hareket etmekte zorlanıyorlardı.

19 Nisan tarihinde piyadeler gün doğuşuyla harekete geçtiler. Havanın sıcak olmasına rağmen 12 verst yol geçtikten sonra mola verildi. Mola zamanı sabah saat 11 de Reamur termometresi hava sıcaklığını 52° gösteriyordu ve aniden patladı. Akşam saat 5 de 1. grup tekrar hareket etti. Su olmasına rağmen askerler sıcaklıktan düşüyor ve yerde kalıyorlardı. Herbir grup arasında mesafe 10 verst uzadı. Askerler 7 verst geçtikten sonra tekrar mola verdiler. Gün içinde 19 verst mesafe kat edilmiştir. 20 Nisan sabah erkenden 1. grup 3 defa harekete geçme teşebüsünde bulundu. Ama bu sefer en güçlüler bile hareket etmekte zorlanmaya başlamışlardı. Askerler susuzluktan eziyet görüyordu. Grup 6, 7 verst geçtikten sonra mola verecekti. Öğleden sonra saat 3 de grubun tüm suyu tükendi. 6-cı geçit için yeteceği düşünülen su sadece 2.5 geçitten sonra bitti. Ortakuyu yolunun sadece yarısı kat edilmişti. Grup su bulmadan ne ileriye ne de ki geriye hareket edebilirdi. İyi ki keşfe gönderilen iletken ve birkaç Kazak 15 verst uzaklığında Bala İşem kuyusunun olduğu haberini getirdiler. Kuyu başında bekleyen az sayıda Türkmen çatışma sonucu kaçtı ve kuyuyu kapatmaya fırsat bulamadılar. Hemen piyadeler için 1.300 kova su getirildi.

Süvari birliği İgdı kuyusundan 18 Nisan da hareket edip bir gecelemeye 19 Nisan Ortakuyu'ya varacaktı. Gece saat 12'ye gelindiğinde 20 verst yol geride kalmıştı. Bir sonraki gün sabah 3 de hareket eden süvariler 1. grubu geçerek saat 10:30 da 25 verst yol kat ettikten sonra mola verdiler. (s.52) Bu hareket Kazakların son çabalarıyla gerçekleştirilmiştir. Atlar zar zor hareket ediyorlardı. Bazı Kazaklar atlarını tasmalarından çekerek hareket ettiriyorlardı. Her bir sotnya 2 verst mesafeye uzanmaktaydı. Öğleden sonra saat 4 de süvariler tekrar harekete geçtiler. Hesaplamalara göre Ortakuyu'ya 15-20 verst mesafe kalıyordu. Askerler için aldıkları su bitmişti. Moladan sonra arazi değişti. Yüksek kum tepelerinin

yerini daha da yüksek ve tozlu tepeler aldı. Atlar ve askerler dizlerine kadar kuma batıyorlardı. Hava da azıcık bile olsa rüzgâr yoktu, süvariler hareket ettiklerinde nefes almaya zorlanıyorlardı. Atlar düşmeye başladılar. Tamamen güçsüz kalan süvariler eyerlerden düşüyorlardı. Yaya gidenler durdular. Çoğu kişiye tıbbi yardım ediliyordu. Yanlarında bulunan konyak çok işlerine yaradı. Bir yudum içtikten sonra askerler birazda olsa rahatlıyorlardı.

Akşam saat 8 de birkaç rütbeli güçsüz düşen ve hareket edemeyen askerleri yollardan toplamak için görevlendirildi.

Gece saat 12 de mola noktasından 35 verst, geceleme noktasından ise 60 verst yol geçtikten sonra Albay Markozov hareket etmeye gücü kalmayan birliği durdurdu. Askerlerin çoğu konuşmaya bile zorlanıyordu. Gece çok sessiz ve boğucu idi. İğdi'dan 80 verst yol geçilse bile birlik İğdi'dan 65-70 verst uzaklığında olduğunu tahmin ettiği Ortakuyu kuyularına varmamıştı. Askerler, karanlıkta yolu yanlış gittiler diye kuşkuya düştüler. Birlikte su tamamen bitmişti. Ortakuyu'ya gönderilen keşif gece saat 3'e kadar dönmedi. Böyle durumda Albay Markozov süvarilerle birlikte geri dönme kararı aldı ve birliğinin 1. grubunda su olacağına ümit ediyordu. Aslında Ortakuyu'ya 10-15 verst yol kalmıştı. Bu kuyular bol suyla doludurlar ve kapatılsalar bile yeni kuyu açmak oldukça kolaydı. Çünkü bu kuyularda su 1.5 kulaç derinliğinde bulunuyor. Suyun kalitesi de çok iyidir.

Geri dönüşte gece Kazaklar düzeni bozmamaya çalışıyorlardı. Gün doğuşuyla sıcaklık arttı ve süvariler tamamen tükendiler. Birlik arasında mesafe uzadı ve atların çoğu öldü. Çoğu Kazak ayakta zar zor duruyor (s.53) ve atları tasmalarından tutarak hareket ettiriyorlardı. İnsanlar da düşmeye başladı. Onlara yardım edemedikleri için yollarda bırakıyorlardı.

Sabah 10 da Kazaklara 1. grup piyadeler komutanı tarafından 10 deve üzerinde Bala-İşem'den gönderilen su ulaştı. Birliğin komutanı susuzluktan ölen askerlere kendi elleriyle su içiriyordu.

Şunu da söyleyelim suyun kalitesi iyi değildi ve aynı zamanda su sıcaktı. Bu yüzden pek faydası olmadı. Bala İşem’de su olduğunu öğrenen Kazaklar tek başlarına buraya hareket etmeğe başladılar.

21 Nisan 1. grup da Bala İşem’e döndü. 19 ve 20 Nisan da yola çıkan 2. Ve 3. gruplara ise İğdi’ya dönme emri verildi. 21 ve 22 Nisan yolda kalan ve ölen insanları toplamakla geçti.

1. grubun 200 Kazağı güneş çarpması geçirmiş ve develer üzerinde taşınıyorlardı. 120 Kazak atı öldü diğerleri ise güçsüz düştüler. İnsanlar sıcaktan nöbetlerini zor tutuyorlardı. Nöbettekiler sürekli değişiyor ve yanlarına varil ile su koyuyorlardı. Develer de bitik durumdaydı. Yiyecek olarak alınan hayvanların çoğu ölmüştü. Hayvan yemi kullanışsız hale gelmişti. Hava sıcaklığını ölçemiyorduk çünkü birlikte olan tüm termometreler patlamıştı. Böyle durumda Ortakuyu’ya bile dönmek imkânsız idi. Ortakuyu ile Hive vahası arasında ki 8su bulunmayan geçit geçilemezdi. Bu yüzden Krasnovod’a dönme kararı alındı. Türkistan ordusu bu zamanlarda Halata, Orenburg ordusu ise Kasarma kuyusuna ulaşmıştı.

Geri dönüşte 500 verstlik yol çok sayıda zorluklarla geçti. Ama güçlü rüzgâr kumları savurup güneşi kapatıyordu. Bu durum birazda olsa yolu kolaylaştırdı. Aynı zamanda rüzgâr olunca insanlar nefes almakta zorlanmıyorlardı.

14 Mayıs Krasnovod’a birliğin son grubu da ulaştı. 24 Mart tarihinden 14 Mayıs tarihine kadar süren bu sefer zamanı 2.205 kişide 3.077 kez hastalık durumu olmuştur. Çoğu kez hafif hastalıklar (s.54) (ishal, sıtma, romatizma). 344 kişi de kanlı ishal görüldü. Kazakların 457 atından 143 öldü. Krasnovod birliğinin iki aylık bu seferinde zor şartlarda 910 verst yol kat ettiler (1. grup). Çekişlyar’dan Bala İşem’a kadar olan 490 verst mesafe 1. grup tarafından 34 günde 3 gün dinlenmeyle geçti. Susuz geceleme 12 gün. Ortalama günlük kat edilen mesafe 16 verst olmuştur. Günde en fazla kat ettikleri mesafe 30 verst. 7 geçitte 10 verst mesafe geçildi.

Bir günde ortalama ilerleme hızları (dinlenme dâhil) 15.5 verst.

B) Mangışlak Birliği

İlk başta Mangışlak Yarımadasından Hive'ye birlik gönderme gibi düşünce yoktu. Bu harekete Mangışlak Kırgızlarının Hive hanı tarafından kışkırtılarak ayaklanması sonucu karar verildi. Step ve Üst-Yurt'tu geçtikten sonra birlik Orenburg birliğiyle birleşerek Hive vahalarıyla hareket edecekti.

Mangışlak birliğinin hareket emri geç geldi. Bu yüzden birlik diğer birliklerle kıyaslayınca ulaşım aracı ve step seferinde gerekli malzemelerle yeterince temin edilmemişti.

Birliğin toplanma noktası Hazar denizinin Kinderliysk körfezi (Kara-Bugaza körfezinin kuzeyinde) yakınlığında ki Porsu Burun kuyusu seçildi. Daha sonra Busaga ve İltece kuyuları üzerinden hareket ederek birlik, Çöllük steple Kungrad şehrine (Hive sınırları) kadar 570 verst yol kat edecekti. Burada Orenburg birliğiyle birleşerek Kungrad 'dan Hive'ye 250 verst yol gideceklerdi.

Birlikler Kinderliysk körfezine Petrov, Çekişlyar ve Krasnovod'dan getirildi. Birlik, toplam 18 bölük, 6 sotnya, 10 top ve 3 roket makinasından oluşuyordu.

Yukarıda adı geçen bölgelerden ve Astrahan'dan 3 aylık ihtiyaç malzemeleri getirildi. Nisan ayının başlarında 1.200 deve bula bildiler. Bunlara ek olarak Adaev Kırgızlarından 300 baş deve alınacaktı.(s.55) Develerin az olması nedeniyle birliğe kısaltılmalar uygulandı. 12 bölük, lağımcı grubu, 6 sotnya, 6 top ve 2.100 kişilik roket ekibinden birlik oluşturuldu⁸⁴. Sefer için 650 at hazırlandı. Birliğin komutası Albay Lomakin'a verildi. Birliğin suyu 1.193 kova idi. Her bir askere günlük 0.5 kova su verilecekti. Askerler için 7 hafta, atlar için ise 6 hafta

⁸⁴ Apşeron alayından 7 bölük, Şirvan alayından 3 bölük VE Samur alayından 2 bölük. Süvariler Terek Kazaklarından 4 sotnya ve Dağıstan süvari alayından 2 sotnya.

yetecek şeklinde yiyecek hazırlandı. Atların her birinin üzerine 15 günlük yiyecek tahıl yüklediler.

Askerler jimnastik gömleklerde yola çıkacaklardı. Her biri yanına 4 günlük peksimet, üniforma, kürk ve çizme aldı.

Her bölüğe 25-33 deve, her bir sotnyaya ise 72 deve verildi.

14 ve 15 Nisan da Mangışlak birliği 3 grup halinde harekete geçti. 18 Nisan tarihinde Kaundı gölünden 70 verst uzaklığında ki Senek kuyusuna ulaştılar. Bu geçiş çok zor olmuştu. Hava sıcaklığı 37°, kumun sıcaklığı ise 42° dereceye yükselmişti. Yakıcı rüzgâr esiyordu. Senek'e kadar olan mesafenin yarısında suları tükendi. Bu nedenle birlik Senek'e dağınık bir şekilde gelmiştir. Develerin sayısının yetersiz olduğundan su varilleri tam olarak su ile doldurulmamıştı. Birliğin 1. Grubu ölümle yüz yüze kaldı. Sadece Senek'e gelen 1. gruptan 150 asker hastalanmıştı. Senek kuyusuna ulaşınca kadar yol üzerinde 6.000 pud erzak ve 340 deve kaybı oldu. Senek'ten hareket için her bir deveye 6-10 pud malzeme yüklendi. Bu yüzden tüm birliğin hareketi imkânsızdı. 2 bölük, 4 top ve 4 sotnya burada kaldı. Onlar kayıp erzakları bulup ve daha sonra buraya gönderilen develerle yavaş yavaş hareket edeceklerdi.

Tüm gruplar ağırlık oluşturan eşyaları attılar. Hatta 150 yüklü erzak atmak zorunda kaldılar.

18 Nisan dinlenme günü oldu. Atılan erzakları toplayıp tüm gruplar kendilerine ve atlara 3 gün yetecek şeklinde tulum yapıyorlardı. (s.56)

19 Nisan da birlik Kinderliysk körfezinden 110 verst mesafesinde bulunan Biş-Aktı kuyusuna ulaştı. Buraya gönderilen öncelik grup esas birlik gelmeden buraya karakol yaptılar. Aynı zamanda tabya inşa ettiler ve 7 yeni su kuyusu kazdılar. Su ihtiyacını gidermek için havuz yaptılar. 2 bölük, 1 sotnya ve 1 ağır silahtan oluşan garnizon için kulübe ve saksaul⁸⁵ (саксаул) ve hasırdan sığınak yapıldı. Yola devam etmeden askerler ağırlıklarına bir daha göz attılar. Birlik acı

⁸⁵ Çok sert bir ağaç türüdür. Kumda biten ve yakıt için ideal olan bir ağaç. Balta ile kesmek zor ama balta tersiyle hemen kırılan bir ağaç.

tecrübeyle suyun çöl seferinde ne kadar önemli olduğunu anlamıştı. Kendilerine ellerinde bulunan su kapları dışında yeni tulumlar hazırlıyorlardı. 22 Nisan tarihinde baskından Binbaşı Navrotskiy döndü. Birliğe 287 deve, 1.965 koyun ve 160 at getirdi. Kırgızlara yapılan bu baskın zamanı 1 askerimiz ölmüş 2'si ise yaralanmıştır.

20 Nisan da Mangışlak birliği Biş-Aktı'dan 3 grup şeklinde hareket etti. 1. grup komutası Yarbay Skobelev'e verildi. Elde edilen bilgilere göre sonraki yol Busaga, İltece ve Alın kuyuları üzerinden olacaktı. Bu kuyularda yeterince su olduğu bilgisini aldık. Tüm 3 grup aralarında yarım geçit mesafeyi koruyacaktı.

1. grup gece 3 den sabah 9 kadar, sonra ise akşam 4 den 8'e kadar hareket edecekti. 2. grup aynı gün akşam 4 den 8'e kadar ve sonraki gün sabah 3 den 9'a kadar. 3. grup ise 1.gruptan bir gün geç ve aynı saate hareket edecekti.

Böylelikle her grup kuyulara vardığında diğer grup bu kuyulardan hareket etmiş olacaktı.

Yollar kulanışlıydı, az kumlu ve düz idi. Bu yüzden askerler hızlı hareket ediyordu. Su, yakıt (saksaul ve ılgın), deve ve atlar için yem her gece konaklamasında yeterince vardı. Askerler sıcak yiyecek yapıyordu. Otlak, yakıt ve suyun en bol olduğu yer Biş-Aktı ve İltece arasındaki 200 verstlik mesafe oldu. Birlik bu bölgeyi çok rahat geçti, askerler arasında hasta neredeyse yoktu.

Busaga ve Karatın kuyuları arasında birlik Üst-Yurt'a, biraz yükseklik yolla ulaştı. Bu bölge (s.57) özelliklerinin Mangışlak stepinden pek farkı yoktu. Üst-Yurt 2.500 fut⁸⁶ yükseklikte olsa bile Mangışlak'taki aynı bitki ve yakıt malzemeleri bulunuyordu. Üst-Yurt'ta da ki kuyularda temiz su vardı. Kuyuların derinliği 10 kulaçtan 30 kulaça kadar değişiyordu. Karatın dan İltece kadar olan geçit zamanı birlik susuzluktan neredeyse ölecekti. Kınır kuyusunda su 30 kulaç derinliğinde olduğu için birlik hızlı bir şekilde su çıkaramadı. Yol boyunca birlik bir tane bile insan göremedi. Çünkü Üst-Yurt'tan Kırgızlar Mart ayını sonundan Ekim ayına kadar Hive'ye ve Emb nehrine göç ediyolar.

⁸⁶ Eski Rus ve İngiliz birim sisteminde bir uzunluk ölçüsü birmidir. 1 fut=30.48 sm. (ÇN).

30 Nisan da İltece'ye ulaşan birlik burada 2. Karakolu yaptı. Burada tabya ve Kinderliysk'den gönderilen yiyecek için depo yapıldı. Garnizonda güvenliği sağlamak için 1 bölük kaldı. Yola 9 bölük, 4 sotnya ve 4 ağır silahla devam ettiler.

1 Mayıs'tan itibaren askerlere günlük 1 libre peksimet verildi.

5 Mayıs'ta birliğin öncü kuvveti İtibay kuyusuna ulaştı. Burada Adaev Kırgızları ile çarpışma yaşandı (bu çarpışma zamanı Yarbay Skobelev mızrakla yaralandı). 7 Mayıs tarihinde birliğin tamamı Alan⁸⁷ kuyusuna yetişti. Orenburg ordusuyla birleşmeleri için Orenburg ordu komutanı Tümgeneral Verevkin'den emir geldi. 12 Mayıs'ta Mangışlak birliğinin öncülük grubu Hive şehri olan Kungrad'ta Orenburg birliğiyle birleşti. Alan kuyusundan Kungrad şehrine 150 verst mesafenin 75 versti su bulunmayan bir alan olduğundan Mangışlak birliği bu yolda zorluklar yaşadı. İtibay kuyusundan başlayarak tüm kuyulardaki su *glauber tuzu* içerdiğinden, askerler güçten düştüler. Ama tüm bu zorluklara rağmen Kafkasya ordusunun temsilcileri 150 verstlik yolu hızlı yürüyüşle kat ederek Kungrad'a ulaştılar. Yolda 3 kişi öldü. Kungrad'ta 41 hasta revire gönderildi. 200 deve ve 40 at yola devam edemedikleri için bu noktada bırakıldı.

Birlik Hive vahasına son derece sınırlı ağırlıklarla ulaştı. (s.58) Birlikte çadır, masa, tabure ve hatta yatak bile yoktu. Asker ve rütbeliler tükenmişlerdi. Ama birliğin savaş ruhu yüksekti. Seferin zorlukları askerleri sertleştirmişti. Ruhlarının yüksek olması durumunu bu olayla anlaya biliyoruz: Feyerverker Vasiliy Zverev güçlü yıpranmadan hasta düştü. At üzerinde gidemiyordu. Arkadaşları onu iple deveye bağladılar ve bu şekilde geldi. 11 Mayıs rütbelinin "Nasılsın?" sorusuna "tamamen sağlıklı Sayın komutanım, tüm emirlerinizi yaparım, sadece el ve ayaklarım hareket etmiyor." Diye cevap vermişti. Bu cevaptan 2 saat sonra öldü.

Kinderliysk'den Kungrad'a kadar olan 560 verstlik mesafeyi Mangışlak birliği 24 geçit ve 5 günlük dinlenmeyle kat etti. Birlik günde ortalama 23 verst yol kat etti, dinlenmeyle birlikte bu rakam günlük 19 verst idi. (s.59)

⁸⁷ Bekoviç-Çerkasskiy tarafından inşa edilen Devlet-Girey kalesi kalıntıları yakınında.

Orenburg Askeri Bölgesi Birliğinin Harekâtı

Orenburg Askeri Bölge ordusundan Hive seferi için 9 bölük, lağımcılar, 9 sotnya, 8 ağır silah ve 4 havan topu, sayıları 3.500 kişi ve 1.800 attan⁸⁸ birlik oluşturuldu.

Bu birlik Şubat ayında Orenburg, Orsk ve Uralsk'tan hareket edecekti ve 500 verst kışın yol kat etikten sonra Emb noktasına ulaşacaktı. Bu noktada step seferi için gerekli donatım ve develeri aldıktan sonra Arıs ve Kasarma kuyuları üzerinden Hive vahasında bulunan Kungrad şehrine hareket edecekti. Burada Mangışlak birliğiyle birleşerek Hive'ye doğru harekete geçeceklerdi. Öyle hareket etmeleri gerekiyordu ki son noktaya Türkistan ve Krasnovod birlikleriyle aynı anda yetişsinler. Birkaç birliğin farklı bölgelerden hareket edip aynı zamanında bir noktaya yetişmeleri, çıkış noktaların farklı mesafede olmasından dolayı zordu. Orenburg, Taşkent, Çekişlyar ve Kinderliysk körfezini geçtikten sonra tüm birlikler uzun bir mesafe kat edecektir. (s.60)

Orenburg'dan Emb noktasına 500 verst oradan ise Emb noktasından Step yoluyla Kungrad'a kadar 700 verst, Hive vahalarıyla ise 250 verst yol kat etmeleri gerekiyordu. Toplam Orenburg birliğinin geçeceği mesafe 1.400 versten daha fazlaydı. Aynı zamanda yolun başlangıcında havanın buzlu olması, yolun sonunda ise orta Asya sıcaklığı bekleniliyordu. Bu yüzden birliğinin kıyafetleri farklı mevsimler için hazırlandı. Orenburg birliğinin donanımı diğer birliklerden daha fazlaydı. Buna en büyük neden ulaşım araçlarının (develerin) Orenburg bölgesinde fazla olmasıydı.

Birlik Emb'e 9 grup şeklinde Orenburg, Orsk ve Uralsk'tan 13-25 Şubat tarihlerinde hareket etti. Tüm askerlere mont, kürk yakalık, deri bot, 3 çift çizme, sıcak dolak ve 1.5 arşın⁸⁹ keçe verildi. Fırtına zamanı korunmak için 390 *culamek* (keçe çadır) alındı.

⁸⁸ Bunlardan 4 bölük 1. Orenburg hattı taburundan, 2. Hat taburu tamamen sefere katıldı, Orenburg Kazak birliğinden 6 sotnya ve Ural Kazak birliğinden 3 sotnya. 2 Numaralı Orenburg atlı artilleriya tugayının ekibi ve 2 tane oluşturulacak karakollarda kullanmak için top.

⁸⁹ Rus uzunluk ölçümü, 1 arşın=0.71 metre. (ÇN).

100 Astsubay için günlük 1 libre et, 1/3 libre çay ve 1 libre şeker dağıtılacaktı. 1 Mayıs'a kadar aylık her askere 6 kadeh ispiroto verilecekti. Çay yapmaları için ise her 10 kişilik gruba birer bakır çaydanlıklar dağıtıldı.

Kışın birliğin ve taşıdıkları yüklerin hareketini kolaylaştırmak amacıyla piyadeler, topçular, silahlar, top arabaları ve sandıklar atlı kızaklar üzerinde taşınacaktı. Tüm konaklama noktalarında ücret karşılığında Kırgızlar tarafından çadırlar (keçe çadırlar, her çadır 14-20 kişi alıyordu), yakıt, saman ve yiyecek et önceden hazırlandı.

Karlı fırtınalarla karşılaşan Ural sotnyası bu yolda en zorlanan birlik oldu.

18 Mart'ta tüm sefer birliği Emb noktasında toplandı. İçlerinde 44 kişi hasta var idi. Şunu da söyleyelim ki, askerler arasında, güneşin kardan yansıması ve çadırların ısınıp duman oluşturması sonucu, göz iltihabı hastalığı yaygınlaştı.

Birlik beraberlerinde Emb noktasına 150.000 pud gıda ihtiyacı ve diğer malzemeler getirdi. Birliğin yükünü taşımak amacıyla 5.700 deve alındı. Her deve üzerine 17 pud ağırlık yüklendi ve her 5-7 deveye bir bakıcı (sürücü) tayin edildi. (s.61) Birlik hareket ettikçe ve develer yoruldukça yüklerini hafifletmek zorunda kaldı. Topçuların donatımı üçlü set mermiden ve top mermisinden oluşuyordu.

Emb noktasından hareket eden birlik yanına askerler için 2. ½ aylık yiyecek ve hayvanlara 2 aylık yem aldılar. Ama buna rağmen birliğin arkasından 4 aylık ihtiyaç malzemeleriyle genel ulaşım birliği Urga'ya⁹⁰ gönderildi. Bu noktada kale yapıldı ve burada depolar oluşturuldu. Bu ihtiyaçlarla birlikte askerler 15 Eylül'e kadar Hive vahasında bile yiyecek içecek bulmasalar bile rahat bir şekilde geçineceklerdi. Et ihtiyacının eksik olması durumunda 15.000 tane sığır eti konservesi bulunuyordu.

Kuyu kazmaya gerek duyulsaydı, birlikte bulunan borulu çeşme bu işi kolaylaştıracaktı. Geçitlerden geçmek için iki şekil köprü kullanılacaktı: tombaz veya iskele sephası.

⁹⁰ Aral denizinin Güney-batı kısmında, Cana-kala harabelerine yakın bir yer.

26 Mart'ta 2 sotnya Kazaktan oluşan öncü Emb'den hareket etti, 30 Mart'ta ise esas birlik yola çıktı. Her gruba daimi askeri develer (toplam 4.722 deve) verildi. Bu develer üzerinde 1 aylık ihtiyaç taşınıyordu. 966 deve den oluşturulan genel nakil ise geriden hareket ediyordu. Bu genel develer 1. ½ aylık ihtiyaçları taşıyordu. Bu nakli, 1 bölük, 2 sotnya ve 2 ağır silahtan oluşan bir birlik muhafaza ediyordu. Bu düzende birlik İsen-Çagıl'a kadar ilerlerdi. Emb noktasında 1 bölük ve ağır silahtan oluşan garnizon oluşturuldu.

İlk başlarda karın derin olmasından ve develere yem bulamamalarında dolayı askerler zorlandı. Ama 4 Nisan'dan itibaren havalar ısınmaya başladı.

11 Nisan tarihinde birlik Emb noktasından 220 verst uzaklaşıp, başarılı bir şekilde Arıs (Üst-Yurt'un kuzey eteğindeki kanyon) kuyusuna ulaştı.

Yollar kuruydu. Birlikteki develer sağlam bir şekilde hareket ediyordu. Arkadan gelen genel nakil develeri yorgundu. Birlikte 8 asker hastaydı.

İsen-Çagıl kumlarına (s.62) Aral denizinin Kuzey-batısına günlük dinlenme olamadan 16 Nisan tarihinde ulaştılar. İsen-Çagıl'da muhafaza için bir sotnya Kazak bırakıldı. Burada birlik 4 gün arkadan gelen ulaşımı bekledi. İhtiyaçların yetersiz olduğundan gelen nakil ile birleşerek 4 grup şeklinde birlik Kasarma'ya⁹¹ hareket etti. 20-24 Nisan'da Arıs'dan 260 verst mesafe kat ettikten sonra askerler Kasarma'ya ulaştılar. Birinci grup 2 bölük, 2 sotnya ve 2 ağır silahtan oluşuyordu. 23 Nisan tarihine geldiğimizde 300 deve kaybı vermiştik.

Konaklama zamanı, 4 hisardan oluşan ordugâh etrafında, 2 devre koruma bulunuyordu. Piyade çift muhafazalar hisarlardan 50 adım uzakta bekliyorlardı. Süvarilerden oluşan muhafızlar ise hisardan 1 verst ve 0.5 verst uzaklığında bulunuyordu. Ordugâh içinde Kazakların bir kısmı savaşa hazır halde bekliyordu.

Yeterince temiz su vardı. Bazı yerlerde kar görmek mümkündü. Birlik, Kasarma'da dinlendikten sonra 28 Nisan tarihinde Urg'a doğru hareket etti.2-4 Mayıs tarihlerinde Urg'a ulaştılar. Bu noktada Hiveliler tarafından terkedilmiş 2

⁹¹ Aral denizinin batı kıyısında bulunuyordu. İsen-Çagıl'da su yerden az bir derinlikteydi.

tahkimat buldular. Tahkimatlara yakın bir noktada askerlerimiz tabya yaptılar. Bu noktada 1 bölük, 1 sotnya ve 2 roket makinasından garnizon oluşturuldu. Urg'a birliğin yanında 4.000 deve geldi. Bu develerden 1.100'ü bu noktada bırakıldı. 2.400 deve ise birlikle yola devam etti.

6 Mayıs'ta birlik yola devam etti. 8 Mayıs'ta Hivelilerle küçük bir çatışma yapılarak Kungrad şehrini ele geçirdik.

Hive vahasına ulaşma mutluluğunu Aral filosunun yaşadığı üzücü bir haber gölgede bıraktı. Filo, Amu Derya yataklarının sığılık bir noktasında, Kungrad'ın⁹² 50 verst aşağısında konaklamak için duraklamıştı.

Bir Subay, 10 bahriyeli ve 1 topograftan oluşturulan bu takım nehir üzerinden keşif yaparak General Verevkin'in birliğiyle iletişime geçecekti. Onlar Kungrad'tan 10 verst uzaklığında vahşice öldürülmüş ve kafaları kesilmiş halde bulundular.

Emb'den Hive vahasına (Kungrad) kadar olan yolu Orenburg birliği günlük 16 verst mesafe ilerleyerek (konaklama dâhil) kat etti. (s.63)

12 Mayıs'ta Orenburg birliği Mangışlak birliğinin öncü kuvvetleriyle birleşti. Aynı gün Orenburg birliği Hoceyli üzerinden Hive'ye doğru harekete geçti. Kungrad'ta garnizon olarak 1 bölük, 2 sotnya ve 2 ağır silah (bunlardan 1 sotnya ve 2 ağır silah Mangışlak birliğine ait) oluşturuldu. Garnizonda istihkâmlar yapıldı (yabancıların yaptıkları inşaat kullanıldı).

14 Mayıs gecesinde Orenburg birliğiyle Mangışlak birliğinin birkaç zor geçit yapan ve sonuncu geçitleri 50 verst olan diğer grubu da birleşti. Hoceyli şehrinde Mangışlak birliğinin 1 aylık ihtiyacı bir günde hazırlandı. Bu ihtiyaçları taşımak için 100 tane araba kiralandı. Kungrad'tan Hive'ye 250 verst uzunluğunda olan yol birçok kanal ile kesilmiş, kamışlık, çalılarla örtülü, çeper ve bahçelerden oluşan engebeli bir yol idi. Enerjik düşman kuvvetleri her adımımızı önceden tahmin edebilirdi. Ama Hiveliler korkunç Rus birliklerinin geldiği

⁹² Kazal'dan (Sır-Derya'da) gönderilen Aral filosunun birkaç gemisi Amu-Derya'ya geçerek nehirle yukarı hareket ederek, sefere katılacaklardı.

haberini alınca bir noktadan diğer bir noktaya koşarak pek ciddi bir direniş gösteremediler. Orenburg ve Mangışlak birliklerine karşı 6.000 atlı Hiveli birlik gönderildi. Onlar bizim birliklerimizi Hoceyli ve Mangıt şehri yakınında durdurmaya çalıştılar; ama başarısız oldular. Piyade ateşi ve Kazakların saldırısıyla karşılaşan Hiveliler önemli sayıda kayıp vererek yolu açmak zorunda kalıyorlardı. Bizim yük arabalarına saldırı teşebbüsleri de sonuç vermedi. En önemli saldırıyı 27 Mayıs tarihinde Hive'ye 8 verst kala Hatur-Tut arkının yakınlarında gerçekleştirdiler. Tüm silah çeşitlerimizi kullandığımız bu saldırıda düşmana 300 kayıp verdirerek onları püskürttük. Bizim ise 12 ölü ve yaralımız vardı. Hive vahasında hareket zamanı Orenburg ve Mangışlak birliklerinde 3'ü subay olmak üzere toplam 34 ölü ve yaralı vardı.

Temmuz ayında birlikte olan develer dağıtıldı. Orenburg birliğinde askeri ihtiyaçları ve 2 haftalık erzak ihtiyacını taşımak için sadece 1.100 deve kaldı. Dönüş için Orenburg birliğine ise 926 deve yeterli oldu. (s.64)

HİVE'NİN İŞGALİ VE HİVE VAHASININ SÜKÛTU

28 Mayıs akşamı Türkistan birliğiyle Hive arasında bir geçit kalıyordu. Tümgeneral Verevken'in birliğiyle iletişime geçtiler. Aynı gün Orenburg-Mangışlak birliklerinin bir kısmı Hive şehrinin duvarlarına dayandı. Şehir duvarlarına saldıran birlikler enkaz ve duvar yakınlarında 3 ağır silahı ele geçirdi. Aynı zamanda şehir duvarından 250 kulaç uzaklığına havan topları yerleştirildi. Şehirde oluşan panik üzerine Hive hanı saldırıyı beklemeden General Kaufman'a bir heyet göndererek teslim olma kararı aldı. Orenburg-Mangışlak birliklerine müzakere sürecinde ateşi durdurmaları emri verildi. O gün 6 subay olmak üzere 56 ölü ve yaralımız vardı. 14 kişi ise sarsıntı geçirmişti (3 subay).

29 Mayıs saat 2'de Türkistan, Orenburg ve Mangışlak birlikleri törenle Hive Hanlığının Güneydoğu kapısından başkente girdiler. Ne yazık ki hanın otoritesi o kadar zayıftı ki Hive ahalsinin bir kısmı kuzey kapıda kendilerince Ruslara karşı direnişlere hazırlık yapıyordu. Han şehri terk etmişti ve şehirde

anarşi hükmediyordu. Orenburg-Mangışlak birliklerinin komutanları şehrin kuzey kısmının top ateşleriyle saldırarak ele geçireceklerini anladılar. (s.65) Birkaç bölük tarafından yapılan bu saldırı başarıyla sonuçlandı. Biz 11 kişi kayıpla, şehrin duvarlarını ve 3 ağır silahı ele geçirdik.

2 Haziranda Hive hanı General Kaufman'ın yanına geldi. Onurlu bir şekilde karşılandı,(s.66) hükümetimizin planlarına Hive hanlığının ilhakı dâhil değildi. Bu yüzden hana tekrar ülke yönetimi verildi. Han tarafından konsey oluşturuldu. Bu konsey bizim birliklerimizi erzakla temin edecek ve Fars kölelerini (15.000 köle vardı) serbest bırakacaktı.

Hive'ye gelen birlikler 3 ordugâh şeklinde yerleştiler:

Birlik	Sayısı	Ağır Silah Sayısı
Türkistan	3.888	16
Mangışlak	1.447	2
Orenburg	2.304	8
Toplam	7.639	26

Birliklerin durumu gayet iyiydi. Hasta oranı yaklaşık %2 idi. Tüm birliklerdeki 87 hastanın tedavisi başarılı bir şekilde devam ediyordu.

Hive vahalarının yerleşik ahalisi de bize boyun eğdi; ama han, Türkmenlere boyun eğdirmekte güçsüzdü. 20.000 cesur ve savaşçı askere sahip olan Türkmenler aslında tüm Hive vahasına hükmediyorlardı. Onların hana bağlılıkları sözde idi. Türkmenler vergiden muaflardı ve istedikleri zaman yerleşik ahaliyi talan ediyorlardı. Böyle bir düzene göz kapatamazdık. 7 Haziran'da 8 bölük, 10 ağır silah, 8 sotnya ve roket bataryasından oluşan birliği General Golovaçev komutasında Türkmen göçebelerinin üzerine gönderdik. Zmukşire doğru hareket eden birliğin amacı Türkmenlerin üzerine düşen tazminatı ödemelerini sağlamaktı.

10 Haziran'dan itibaren Türkmenler birliğı askerlerimizi endişelendirmeye başladı. 15 Haziran gece çok sayıda Türkmen Çandır'da toplandı. Saat 3.30 da birliğimiz İlyalı şehri yolundayken aniden saldırdılar. Piyadelerin toparlanması için Kazaklar da saldırıya geçti. Düşman at üstünde gittikçe yaklaşıyordu. Bölüklerimize 100 adım kalınca atlardan atlayıp bağırarak saldırıya geçtiler. Türkmenler için bu ölüm kalım savaşıydı. Kazaklar çekilerek tüfek ve misket ateşlerinin açılmasına müsaade ettiler. Düşmanın en önemli darbesi 2. Türkistan Nişancı taburun 2 bölüğü (s.67) ve roket bataryasına yaptıkları isabetetti. Türkmenler bölüğün ön saflarını kılıçla kestiler. Ama Nişancıların bölük komutanları Bakman ve Ranau komutasında bir adım geriye çekilmediler. Türkmenleri yaylın ateşiyle karşıladılar. Ama çok sayıda Türkmen Kazak sotnyalarının omuzları üzerinden geçip piyade hattını aşarak içe doğru girmeyi başardı. Burada göğüs göğüsse bir savaş başladı.

Birlik komutanı ve hemen hemen tüm askerler yaralıydı. Ama kendilerini böyle bir kritik durumda kaybetmediler. Saldırabilecek herkes düşmana saldırdı. Saldıran Türkmenler öldürülerek onların açtıkları boşluk hemen dolduruldu. Gün doğuşuyla tüm noktalarda püskürtülen Türkmenler geri çekildiler. Sadece hava aydınlanınca bölük tehlikeyi değerlendire bildi. Birliklerimizin birkaç adım uzaklığında olan cesetler birliğimizin görme alanını kapatıyordu. Bu saldırıda 6.000 atlı ve 4.000 piyade düşman askeri vardı. Yerde kalan ceset sayısı 800'den fazlaydı. Biz 5 subay ve 32 astsubay kaybı verdik. Hepsi kılıçla kesilerek öldürülmüştü.

Birlik silahlarına mermilerini doldurarak, Türkmenleri takip etmeye başladı. İlk 8 verst boyunca bir sıkıntı yaşanmadı. Ama daha sonra düşman, birliğin etrafını sararak saldırılar gerçekleştiriyordu. Böylece birliğe arkadan saldırıp birliğin ilerlemesini engellemeye çalışıyorlardı. Birliğimiz dörtgen şeklinde hareket ediyordu. Dörtgenin içine birliğin küçük bir grubu yerleştirilmişti. Süvariler arkadan hareket ediyordu. Onlar, her Türkmen saldırısında, düşmanın yoğun olduğu noktaya yardıma yetişiyorlardı.

Haca-Kunya arkında birlik geceleme için durdu. Gece karanlık ve pusluydu. Askerler tedirgindi. Birkaç atın tasmaını koparıp birliğe doğru koşması alarm vermeye yeterli oldu. Askerlerimiz ateş etmeye başlamış ve bir Kazak öldürülmüştü.

Sonraki gün takip devam etti. Sonunda biz kaçan Türkmen ailelerinin ve mülklerinin bulunduğu yere ulaştık. Bizim Kazaklar ilerleyerek, sıcak bir çatışma sonucu araba kalesini⁹³ yani 3.000 eşya dolu arabayı ele geçirdiler. (s.68) Bundan başka 5.000 büyükbaş hayvan alındı. 20 Temmuz Türkmenler başkanlarını göndererek merhamet etmemizi istediler. Onlara 310.000 ruble para cezası kesildi.

Üzerlerine düşen görevlerini tamamlayan birlikler geri dönmeye başladı. Son gruplar Hive'den 6 Eylül'de hareket ettiler. Tüm Hive vahasında sadece Amu Derya'nın sağ kıyısında Hive'ye karşı Petroaleksandrov kalesi inşa edildi. Burada 9 bölük, 4 sotnya ve 8 ağır silahtan Albay İvanov komutasında garnizon oluşturuldu. Hive hanlığı ciddi bir vergiye bağlandı. Hive hanı bizim vasalımız oldu ve Rus orduları ona birkaç kez Türkmenlerin itaatsizliklerini bastırmak için yardım etti. Tüm köleler serbest bırakıldı. Hive pazarı bizim ticaretimiz için açıldı.

Şuan Zakaspiyskiy bölgesinin oluşturulmasıyla tüm Hive vahası bizim arazilerimizle çevrilidir. Bu topraklarda bir sükûnet söz konusu ve Rusların tüm istekleri aynı gün han tarafından yerine yetiriliyordu.

Tüm Orta Asya step seferlerinde olduğu gibi 1873 Hive seferide şu özellikleri taşıyordu:

I.

En önemli zorluğu bize insanlarla savaş değil doğayla savaş çıkardı. Uzun yol, susuzluk, sıcaklık, kum, hayvanların yem eksikliği, yakıt eksikliği yaşanmıştı.

⁹³ Türkmenler Rus birliklerine karşı ailelerini savunmak için arabalardan kaleyi andıran siperler yapıyordu.(Ç.N)

Birlikler 70-80 verstlik su bulunmayan geçitleri kat ettiler. Krasnovod birliğinin önündeki 95 verst ve 180 verst uzunluğundaki su bulunmayan geçitler kat edilemedi.

Tüm yol boyu sadece suyun derinde olmadığı birkaç noktada önemli sayıda asker, at ve deve toplana biliyordu. Bu noktalarda⁹⁴ birlik konaklıyordu ve daha sonra birliğin geriden hareket eden kısmı da buraya geliyordu. Böyle noktalar arasında (s.69) 100'den fazla verst mesafe vardı. Suyun az olduğu yerlerde birlik gruplar halinde hareket etmek zorundaydı. Bu da tehlikeliydi.

II.

Birliklerin içinde, farklı silah çeşitlerinin askerler sayısına orantısı şu şekildeydi:

Türkistan birliğinde	3 bölüğe-1 sotnya Kazak	1 bölüğe- 1 ağır silah	1.000 kişiye- 4 ağır silah.
Krasnovod birliğinde	3 bölük piyadeye- 1 sotnya Kazak	1 bölüğe- 1.¼ ağır silah	1.000 kişiye ise 6 ½ ağır silah.
Mangışlak birliğinde	1 bölüğe- 1 sotnya	2 bölüğe- 1 ağır silah	1.000 kişiye 3 ağır silah.
Orenburg birliğinde	1 bölüğe- 1 sotnya	1 bölüğe- 1 ağır silah	1.000 kişiye 2 ½ ağır silah.

Ortalama 54 bölük, 26 sotnya ve 52 ağır silahtan ve toplam 13.000 askerden oluşan birliklerde 2 bölüğe- 1 sotnya; 1 bölüğe ise 1 ağır silah denk geliyordu. Süvariler birliğin ¼ oluşturuyordu. Birlikte her 1.000 kişiye 4 ağır silah denk geliyordu.

⁹⁴ Böyle noktalar Türkistan yolunda Halata, Adam Kırılğan; Krasnovod yolunda İğdı ve Ortakuyu; Mangışlak yolunda Biş Aktı; Orenburg yolunda ise İset Çağıl.

Taktik ve ekonomik birim olarak piyade bölüğü ve Kazak sotnyası kabul edildi.

Yüzlerce verst geride bırakılan bir bölük veya sotnyanın binlerce düşmana karşı direniş göstereceği kabul ediliyordu. Örnek olarak İkan yakınlarındaki Ural sotnyasının Alim Kul'a çetesiyle savaşını göstere biliriz. Kalede bulunan bir bölük yenilmez kabul ediliyordu.

III.

Steppe yüzlerce verst ne insanlara erzak ne de atlar için tahıl bulmak mümkündü. Yüzlerce verst boyunca hiçbir insana rastlanmıyordu. İnsanların yiyeceği erzakı ve hayvanlar için 2 ½ aylık⁹⁵ yemi kendileriyle taşımak zorundaydılar, yani tüm üssü yanlarında taşıyorlardı.

Günlük 1 ½ libre etin yanında verilen peksimetin miktarı bazen 1 ½ libre ve hatta 1 libreye kadar düşebiliyordu. (s.71) Atlara verilen 16 günlük 16 libre tahıl 6-7 libre kadar düşürülüyordu.

Su bulunmayan yolların mesafesine göre birlikler yanlarında 2-4 geçitte yetecek kadar su taşıyorlardı. Günlük bir kişiye 4 şişe ve bir ata 1 kova su verileceği düşünülse bile, havanın sıcak geçmesinden bazen askerler bu kurala uymuyordu ve bu nedenle su da yetmiyordu. Böyle durumlarda suyun dağıtımı 2 ve ya 1 ½ katına çıkarılıyordu. Havanın soğuk olduğunda bu suyun yarısı bile askerler için yeterli oluyordu.

Su taşımak için en uygunu 5 kovalık fiçiler olmuştu. Her deve üzerine bu fiçilerden iki tane rahatça yükleniyordu. *Tursuk* güvenilmezdi. Çünkü bazen yırtılıyordu ve bundan başka suya iğrenç tat veriyordu.

Yedek teçhizat olarak 2 ve hatta 3 takım mermi veriliyordu. Bizim mermileri tasarruflu kullanmak yeteneğimiz sayesinde, 2 takım mermi tamamen yetiyordu. Gıda, su, donatım, inşaat malzemeleri ve tıbbi malzemeler dışında

⁹⁵ Türkistan birliğinde 2 ½ aylık geriden 1 aylık ihtiyaç, Krasnovod birliğinde 2 ½ aylık, Mangışlak birliğinde 7 haftalık, Orenburg birliğinde ise Emb'den 2 ½ aylık ve geriden 4 aylık ihtiyaç.

birlikler bir takım askeri malzemelerde taşıyorlardı. Sıcak havada birliklerimiz harekât ettikleri zaman yüklerini olabildiğince hafifletmişlerdi(2-3 günlük peksimet ve mermi) ve diğer yüklerini develerin üzerine yüklemişlerdi. Birlikler yanlarında keçe, çadır, yedek üniforma, ayakkabı ve farklı malzemeler taşıyorlardı. Develerin yetersiz olduğu zamanlarda bu eşyaların bir kısmı gömüldü ve ya ateşe verildi. Türkistan ve Mangışlak birlikleri vahaya hafif yüklerle geldiler. Onlar, yolda erzak ve hatta mermilerin bir kısmını da bırakmışlardı. Krasnovod birliğinin Çekişlyar’a dönüşü de aynı şekilde fazla eşya olmadan gerçekleştirilmişti. Sadece Orenburg birliği Hive’ye tam donatımlı bir şekilde varmıştı. Askerlerin sefere tüm ihtiyaçlarını yanına alma isteği bazen onların gereksiz bir takım eşyaları almasına yol açıyordu. Bu da develerin fazla yüklemesine sebep oluyordu.

IV.

Steplerde devesiz olarak hem insanlara lazım olan yükü hem de atlara lazım olan yemi taşımak yani yüzlerce verst mesafe kat etmek imkânsızdı. Mangışlak ve Krasnovod birliklerinin sefere hazırlıkları zaman (s.71) asker sayısı toplanacak deve sayısına bağlıydı. Birliklerde her kişi başına kaç deve geldiğine bakacak olursak:

Türkistan birliğinde	2 deve
Mangışlak birliğinde	$\frac{3}{4}$ deve.
Krasnovod birliğinde	1 deve.
Orenburg birliğinde	$1 \frac{1}{2}$ deve.

Tüm birliklerdeki deve sayısının 19.900 olduğunu varsayacak olursak her kişi başına $1 \frac{1}{2}$ deve denk gelmekteydi. Eğer erzak stoklarını $1 \frac{1}{2}$ ay yetecek kadar, su ihtiyacını 2 gün yetecek kadar ve mermi ihtiyacını 2 takıma düşürsek, o zaman step seferinde kişi başı 1 deve yeterliydi. İlk geçitlerden sonra develer ölmeye başladılar ve Hive vahasına az sayıda deve ulaştı. Nedenini ise şu şekilde

açıklaya biliriz: sefer öncesi kötü beslenme, ağır yük, kötü bakım, yetersiz yem ve suyun az olması idi. Tüm bu koşullar hala askerler arasında devam etmektedir. Develerin gereğinden fazla yüklenmesine karşı mücadele etmemiz gerekiyor. İlk başta develere yüklenecek ağırlık Orenburg birliğinde 17 pud, Türkistan birliğinde 12 pud, Mangışlak birliğinde 16 pud, Krasnovod birliğinde ise 8-10 pud olacağına dair karar alındı. Daha sonra tüm birliklerde bu ağırlık yarıya indirildi. Ama artık develerde güç kalmamıştı.

Şunu unutmayalım ki eğer 12 pud ağırlık dediysek illa ki 1-2 pud fazla olacaktı. (Yabancılar sadece erzaklarını, eşyalarını, sularını yüklerken. Bizim askerlerimiz “ne olur ne olmaz” deyip tüm lazım olmayan eşyalarını yüklüyorlar).

Develerin başında yabancı-çoban olmadığı zaman ve bakım işleri askerlere bırakıldığı durumlarında, develer daha çabuk yıpranıyorlar.

Saldırı telaşı olunca çok sayıda deve ölmeye başlıyor. Askerler geceleme için durduklarında develere bakım yapamıyorlar. Otlamak için kuyulardan uzaklara çıkarılmıyan develer doymuyor.

Soğuk havaya karşı develer hassaslar. Bu yüzden kışın yattıkları yerdeki karı temizleyerek, altlarına keçe seriliyor. (s.72) Sıcak havada ise develerin susuzluğunu gidermek için bir deveye 8 kova su gerekiyor. Develerin güçlerinin tükenmemesi için her gün onlara su verilmeliydi.

Bir birlikte develer iki sınıfa bölünüyor. Bu bölünme birliklerle beraber hareket eden develer (grup halinde) ve birliklerin arkasından koruma altında ihtiyaçlarını taşıyan nakli develer şeklindedir.

Birlikler yanlarına 1 aylık ihtiyaçlarını aldığından 2-4 bölük ve birkaç ağır silahtan oluşan grupta 600-900 deve bulunmaktaydı. Ve aynı zamanda bu gruplar (tüm birlikte olduğu gibi) kendi konvoylarının arkasını muhafaza ediyorlardı.

V.

Birlikler steppe hareket ederken her taraftan saldırıya karşı hazırlardı. Hazırlık işlemleri önden, yanlardan ve arkadan alınıyordu. Geceledikleri zaman

kare şeklinde diziliyorlardı. Tüm noktalarda saldırıya hazır şekilde dinleniyorlardı. Kampı birkaç dizi piyade koruma noktasıyla çevrili tutuyorlardı. Kamptan 1 verst uzaklığında ise süvari muhafız karargâhı oluşturuluyordu.

VI.

Tüm birliklerin, yolun zorluklarından dolayı, hareket etme hızı farklıydı.

Türkistan birliği ortalama günde 11 verst hızla ilerliyordu (dinlenmeler dâhil).

Krasnovod birliği günde 15.5 verst.

Mangışlak birliği günde 19 verst.

Orenburg birliği günde 16 verst.

Ortalama tüm birliklerin hareket hızını günlük 15 verst olarak hesaplaya biliriz.

Türkistan birliğinin yavaş hareket etmesini, derin kumlar ve yolların zorlu olması nedeniyle Arıstan-bel-Kuduk, Halata, Altı-Kuduk kuyularında verilen 22 günlük zoraki konaklamalarıyla açıklaya biliriz.

Mangışlak birliğinin hızlı hareket etmesini ise bu birliğin daha geç sefere çıkmaları, yolların sert topraklardan oluşması ve yeterince (s.73) su, yakıt ve yemin olmasına bağlaya biliriz.

Tüm birlikler gruplar halinde hareket ediyordu. Gruplar piyade, topçu ve Kazaklardan oluşuyordu. Birlikteki süvarilerin hepsi ayrı bir grup oluşturuyordu ve piyade gruplarından daha uzun mesafeli geçitler kat ediyorlardı. Ama süvariler kendi deve nakliyatıyla hareket ettiğinde piyadelerle aynı hızda ilerliyorlardı.

Sabah kalktıklarında develerin yüklenmesine onlar 1 saatlerini harcıyorlardı. Günün en sıcak saatleri 11 ile 4 arasındaydı. Bu saatlerde mola veriliyordu. Eğer bu saatlere kadar geçmeleri gereken geçitleri geçemediyse akşam 4 ile 8 arasında tekrar yola devam ediliyordu.

1.000-1.500 deve bulunan büyük grupların uzunluğu verstlerce mesafeyi kapsıyordu. Gecelemeye durdukları zaman grupların kuyruğu grubun başından birkaç saat sonra geliyordu. Uzun geçit olduğunda (20-25 verst ve daha fazla) grubun kuyruk kısmı geceleme noktasına gece ulaştığı zaman sabah yola çıktıklarında develer aç ve güçsüz oluyorlardı. Böyle birkaç geçit develeri tamamen bitiriyordu. Ama tüm zorluklara rağmen bazen 1 günde 40-50 verst mesafe kat ediliyordu.

VII.

Gittikleri yol boyunca birlikler tarafından yapılan tahkimatlar atlı bir düşmanı durduramayacak kadar zayıftı. Onların yerine düşmanın ani saldırısına karşı koyabilmek için yüksek duvarla çevrili mahalle oluşturmak daha uygundu. Ama böyle mahalleler oluşturmak birçok noktada yerin sert olmasından ve suyun yeterli olmamasından dolayı imkânsızdı.

Birlikler üssü yanlarında taşıdıkları için, düşmanın arkadan saldırması veya birkaç noktayı ele geçirmesi esas birliğin ilerlemesine engel olamazdı.

Tahkimat noktalarının esas görevi memleketle haberleşmeyi kolaylaştırmak ve birliğin geri çekildiği zaman sığınak oluşturmak idi. (s.74) Yol boyunca birliklerin ölen develer üzerinden aldıkları ağırlık da tahkimat noktalarında bırakılıyordu.

VIII.

Tüm zorluklara rağmen birliklerde hasta sayısı fazla değildi. Bunun nedeni birliklerdeki düzen, sert disiplin ve en önemlisi de subayların askerlere karşı gösterdikleri kaygı olmuştur. Tüm küçük rütbeli askerler kendi komutanlarına sonsuz güveniyorlardı. Bu şartlarda askerlerin ruh hali mükemmeldi. Askerlerimiz düşman sayısına bakmadan onlara karşı cesurca savaşa atılıyordu.

Böylelikle 1873 yılında Hive Hanlığı (tıpkı 1868 yılında Buhara hanlığı gibi) Rus topraklarına kasten birleştirilmemişti. Çünkü biz Orta Asya'ya kadar arazilerimizi büyötmek istemiyorduk. Bu topraklardaki hükümdarlar bize bağımlı

oldular ve hatta halkı sözlerini dinlemediği zaman onları Rus silahları ile korkutuyorlardı. Orta Asya'daki 3 bağımsız hanlıktan sadece Hokand hanlığı hala bağımsızlığını koruyordu. Ne yazık ki hanlığın hükümdarı Hudayar Han 1868 yılındaki yaptığımız anlaşmanın şartlarını yerine getirse bile, kendi halkına karşı gaddar davrandığı sonucu çıkan isyanda 1875 yılının Ağustos ayında bizim topraklara kaçıp sığındı.

İsyanı yöneten Kıpçak Abdurrahman-Avtobaçi olmuştur. Hanın kaçmasıyla yetinmeyen isyancılar kâfir-Ruslara karşı cihat ilan ettiler. Bize tabii olan bölgelerdeki Müslümanları ayaklandırmak amacıyla elçiler gönderdiler.

Elçilerin ardından bizim arazilere çeteler gelmeye başladı. Taşkent ile Hocent arasında iletişim kesildi ve birkaç posta istasyonu dağıtıldı. Yoldan geçen insanların bazıları öldürüldü bazıları ise köle yapıldı.

9 Ağustos'ta çok sayıda Hokand çeteleri sınırı geçerek ayın 10'nunda Hocent'te saldırdılar. Diğer bir çete ise Angrena vadisi üzerinden Taşkent'e saldırdı. (s.75)

Düşmanın sınırı ilhak edip arazilerimize girdiğini duyan General Kaufman'ın ilk işi bir birlik oluşturup Hocent'e ilerlemek olmuştur. Hocent'ten düşmanı kovduktan sonra Hokand hanlığına doğru hareket etti. Bu birlik 16 bölük, 20 ağır silah ve 8 sotnya Kazaktan oluşuyordu. 22 Ağustos tarihinde General Kaufman, Mahramom kalesi altında Hokandlılar üzerinde müthiş bir zafer kazanarak kaleyi ele geçirdi. 39 ağır silah, 1.500 tüfek ve 50 tane sancak birliğimizin eline geçti.

29 Ağustos tarihinde Hokandın ahalisi tek kurşun sıkmadan kapıyı yüzümüze açtılar. Biz tüm Hokand hanlığını ele geçirdik. Abdurrahman-Avtobaci'nin çeteleri dağıtıldı. Birliğimiz en zor mücadeleyi Andıjan(Andican) şehrini aldığımızda verdi. 5 subay ve 60 astsubay Rus askeri bu savaşta öldü.

İlk başta biz hanlığın Sır Derya nehrinin sağ kıyısındaki bölgesini Namangan şehri merkez olmak üzere almakla yetineceğimizi düşünmüştük.

Bu yüzden sefer sonucu bizim esas güçlerimiz geriye döndü. Ama daha sonra anladık ki hanlık daha elimizde değil. Kıpçak ahalisi yenilgiyi kabul etmeyip Namangan bölgesi halkını bize karşı kışkırtmaya çalışıyordu. Namangan ahalisiyle birlikte Kıpçak çeteleri Namangan şehrini kuşattılar. Üç gün boyunca garnizon ahalinin ve Kıpçakların saldırılarına karşı direndi. Namangan bölge müdürü tayin edilen General Skobelev yardıma gelerek Hokandlıları yenilgiye uğrattı ve şehri ablukadan kurtardı. Bizim taraftan 38 ölü ve yaralı vardı.

Bu durumda beklememiz yanlış olurdu. Tümgeneral Skobelev ayaklanmaları bastırıp(İke-su-Arası vadisinde) son noktayı koymak için harekete geçti.

Bu sefer birçok başarıyla sonuçlandı. 8 Ocak'ta tekrar Andınjan şehri ele geçirildi, 10 Ocak'ta Assak yakınlarındaki Abdurrahman'ın çeteleri mağlup edildi. 24 Ocak tarihinde Abdurrahman yanındaki iyi silahlanmış 400 atlı askeriyle bize teslim oldu. 8 Şubat'ta birliklerimiz tekrar Hokand'ı ele geçirdiler ve 62 ağır silahı ganimet olarak aldılar. 19 Şubat tarihinde ise Hokand hanlığının Rus İmparatorluğuna katılması hakkında büyük emir geldi. Burada Türkistan askeri bölgeye bağlı Fergana oblasti oluşturulacaktı. (s.76)

I.BÖLÜM

TÜRKMENİYA'NIN FETHİ 1880-1881 Ahal-Teke Seferi

Türkmeniya'nın kısa askeri-coğrafi krokisi. Hazar Denizi'nin kıyısı. Mangışlak. Üst Yurt. Uzboy. Balhan ve Kopet-dağ Dağları. Ahal-Teke Vahası. Atrek, Geri-Rud ve Murgab Nehirleri. Türkmeniya Sahrası. İklim. Askeri yönden Türkmeniya yollarının genel özellikleri. Çekişlyar'dan Bami'ye yol. Mikhaylov körfezinden Kızıl-Arvat'a yol. Petroaleksandrov'dan Bami'ye yol. Bami'den Aşkabad'a yol. Türkmeniya'nın ahalisi. Türkmenlerin karakteri. Tarım. Alaman (hırsızlık) ve organizasyonu. Rusya ile Türkmenlerin ilk ilişkileri. Krasnovod'un işgali. 1877 Kızıl-Arvat'ın işgali ve terkedilmesi. Çata ve Çekişlyar'ın işgali ve Türkmenlerin bu kalelere saldırıları. 1879 Ahal-teke seferi. Sefer için yetersiz güç ve erzak. Dengil-Tepe'ye hareket ve kaleye saldırı. Başarısızlık. Kayıplar. Birliklerimiz geri çekilmesi. Türkmenlerin zaferinin Orta Asya'da oluşturduğu etki. Yeni sefer gerekliliği. General Tergukasov'un sunduğu Tekelere boyun eğdirme planı. Seferin komutasının General Skobelev'e verilmesi.

Batıda Hazar denizi, güneyde Fars ve Afganlarla, Kuzeydoğudan Buhara ve Hive arazileri, kuzeyde ise Mangışlak yarımadasıyla çevrili geniş alanın yüzölçümü 12.000 mil² ve 500.000 nüfusa sahipti.

Bu arazi Türkmeniya veya Türkmen vahası adını taşımaktadır. Bugünlerde bu arazinin büyük bir kısmı Zakaspiyskiy Oblastı sınırlarına dâhildir. Aral-Hazar çukurunun bir kısmını oluşturan Türkmeniya'nın çok az noktasında toprak, deniz seviyesinden bazı yerlerde daha aşağıda olan genel garnizondan, daha yüksektedir. (s.77) (s.78 Türkmeniya haritasının raporu) Bu çıkıntıları ıssız, kumluk ve güneşli yerlerde yıllar içinde oluşan taşlı dağlar oluşturuyordu. Eğer Aral ve Hazar denizinin eskiden bir olup, Türkmeniya'nın ise bu büyük denizinin dibinde kaldığını varsayacak olursak o zaman bu dağlarında denizde ada oluşturduğunu düşünürüz.

Karasu'nun ağzından güneye doğru Mangışlak arazilerinin kuzeyine kadar uzanan sahil hattının uzunluğu yaklaşık 2.000 verstti. Sahil boyunca bazen Üst-Yurt'un dar uçurumları bazen ise ovalık, kumluk, güneşli ara sıra kamışlı yollarına rastlamak mümkündür. Sahilin büyük kısmını denize kadar dayanan kireçtaşından oluşan kayalar oluşturmaktadır.

Hazar Denizinin kuzey kısmı denizcilik için uygun değildir. Büyük gemiler sahilden 40 verst uzakta durarak kayık veya kanolara burada aktarma yapılıyordu. En iyi koy Krasnovod körfezindeydi. Ama bu koyda büyük dalgalar oluyordu. Çeleknya adasının güneyine doğru Fars arazilerine kadar sahil sığ olduğu için burada gemiler için koybulmak zordu. Çekişlyar'da genişliği 9 fut olan gemiler sahilden 5 verst uzaklığında duruyordu. Ekleyelim ki İran arazilerinde Karasu mansıblarında tekneler için yeterli sayıda koy bulunmaktadır.

Türkmeniya'nın kuzeyinde Mangışlak ve Üst-Yurt bulunuyor. Mangışlak Hazar Denizi, Ölü Kultuk, Kara-boğaz ve Üst-Yurt arasında bulunan araziye verilen addır.

Mangışlak'ın 2 yarımadası 4 körfezden oluşuyordu. Bölgenin zemini killi-kumlu bir toprağa sahiptir.

Su, 8 acı tuzlu gölde, birkaç temiz kaynakta ve çok sayıdaki kuyularda bulunuyor. Yaz ve Kış mevsimlerinde iklim çok fazla değişkenlik göstermektedir. Yazın hava sıcaklığı 50°, kışın ise -20°kadar düşmektedir.

Yağmurlu gün sayısı çok azdı (1870 yılında sadece 16 kez yağmur yağmıştı). Kuruluğun nedeni doğudan gelen rüzgârdır. Ağaç yoktur. Bitkiler: yabani ot, sorguç otu ve misk otudur. Bu bitkiler deve, koyun ve atlara yem olarak veriliyordu. Yakıt olarak ise gübre veya özel otlar grubuna dâhil edilen *çelegen* otu kullanılıyordu.

Üst-Yurt, Aral ve Hazar denizlerinin arasında bulunuyordu.(s.79) Güneyde Uzboy ile sınırdır. Türkmeniya'nın genel yüzeyinden 500 fut daha yüksektedir. Üst-Yurt batı, doğu ve güneyde uçurumlarla çevrilidir. Bu uçuruma *çinkom* (чинкомъ) deniliyordu.

Üst-Yurt'a çıkan yokuşlar oldukça dik ve bölgede çok az bulunan cinstendir. Ülkenin hüzünlü bir görünüşü var. Toprak zemini kireçlidir. Yağmur nadir yağıyor. Su kuyuları fazla olsa bile derinlikleri 30 kulaçtır. Sert toprakta kazılan kuyulardaki su acı-tuzlu oluyor. Üst-Yurt'ta bazı yerlerde kumlu tepelere rastlamak mümkündür. Bu tepeler göçebeler için en iyi yerlerdir. Burada kuyular derin olmayıp içinde de temiz su bulunuyordu. Aynı zamanda yakıt olarak kullanılan saksaul ve ılgını da burada bulmak daha rahattı. Bir önceki yıldan karlar altında kalan otları, kar eriyince yem olarak kullanıyorlardı. Yem olarak kullanılan otlar genelde misk otu sınıflarını oluşturan otlar idi. Yoğun çalışmalar sonucu bile, sadece bu otların, yerli atlara yem olarak yetecek kadar değildi.

Mart ve Nisan ayları soğuk geçiyor. Martın ikinci yarısında bile soğuklar -20° kadar düşüyor. Nisan ayının ortalarından soğuk havalar aniden sıcak havalarla yer değiştiriyor. Eylül ayında ise geceler yine ayaz hava dönüşüyor.

Aralık ayında kar yağmaya başlıyor. Ocak ve Şubat aylarında ise kar fırtınaları meydana geliyor.

Kışın bu arazide hareket etmek yazdan daha tehlikelidir. Yabancılar Üst-Yurd'u bizim askerlerimizin hiçbir zaman geçemeyeceklerini düşünüyorlardı. Ama 1873 yılındaki Hive seferi sırasında Orenburg birliğinin harekâtı bu düşüncenin yanlış olduğunu kanıtlamıştı. Askerlerimizin iyi donanımına sahip oldukları zaman Üst-Yurd'u geçmek o kadarda zor değildi.

Etnik olarak Mangışlak ve Ust Urta'da Kırgızlar, güneylerinde ise Türkmen ahaliler yaşamaktadır.

Üst-Yurt'un güney sınırında çukur şeklinde bir takım minyatür vahalar ile tuzlu göller uzanmaktadır. Önemli mesafelerde bu dar şerit yüksek sahillerden oluşuyor ve buradan akan nehrin yatağı gibi gözükiyordu. Türkmenler bu yataklara Uzboy adı vermişlerdi. Bazı bilim adamlarının düşüncelerine göre bu yataklar kadim Oksus'un (Amu-Derya) yatağını oluşturuyorlar. Uzboy başlangıcını Sarı-Kamış gölünün büyük havzasının köşesinden alıyor ve Üst-Yurt dolambaçları ile devam ederek İgdi kuyusuna oradan da (s.80) batıya dönerek

büyük veküçük Balhan dağları arasından Balhan körfezine çıkıyor. Toplam uzunluğu 800 versttir. Sarı-kamış gölünün yukarısında birkaç eski mecraların yönü araştırılmıştı. Yatağın en eski başlangıcı Amu Derya yakınlarında, Çarcun şehrinde 120 verst aşağıda yer almaktadır. Diğer 3 mecrası ise Hive Hanlığı sınırları içindedir. Uzboy'un mecrasının genişliği 100 kulaçtan 3 verste kadar değişiklik gösteriyor. Sahillerin yüksekliği 30 kulaçtı. Mecranın bazı yerleri kumla örtülüdür. Uzboy'un sahillerinde tuğladan yapılmış harabeler bulunmuş ve sulama kanallarının kalıntıları görülmüştür. Mecranın dibi bulanık kilden ve kumdan oluşmaktadır.

Uzboy boyunca, ara ara uzunluğu birkaç verst olan tuzlu sudan oluşan mecralar, kamış, ardıç çalıları ve farklı farklı bitkilere rastlamak mümkündür. Ayrıca çok sayıda kuyu bulunmakla beraber tüm kuyuların suyu temiz değil. Özellikle Topiatan ve Tanderli⁹⁶ noktalarında çok su bulmak mümkündür. Uzboy'da birçok vaha bulunmaktadır. Bu vahalarda yaban domuzuna, tavşana, kaz ve ördeklere rastlamak mümkündür. Çok sayıda Türkmen sürülerini Uzboy'da otlatılıyor. Tanderli'nin batısına doğru Uzboy kumlu, verimsiz topraklarla devam ediyor. Balhan dağlarını geçerek Balhan körfezine kadar zemin tuzlu bir şekilde devam ediyor.

Kara-Bugaz, Krasnovod körfezleri ve Çinka'nın doğu kısmı arasında önemli Balhan dağ silsilesi bulunmaktadır. Burası Büyük ve Küçük olarak ikiye ayrılıyor. Uzunluğu 200 verst, genişliği ise en fazla 40 verste kadar değişiyor. Bu dağlar dik, kayalık, susuz yüksekliklere sahiptir. Zirvesi ise Dag-Direm'in yüksekliği 5.400 futtur. Bitki burada azdır. Kanyonlarda birkaç pınar vardır.

Küçük Balhan'ın Güneydoğusunda 340 verst Küren-Dağ adlı sırt uzanmaktadır. Daha sonra ise Kopet-Dağ devam etmektedir. Bu sırt İran ile Türkmeniya arasında sınır oluşturuyordu. Kopet-Dağ sırtı güney-doğuya doğru ilk başlarda yükseliyor; ama Serahsa yüksekliğinde ise göze bile çarpmıyordu. Bami yüksekliğinde dağ geçidi 2.000 fut, Göktepe yüksekliğinde ise 3.500 fut

⁹⁶ İgdi kuyularının batısında.

uzunluğundadır. Esas sırtın kolu (s.81) kuzeyde dik ve kısa, güneyde ise 100 verst uzunluğunda bir birini kesmiş ve böylece kasvetli bir ülke oluşturmaktadır.

Kopet-Dağ dağları doğuya doğru gitgide Horasan dağlarına yaklaşıyor. Kuçan ve Deregez eyaletleri arasında her iki sırt bütünleşerek, Hazar Denizine dökülen Atrek nehrine başlangıç veriyor.

Kopet-Dağ dağının tabanına bu sırtın kuzey yokuşundan birçok küçük nehir akıyor. Bu nehirler burada geniş olmayan; ama kısmen yaşam için uygun olan uzun hat bir arazi oluşturmaktadırlar. Ahal-Teke kavimlerinden olan Türkmenler bu hattın oluşturduğu Ahal-Teke vahalarında yaşamaktadırlar.

Çöllük, kumluk ve tuzlu bataklılardan oluşan Türkmen steplerinin devamında Ahal-Tekelilerin yaşadığı verimli topraklar bulunuyor.

Burada köylerin bahçelerinde şeftali, kayısı, ceviz ağaçları ve üzüm bağları yetişiyor.

Tarlalarda, doğru bir şekilde sulama işlemi yapıldığında, çok iyi ürün toplanıyordu. Ama vahada su sıkıntısı var. Küçük nehirler sulama işlemleri için kullanılıyor.

Dağların etekleri boyunca 250 verst uzunluğunda vaha devam ediyor. Bu vahada Teke ahalisinin yaşadığı 27 yerleşim noktası bulunuyor ve bu noktalarda su sıkıntısı yoktur (Kızıl-arvata'dan Gyarusa kadar). İnsanların en sık yaşadığı 2 bölge var. Dengil-tepe kalesi merkezli Göktepe ve en büyüğü Aşkabad merkezli Aşkabad bölgesi idi. Dengil-Tepe ordularımızın hareketine sebep olmuştur.

Bu bölgeler doğal görünümüne sahiptir. Tarla ve mahalleler kilden yapılmış duvarlarla çevrilidir. Ahalinin yaşadığı mahallelerde büyük çadırlar bulunuyor.

Hayvanlar için kapalı ahırlar yapılmıştı. Her köyde birkaç *kal'* (каль) bulunmaktaydı. *Kal'* (*mahalle*), kilden yapılmış kalın ve yüksek duvarlarla çevrili dörtgen şeklinde bir yere verilen isimdir. Bu *mahalleler*, kule ve mazgallar yapılarak, korunmaktaydı. Dış boşluklar da birçok bekçi kulesi bulunmaktaydı. Vahayı sulayan, az su bulunan ırmaklar dışında, su ihtiyacı derin *karızlardan*

(карыз) elde ediliyordu. Karız yer altından birbiriyle bağlantılı olan kuyulara verilen addır. Dağ eteğinde yerleşen tepelerde bulunan su kaynaklarından başlayarak, karızlar suyu vahaya kadar (s.82) götürüyorlar. Başka türlü açık şekilde akan suyun büyük bir kısmı buharlaşarak yok oluyordu. Karızların yapılması ve bakım işlerini, vahalarda bulunan çok sayıda Fars kölelerine yaptırılıyor.

Fars ve Türkmen ahalisi arasında kalan alan, güneyde Atrer, Sumbar nehri ile batıda ise Kürt yerleşimleri ile sınırdı. Bu alan daha 8 yıl önce geniş bir üçgeni hatılatıyor ve Küren-dağ ile Elbrus dağlarının kolları bu üçgeni dolduruyor. Bu arazi yaşamaya uygun olmasına rağmen burada yaşam yoktur. Dağlarda çok sayıda otlaklar bulunuyor. Vadiler verimlidir, iklim ise yaşamak için uygundur. Buradaki çok sayıda harabeler bir zamanlar yaşamın olduğuna işaret ediyor. Türkmen-Tekeliler buraya gelerek Fars köylerini yerle bir etmişler. Ahalisinin bir kısmı öldürülmüş bir kısmı ise köle yapılmıştır.

Atrek nehrinin üst kısmındaki arazi, Fars eyaleti Kuçan'dır. Kuçan ve burada bulunan iki eyalet Bucnur ve Deregez'de Kürt ahali yaşamaktadır. Bu eyaletler stepten gelecek vahşi hayvanları engellemek için yapılmıştır.

Bu üç eyalet Türkmeniya çöllünden farklı olarak zengin tabiata sahiptir. Burada sadece Horasan'ın değil, aynı zamanda tüm İran'ın tahıl ambarı bulunuyor.

Atrek nehri Sumbara'ya dökülene kadar sığ ve yatakları aşağılık sahillerle akıyor. Atrek vadilerinde ve ona dökülen ırmak ile çayların olduğu yerlerde ormanlara rastlamak mümkündür. Aktığı dağlarda ise bir sürü otlaklar var.

Sumbara'dan sonra aşağıya devam eden Atrekin genişliği 6-10 kulaç ve derindir. İnsanın yaya olarak geçebilecek geçit azdır. Sahilleri 5 kulaçtan 15 kulaça kadar değişen uçurumlardan oluşuyor. Nehir yakınlarındaki arazilerde yaşam imkânsızdı ve burada ılgın, yabani ot dışında bitki yoktur. Burada ki su kirli ve tuzlu olduğu için içmeğe uygun değildir.

Türkmeniya’da daha iki nehir akmaktadır: Geri-Rud ve Murgab. Geri-Rud başlangıcını Herat’ın 350 verst doğusunda alıyor. Son Afgan yerleşkesi olan Kuçana şehrine kadar Geri-rud geniş vadiyle akmaktadır. Herat’ın yukarısında yapılmış olan büyük baraj, nehirdeki suyun büyük kısmını Herat vadisinin sulaması için kanala yönlendiriyor. Herat vadisi, Orta Asya’nın en zengin vadilerinden bir tanesidir. Vadide ekmek, arpa, yonca, meyveler, (s.83) fındık, safran ve ipekböceği üretiliyor. Ama burada orman yoktur ve az sayıda ağaçlık vardır. Dağın yamaçları çıplaktır. Yakıt olarak uzak yerlerden getirilen dikenli çalı kullanılıyor. Sahiller boyunca çayırlar bulunuyor. Burada at ve sığırları otlatılıyor.

Afgan bölgesinden sonra Geri-Rud nehri Fas ve Türkmen arazilerinin sınırları ötesine doğru devam ediyor. Vadileri o kadar yüksekte bulunuyorlardı ki, sadece küçük birkaç arazide sulama kanalları yapılarak tarla oluşturulmuştu.

Kuçan’dan Pul-i-Hatun’a (Serahsa yakınında) kadar Geri-Rud tek kol olarak 15-20 kulaç genişliğinde akmaktadır. Derin olduğu için yaya geçmek zordur. Ama ağustos aylarında nehir kuruyor. Galiba yeraltı akıntısı yıl boyunca devam ediyor. Geri-Rud’un Serahs’ın kuzeyine doğru devam ettiği kısmına Tejen deniliyor. Nehrin bu kısmında akıntı sadece sel zamanı oluyor. Yazın ise Tejen kamışlarla çevrili uzun göllerden oluşuyor.

Murgab nehri başlangıcını Paropomiz dağlarında alıyor ve Afgan kavimlerinin yaşadığı dağlık ülkeyi geçerek Bala-Murgab yakınında Türkmeniya ovasında devam ediyor. Nehrin başlangıcı tepeler arasında aktığı için burada işlene bilecek arazi pek bulunmuyor. Genişliği 10-20 kulaç olarak değişmektedir.

Murgab nehrine Kuşki nehrinin döküldüğü noktada üçgen bir arazi bulunuyor. Bu küçük arazide Sarıg Türkmenleri yaşamaktadırlar. Bu noktaya verilen ad ise Pende’dir.

Büyük barajlar olduğu için Murgab’dan birkaç sulama kanalı ayrılmıştır. Bu kanallar sayesinde Merv vahası sulanıyor. Bu vahada, suyun bol olduğu için,

Türkmeniya’da kültürel gelişimin tek umut noktasıdır. Merv’den sonra Murgab da Tejen gibi kumlarda kayboluyor.

Kopet-Dağ sırtı boyunca ve Murgab ile Tecen vadilerinde uzanan küçük hat dışında. Uzboy, Amu Derya, Afgan ve Fars sınırları arasındaki arazi neşesiz çöllerden oluşuyor. Bu çöller göçebeler (s.84) için bile çok elverişli değildir. Bu çöllerde yabancı ot, yavşan ve küçük birkaç ot çeşitleri yetişiyor. Bu otlar deve ve koyunlara yem olarak veriliyor. Bu bölgenin kumluk arazileri göçebelik için en uygun yerlerdir. Çünkü burada daha sık su kuyularına, bitkilere rastlamak mümkündür. Hatta bazı yerlerde ılgın ve saksaul ağacı bile yetişiyor. Çölün sert toprak zeminden oluşan arazisinde ne su nedeki bitki var.

Su çok az sayıdaki kuyularda bulunuyor. Bulunan su ise acı ve tuzludur. Bazı 1.000 kare verste kadar olan arazilerde sadece birkaç kuyuya rastlamak mümkündür. Toprak verimliği, Murgab ile Geri-Rud arasında yerleşen arazide, biraz farklılık göstermektedir. Bu arazide ılgın ve saksaul çalılara rastlamak mümkündür.

Türkmeniya’nın iklimi sıcaktır. Hava inanılmaz kuru, gece gündüz aniden değişkenlik gösteriyor. Ekim ayından Ocak ayına kadar gündüz hava sıcaklığı 30° iken, gece 0°C’den daha aşağıya düşebiliyor. Yıllık hava sıcaklığı değişikliği 60° kadar yükseliyor. Güçlü, özellikle kuzeydoğu rüzgârı, insanı boğuyor. Yağmurlar Aralık ayından Nisan ayına kadar oluyor. Ama yağmur çok sık ve hatta bazen aylarca yağmıyor.

Türkmeniya stepinde birçok kervan yolu kesişiyor. Bu yollar Hive ve Buhara Hanlıklarını Hazar Deniziyle, İran’la ve Afganistan’la birleştiriyor. Bu yüzlerce verst devam eden su bulunmayan yollarda, güçlükle su kuyuları kazılmıştır. Bu kuyuların bir kısmı çok eskiden bir kısmı ise yeni açılmıştır. Kuyular bazı yerlerde çok derindir. Özellikle Üst-Yurt’taki kuyuların derinliği 30 kulaçtır. Kumda kazılan kuyular ise sığ oluyor. Türkmen steplerinin batı kısmında bulunan bu çeşit kuyuların derinliği bazen 1 kulaç bile değildir. Türkmen kuyularının önemli kısmı bu işin ustası olan Fars köleler tarafından yapılmıştır.

Kuyuların arasında geçen yolları deve patikaları ile işaretlidir. Bazen bu patikalar kumla kapanır, yolu bulmak için tecrübeli rehber gerekiyor. Kumlu yollarla hareket etmek zordu. Ama kumluk yollarda daha çok su kuyusuna rastlamak mümkündür. Daha önce söylediğimiz gibi bu kuyularda daha sığ ve temiz su vardı. (s.85)

Umumiyetle Türkmeniya yolları yem, su ve yakıt açısından fakirdir. Yakıt olarak step çimenleri, gübre ve en çok ılgın ile saksaul kullanılıyor.

Türkmeniya yollarında ancak deve kervanları hareket edebilir ve develere sahip olan birliklerin hareketi mümkündür. Birlikler su, yem ve yakıtın az olduğundan küçük gruplar şeklinde hareket etmelidirler. Her grupta birkaç yüz kişiden fazla asker olmamalı. Daha büyük birlikler ya paralel yollarla hareket etmeli ya da gruplara bölünerek, aralarında 2-4 geçit mesafe saklama şartıyla hareket edebilir. Bilinmedik yollarla hareket ederken her an düşmanın saldırısına uğrama tehlikesi var. Bu yüzden birinci grup 100-150 verst diğerlerinden uzaklaşınca, birkaç gün duraklayıp tahkimat yapıyor. Kuyuları temizliyor ve yakıt topluyor. Bu noktalarda giderken askerlerden garnizon oluşturuluyor. Geri dönerken birliğimiz bu noktalarda su, yakıt, erzak ve bazen banyo bile buluyorlar. Kat edecekleri mesafenin birkaç yüz verst olduğunda ve insanların ihtiyaçlarını, atların tahılını, fiçileri, sular için tursukları, askerlerin altına sermek için keçeleri, kışın ise çadırları ve *yulameykaları*⁹⁷ taşımak için kişi başı ortalama bir deve hesaplanıyordu.

Yolların büyük kısmında tekerlekli arabaların kullanılmasına uygundur. Ama bu arabaları çeken atlar sadece bu arabalarda kendi ihtiyaçlarını taşıyacaklar. Bundan başka bu atlar için su taşınacak.

Türkmen yollarında büyük sayıda süvari birliğinin hareket etmesi oldukça zordur. Atlar stepe, sıcaklığa, yem ve su yetersizliğine dayanamıyorlar. Ama diğer taraftan Türkmen atları, kuyuların birbirinden 50-70 verst uzaklığında bulunan bu yolları inanılmaz hızla kat ediyor.

⁹⁷ Orenburg bölgesinin steplerinde askerler tarafından kullanılan katlanabilir çadır.

Türkmeniya'da bulunun yollar daha doğrusu patikalar, Hive ve Buhara Hanlıklarını Merv, Teke vahası ve Hazarla birleştiriyor.

En önemli yollar Krasnovod ve Çekişlyar'dan Teke vahasına(Kızıl-Arvat ve Bami) (s.86) daha sonra Teke vahasıyla Göktepe'ye. Yani Kafkasya'dan gönderilen Zakaspiyskiy bölgesi birliğinin hareket ettiği yoldu. Bir diğer önemli yol ise Amu-Derya'dan Teke vahasına, yani Türkistan bölgesinden gönderilen birliğin Petroaleksandrov'dan Bami'ye gittiği yol idi.

1) Çekişlyar'dan Bami'ye Yol

1. *geçit*- Hazar denizinin sahilinden Çekişlyar'dan Karaca-batır kuyusuna kadar-45 ½ verst. Sahilden ilk 8 verst mesafe kumluk yoldu. Daha sonra zemin sertleşmeye başlıyor, geçitte su bulunmuyor. Karaca-batır'da 200 su kuyusu bulunuyor. Bu kuyuların bazılarında temiz su var idi.

2.*geçit*- Atrek nehrindeki Yaglı-Olum noktasına kadar 44 verst (kale 1879 yılında yapılmıştır).

Yağmurlu havada yolun yarısında küçük göl oluşuyor. Yazın geçitte suya rastalamak zordur. Toprak sert ve kilden oluşuyor. Nehirde su tuzludur ve içmek için uygun değildir (1880 yılında su arıtma cihazı yapılmıştır).

Daha sonra 6 geçit Atrek ve Sumbar nehirleri boyunca devam ediyor. Toprak serttir.

3. *geçit*- Tekencık noktasına kadar-21 verst.

4.*geçit*- Çat noktasına kadar (1877 yılında kale inşa edilmiş)-24 verst.

5.*geçit*- Har-Olum noktasına kadar- 21 1/2 verst.

6.*geçit*- Duz-Olum noktasına (1880 'de kale inşa edilmiş)- 26 verst.

7. *geçit*- Bek-tepe noktasına kadar- 18 ¼ verst.

8. *geçit*- Ter-sakan noktasına kadar- 11 ¾ verst.

Har-Olum'dan itibaren dalgalı arazi başlıyor. Duz-Olum'dan sonra yol Kopet-Dağ dağlarının kollarıyla devam ediyor. Hareket etmek bu yolda çok zordur. Çok sayıda dik iniş ve çıkışlar vardır.

9. *geçit*- Margıs noktası- 22 verst. Zor bir yoldur. Geçit ve geceleme noktasında su bulunmuyor. Bir sürü sivrisinek ve akrep vardır.

10. *geçit*- Hoca-Kala noktası (1879 yılında kale yapıldı) – 23 ½ versttir. Yol hareket etmek için zor koşullara sahiptir. İniş ve çıkışlar taşlıdır. Geceleme noktası olarak temiz ırmak bulunan ve çalılarının olduğu vadi seçildi.

11. *geçit*- Bendesen noktası (1880'de kale yapılmıştır) (s.87) 24 versti. Yol geniş vadilerle Çuhur-Kala kalesinin harabelerinin yanından geçiyor. Düz arazidir. Su bataklık dereden elde ediliyordu.

12. *geçit*-Bami arazisi (1880 yılında kale yapılmıştır)- 23 versttir. Bendesen'den yol yarıklarla 9 verst Kopet-dağ geçitlerine çıkarak devam etmektedir. Buradan ise Ahatı-Teke vahasına iniş bir yol uzanıyor. Bu iniş çıkışlar taşlı ve zor yerlerdedir. Develer ayaklarını sakatlıyordu. Arabalar kayış yardımıyla indiriliyordu. Kopet-dağ'ın kuzey yamaçları, ardıç ve yaprak türünden bitkilerle örtülüdür.

Çekişlyar'dan Bamiye toplam mesafe 305 ½ versttir.

Bu yol ruslar tarafından koyulmuştur. Daha önceki yol Atrek yakınlarından devam ederek Kızıl-Arvat'taki Teke vahasına çıkıyordu.

2) Mikhaylov Körfezinden Kızıl-Arvat'a Yol

Krasnovod'a gelen gemilerdeki yük, daha küçük gemilere aktarılarak Mikhaylov körfezindeki Mikhaylov postuna doğru hareket ediyordu. Buradan Ahal-teke vahasına Kızıl-Arvat'a en kısa yol gitmektedir.

1. *geçit*- Mulla-Kari kuyusu- 22 verst.

Yol büyük kumullarla devam ediyor. Bu kumullar saksaula örtülüdür. Kumullarda, aralıklı şekilde, çapı 1 verste kadar olan tuz kayaları bulunuyor.

Mulla-Kari bölgesi deniz kanalının aktığı yerde bulunuyor. Kuyularda su tuzlu ve kokuludur.

2. *geçit*- Kutol kuyusu- 15 verst.

Yol kumluk ve tuz çölleriyle geçiliyor. Kuyularda su tuzludur.

3. *geçit*- Bala-İşem kuyusu- 26 verst.

Yol taşlı ve kumludur. Arazi yabani otla örtülüdür. Kuyularda su tuzludur.

4. *geçit*- Aydın kuyusu- 24 $\frac{3}{4}$ verst.

Yol Uzboy ile kesişiyor. Uzboy vadisinin genişliği 4 versttir. Taban kilden olduğu için bitki yetişmemektedir.

5. *geçit*- Kazancık kuyusu- 64 verst.

Yol boyunca su yoktu. Toprak kum, kil ve tuzdur. (s.88) Çok az sayıda yabani ot ve saksaul ağacına rastlamak mümkündür.

Bu geçit Balhan dağlarını Küren-dag dağlarından ayırmaktadır. Kazancık kuyuları, çay akan Küren-dag vadisinde bulunuyor. Kuyularda su temizdir.

6. *geçit*- Uzun-su bulağı-15 verst.

Yol Küren-dag dağlarının eteğinden geçiyor. Torağın zemini serttir. Bitkiler daha bol yetişmektedirler. Dağlarda yetişen otları görmek mümkündür.

7. *geçit*- Uşak kuyusu- 22 $\frac{1}{2}$ verst. Suyun bol olduğu bir geçittir.

8. *geçit*- Türkmen bölgesinin ve Teke vahasının başlangıcı olan Kızıl Arvat-31 verst.

Yol sert zeminden oluşuyor. Sulama yapınca işlemeye yarar zemin ince hatla 7 verst mesafeye uzanmaktadır.

Kızıl Arvat tarlalarından Kızıl- Arvat-su çayı geçmektedir. Bu çay. türkmenlerin tarla ve bahçelerini sulamasında büyük rol oynamaktadır.

9. *geçit*- Koc bölgesi- 32 $\frac{1}{2}$ verst.

Yolları düzdür. Köyde akarsu mevcuttur.

10. geçit- Bami bölgesi- 20 verst.

Yol boyunca 3 yerleşim yeri bulunmaktadır. Bami’de çok sayıda çay ve büyük tarlalar vardır. Hazar denizine yakın yetişen bazı ağaçlara burada rastlamak mümkündür.

Toplam Mikhaylov körfezinden Bami’ye yolun mesafesi 273 versttir.

Yukarıda Teke vahasına tarif ettiğimiz her iki yol: Çekişlyar ve Krasnovod noktalarından ilk başta birliklerimizin hareket ettiği yol olarak hizmet etmişti. Daha sonra biz Teke vahası, Kızıl Arvat ve Bami’de yerleştikten sonra, bu yollar bizim Hazar denizi ve Kafkasya ile ordularımızın mesajlaşma yolu (iletişim yolu) olarak kullanıldı.

Bu yollarla hareket etmek için orduyu gruplara bölmek gerekiyor. Diğer türlü su yetmiyor ve yakıt ile deve yemi kıtlığı yaşanıyor. Bölünmüş olan grupların güçleri farklılık gösterebiliyor. Bir taburdan oluşturulan bir grup büyük ve güçlü grup olarak kabul ediliyor. Grupların su ihtiyatları bir susuz güne yetecek kadar hesaplanmalıdır.

Savaş koşulları grupların güçlü oluşturulması gerekiyordu. Ama ekonomik şartlar hatta 2 bölük piyade (s.89) ve ya 1 sotnyanın 200 deve ile hareket etmesine zorluyordu. Hangi mevsim hareket etmeleri ve daha önce kaç grubun geçmiş olduğu önemli bir unsurdur.

3) Petroaleksandrov’dan Teke vahasındaki Hive arazileri üzerinden Bami’ye yol

Bu yol iki farklı parçadan oluşuyor.

Petroaleksandrov’dan Çagaldı gölüne kadar olan yol 165 versttir. Yolun ilk 60 verst olan kısmı Amu Derya’nın sağ kıyısıyla devam ediyor. Daha sonra Gurlen geçitlinden itibaren 100 verst Hive arazilerinde devam ediyor. Bu bölge

su, yem, yakıt, erzak ve taşıt araçlarıyla zengindir. Bu yolda Gurlen, Taşauz ve İlyalı şehirleri üzerinden geçiliyor.

Çagalrı gölünden Bami kalesine kadar olan yol 508 versttir. Bu yol kumlu, taşlı ve ya tuzlu zemin olan çöllerle gidiliyor. Birçok geçitlerde yakıt ve yem bulunmuyor. Tekli kuyulara yol boyunca 15-30 verst aralığında olsa dahi, bu kuyular su bakımından yetersizdir. Kuyulardaki su o kadar tuzlu oluyor ki, alışkın olmayan atlar bu suyu içmiyorlar.

Kışın, yağmurlardan sonra, su çukurlarda toplanıyor ve birkaç gün takır yerlerde kurumadan kalıyordu.

Tarif ettiğimiz bu yolda çok büyük su yedeğı olmadan sadece küçük kervanlar ve birkaç on atlı grup hareket edebilir. Yazın bu küçük grupların bile hareketi sıcaklık ve kuru rüzgârdan dolayı zordur.

Yaz aylarında bu yolda küçük birliklerin hareket etmesi oldukça zordur. Yılın diğer mevsimlerinde birliklerin hareket etmesi sadece sağlam şekilde su ve gıda ile donatıldığı zaman mümkündür.

Örneğın 1.000 kişi, 300 at ve 1.000 deveden oluşan bir birlik bu yolda hareket ederken Çagalrı gölünden çıkarken suyu öyle bir şekilde hesaplamaları gerekiyor ki ulaştıkları su kuyularında bir gecede birkaç bin kova su çıkaracakları kuyulara kadar yetecek şekilde. (s.90) Yol boyunca birkaç yüz kova su alınabilecek kuyuların sadece bir destek noktası olarak görmek gerekiyor.

Birkaç bin kova su vere bilen kuyuların ilk noktası Ortakuyu'dur. Burası Çagalrı gölünden 241 verst uzaklıkta bulunuyor. Bu kuyuların derinliğı az olup ve aynı zamanda bol su çıkarmak mümkündür.

Bir sonraki nokta İğdı kuyularıdır. Ortakuyu'dan 105 verst uzaklığında bulunmaktadır. İğdı'dan sonra Bami'ye kadar 162 verst çöl kumlarıyla yol devam ediyor.

Yol boyunca Ortakuyu ve İğdı dışında farklı yerlerde kuyu açmak oldukça zor bir iştir.

Böylelikle bu yolda hareket zamanı insanların ve atların su ihtiyacı şu şekilde olmalıdır. İnsanlara 4-5 gecelik yetecek kadar, atlara ise 2-3 susuz gece yetecek kadar su bulunmalıdır. Develere geldiğimizde yol boyunca 508 verstlik mesafede sadece Ortakuyu ve İgdı'da su verilmiştir.

Petroaleksandrov'dan Bami'ye kadar toplam mesafe 673 versttir.

4) Ahal-Teke vahasıyla Bami hattından Aşkabad'a Yol

1. *geçit*- Beurma bölgesi- 11 ½ verst. Çaylar ve tarlaların bol olduğu yer. Yolu düzdür.

2. *geçit*- Arçman bölgesi- 24 ¾ verst. Geçitte su bulunmuyor.

3. *geçit*- Durun bölgesi- 25 ½ verst. Yol boyunca 2 yerleşim noktası bulunuyor: Sunça ve Begerden. Sunça'dan itibaren Aşkabad'a kadar bahçeler bulunuyor. Yol düzdür.

4. *geçit*- Kelyat bölgesi- 20 verst. Bölgeye varmadan 5 verst Karız-Verdi-Han bölgesinden geçiliyor.

5. *geçit*- Egyan-Batır-Kala bölgesi(şimdi ismi Samur)- 21 versttir.

Bami'den Egyan-Batır-Kala'ya olan toplam mesafe 102 versttir.

Yol boyunca iki kale vardır. Ağaç yoktur.

6. *geçit*- Yeni-kale- 12 ½ verst. Bu bölgenin 1 verst kuzeyinde yeni yapılmış Dengil-tepe kalesi bulunuyordu. Etrafta olan bölgeye ise Göktepe deniliyordu. (s.91)

Daha sonra Teke vahasıyla Aşkabad'a doğru giden yolda şu geçitler vardır:

1. *geçit*- Buzmein bölgesi- 25 verst. Yol boyunca 4 yerleşim noktası bulunmaktadır.

2. *geçit*- Aşkabad bölgesi- 16 verst. Yol boyunca 5 yerleşim noktası bulunuyor.

Bami'den Aşkabad'a toplam mesafe 155 versttir.

Ahal-Teke vahasındaki Kızıl-Arvat'tan sonra birliğin büyük gruplar halinde bile hareket etmesi mümkündür. Burada su ve atlar için yem yeterli kadar vardır. Ama yakıt bakımından bu arazi biraz fakir kalıyor.

Bu yolda büyük deve arabalarıyla birkaç büyük grup halinde hareket edilince, arkadan gelen gruplardaki develer için yem yetersiz oluyor. Böyle durumda askerler develeri geceleyecekleri yerden birkaç verst uzaklıktaki otlaklara götürmek zorunda kalıyorlardı. Tekelilerin bazen saldırma tehlikesi olunca develer otlığa götürülemediğinden aç kalıyordu. Bu da develerin birkaç gün sonra güçten düşmelerine neden oluyordu.

Ahal-Teke seferi zamanı çok sayıda devenin ölmesi de bu sebepten olmuştur.

Türkmeniya'nın şimdiki Zakaspiyskiy Oblastı içindeki arazisinin nüfusu 320.000 kişidir. Bu da 1 mil² 20 kişinin deng gelmesi demektir.

İnsanların bölgede dağılımı düzensizdir. Teke vahasının ince hattı üzerinde Murgab ve Tejen nehri boyunca insanlar yoğun yaşıyor. Mangışlak yarımadasında da insanlar toplu şekilde yaşamaktadırlar. Bölgenin iç kısmı ise bomboştur. Buraya göçebe kavimler bile nadiren geliyorlar.

Türkmenler birkaç kavime bölünmüşler. En nüfuslu ve kudretli kavim **Tekelerdir**. Bunlar iki grup halinde yaşıyorlar. Bir grup Ahal-Teke⁹⁸ vahasında yaşamını sürdürüyor. Bunların nüfusu 80.000-90.000 kişidir. Yaptığımız sefer bunlara karşı olmuştur. Diğer Teke grubu Murgab üzerinden Merv vahasında yaşamını sürdürüyordu. Bu grubun nüfusu ise 110.000 civarındadır. Tekelerin toplam nüfusu ise 200.000 kişi idi.

Atrek nehri boyunca Göklen ve Yemut Türkmenleri yaşamaktadır. Bunlar sözde İran'a tabidirler. Her yıl yaz aylarında birkaç bin Yemut Türkmenleri İran arazilerinden (s.92) Türkmeniya'ya Uzboy üzerine göç ediyorlar. Tecen (Geri-

⁹⁸ Tejen'in aşağısında yaşayan Türkmenler de bunlara aittir.

rud) ve Murgab'ın yukarısıyla 60.000 Salur ve Sarığ Türkmenleri yerleşmişlerdi. Bu Türkmenler de Tekeler gibi kimseye bağımlı olmak istemiyorlardı. Bunlar, Tekeler tarafından sürekli baskıya maruz kalıyordu.

Her sene Hazar Denizinin kıyısına göç eden birkaç bin Yemut kavimi 1869 yılında bize bağılılıklarını bildirdiler.

Türkmen stepinin kuzeyinde Hive'ye tabii Türkmenler (Çador, Göklen. Yemut) ve Buhara'ya bağılı olan Ersari kavmi Türkmenleri yaşamaktadır. Ersari kavminden olan Türkmenler Amu-Derya'nın sağı şeridinde verimli arazilerde yaşamlarını sürdürüyorlar. 120.000 nüfusa sahip olan Ersariler Tekelerden sonra Türkmenlerin en kalabalık grubunu oluşturuyorlar.

Şunu da eklemek gerekiyor ki Mangışlak yarımadasında 40.000 Kırgız göçebe yaşamaktadır.

Tüm Türkmenler kendi aralarında dil, din, kültür ve inanç konusunda akrabadır. Türkmenlerin, hayat tarzı, göçebelik (*çorva*) ve yarı göçebelik(*çomur*) olarak ikiye ayrılıyor. Ama Türkmenlerin hepsinde göçebeliğe karşı bir sempati var. *Çorva* ve *çomur* arasında pek fazla farklılık yoktur. Birinden diğeri birine sürekli geçişler oluyor. *Çomurlar* köylerde yaşamalarına rağmen onlar evlerde değil kendileriyle taşıdıkları keçeden çadırlarda yaşıyorlar.

Böyle köylerde kilden çok sayıda kule ve duvarlarla çevrili mahalleler var. Tehlike zamanı tüm köy ahalisi bu duvarlar arkasına ve kulelere sığınmıyordu.

Her köy ahalisinin, yıl boyu hayvanlarıyla göç eden *çorvalarla*, akrabalığı vardı. Çiftçilikle uğraşmak Türkmenler için zorunludur. Çünkü Ahal-Teke'de elde edilen buğday yeterli olmuyor.

Teke-Türkmenlerinin geçimlerini sağlamak için en önemli unsur hırsızlıktı (alaman). Hırsızlığın büyük kısmını İran'da yapıyorlar. Hırsızlığı planlı ve büyük gruplarla gerçekleştiriyorlar. Binlerce Farslıyı kaçıracak onları köle olarak Hive, Buhara pazarlarında satıyor veya Ahal-Teke'de pis işlerde çalıştırılıyorlardı.

Farslılar, birçok kez Tekelerin yaptıkları bu eylemleri durdurmak için onların üzerine birlikler göndermişlerdi. Ama cesur Tekeliler her seferinde Fars birliklerini bozguna uğratmayı başarmışlardı.

Tekeliler yorulmayan atları üzerinde büyük mesafeleri kolaylıkla kat ederek, aniden ortaya çıkıp ve aniden kayboluyorlardı. Baskınlara süvari Türkmenler dışında piyade Türkmenler de katılıyordu. Bunlar develer üzerinde hareket ediyorlardı. Komşularından hırsızlık yapan Türkmenler, bununla yetinmeyip, (s.93) kendi aralarında da mücadele ediyorlardı. Tüm Türkmen kabilelerinin kendi aralarında kavim ve ya soy kanlı hesaplaşması vardı. Zayıf olanlar sürülerini veya hayatlarını bu hesaplaşmada kaybediyordu.

Her Türkmen kendini bağımsız görüyordu ve kimseye hesap vermek istemiyordu.

Alaman zamanı en cesur ve usta olanlar Türkmen boylarında reis olarak seçiliyordu ve bazen bu kişiler han unvanına kadar yüксеle biliyordu.

Bunlar dışında her bir köyde seçilmiş olan başkan ve başkanlar kurulu vardı. Bunlar suyu dağıtmakla mükelleftirler. Hanlar Türkmen kavimlerine sadece bir savaş tehlikesi olduğunda hüküm etme yetkisine sahipti.

Türkmenler büyükbaş hayvan açısından zengin değillerdi. Tüm Türkmen köylerinde toplam 70.000 deve, 25.000 türkem atı, 50.000 inek ve 900.000 koyun vardı. Aynı zamanda Mangışlak'ta hayatlarını sürdüren Kırgızlar 50.000 deve, 45.000 kırgız atı ve 450.000 koyuna sahiptirler.

Aile başçısı ailede sınırsız yetkiye sahiptir. Çocuğunu veya karısını ihanet ettiği için öldüren aile başçı cezalandırılmıyor. Evlenirken kızın ailesine verilen en güzel hediye 1 veya 2 Fars kölesiydi. Bu köleyi elde etmek için damatlar alamana (hırsızlığa) çıkıyordu.

Kendi kavminden çalmak çok ayıp bir cinayet olarak görülüyordu. Bu cinayetin cezası bazı durumlarda ölüm idi. Misafirperverlik mukaddes görevdir. Misafirleri yabancı olsa bile Tekeliler uğrunda ölmeyi göze alırlar. Türkmenler

içinde okuma yazması olanlar Hive’de ve Buhara’da medresede okumuş mollalardı. Kadınları başı açık geziyorlar. Türkmen erkekleri ne kadar üşengeçse kadınları da bir o kadar çalışkandır. Tüm zor işler kadının üzerine düşer. Erkeklerin meşgul oldukları tek şey savaştır. Ama kadınların da hakları var. Kadınlara kurula katılma hakkı bile veriliyor. Düşmanın köylerine saldırdığı zaman onlar kocaları ve oğullarıyla omuz omuza savaşıyorlar.

Ama cesurluklarıyla, misafirperverlikleriyle ve kendi toprağına sevgileriyle sempatik olan Türkmenlerin eksikleri de var. Onlar acımasız, kalles, yalancı, kinci ve açgözlü oluyorlar. Atasözleri içinde şunları söyleye biliriz:

“Kılıcın sapına elini atan kişi, bahane aramamalı”.

“At üstündeki Türkmen ne babasını tanır ne annesini”.

“Şehir olan yerde kurt, Türkmen olan yerde sulh olmaz”. (s.94)

Fiziki olarak Türkmenler çok güçlüdürler. Onlar boylu, poslu, güçlü ve inanılmaz dayanaklı yapıya sahiptirler. Tüm büyük erkekler komşuları için korkunç bir savaşıdır.

İran sınırının kuzeyinde yüzlerce yaşama elverişli köy yerle bir edilmiştir. Türkmenlerin saldırılarından Afgan, Hive ve Buhara ahalisi dahi zarar görüyordu.

Tarlalarda iş bittiğinde Eylül ayında alaman (hırsızlık) için gruplar toplanmaya başlıyordu ve bu durum Mayısı kadar devam ediyordu. Her grubun başına *serdar* (komutan) atanıyordu. Herkes komutana sadık olacağına dair yemin ediyordu. Grupların sayısı 150 kişiden 1.000 kişiye kadar değişmekteydi.

Tekelilerin grupları süvari ve piyadelerden oluşuyordu. Her iki piyadeye 1 deve veriliyordu. Tekelilerin silahları: eğri kılıç (bu kılıçla ağır darbeler indirmek mümkündü), mızrak, farklı model tabanca ve tüfekler (fitilli, tetik ve av tüfekleri) idi.

Saldırı taktikleri düşmanın durumuna göre şekilleniyordu.

Buhara ve Hive Özbeklerine saldırı zamanı kılıçlarla *nukerlere* (Buhara ve Hive’de garnizonda bulunan süvariler) saldırıyorlardı veya onlarla silahlı çatışmaya girip daha sonra geri çekilerek arkalarından gelen askerleri pusuya düşürüyorlardı.

İran’a alaman için giderken, yanlarında merdivenler bulunduruyorlardı. Çünkü sınırdaki köyler yüksek kilden yapılmış olan duvarlarla çevriliydi. Akşama kadar saklanan Türkmenler, Farslıların alacakaranlıkta hayvan sürülerini köye götürecekleri zaman sessizce duvarlardan çıkarak onlara saldırıyordu. Köy ahalisinden onlara karşı direniş gösterenleri kılıçtan geçiriyor ve savunmasız olanların ise ellerini bağlıyorlardı. Aynı zamanda önceden belirlenmiş noktaya hayvanları sürüyorlardı.

Atlı şekilde saldırıya uygun olmayan köylere Türkmenler, sürünerek gece duvar etrafında toplanıp sabah güneş doğuşuyla merdivenlerle saldırıya geçiyorlardı.

Bu saldırılar neticesinde Türkmenler teke tek kılıç savaşında usta olmuşlardı ve gece savaşmaya oldukça alışkındı.

Göktepe’de böyle askeri tecrübeleriyle karşı karşıya kalmıştık. (s.95)

Alamanların cezasız kalması, binlerce kişinin köle yapılmasına ve aynı zamanda Hive, Buhara, İran ve Afganistan halklarının Türkmenlerden korkmalarına ve Türkmenleri cesaretlenmelerine sebep olmuştu. Onlar kendilerini dünyanın en cesur halkı olarak görüyorlardı. Onlar, Hive Hanı ordusunu ve İran birliklerini birkaç kez yenince, kendilerini yenilmez görmeye başlamıştı.

1855 yılında Hive Hanı Tekelilere karşı sefer düzenledi. Bu seferde başarısız olan Hive Hanı esir düşerek öldü.

1860 yılında Türkmenlerin hırsızlıklarından sabırları taşan İranlılar 13.000 piyade, 10.000 süvari ve 33 ağır silahla Merv’e karşı sefer düzenlediler. Bu büyük birlik Tekeliler tarafından bozguna uğratıldı. Geriye sadece süvarilerin sadece bir kısmı döndü. Piyadeler ve silahların hepsi Türkmenlerin eline geçti. Bu

zaferlerinden sonra Buhara ve Hive pazarlarında kölelerin fiyatı 7 ruble 50 kopeek kadar düşmüştü.

Rusya, Türkmenlerle ilk kez Büyük Petro zamanında ilişkilere başlamıştı. Bekoviç-Çerkasski'nin Hive'ye talihsiz seferi zamanı Hazar Denizinin doğu kıyısında 2 kale yapıldı. 1717 yılında bu kaleler boş bırakıldı. Bu asrın başlarında Tekeliler tarafından baskı gören Yemut Türkmenleri çoğu kez bize tabi olmak istediğinde bulundular.

1834 yılında Kaydak körfezinde Aleksandrov kalesi inşa edildi.⁹⁹

1869 yılının Kasım ayında, Albay Stoletov komutasında 1.000 asker ve 6 ağır silahtan oluşan birlik Muraveyev körfezine inerek burada Krasnovod'un temelini attı. Daha sonra 4 yıl içinde biz küçük gruplarla steplerde hareket ediyorduk. Amu Derya'nın havuzuna ve diğer tarafta Ahal-Teke vahasına kadar ulaşmayı başardık. Askeri bir seferler bu zamanlarda olmadı. Yemut Türkmenleri bize tabiliğini bildirdiler. Tekelilerle ise barışçıl bir ilişki kurduk.

1873 yılı tüm Asya için çok bir önemli yıldır. Yenilgisiz Hive düştü. Rus birlikleri 3 taraftan harekete geçti: Taşkent, Orenburg ve Mangışlak birlikleri Hive (s.96) duvarlarını aynı anda sardılar. Birlikler zorluk çekmeden Hive ordusunu yenerek Hive'yi ele geçirdi. Ama Hive Türkmenleri hemen teslim olmadılar. Onlara karşı daha güçlü bir birlik gönderildi. Büyük sayıda toplanan atlı ve piyade (atlının arkasında oturuyordu) Türkmenler, güneş doğuşuyla birliğimize karşı (Çandır altında) saldırı gerçekleştirdi. Bu saldırının karşısı zor alındı.

Çekişlyar'dan Hive'ye İgdı ve Ortakuyu üzerinden hareket eden ve güçlü olan Kafkas 4. birliği, su yetersizliğinden kaynaklana sıkıntılar yüzünden geri dönmek zorunda kalmıştı.

1873-1877 yıllarında biz Türkmen stepinin içlerine doğru hareket etmekten çekinmiştik. Ama Tekelilerin sürekli saldırıları ve bize bağımlı olan ahalinin çaresizliği bizi içeri doğru ilerlemek zorunda bıraktı.

⁹⁹ Daha sonra Tübe- Karagan körfezine taşındı.

1877 yılında Teke vahasının baş kısmını yani Kızıl-Arvat'ı alma kararı alındı. Buranın savaşız barış yolu ile alınması tahmin ediliyordu.

Sefer için hazırlanan birlik:

Sefer için 9 bölük, 2 sotnya, 8 ağır silah (1.800 kişi) ve 1.900 deve hazırlandı. Gerçekten de planladığımız gibi savaşız Kızıl-Arvat'ı ele geçirdik. Ama birkaç gün sonra Tekeliler birliğimizi vahadan uzaklaştırmak için saldırı gerçekleştirdiler. Püskürtülen Tekeliler 200 kişi kayıp verdiler. Bizim ise sadece 12 kaybımız vardı. Ama gıda yetersizliği ve Krasnovod'dan beklenen ihtiyaç malzemelerinin yetişmemesi, birliğimizin geri çekilmesine sebep olmuştu. Türkmenlerin gözünde bu olay Ruslar üzerinde ilk zafer olarak değerlendirildi.

1878 yılında, siyasi düşünceler sonucu, biz Çata'ya oradan Bendesen'e doğru ve daha sonra tekrar Çata'ya dönecek bir birlik gönderdik. Çata'da ve Çekişlyar'da kale inşa edildi ve güçlü garnizonlar oluşturuldu. Ama bu seferde Rusların geri çekilmesi Tekelileri daha da cesaretlendirmişti. Onlar bizim birliklerimizi takip etmeğe başladılar. Saldırılarını Çekişlyar ve Krasnovod sınırlarına kadar taşımışlardı.

Kendilerini Ruslar üzerinde zafer kazanan taraf olarak gören Tekeler, bu durumdan daha da cesaretlenerek İran'a da saldırılarını artırmıştı. (s.97)

Böyle bir durumun olması, İran ve Orta Asya'da bizim hakkımızda olumsuz düşünceler oluşturmuştu.

Bu düşüncüyü ortadan kaldırıp ve stepi sakinleştirmek amacıyla, 1879 yılının Ocak ayında güçlü bir birlik oluşturulması kararı alındı. Bu birlik Tekeleri yenerek vahaya sahip olacaktı. Bunlar vahanın merkezinde olan ve aynı zamanda Hazarla bağlantı için uygun bir noktayı ele geçireceklerdi.

Bu seferin amacı olarak Göktepe bölgesi seçildi. Ahal-Teke'den Merv'e gidiş asla olmayacaktı. Aynı zamanda İran sınırları ihlal edilmeyecekti. İran bölgesini sadece gıda ve ulaşım araçlarının elde edilmesi için kullanılması kararı alındı.

Bu seferin başkanlığı 1. Kafkasya kolordusu kaptanı, Yaver General Lazarev'e verildi.

Kafkasya ötesine sefer için 17 ½ tabur, 20 bölük ve sotnya, 34 ağır silah (12.000 kişi ve 4.230 at) hazırlanmıştı.

Maalesef bu birliğin Hazarın doğu kıyısına geçişi, sefer için gerekli malzemelerin gelmesinden, daha önce gerçekleştirilmişti. Hazarda ulaşım araçları yönünde o kadar eksik vardı ki, birliğin arkasında ihtiyaçlarını zar zor yetiştiriyordu. Sefer için gıda ihtiyacında kısıtlama yapmak zorunda kaldık ve peksimetleri azalttık. Öyle bir duruma gelindi ki, birlik odun olmadığı için, Çekişlyar'da birkaç gün sıcak yemek yiyemedi. Develer dışında sefer için 1.500 at arabası alınması kararı alındı. Ama bu arabalar yararsız oldu. Çünkü uzun mesafelerde, bu arabalar, sadece bağlı oldukları ata yetecek kadar tahıl alıyordu. 6.700 deve toplandı bu da birlik için yetersizdi. Bu yüzden 17 taburdan sadece 8 ¼ tabur, 10 bölük ve sotnya ile 12 ağır silah bu sefere katılacaktı.

Çata'ya kadar birliğe 1 ay yetecek şekilde ihtiyaçlar alındı.

Birliğin donanımı: tüfek için 80 mermi ve top için ½ takım mermi idi.

30 Haziran tarihinde gruplar yola çıktılar. Birlikte herkes yanına 120 mermi ve 10 günlük gıda aldı. Yavaş bir şekilde ilerliyorlardı, ağırlıklar geride bırakıldı.(s.98)

Teke Türkmenleri Rus birliğinin toplandığı duyunca toplantı yaptılar. Bu toplantıda Rusların Ahal-Teke'ye girmesini engellemek kararı alındı. Bu amaçla 6.000 süvari ve piyadeden oluşan savaşçı Benden geçidine gönderilecekti. Ama bu geçidi askerlerimiz çok rahat bir şekilde, küçük bir çatışma ile geçtiler. Türkmenler Beurma'ya çekildiler. Burada ikinci bir karar alındı. Tüm Ahal-Teke ahalisi Göktepe'de toplanacaktı. Dengil-Tepe yakınlarında savunma hattı kurup sonuna kadar savaşacaklardı. Hemen tüm ahalinin sığa bileceği ve duvarları koruyacak kadar yüksek olacak bir kalenin inşasına başladılar. Her 10 aileye duvarların bir kısmını yapma görevi verildi. Herkes çalışıyordu. Birliğimiz buraya

vardığında kale daha bitmemişti. Doğu cephesi yarıya kadar yapılmıştı. Diğer duvarları da tam bitmemişti ve içindeki çadırlar gözükiyordu.

14 Ağustos tarihinde Çata'da General Lazarev öldü. Onun yerine birliğin komutanı görevini Tümgeneral Lomakin üstelendi.

Birliğimizin Hocakala ve Bendensen'e ulaştığında, taşıma araçlarının eksik olmasından, saldırı birliğinin sayısını daha azaltmak zorunda kaldılar. Saldırı birliği 6 ¼ tabur, 6 sotnya ve 2 bölükten oluşturuldu. Birlik yanlarında 15 günlük gıda ihtiyacıyla, tüfekleri için 120 mermi ve ağır silahlar için 1 takım mermi aldı. Aynı zamanda yedek 120.000 mermi ve Kırmızı Haç birliği 20 tek at arabasıyla birlikte beraber hareket ediyordu. Tüm konvoy 2.350 deveden oluşuyordu.

22 Ağustos'ta öncü kuvvet, sonraki gün ise birliğin esas gücü hareket etti. 28 Ağustos tarihinde Göktepe'ye hareket 3 grup şeklinde gerçekleştirildi.

Teke süvarileri bizim birliğimizi kaleden 8 verst uzaklıkta karşıladı. Ama sadece 2 saat direniş göstere bildiler ve geri çekildiler.

3 ¼ tabur, 5 bölük, sotnya ve 6 ağır silahtan oluşan 1.birlik, sabah 11 de kaleye 700 kulaç mesafeye kadar yaklaşarak ateş açtı.

Saldırıya geçmeden keşif yapmamıştık. Bu yüzden bizim birliğimiz güçlü savunması olan, değirmen ve barajın bulunduğu ve bunların etrafında da çay ve kilden yapılmış yüksek duvarlar bulunan Kuzey-batı tarafından saldırıya geçtiler. Askerlerimiz zorlanmadan bu pozisyonu ele geçirdiler. Ama baraja çıkan askerler, (s.99) kaleden açılan ateş altında kaldılar. Askerler kilden yapılmış duvarların ve barajın arkasına saklandılar. Teke Türkmenlerine oyalayıcı şekilde ateş eden askerler 2. birliğin gelmesini bekliyordu.

2. birlik ancak öğleden sonra saat 3 ½ da yetişti. Kuzey cepheye karşı savaş düzeni halini aldılar. Askerler kumluk sahada yürüdükleri için yorgun ve susuzlardı. Ama buna rağmen hemen saldırı kararı alındı. Birliğin 1. grubu kalenin batı tarafından, 2. grubu ise doğu tarafından saldırıyordu.

Saldırıdan önce, 8 ağır silahımızla yakın mesafeden duvar üstündeki çok sayıda Tekeliye ateş açtık.

Bu ateşler sonrası kaleden kaçıp bize ateşi durdurup konuşmalara başlamamızı istediler. Bu isteklerini pusu olarak gören Lomakin, onların zaman kazanıp gece kaleden kaçmak istediklerini anladı. Saat 5 de, 4 ağır silahla ateş açıldı ve saldırı emri verildi.

Askerler cesurca saldırmaya başladılar. Ama onlar merdiven olmadığı için kalenin yüksek duvarlarına tırmanamadılar. Tırmanmayı başaranlar ise düşman tarafından kesici silahlarla öldürüldü.

Birkaç asker ve komutandan oluşan grup kalenin içine girdi. Ama çadırlar arasında dar geçişlerde hepsi yakın dövüšte öldürüldü. Saldırımız püskürtüldü ve askerlerimiz morali bozuk bir şekilde geri çekildiler. Tekeliler kitle halinde kaleden çıktılar. Ama 20. topçu timinin 4.bataryasının cesareti ve arabaları muhafaza eden tabur sayesinde kaleden çıkan Tekeliler durduruldu. Aynı zamanda ağır silahlarımızla doğrudan doğruya düşman hedefleri vuruldu.

Biz bu saldırıda önemli sayıda kayıp verdik. 7 subay, 178 asker öldü, 20 subay ve 248 asker ise yaralandı. Toplamda 453 kişi zarar gördü.

Ölenlerin ve yaralıların silahlarının büyük kısmı Türkmenlerin eline geçti (bu silahları 1880-1881 seferimizde bize karşı kullandılar).

Gece askerlerimiz bir araya toplandılar. Sonraki gün ise sabah geri çekilmeye başladılar. 3 Eylül tarihinde birlik Beurma'ya, 16 Eylül ise Ter-Sakan'a doğru çekildi.

Bu seferin başarısızlık nedeninin başında gelen sebeplerden biri, yeterince ihtiyaç stokunun ve ulaşımın olmaması idi. (s.100)

Birliğin çok sayıda olması sadece yük olmuştur. Sefere çıkan 12.000 askerden, kale saldırısına sadece 3.000 asker katıldı, yani $\frac{1}{4}$. Diğer $\frac{3}{4}$ kısım ise onların arkasını muhafaza etmekle görevli oldukları için saldırıya katılmadılar. Aynı zamanda saldırı emri olduğunda düşmanın gücü küçümsemişti. Birlikler

arasında iletişim yoktu, saldırıdan önce keşif yapılmamıştır. Yedek birlik oluşturmada tüm birlik saldırı hattına katıldı. Aralarında da geniş mesafe bırakmışlardı.

Silahlardan, en çokta tüfeklerden, hazırlık ateşi açılmadı. Saldırı merdivensiz yapıldı. Başarısızlıktan sonra askerler tekrar saldırıya geçme yerine geri çekildiler ve vahayı terkettiler. Tüm bu sefer manzarası başarısız bir saldırı tablosunu oluşturuyordu.

Rus askerlerinin bu başarısızlığı Rusların tüm Asya'da otoritesini düşürdü. Bize tabii olan halklar kafalarını kaldırdılar. Yarı bağımlı Buhara ve hatta Hive anladı ki, daha önce Asya'da yenilmeyen Ruslarla mücadele etmek ve bu mücadeleyi kazanmak mümkündür.

Zaten Asya'da korkunç bir kavim olarak kabul edilen Tekeler, şimdi de Rusların bile yenemediği kavim namını kazanmıştı. Onların kahramanlıkları abartılarak Asya pazarlarında ağızdan ağıza aktarılıyordu. Müslümanları ateşlendirerek onları fanatik duruma getiriyorlardı. Bu yüzden tekrar sefer yapmak ve Tekeleri bozguna uğratmak gerekiyordu.

Tekeliler, bizim geriye Çata ve Çekişlyar'a çekilen askerlerimizi takip ettiler. Onlar 1879 yılının sonbaharında ve kış mevsiminde araçlarımıza saldırıda bulundular. Bundan başka Yemut Türkmenlerini de bizi rahat bırakmıyorlardı.

Binlerce baş hayvan Tekelilerin eline geçti. Sefer yapmadığımız her gün onları daha da cesaretlendiriyordu.

Zakaspiyskiy bölgesi ordusunun komutasına tayin edilen General Tergukasov, Teke vahasının fethetme planını hazırladı. Bu plan Kafkasya'nın dağlık arazilerini fethetme planıyla benzerdi. Bu plana göre biz çok yavaş ilerleyip her adımımızda tahkimat ve karargâh oluşturmalıydık. Teke vahasının fethi ve iskânı için 4 yıla ve 40.000.000 ruble paraya ihtiyaç vardı. (s.101)

Ama böyle bir plan kabul göremezdi. Uzun süren tartışmalar ve öne sürülen birkaç plan sonucu, Şubat ayında Majestelerinin emriyle, bu seferin

komutanlığına 4.gövde komutanı olan Yaver General Skobelev atandı. Daha sonra plan kabul gördü ve planın uygulanması onayladı.

II. BÖLÜM

MİKHAIL DMİTRİYEVIÇ SKOBELEV

Ahal-Teke seferinin plan esasları ve sefer için gerekli güç ve bütçe. Sefer birliğinin kadro ve sayısı. Birliğin gıda, silah, mühendislik ve sağlık malzemelerinin temini. Mikhaylov körfezinde iskele ve depoların yapılması. Hazar'a gidecek deniz taşıt araçlarının hesaplaması. Deve taşıtlarını oluşturmak için alınan tedbirler. Mikhaylov körfezinden Kızıl-Arvat'a kadar demir yolunun yapılması ve sefer için önemi. Zakaspiyskiy bölgesine General Skobelev'in gelişi. Bami'nin işgali. Mikhaylov ve Atrek hatlarıyla yüklerin bu noktaya taşınması. Develerin Atrek, Mangışlak ve Orenburg steplerinden temini. Deve nakliyatının oluşturulması. İletişim hattı boyunca tahkimat yapımı ve kumandanlara verilen talimat. Küçük bir birliğimizin Dengil-Tepe duvarlarına doğru harekâtı. 6 Temmuz tarihinde yapılan keşif. Geri çekilme. Bu harekâtın önemi. Tekelilerin saldırıları. Avcı takımları. 26 Kasım Bami'de birliğin ve ihtiyaçların toplanması. Bundan sonraki hareketin planı. Saldırıya geçiş. Askerlerin donanımı. Taşıma nakliyatı. Egyan-Batır-Kala'nın (Samur) alınması. Türkistan birliğinin kadrosu, sayısı ve yük taşıma araçları. Birliğin Petroaleksandrov'dan Bami'ye harekâtı.

1 Mart 1880 yılında Ahal-Teke seferi planı için şu esaslar kabul edildi:

“Plana göre ne olursa olsun geri çekilmeyeceğiz. Avrupa ve Asya'nın gözünde bu Rusya'yı küçük düşürüyor. Bu durumda düşmanlarımız cesaretleniyor. Bu da Rusya için bir askeri seferden daha önemli bir durumdur”.

“Bu sefer zamanı sadece arazilerimizi korumağa odaklanacağız. Bu amaca ancak Ahal-Teke Tekelerine son darbeyi vurarak ulaşacağız. Merv'e doğru bir harekât söz konusu bile değildir”.

“Hedefe doğru sistematik bir şekilde ilerleyeceğiz”.

“Vahada Kızıl-Arvat’ı (veya Bami) ele geçirip ve burada sefer üs noktasını oluşturacağız. Alınan bu nokta, Çekişlyar ve Krasnovod’dan sağlam bir şekilde takviye edilecek”. (s.103)

“Üs yapımına derhal başlansın. Demir yolunun yapılması için araştırma yapılsın”.

“Türkistan bölgesi birliği komutanına Ahal-Teke seferiyle aynı zamanda Merv’e gösteriş harekâtının yapılması için hak verilsin”.

Bu esaslara dayanarak, General Skobelev tarafından yapılan ilk harekât planı şöyle olacaktı:

Ahal-Teke vahasında Bami’yi ele geçirdikten sonra, burada sefer için üs noktası kurulacaktı. Üsse gerekli ihtiyaçları temin etmek için: Bami-Çekişlyar ve Bami-Krasnovod iletişim yolları kullanılacaktır.

Bir an önce gerekli malzeme stoklarını (Hazar ile taşınan) taşınmasını bitirmek için bu hazırlık döneminde yapabildiğimiz kadar asker gücünü azaltacağız. Zakaspiyskiy bölgesinde bulunan askerlerin bir kısmını Hazar’ın batı kıyısına gönderilsin. (s.104) (Mahmut-Kuli-han resmi) İhtiyaçlar Hazar’ın kıyısında 300 verst uzaklığında bulunan Bami’ye hızlı yetiştirilmesi için büyük sayıda taşıma nakliyatı oluşturulacaktı. Taşımanın esas kısmı develerden oluşacaktı.

Bami’deki üssün yapımı bittikten sonra buraya sefer birliğini toplayarak ve Tekelilerin aldığı pozisyona göre gelecek plan için karar alınacaktı.

Skoblev’in sefer komutanı tayin edildiğini öğrenen Teke Türkmenleri, 1880 yılın Nisan ayında İzgent’te toplantı yaptılar. Bu toplantı sonucu Dengil-Tepe’ye taşınma kararı aldılar. Kendilerini sonuna kadar burada savunacaklardı.

1880 yılında Ahal-Teke Hanı olarak Mahmut-Kuli-Han seçildi. Ama kendini gösteremediği için Tekeliler Ahal yönetimini dörtlü yönetime verdiler. Bunlar bek, vekil, sıcmaz ve bakşı-doşayak idi. Bu temsilciler içinde göze en çok çarpan kişi Tıkma-Serdar olmuştu. O, küçük yaşlarından başarılı alamanlarıyla

tanınmaktaydı. Savunmanın kalbi bu kişiye verildi. Onun görevi 1.000 atlı savaşçısıyla Ahal-Teke ahalisini kalenin içine zorla sokacaktı, ona direniş gösterenleri ise öldürecekti.

1879 yılında yapılan sefere dayanarak kaleyi koruyacak olan düşman sayısı toplamda 25.000 kişi olacağı tahmin ediliyordu.

General Skobelev'in düşüncesine göre, bu düşmanla mücadele için, 7.500-8.000 kişi ve 3.000 attan oluşan saldırı birliği, 5.000 piyade, 8-10 sotnya süvari ve 8-10 ağır silaha sahip olan bir birlik gerekiyordu.¹⁰⁰

Saldırı birliği dışında Mikhaylov körfezine ve Çekişlyar'a giden iletişim hatlarını muhafaza edecek askerlere de ihtiyaç vardı. Üssü ilk başta başarılı şekilde Bami'ye daha sonra ise kale yakınlarına taşımayı başardığımızda çok asker toplamamız gerekiyordu. (s.106) O zaman geçici iletişim kesintilerinden korkmayacaktık.

General Skobelev'in 7 Mayıs 1880 yılında Çekişlyar'a geldiğinde, Zakaspiyskiy bölgesine birliklerin sayısı şöyleydi:

Hangi Birlikten	Tabur	Bölük	Sotnya	Ağır silah
Kafkasya öncü taburunun bölüğü	-	1	-	-
81.piyade Apşeron alayının 4.taburu	1	4	-	-
82.piyade Dağıstan alayının 4.taburu	1	4	-	-
83.piyade Samur alayının 1. ve 3.taburları	2	8	-	-
83.piyade Şirvan alayının 3.taburu	1	4	-	-
Krasnovod yerli taburu	1	4	-	-

¹⁰⁰ Bizim birliklerimizin sahip oldukları ağır silahlar Orta Asya'da en iyi ağır silahlardı.

Labin Kazak alayı	-	-	6	-
20.topçu tugayının 4.bataryası	-	-	-	8
Arabasız ağır silah	-	-	-	18
Helyograf takımı ¹⁰¹	-	-	-	-
Toplam:	6	25	6	26

Toplam sayı 5.000 asker ve 2.000 attan oluşmaktaydı.

21.tümen alayının bölükleri barış kadrosunda bulunuyorlardı.

Kafkasya'dan sefer birliğine: 36 bölük, 12 sotnya, 56 ağır silah 14 havan topu, 9 makineli tüfek ve roket makinası tekrar katıldı.

Ağır silahların 30 tanesi yeni model, 26 tanesi ise 4 ve 9 librelik bakırdan yapılmış silahlar idi.

Türkistan ve Orenburg bölgesinden 3 bölük, 5 sotnya, 2 dağ topu ve 2 roket makinası gönderildi.

Gönderilen takviye birliklerinin ayrıntılı tablosu:

1)Kafkasya Askeri bölgesinden.

Hangi Birlikten	Tabur	Bölük	Sotnya ve süvari bölüğü	Ağır silah	Havan topu
73. Kırım alayının 1, 2 ve 3. taburları	3	12	-	-	-
74. Stavropol alayının taburu	3	12	-	-	-
Apşeron alayının 1. taburu	1	4	-	-	-
Dağıstan alayının 1.taburu	1	4	-	-	-
Şirvan alayının 1.taburu	1	4	-	-	-

¹⁰¹ Bundan başka bölgede geçici olarak 78. Navagin alayının 4.taburu da bulunuyordu. Daha sonra Kafkasya'ya gönderildi.

15. süvari Tver alayı	-	-	2	-	-
Taman Kazak alayı	-	-	6	-	-
Poltava Kazak alayı	-	-	4	-	-
19.topçu tugayının 3 ve 4. bataryası	-	-	-	16	-
21.topçu tugayının yarı tugayı 1. batarya	-	-	-	4 dağ topu	-
21.topçu tugayının 6. bataryası	-	-	-	8 dağ topu	-
Atlı-dağ takımı	-	-	-	2	-
Eski model ağır silah 4 ve 9 libre kalibre	-	-	-	26	-
Havan topu ½ pud	-	-	-	-	14
Makineli silah	-	-	-	9	-
Roket makinası	-	-	-	-	-
Toplam:	9	36	12	30 yeni model, 26 eski model ve 9 makineli silah.	14

2) Türkistan ve Orenburg bölgesinden.

Hangi Birlikten	Tabur	Bölük	Sotnya ve süvari bölüğü	Ağır silah	Havan topu
13. Türkistan hat taburunun 1. ve Nişancı bölükleri	-	2	-	-	-
5. Türkistan hat taburunun 3. Bölüğü	-	1	-	-	-
№1 Orenburg Kazak alayının 1. Sotnyası	-	-	1	-	-

№5 Orenburg Kazak alayının 1,2 ve 3. Sotnyası	-	-	3	-	-
№ Ural Kazak alayının 5. Sotnyası	-	-	1	-	-
1. Türkistan topçu tugayı müfreze 4. Batarya	-	-	-	2	-
Roket makinesi	-	-	-	-	-
Toplam:	-	3	5	2	-

Böylece sefer için tayin edilen birliklerin tüm gücü: (s.107) 64 bölük piyade, 11 sotnya ve süvari bölüğü, 97 ağır silah, makineli silah, havan topu ve 11 roket makinesinden oluşmaktaydı. Toplamda 11.000 asker ve 3.000 at da bu sefere katılacaktı.

Kafkasya'dan tayin edilen piyade birliklerinin her birinde yerli ordudan ve hat taburundan toplanmış 42 kişilik anlaşmalı bir ekip vardı.

Birliklerin içindeki bu ekipler tüm ihtiyaç malzemelerini Bami'ye taşımadan Kafkasya'yı terk etmeyeceklerdi. Bu işlemlerin hızlandırılması için bölgede bulunan 8 taburdan, üçü Kafkasya sahiline gönderilmiştir.

Üniforma ve donanım dışında, askerlere yelken bezinden yapılmış spor gömlek verildi. Kışın soğukta giymeleri için ise kazak, mont, kalın dolak ve eldiven hazırlandı. Yemek yapmak için ise çaydanlık ve 50 kişilik kazanlar alındı.

Erzaklar deniz gıdalarından¹⁰² oluşturuldu.¹⁰³ Et dışında askerlere soğan, sarımsak, biber, tuz, pirinç, meyve peltesi, ispirto, yağ, defne yaprağı, çay, şeker ve konserve yeşillik verilecekti.

Askerlerin günde 3 kez çay yapması için onlara daha fazla çay verilecekti. Buna karşılık olarak askerlere 1 Mayıs'tan 1 Eylül tarihine kadar ispirto verilmeyecekti.

¹⁰² Rusya da askeri gemi ekiplerinin yolculuğu sırasında onlara verilen yiyecek gıdalar. (Ç.N)

¹⁰³ Bu gıdalar Zakaspiyskiy bölgesinde Krasnovod'un alınmasından sonra üretiliyordu.

1 Temmuz tarihine kadar Krasnovod'da 7.500 asker ve 3.000 at için 1 sene yetecek erzak ihtiyacının toplanacağı planlanmıştı. Çekişlyar'da ise 6.000 kişiye¹⁰⁴ 5 ay yetecek deniz gıdaları stoklanacaktı. Petrov'da ise 12.000 pud hayvan eti hazırlandı.

Tüm birimler Zakaspiyskiy bölgesine ordu ve subay konvoyu olmadan taşınacaktı.

Sadece bölük komutanlarına at üzerinde hareket etmelerine izin verildi.

Askerlerin silah donanımı ayrıntılı olarak hesaplanmıştı. Herkese 4 set mermi ve cephane verilmişti. Setin biri sürekli yanında, ikisi parklarda ve biri ise yerli depolarda bulunacaktı. (s.108)

Birliğin içinde 45. Uçan parkı¹⁰⁵ oluşturuldu. Bu parkta 40 kutu mühimmat bırakıldı. Geriye kalan mühimmatlar taşınmak için arabalara yüklendi.

İnşaat malzemeleri deposu şu şekilde oluşturuldu: kürek 1.500, kazma 400, çapa 800, balta 600, demir hurdası 15 tane ve barut 150 pud. Helyograf¹⁰⁶ takımı 50 kişi ve 4 makineden oluşmaktaydı.

Deniz kablosu Bakü ile Krasnovod'u bir birine bağlıyordu. Bundan başka Çekişlyar'dan Astrabad'a kadar telgraf yapımına başlanmıştı. Çalışmalar ilerledikçe telgraf teli de dönecekti.

Tıbbi yönden sefer için Çekişlyar ve Çata'da bulunan 200 kişilik hastaneler ve Krasnovod'da 100 kişilik revir dışında, Krasnovod'da 200 kişilik hastane ve bunun yanı sıra 200 kişilik 2 hastane daha yapılacaktı. 19. ve 21. Piyade tümenlerinin yanında, her biri 40 kişilik olan, revirler eşlik edecekti. Kırmızı Haç kuşatma zamanı çok yardım etmişti. Sefer için gerekli yük toplamda

¹⁰⁴ Günlük Zakaspiyskiy bölgesi birliğine deniz gıdaların dağıtımı şu şekilde olacaktı. Et 1 libre, yeşillik konserve 8 zolotnik (1 zolotnik=4.26 gram), darı unu 4 zolotnik, inek yağı 5 zolotnik, tuz 10 zolotnik, biber tozu 0.16 zolotnik, defneyaprağı 0.16 zolotnik, soğan 4 zolotnik, sarımsak 1 zolotnik, meyve peltesi 5 zolotnik. 1 Mayıs'tan 1 Eylül'e kadar günlük 100 kişiye: çay 1 libre, şeker 3 libre, ispiroto 1 kişi ayda 2 yarım kadeh. 1 Eylül'den 1 Mayıs'a kadar: ½ libre çay, 1 libre şeker, ispiroto 4 yarım kadeh ayda 1 kişiye.

¹⁰⁵ Savaş alanında askerlerin mühimmat tüketimini doldurmak için hizmet veren askeri birim.

¹⁰⁶ 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında geniş ölçüde kullanılan basit ama 50 kilometre veya daha fazla mesafede etkili optik haberleşme aletiydi. (Ç.N).

2.000.000 pud olarak hesaplandı. Seferin başlangıç tarihi, Hazar'ın kıyısındaki üssün 300 verst daha ilerideki Bami'ye ne zaman taşınacağına bağlıydı.

Yedek malzemelerin Zakaspiyskiy bölgesine başarılı bir şekilde taşınması şu faktörlere bağlıydı:

1) Hazar denizindeki taşıtların sayısına ve hazırlık yapıldığı zaman bölgede bulunan kişi sayısına.

2) Denizin rıhtımından Bami'ye malzemeleri taşıyacak araçların sayısına. Bami'de stoklanacak olan malzemenin ağırlığı toplam 800.000 pud olarak hesaplanmıştı.

Yapılan keşiflerden sonra, Mikhaylov körfezinde rıhtımın yapılması ve malzemelerin çoğunun buraya getirilmesi uygun görülmüştü. Ama Mikhaylov körfezinin fazla derin olmasından dolayı 4 ½ fut olan gemilerin hareketine imkân vermiyordu. Bu yüzden getirilen malzemeleri Krasnovod'a gönderip orada küçük gemilere aktardıktan sonra Mikhaylov körfezine gönderiliyordu. Mikhaylov körfezinin Krasnovod'dan avantajı Teke vahasının baş tarafı olan Kızıl-Arvat'a çok daha yakın bir noktada bulunmasıydı. (s.109)

Mikhaylov körfezinde rıhtımın yeri belirlenince rıhtım yapımına hemen başlanmıştır. Her taraftan kazıkla çakılan bentler deniz doğru konuldu. Üzerinden dar Dekovil yolu¹⁰⁷ yapıldı. Gemilerden yük rıhtımlara, oradan ise bir başa bu yol ile depoya taşınıyordu. Sahilde garnizon ve tahkimatlar oluşturulmuştu ve geniş depolar yapılmıştı.

Sefer için hazırlanan deniz taşıma araçları: Denizcilik bakanlığı bize 4 vapur (eski oldukları için pek çalışır durumda değildi), 2 vapur taşıma nakliyatı, 2 mavna, 4 buharlı tekne ve 1 yelkenli gemi verdi. Daha sonra anlaşıldı ki sığılıktan dolayı bu mavnalar sadece 30.000 pud yükle hareket edebilirlerdi. Bu yüzden mavnaların yerine 25.000 pud yük taşıma kapasitesi olan küçük 2 tane mavna alındı.

¹⁰⁷ Maden, arkeolojik, kazı alanı, orman işletmesi gibi alanlarda, sahanın bir ucundan diğerine çeşitli yüklerin taşınabilmesi için yapılan ray hattı. (Ç.N).

Mikhaylov körfezi dışında sefere gerekli malzemelerin önemli bir kısmı Çekişlyar'da indirildi. Burada vapurlar kıyıya yaklaşamıyordu bu yüzden yük küçük teknelere buraya aktarılıyordu. Bu küçük teknelerde kıyıya tam yanaşamıyorlardı. İnsanlar ve atlar suya girerek yükleri sahile taşıyorlardı. Rüzgârlı havada yükleri indirmek mümkün değildi. Krasnovod ve Mikhaylov körfezinde, günlük her bir limanda, 15.000 pud yük indirileceği hesaplanmıştı. Tatlı su bu bölgelerde olmadığı için askerler deniz suyunu tuzdan arındırıp içiyorlardı. Krasnovod'da su arıtma tesisleri günlük olarak 1.500 kova su arıtıyordu. Mikhaylov körfezinde ise günde 1.500 kova su arıtacak 2 tane ve 4.000 kova günlük su arıtacak 1 tane cihazın getirilmesi siparişi verildi. Arıtılan suyun saklanması için 125.000 kova kapasitesi olan 2 havuz siparişi de verildi.

Günlük su dağıtımı Krasnovod ve Mikhaylov körfezinde şu şekildeydi: her bir asker için 1 kova, subayların her birine ise günlük 4 kova ve ailesiyle yaşayan subaylar için günlük 12 kova su verilecekti.

Daha sonra da taşıma araçlarının sorununu hal etmek gerekiyordu. Çünkü seferin başarısı bu araçlara bağlıydı.

Koşullara baktığımızda, at arabaları bu savaş için elverişsizdi. Çünkü 1879 yılında 1.500 attan oluşturulan araçların bir faydası olmamıştı. Her at ancak kendi ihtiyacını taşıdığından ve mesafenin uzun olmasından dolayı, onların pek yararı olmamıştı. (s.110)

Bu yüzden tüm taşıma araçlarının develerden oluşturulması kararı alınmıştır.

Bizim Asya'da yaptığımız seferler esnasında kullandığımız develerin büyük bir kısmını Kırgızlardan aylık 15-20 rubleye kiraliyorduk. Her 5-10 deve için 5 ruble karşılığında rehber kişi de tutuluyordu. Deve sahipleri ile birlikte kiralandığında, develerin daha bakımlı ve dayanaklı olacakları garantiydi. Ama seferin süresi uzadığında onlar aylık kira ücretini 2, 3 kat artırıyordu. Bu nedenle onlar 60 ile 120 ruble arasında ücret istiyorlardı.

Deve kiralama işinin karlı olmasına rağmen, yabancı ahali sefer için develerini kiraya vermekten çekiniyordu. Birde bu sefer Asya’da olunca bunu hiç istemiyorlardı¹⁰⁸.

Ahali yılların tecrübesi sayesinde, askerlerin kiraladığı develerin çoğunun öldüğünü ve parasının alınması zor olduğunu, biliyordu. Bu yüzden develerin aylık kiralınması imkânsız olduğundan, haciz etme yöntemine el atmak zorunda kalıyorduk. Bu durumda rehberlerin develerle birlikte kaçması imkânsız oluyordu. Kırgızlar kiralık deve vermekten daha ziyade develerini satma arzusundaydılar. Bin deve ihtiyacı olduğu zaman develerin normal fiyatını yükseltiyorlardı. Alıcının tecrübesi olmadığında ise ona yaşlı ve zayıf develeri satıyorlardı.

1879 seferindeki başarısızlığımızdan sonra ahali bize yeni seferimiz için aylık kiralık deve vermekten kaçınmıştı. Onlar, Türkmenlerden korkuyorlardı, çünkü ellerine geçen tüm Kırgız deve rehberlerini öldürüyorlardı. Bu yüzden bizde gerekli araçları kiralayarak değil satın alarak oluşturmak zorunda kaldık.

Bize ait olan Asya arazilerinde toplam deve sayısı 400.000 baş, yani 17.000.000 ruble değerindeydi. Ama bu sahip olduğumuz develer Orenburg’dan Omsk’a kadar ve Sır-Derya ile Amu-Derya arasında olan büyük arazide dağınık bir şekildeydi. (s.111)

Sefer kullanılacak araçların oluşturulması için sadece Hazar denizine yakın olan bölgeyle yetinmemek gerekiyordu. Çünkü Zakaspiyskiy bölgesinde en fazla deve sayısı Mangışlak yarımadası Kırgızlarındaydı.

Krasnovod pristavstvasında¹⁰⁹ yaşayan Yemut Türkmenlerinin az sayıda develeri kalmıştır. Sadece Atrek boyunca göçebe olan Türkmenleri 3-4.000 deve çıkara bilirlerdi. Buradan anlaşılıyor ki deve kiralınması için yüzümüzü Orenburg ve Türkistan askeri bölgelerine çevireceğiz. O zaman da develerin getirilmesi uzun zaman alacak ve sefer tarihi uzayacaktı.

¹⁰⁸ Barış döneminde Kırgızlar askeri ve ticari yükleri her pud başına ücret karşılığında hızlı şekilde nakliye işi ile uğraşıyorlar.

¹⁰⁹ XVIII-XX yüzyılın başlarında Rus İmparatorluğu’nun idari ve bölgesel birimidir. (ÇN).

Askeri sefer zamanı çok sayıda deve kaybı olacağının kaçınılmaz olduğunu anlayan General Skobelev, sefer için 10-20.000 baş deve ihtiyacının olacağını açıkladı. O, ölen ve güçsüz düşen develerin yerine hemen sağlamların konulmasını göz önünde bulundurarak bu hesabı yapmıştı.

Karar göre şu bölgelerden deve toplanacaktı:

1) Atrek boyunca göç eden Türkmenlerden 2.000 deve alınacaktı,

2) Mangışlak'taki Kırgızlardan 3.000 deve alınacaktı,

3) Tüccar Myakonkov ile kontrat yapılacaktı. O, Orenburg Kırgızlarından 110 rubleden 6.000 deve alacak ve bu develeri aşağı Emb noktasına teslim edecekti. Buradan ise develer askeri yöneticilerin kontrolü altında Krasnovod'a ulaştırılacaktı.

Bu develerin yanı sıra Krasnovod'a 1.200 yulameyka ve 200 çadır da ulaştırılacaktı.

4) Tüccar Gromov ile Buhara ve Hive'den 5.000 devenin aylık 25 ruble karşılığında Krasnovod'a getirmesi için kontrat yapılacak.

Her 5-6 deve için de bir rehber kiralanacak.

Tüm bu develer farklı tarihlerde ulaştırılacaktı. En erken üssün Bami'ye taşınmasında yardımcı olacak develer Atrek'ten alınan develer olacak.

General Skobelev'i, sefer esnasında develerin daha az kaybı için ne yapılmalı sorusu endişelendiriyordu. (s.112)

Genellikle her sefer zamanı deve kaybı devasa sayıda oluyordu. Hive seferi zamanı 15.000 deve kaybı vermiştik. İngilizler yaptıkları Afgan savaşı boyunca sadece 60.000 deve kaybı vermişlerdi.

Zakaspiyskiy bölgesinde 1879 seferi ve 1869 yılında stepteki hareketimiz zamanında 5.000 fazla deve kaybı vermiştik.

Peki, bu kayıpların sebebi nedir? Neden barış döneminde develer ağırlığı 18 puda kadar yükselen ticari ve askeri malzemeleri binlerce verst az kayıp vererek taşıya biliyorlardı? Neden develer savaş durumunda askeri malzemeleri taşırken sabah akşam saldırı durumu olduğunda, normalde taşıdıkları yükten daha az yük taşımalarına rağmen zayıflıyor ve ölüyorlardı?

Bu soruları yanıtlaya bilmek için adeta sahranın gemisi olan develer hakkında kısaca bilgi edinmemiz gerekiyor.

Develerin ekseriyeti çift hörgüçlü oluyor. Tek hörgüçlü develer büyük ve güçlü olmalarına rağmen, soğuk ve açlığa dayanıklı değiller.

Develer sessiz, iyi ve sakin oluyorlardı. Onlar 20-25 yıl yaşıyorlar.

Sürüde develerin otlama vakti güneş doğuşuyla başlıyor. Onların sevdikleri otlar baklagiller grubundan: deve diken, sarıyonca ve misk otudur. Onlar kamış, ılgın ve saksaul da yiyorlar. Eğer kar kışın otları örtmüyorsa, develer kışın bile otluyorlar. Develer otlarken yalnızlığı seviyorlar, bu yüzden otlakları geniş olmalı.

Develere günlük 3-4 kova su içtiklerinden onlara her gün su verilmeliydi¹¹⁰.

Günbatımı ile develer köylere getiriliyor ve onlar birkaç sıraya dizilerek yatıyorlar. Kışın ise eğer yer ıslaksa altlarına kamış ve ya keçe koyuluyor.

Devenin eyeri keçeden, halka şeklinde yastıktan, deveye bağlı çubuklardan ve iki kolandan oluşuyor. Askeri nakliye işlerinde deve üzerinde 2 balya şeklinde 12-16 pud, ticari kervanda ise 18 pud yük taşıma kapasitesine maliktir. Her iki balya, (s.113) ağırlık ve hacim olarak, dengeli olmalıdır. Her balya 1 kulaçtan uzun olmamalı, genişliği 1 ½ arşın kalınlığı ise 1 arşına kadar olmalıdır.

¹¹⁰ Sıcak havada, uzun geçit sonrası, deve 8 ve hatta 10 kova su içiyor. Özellikle de eğer birkaç gündür su içmiyorsa.

Develere yükler eşit bir şekilde arkadan yanaştırılıyor. Daha sonra birkaç insan bu yükleri kaldırıp devenin sırtına koyuyor. Deve ayağa kalktığı anda ise yükü beraberinde kaldırıyor.

Deve yük olmadan saate 5 verst, yüklü bir deve ise saate 4 verst yol kat ediyor. Yürürken develer ot yiyebiliyorlar. Develerin hareketi için 5-15 deveyi bir sıra şeklinde birbirine bağlıyorlar.

Ticari kervanlarda her 8-10 devenin başında bir rehber insan bulunuyor. Asya'da bu insanlara *lauç* (лауч) adı veriliyordu. Askeri birliklerde ise 6 deveye bir lauçun olması daha uygundur.

Develerin en rahat hareket ettikleri zemin derin olmayan kumlardır. Kil olan zeminde ise, yağmurdan veya ayaz havadan sonra, develer inişlerde ve çıkışlarda, kolaylıkla kayıyor ve düşüyorlar. Taşlı zeminlerde onlar yürüdükçe yumuşak tabanlarını sürüyorlar. Geniş olmayan nehirlerden develer yüzerken geçiyorlar (yük olmadan). 3-4 saatlik molalar develer için yetersiz oluyor. Çünkü 2-3 saate onlar ne yem yiye biliyorlar nede dinlene biliyorlar. Otlaklarda develerin yüklerini çıkarmak gerekiyor, develerin sayısı fazla olduğunda, sadece yüklerini açmak 2-3 saat zaman alıyor ve develerin yem yemeye vakti kalmıyor. Görevliler harekete 1 saat kala tekrar develeri yüklüyorlar.

Günlük devenin alacağı yol 25-30 verst olarak hesaplanmalıdır. Güneşin doğuşuyla hareket edip ve öğleden sonra geceleme için durulmak onlar için daha uygundu. Günün sıcak geçmesi durumunda, develerin üzerindeki yükleri indirdikten sonra onların 20-30 dakika yürümeleri gerekiyor. Sonra onları otlamaları için bırakıyorlar. Günbatımından önce ise develeri toplayıp su verdikten sonra uyumaları için bırakılıyor. Sıcak günlerde veya susuz geçitlerin olduğu zamanlarda gece konaklama için durduktan 1 saat sonra ve onların uyumalarından 1 saat önce olmaz üzere develere günde 2 kere su veriliyor. Güçlü develer kervanlarla hareket ettiklerinde, birkaç 40-50 verst olan geçidi yorulmadan geçiyorlar. Onlar, güneşin doğuşuyla hareket ediyorlar, durmadan 5-6 saat yol kat ettikten sonra ise mola veriliyor ve 3-4 saat otuyorlar. Daha sonra

gün batımı olmadan geceleme amacıyla hareket durduruluyor. Develer (s.114) karanlık oluncaya kadar otluyorlar. Eğer ay ışığı var ise o zaman kendileri yatıncaya kadar otlamaya devam ediyorlar. Bu şekilde hareket edildiğinde haftada bir gün dinlemek için mola verilmeli. Havaların çok sıcak olması durumunda geçitler arasındaki yollardan gece geçiliyor, sabah ise develer dinleniyorlar.

Develer her türlü suyu içebiliyorlar. Onlar kuyularda ki tuzlu ve acı suyu bile istekle içiyorlar. Yukarıda söylediğim gibi deveye günde 3-4 kova su verilmelidir. Çölde develer 2-3 ve hatta 5 gün, soğuk havada ise yük olmadığı durumunda 6-7 gün susuz kala biliyorlar. Ama daha sonra deve 8 kova su içiyor ve bu suyu onlara yavaş yavaş içirmek gerekiyor.

Develerle sessiz ve rahat bir muamelede bulunmak gerekiyor. Onlara bağırıp vurdukça onlar korkmaya başlıyorlar. Böyle durumda deve yere yatıyor ve çaresizce çılglık atıyor, hiçbir güç onu bu durumda ayağa kaldıramaz.

Ticari kervanlarda güçlü ve dayanıklı olan develer, askeri seferlerde güçsüz düşüp ölüyorlar.

Develer alındıktan sonra, onların birliklere dağıtımı, ilk gecelerleri ve yüklenmeleri çoğu kez gece vakti ve başarısız bir şekilde gerçekleşiyordu. Yüklü develer birliklerin toplanmasını bekliyorlar ve daha harekete başlamadan tükeniyorlar. Askerlerin torbadaki eşyaları, yemek yapmak için kazanlar, aletler, su fiçileri, subayların eşyaları, yedek eşyalar ve bunun gibi eşyalardan oluşan askeri yüklerin, develer için rahat bir heybeye konulması imkânsızdır. Bu eğri eşyalar, köşeleri keskin olan balyalar, sert eşyalar hiçte tüccarların düz pamuk balyalarına, tahıl ve kutularına benzemiyor. Silah ve mermi kutuları diğer askeri yüklerden daha rahat yükleniyordu (özel merdivenler yardımıyla).

İki farklı ağırlık ve hacimde olan balyalar bir tarafa kayarak, sallanıyor ve develerin sırtlarına sürtünüyor. Bu yüzden develerden bu yük indirilince onlar yere düşüyorlardı.

İlk geçitlerde yükler normalden daha fazla yükleniyordu. Ama bazı develer zayıf olduğu için ilk geçitlerden sonra yoruluyorlardı. Bu güçsüz develerden yük

indirilip daha güçlü develere yükleniyordu. Şunu da eklememiz gerekiyor ki, askerler kendi ihtiyaçlarını giderirken, develerin susuz ve yemsiz kalacaklarına aldırmış etmiyorlardı.

Yola karınları aç çıkan develer, ilk geceleme noktasında (s.115) bekletilip daha sonra yükleri çıkartılıyordu.

Tüm insanlar yorgun ve bitkindi; ama buna bakılmayarak onların develeri otlaklara çıkarmaları emri verildi ve uygulandı. Ama düşman saldırısı olasılığı olduğu için develeri birlikten çok uzağa götürmemek gerekiyordu ve develerin etrafında nöbetçiler de dolaşacaktı. Bu şartlarda yem birinci grubun hayvanları için bile yetersiz kalıyordu. Akarsu olmadığında ise birkaç yüz devenin kuyulardan su çıkarılarak su ihtiyaçları gideriliyordu. Bunun için birkaç saat zaman gerekiyordu. Güneşin doğuşuyla hareket etmek için çok önceden develerin yüklenmesi işleri gerçekleştiriliyordu. Böylelikle çoğu kez ikinci geçitte develer yola dinlenmeden ve aç devam ediyorlardı. Develerin otlaklarda otladığı zaman, bir düşmanın gözükmesi veya bir ateş açması develerin otlaklardan toplanmasına sebep oluyordu. Asya'da birlikler uzaklara keşif göndermiyorlar ve bu yüzden çetelerin saldırıları her zaman ansızın oluyor. Birliklerimizi bu yaptıkları için suçlayamayız.

Develerin bu kadar ölmesinin sebepleri arasında, eyerlerin yetersiz olması, kışın develerin altına döşemek için malzemelerin olmaması ve yabancıların sefer zamanı develer üzerinde yetkilerinin olmaması nedenlerini de sıralayabiliriz.

Birkaç gün aç kalınca develer güçten düşüyordu. Yavaş yavaş yere düşmeye başlıyorlardı. Ama yemin zengin olduğu yollarda hareket edildiğinde özellikle geceleme için durulduğunda aç develer karınlarını doyuruyorlardı. Ahal-Teke seferi zamanı tüm develer aynı yolla hareket ediyordu. Ve bir sonraki grup mola noktasına geldiğinde artık diğer gruptaki develer tüm yemi bitirmiş oluyordu. Develerin otlaklaması için uzağa götürülmesi de tehlikeliydi. Çünkü Tekeler her zaman saldırı bilirlerdi, bu develeri korumak için çok sayıda asker

gerekiyordu. Askerlerin uzun geçitten sonra yorgun oldukları için buna kuvvet ayırmak mümkün değildi.

Hazar Denizi'nden Teke vahasına yükün taşınmasını kolaylaştırmak amacıyla Mikhaylov körfezinden Mulla-Kari istasyonuna, oradan ise Kızıl-Arvat'a demir yolunun yapılmasına karar verildi. İnşaatı kolaylaştırmak için 100 verst Dekovil atlı demir yolu¹¹¹ yapımına izin verildi. Eğer biz Kızıl-Arvat'a kadar demir yolunu sefer başlamadan bitirseydik, (s.116) o zaman çok faydası olacaktı. Ama biz sefere çıktığımızda, demir yolu işleri henüz bitmemişti. Sonuç olarak bu demir yolunun sefere sadece zararı olmuştu. Çünkü Hazar Denizi'nden bir sürü taşıma aracı bu iş için görevlendirilmişti. Bu iş için bir sürü deve, 1.000 at ve bunlara yem harcandı. Aynı zamanda çalışmak için demiryolu taburu ve 4 bölük görevlendirildi. Oysaki bu güçlerin sefer birliği için çok faydası ola bilirdi.

4 Mayıs 1880 yılında General Skobelev Krasnovod'a, 7 Mayıs'ta ise Çekişlyar'a ulaştı.

Bu zamana kadar Zakaspiyskiy bölgesinde birliklerimizin durumu şöyleydi:

Kale	Bölük	Sotnya	Ağır silah
Krasnovod	3	$\frac{3}{4}$	4
Mikhaylov	1	$\frac{1}{4}$	-
Çekişlyar	8	4	6
Karaca-batır	1	-	-
Yaglı-olum	1	-	-
Çata	7	2	4
Duz-Olum	8	2	4
Toplam:	29	9	18

Bundan başka Aleksandrov kalesinde 1 ekip, 1 sotnya ve 4 ağır silah bulunuyordu. Tüm birliklerin toplam sayısı 4.570 asker ve 1.786 attan oluşuyordu.

¹¹¹ Vagonların atların itmesi ile hareket ettiği demiryolu. (ÇN).

Bu listeden anlaşıldığı kadarıyla bizim birliklerimiz Atrek hattında yerleşmişlerdi.

Böylelikle bizim öncü noktamız Bami'den 124 verst uzaklığında olan Duz-Olum noktası olmuştur. Bu noktaya Mart ve Nisan aylarında sefer birliğin 2 aylık ihtiyacı stoklandı, burası garnizon olarak seçildi. General Skobelev Bami'ye hareket etmeden önce, Duz-Olum'da 5.000 asker için 4 aylık erzak ihtiyacının stoklanmasını istedi. Mayıs ayında 1.084 deveden görevli aracı oluşturuldu. Bunlar Yemut kavminden olan Atrek Türkmenlerinden alınan develer idi. Bundan başka bu Türkmenlerden 3.000 deve için aylık kiralık kontratı yapılmıştı. (s.117) Deve sahipleri sadece Çekişlyar ile Duz-Olum arasında(181 verst) çalışacaklarını söylediler. Rus askerlerinin başarılı olacaklarına inanmıyorlardı. Bu yüzden Teke vahasına kadar gitmeyi kabul etmediler, Tekelilerin onlardan intikam almasından korkuyorlardı.

Keşifler sonucu General Skobelev birliğin Bami vahasında yerleşmesini Kızıl-Arvat'adan daha uygun gördü. Çünkü Dengil-Tepe'ye daha yakındı ve aynı zamanda daha iyi şartlara sahip olan bir bölgeydi.

İlerlemek için 7 bölük, 4 sotnya ve 18 ağır silahtan birlik oluşturuldu. Aynı zamanda bu birliğe destek olacak 3 bölükten ve 4 ağır silahtan oluşan yedek birlik oluşturuldu. Birlikte toplamda 2.400 asker ve 1.000 at vardı. Birlik 7 Mayıs tarihinde Duz-Olum'dan yola çıktı ve 10 Mayıs savaşı bir şekilde Bami'yi ele geçirdi. Az sayıda olan Teke grupları birliğimizi görünce geri çekildiler. Askerler ilerlerken yanlarında: yedek çamaşır, ayakkabı, dolak, şapka, karınlarını sıcak tutmak için sargı, yaz şalvarı, jimnastik gömlek, kürk, torbalarda peksimet ve 1 gün yetecek kadar tuz, 7 günlük çay ve şeker ihtiyaçlarını, su ile dolu matara, keçeden yapılmış sefer çadırları, tencere ve her biri 60 mermi taşıyordu.

Birliğin yanında hareket eden develer, her asker için 60 mermi, ağır silah mermilerini, birliğin inşaat için kullanacakları malzemeleri, keçe döşekleri, askerlerin eşyalarını, küçük mühendis levazimatlarını ve 1.200 kişi ile 700 ata yetecek 2 aylık yiyecek taşıyorlardı.

Bami'yi ele geçirmemiz Türkmenler için karşı faaliyetlerin çoğaltılmasına neden oldu. Onlar bize tabi olan Kırgız ve Türkmenlere saldırıyorlardı, bizim araçlarımıza baskınlar gerçekleştiriyorlardı. Buhara Türkmenleri olan Ersarılara da saldırdılar ve 6.000 koyunlarını çaldılar. Tekelerin Atrek yakınlarında gözükmeleri Yemut Türkmenleri arasında da endişe yarattı.

21 Haziran büyük Türkmen çetesi Doktor Studitski'nin de bulunduğu Kazak grubuna saldırdı. 12 Kazak saatlerce direniş göstermişti. Studitskiy ve 2 Kazak öldürüldü, 5 kişi ise ağır yaralıydı. Diğerleri ise hafif yaralar aldılar. Onların yardımına sotnya bir birlik gönderidi.

Teke çeteleriyle çatışarak biz 5 ay içinde Bami'ye 800.000 pud yük taşıdık ve bu noktada sağlam bir üssün kurulması için çalışmalara devam ettik.

İşlerin bu kadar yavaş ilerlemesi (s.118) Mangışlak ve Orenburg vahasından aldığımız develerin Krasnovod ve Mikhaylov körfezine geç getirilmesinden dolayı olmuştu. İlk başlarda Duz-Olum'dan Bami'ye sadece yukarıda söylediğimiz görevli aracı için kullanılan develer ve Duz-Olum'dan kiraladığımız Türkmen develeri ile yük taşıyorduk. Daha sonra Bami'ye yükleri taşımayacaklarını bildiren Türkmenlerden zor uygulayarak 2.657 deve aldık. 22 Ağustos tarihine geldiğimizde görevli araçlarını oluşturan develerin fazla çalıştırıldığı ve kötü beslendiği için sadece 260 deve işe devam edebiliyordu, 725 deve ise hastaydı.

Sefer ihtiyaçları için Mangışlak yarımadasından 72 rubleden 3.638 deve alındı ve bunların yanında 476 lauç kiralandı.

Bu develer Aleksandrov noktasından birkaç grup şeklinde gönderilmişti. İlk grup 6 Haziranda yola çıktı ve 618 verst yol kat edikten sonra 1 Temmuzda Krasnovod'a ulaştı. Develeri sotnya Kazaklar muhafaza ediyordu. Krasnovod'a geldikleri günün sabahı, gelen 591 deve Bami'ye gönderildi ve Mikhaylov hattında birinci araç oluşturuldu. Bu develerden 91 piyadenin ve sotnyanın araçlarının siperi olarak kullanıldı. Diğer 500 deve ise Bami'ye 2.200 kişilik erzak ve deniz gıdalarını taşıdı.

Orenburg'dan tüm zorluklara rağmen, develer sağlam bir şekilde ulaştırıldı. Tüccar Myakonkov'un alt Emb kalesine ulaştırdığı 10.000 deve içinden 6.600 deve 110 rubleden satın alındı. Emb kadar bu develer 500 verst yol yürümüşlerdi. Daha sonra Emb'den Krasnovod'a kadar Üst-Yurt çölü ile 970 verst yol yürüdüler. 5 grup şeklinde gönderilen develerin muhafazası için 5 noktada 5 sotnya Kazak görevlendirildi. Her bir noktaya ulaşan sotnya Kazaklar diğer noktada bekleyen sotnya Kazakla ile yer değiştiriyordu. Develer sadece onları muhafaza eden sotnya Kazakın eşyalarını ve 200 çadır ile 1.200 yulameyka taşıyorlardı. Tüm yol 40 günde kat edildi. Günlük geçilen mesafe ortalama 30 verst olmuştu. Onlar haftada 1 veya 2 gün dinleniyorlardı. Krasnovod'a kadar sadece develerin kaybı % 1 oldu.

1. grup Emb noktasından 4 Temmuz tarihinde hareket (s.119) etti ve 14 Ağustosta Krasnovod'a ulaştı. Sonuncu grup ise Ekim ayının başlarında ulaşmıştı.

Develeri muhafaza eden 5 sotnya Kazaktan, Orenburg Kazak birliğinin 3 sotnyası sefer birliğine katıldı. Onlar Bami'ye kadar 1.500 verst kat etseler bile atları ve silahları sağlamdı.

Mikhaylov hattıyla yük taşımak için Krasnovod ve Mangışlak'tan gelen develerden 4 Eylül ile 4 Ekim tarihlerinde 5 taşıma aracı oluşturuldu:

1	1.000 Mangışlak'tan gelen develerden.
2	1.000 Orenburg'dan gelen develerden.
3	1.444 Orenburg'dan gelen develerden
4	1.680 Orenburg'dan gelen develerden.
5	1.547 Orenburg'dan gelen develerden.

Bu araçların müdürü ve müdür yardımcılar subaylardan tayin edilmişti. Araçların her biri 200 develik bölümlere ayrıldı. Her bölüme müdür olarak kervanbaşı¹¹² atandı. Onlar yüklerden ve luçlardan sorumlu tutulacaklardı.

Her bir bölümde bir Kazak görevlendirildi.

Oluşturulan beş araçtan, üçü Mikhaylov hattıyla sefer için malzemeleri ikisi ise demir yolu için gerekli malzemeleri taşıyorlardı.

Atrek hattında Mangışlak'tan getirilen develerin bir kısmı, görevli araçta olan develer ve sayıları Ağustosta 1.084'den 207 kadar düşen, Gromov'un aylık 25 rubleden getirdiği 1.349 deveden oluşuyordu. Ağustos sonunda zorla tuttuğumuz Atrek Türkmenlerinin develerini geriye verdik.

3 aylık çalışmalardan sonra zorla tuttuğumuz 2.657 deveden sadece 546 hayatta kalmıştı. Diğerleri ya öldü yâ da kaçırıldı. Tüm ölen develerin ücretleri Türkmenlere verildi.

Atrek hattında araçların yetersiz olmasından dolayı, General Skobelev tüccar Gromov'a deve kiralaması için geniş yetkiler verdi. 12-24 Ekim aralığında Gromov 4.189 deve, 6 kağrı ve 61 araba temin etti. Bu develer Türkmenlerden kiralınmıştı ve yine Duz-Olum'a kadar çalışmaları istenmişti. Ama yine de Mayısta olduğu gibi mecburi ihtiyaçlar olan gıda ve savaş aletlerini Bami'ye kadar taşımalarını sağladık. Türkmenlerin çoğu kaçıyor, onlar develeri sakatlıyorlardı ve mermileri alıyorlardı. (s.120)

Atrek hattında Mayıs ayından 10 Ekim tarihine kadar toplam 4.000 deve, 10 Ekimden 15 Kasım'a kadar ise 4.500 deve çalışıyordu. Mikhaylov hattı üzerinde 15 Ağustostan 15 Kasım'a kadar 9.000 deve çalışıyordu.

Develeri korumak amacıyla ilk başlarda günlük tüm develere 2 garneç¹¹³ buğday ve 38 libre saman veriliyordu. Daha sonra bu yem sadece zayıf develere verildi. Develerin dinlenmeleri ve iyileşmeleri için yemin bol olduğu birkaç nokta

¹¹² Yabancı.

¹¹³ 3.2798 litreye eşit olan gevşek cisimlerin (çavdar, tahıl, un, vb) hacmini ölçen Rus birimi.

oluşturuldu. Hatta develer için revir oluşturma girişimleri bile olmuştur. Deve araçlarının yazın ve sonbaharda hareket ettiğinde düzen şu şekildeydi. Gece ikide develer yükleniyordu üçte ise yola çıkılıyordu ve sabah 10'a kadar develer yüklerle yol alırdı. Yem olan bir noktada mola verilirdi. Saat 10'dan 5'e kadar develer otlaklarda otlatılırdı. Saat 5'ten 8'e kadar su içirilir ve akşam 9'dan gece 2'ye kadar ise develer uyurdu. Ne yazık ki bu düzen her yerde uygulanamadı. Tekelerin saldırılarından korkan askerler tahkimatlar da gecelerdi. Tahkimat bulunduğu noktalarda ise otlaklar yoktu.

Eylülün ortalarına geldiğimizde develerin % 20' si ölmüştü.

Birliğimiz Bami'yi alınca hemen tahkimatın sağlamlaştırılması yönünde alışmalra başladı. Daha sonra ise askerler Tekelerin bıraktıkları tarlalardaki ürünleri topladılar.

Bami Hazar Denizi ile iki yol vasıtasıyla birleşiyordu. Bunlar Mikhaylov hattıyla 273 verst ve Atrek (ekişlyar'dan) zerinden 305 verst uzunluğundaki yollardı. Mikhaylov hattı boyunca Mikhaylov körfezi dışında hiçbir noktada tahkimat yapılamadı.¹¹⁴ Atrek hattı boyunca (1877 yılından sonra) 5 kale inşa edildi. Bu kaleler Çekişlyar'da, Yağlı-Olum, ata, Duz-Olum, Hoca-Kala ve Bendesen de inşa edildi. Bu yüzden Atrek hattı pek güvenilir değildi ve aynı zamanda Atrek boyunca yaşayan Yemut Türkmenlerinin isyan etme olasılığı vardı.

Kalelerde küçük garnizonlar oluşturuldu. Bu garnizonların görevi bulundukları noktayı savunmak, araçlarımıza konvoy temin etmek ve (s.121) düşman çetelerine karşı destek göndermekten ibaretti.

Bu kalelerin komutanları için General Skobelev talimatlar hazırladı. Bu talimatların esasları şunlardı:

Kalenin garnizonundan su ve suya erişimi kontrol edecekti.

Kalenin etrafında her taraftan 70-100 kulaç açık alan oluşturulacaktı.

¹¹⁴ Daha sonra Tekelilerin saldırısı sonucu Kızıl-Arvat'a kale yapıldı.

Düşmanımız hilekârdır ve her an saldırı bilirdi, bunu saat başı hatırlamamız gerekiyor.

Her kalenin iç kısmında erzakla ve levazımatlarla dolu depo yapılmalıdır.

Boş yere ateş edilmemeli. Toprakla dolu torbalardan göğüs siperi yapılacaktı.

Bami alındıktan sonra, iletişim yollarının savunmasını güçlendirmek amacıyla, Kafkasya'dan 20 Mayıs tarihinde 1 tabur gönderildi. Gönderilen birlikler daha sonra sefer birliğine katıldı.

1 Temmuz tarihinde Zakaspiyskiy bölgesinde 31 bölük, 12 sotnya Kazak, 48 ağır silah- 3,680 süngü, 1.200 kılıç bulunuyordu. Bami'de hızlı bir şekilde ihtiyaçların stoklanması için, bu ön noktaya 5 ½ bölük, 4 sotnya ve 25 ağır silah gücünde birlik gönderildi.

Nisan ayında başlayan sıcaklar, araçların konvoylarının ağır işleri, toz, içme suyunun eksikliği nedeniyle askerler hastalanmaya başladılar. İshal, ateş, göz hastalıkları, iskorbüt gibi hastalıklar yaygınlık gösteriyordu. 4 sotnya Kazak içinde Haziran ayında 160 Kazak hasta oldu. 21. Tümenin 6 taburunda 472 hasta vardı ve sayıları gittikçe yükseliyordu. Sefer başlamadan subay sayısını 18'e astsubay sayısını ise 512 kişiye düşürmek zorunda kaldık.

Çünkü Bami'ye taşımayı planladığımız ihtiyaçlar kasım ayında ancak tamamlanacaktı. Bu durumda Tekeler bizim beklememizi, korku olarak algılayıp, daha da cesaretleneceklerdi. Bu yüzden Tekelerin nasıl bir savaşçı olduğunu iyi bilen General Skobelev keşif amacıyla, Temmuz ayında Dengil-Tepe'ye doğru bir grupla ilerleme kararı aldı. Aynı zamanda bu hareket ile Tekelere açık alanda Ruslardan zayıf oldukların gösterecekti. (s.122) Bu hareket sırasında büyük miktarda Teke tarlalarındaki mahsuller de yok edildi.

1 Temmuzda 3 ½ bölük, 4 sotnya Kazak, 6 ağır silah, 4 makinalı tüfek ve 8 roket makinasıyla, 344 süngü ve 311 kılıç gücünde oluşturulan birlik General Skobelev'in komutasında Bami'den harekete geçti. Birlikte 13 askeri araba ve 2

tane iki tekerlik tek atlı hafif araba vardı. Her bir asker yanında 120 mermi bulunduracaktı, birlikte ağır silah mermisi ise toplam 250 adet alındı. Gıda 6 gün yetecek şekilde alındı.

Birliğin hareket şekli: en önde süvariler, sonra mühendisler birliği, topçular, 2 bölük, arabalar, bölük ve en arkada ise ½ sotnya Kazak ilerliyordu.

Teke çeteleri birliğimiz karşısında savaşımadan geriye çekiliyordu. General Skobelev kale duvarlarına yaklaşma ihtimali olsa dahi Tekelerle karşılaşmaya kadar ilerleme kararı aldı. Bunun için birliğin gıda ihtiyacı 6 günden 12 güne çıkarıldı. 5 Temmuz tarihinde biz Dengil-Tepe'den 12 verst uzaklığında bulunan Egyan-Batır-Kala'yı savaşımsız ele geçirdik. Hemen bu noktayı güçlendirmek için harekete geçtik. Teke grupları atlar üzerinde etrafımızda dolaşıyorlardı; ama saldırmaya cesaret edemiyorlardı.

General Skobelev, gece savaş çıkarsa komşu alanda bulunan askerlerle sıkı iletişimde olup ve geri çekilmeden biraz daha aşağıya ateş etmeleri talimatlarını askerlere vermişti. Ayrıca sabah ise gözle görünür mesafelere ateş edilmesinin ve en iyi nişancıların ateş açmasını emretmişti.

Eğer düşman saldırıya geçerse o zaman en öne çıkan düşman gruplarına daha fazla ateş edilecekti. Çünkü her şey o gruba bağlıdır. Süvariler birbirilerine yakın mesafede olacaklar; ama savaşmalarını engellemeyecek şekilde hareket edeceklerdi. Türkmen piyadelerine karşı kararlı bir saldırı, süvarilerin ise dikkatli olmasını hızlı bir şekilde hareket etmelerini ve onlara 25 metre kala hızlanmalarını emretmiştir.

Sonuç olarak askerlerimize, onların (s.123) Asya'da kapalı safları, düzeniyle, manevra yapımlarıyla, kılıçla baskı ve iyi ateş etmeleriyle en iyi olduklarını general hatırlattı.

6 Temmuz sabah erkenden General Skobelev, birliği Göktepe'ye ilerletti ve Dengil-Tepe kalesinden 2 verst uzaklığında olan Yani-Kale'nin keşiflerine başladılar. Yani-Kale'ye 120 tane top atıldı. Tüm sur duvarlarında düşmanlar bulunuyordu ve onlar sadece askerlerimizin ilerlediğini seyrediyorlardı. Ama

birliğimiz geri çekilmeye başlayınca, Tekeliler birliğe saldırıp onların etrafını sardılar. Askerlerimiz şarkı söyleyerek, panik yapmadan kare bir şekilde ateş edip geri çekiliyorlardı. Tekeliler baskı yapmak istediklerinde, askerlerimiz durup tüm ağır silah ve tüfeklerle onların kendilerine yaklaşmaması için ateş ediyorlardı. Böylece onların yakın dövüşe girme çabaları engelleniyordu.

O gün Tekeliler 200 kişi, biz ise 19 asker kaybettik. Birlik yine Eryan-Batır-Kala'da geceledi. Çok sayıda Tekeli toplanarak bize gece saldırma planı yaptılar. Onlar bize 80 adım yakın mesafeye kadar yaklaştıktan sonra bize saldırmaya cesaret edemiyorlardı.

Tüm birlik gece düşmanın saldırısını bekledi ve uyumadı. Herkes sessiz kendi yerinde bekliyordu. Tekelilerin yöneticisi Tıkma-Serdar'ın daha sonra anlattığına göre bu sessizlik onların çekinmelerine neden oldu. "Eğer siz,- diyordu Tıkma-Serdar,- bir kez ateş etseydiniz veya bağırıp çağırsaydınız biz saldırıya geçecektik."

7 Temmuz tarihinde birliğimiz yavaş yavaş Bami'ye çekilmeye başladı. Birliklerimiz yol boyunca tarlaları yok ettiler. İlk günlerde Tekelerin atlı savaşıları askerleri takip etti. Bami'den Arçman'a birliğimize gıda dolu araçlar gönderildi.

Bu hareket, Tekelileri çok etkiledi ve aynı zamanda askerlerimizi daha da cesaretlendirdi. Tekelilerin yenilmez olduklarını anlatan hikâyeler askerlerimizin gözünde hiç oldu. Onlar anladılar ki eğer iyi bir komutan olursa Tekeler Rusların karşısında güçsüzler idi. Bu hareket hakkında Skobelev şunu yazıyordu: "Asya'da darbeyi düşünceye indirmek gerekiyor. Küçük bir birlikle Göktepe'nin bombalanmasını ve başarılı şekilde geri dönmemizi tüm Asya sakinleri konuşacaktır".

Ama galiba Temmuz ayı sonunda, birliğimizin Dengil-Tepe'ye kadar gelmesinin Tekeliler unutmaya başladılar (s.124) ve büyük bir ordu ile Bami'ye saldırmak ve içindekilerini ele geçirmek için harekete geçtiler.

Göktepe'den Tekeliler iki grup şeklinde hareket ettiler. Birinci grup çöl ile hareket edecekti, diğeri ise dağlarla dolaşacaktı. 6.000 piyade ve süvariyle yola çıkan Tekelilerin bir kısmı yolun ortasında, Rus birliğinin Göktepe'ye gerçekte olmayan ilerleme haberini duyunca geri döndüler. Ama buna rağmen bir kısmı devam etti ve Hoca-Kala'ya saldırdılar. Bu saldırılar garnizon tarafından püskürtüldü. Tekeler kale yakınlarındaki hayvanları çaldılar.

Daha sonra Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında Tekeliler sürekli saldırılar gerçekleştirdiler. Biz onlara karşı avcı takımı oluşturduk ve bu takım çok başarılarla imza attı. Bizim kaleler daha da güçlendirildi. Kalelerin yakından korunması için etraflarına mayın döşetildi. Hepsinde boş alanlar daha da büyütüldü.

Bami'ye kesintisiz ihtiyaç malzemeleri geliyordu¹¹⁵. 10 Kasımda Bami'de üssün hazırlıkları bitti. Bu zamana kadar Bami'ye getirilen malzemeler:

106.000 pud insanı gıdası.

20.000 pud yulaf.

2.000.000 mermi.

3 takım ağır silah mermisi.

Mühendislik deposu.

5.000 çift bot, yulameyka, ispiroto, un ve sayrı.

Bami garnizonu iki hattan gelen malzemeleri depolara yerleştirmeye zor yetiştiriyorlardı.

Son seferin tarihi yaklaştı.

9 Ekim'de General Skobelev Kafkasya'dan Zakaspiyskiy bölgesine 19. Piyade tümeninin 6 taburunu, 2 batarya, dragun tümenini, 45. Uçan parkı ve 200 hasta arabasının getirilmesinin istedi.

¹¹⁵ Eylülün ortasında Bami'ye 40.000 pud İnsan gıdası getirildi.

Gelen askerler Krasnovod ve Çekişlyar'da indirilip bu hatlarla gönderiliyordu. Bunlardan 4 taburu, hat boyunca muhafaza eden askerlerle değişecekti. Çünkü bu askerler çok emek vermişlerdi ve 21. Tümen askerlerinin sefere katılmaları gerekiyordu. (s.125) 19. Tümenin sadece iki taburu saldırı birliğine dâhil edildi.

Bu arada Tekeler daha da cesaretlenmişlerdi. Onlar büyük sayıda güç toplayarak, 24 Kasım tarihinde Kızıl-Arvat'tan Molla-Kari'ye hareket eden 2.000 yüksüz deve aracımıza saldırdılar. Bu develeri 80 kişilik bir piyade bölük muhafaza ediyordu.

Hararetli bir savaş sonrası Tekeliler develeri çalmaya muvaffak oldular. Bölükte 26 kişi kayıp ve 5 yaralı vardı. Tekelilerin eline geçen yaralı askerlerin hepsi öldürüldü. Neyse ki olay duyulur duyulmaz yardım için olay yerine birlik gönderildi. Kubanlılardan oluşan sotnya Yüzbaşı Aleynikov komutasında gece Tekelilere saldırarak hayvanları geri aldılar.

26 Kasım Bami'de: 26 bölük, 3 ½ sotnya ve 67 ağır silah toplanması gerekiyordu. General Skobelev sonra hareket için şöyle bir plan oluşturdu.

Her bir aracımız sağlam bir şekilde muhafaza edilecekti.

Egyan-Batır-Kala da ihtiyaç malzemelerinin stoklama çalışmaları sırasında Dengil-Tepe kalesinin keşfi de gerçekleştirilecekti.

Birliğin ve ihtiyaçların Egyan-Batır-Kala da toplanılmasının ardından birliğimiz hızlı bir şekilde kaleye açık şekilde veya ablukaya alarak hareket edecek, keşif sonucu elde ettiğimiz bilgiler ile kaleyi ele geçirecekti.

Askerlerin donanımı sağlam bir şekilde yapılmıştır. Her askere kürk, kazak, atlet, yedek bot, keçeden döşek ve her 11 kişiye bir yulameyka verilmiştir. Her asker yanında 120 mermi, 4 günlük yiyecek ve kürek taşıyordu.

Askeri bölüm emrine verilen develer sırtlarında, 120 mermi, 4 günlük gıda, yulameyka, mutfak levazımatları ve askerlerin eşyalarını taşıyorlardı. Askerlerin kişi başı taşıdıkları yük ise 1 pud idi.

Saldırı için Bami’de toplanan birlik (s.126) 4 gruba bölündü: birinci grup 9 bölük, 14 ağır silah, 5 makinalı tüfek, 2 alim Kazak biriliğinden meydana gelmekteydi. Birlik Bami’den 26 Kasım tarihinde yola çıktı ve 29 Kasım’da Kelyat’a ulaştı.

İkinci grup 4 bölük, 2 ağır silah, 1 sotnya Kazak gücünde biriliğinden meydana gelmekteydi, 27 Kasım’da yola çıktı ve 1 Aralık’ta Kelyat’a ulaştı.

Üçüncü grup 4 bölük, 6 ağır silah ve 2 sotnya gücünde biriliğinden meydana gelmekteydi, 28 Kasım’da yola çıktı ve 2 Aralık’ta Kelyat’a ulaştı.

Ve son grup olan dördüncü grup ise 4 bölük ve 2 sotnya gücünde biriliğinden meydana gelmekteydi, Bami’den 1 Aralıkta hareket etmişti.

Tüm gruplar büyük miktarda gıda, silah, inşaat ve askeri malzemeleri taşıyan, deve kervanını muhafaza ediyorlardı. Bu kervan için 4.200 deve toplandı ve bu develer gruplar arasında bölündü. Her grupta yaklaşık 1.000 deveden oluşan kervan grupla beraber hareket ediyordu.

Deve kervanına yardım amaçlı, Çekişlyar’da 124 araba, 488 at, 222 kişiden ve 150 yüklü attan koruma amaçlı görevli aracı oluşturuldu.

Bu askeri kervan iki parça şeklinde 10 ve 22 Kasım’da Bami’ye, oradan ise Göktepe’ye hareket etti.

Aynı anda tüm birlik ve hayvanların hareket etmesi elverişsizdi. Önde hareket eden grup diğerlerinden daha güçlü oluşturulmuştu. Ve aynı zamanda beraberinde 8.000 kişiye 10 gün yetecek kadar gıda taşıyan araçlarla hareket ediyordu.

Egyan-Batır-Kala’ya saldırıda 2 sotnya ve 2 süvari birliğinden oluşan özel süvari grubu da katılacaktı. Duz-Olum’da bu grubun oluşturulmasından sonra, General Skobelev bizzat bu grubu Çandır vadisi yoluyla ilerletti. Kopet-Dağ’ını geçtikten sonra, Skobelev aniden 28 Kasım gece Teke vahasında Kelyat’ta ulaştı ve Tekeleri ansızın yakaladı. Çatışma sonrası Tekeliler 16 kayıp, biz ise 2 kayıp verdik. Kelyat’ı aldık ve elimize 6.000 koyun ile 180 büyükbaş hayvan geçti.

Sabah Tekelileri takip ettiğimizde 5.000 koyun daha ele geçirmeğe muvaffak olmuştuk. 29 Kasım sabahı Kelyat'a Bami'den yola çıkan öncü grubunun piyadeleri yetiştiler.

Kelyat'tan Egyan-Batır-Kala'ya saldırı günü olarak 30 Kasım gecesi seçildi. 31 Kasım sabah Egyan-batır savaşı elimize geçti.

General Skobelev'in 1880 yılının sonunda ekselansa verdiği dilekçe sonucu, (s.127) Türkistan bölgesinden Ahal-Teke vahasına oradaki sefere katılmak için küçük birlik gönderilmiştir. Aynı zamanda birliğin Amu Derya üzerinden hareketi düşman çetelerinin Hive arazilerine saldırılarını engelleyecekti. Bu birliğin komutası Albay Kuropatkin'e verilmiştir. (Albay Kuropatkin'in resmi)

Petroaleksandrov'da (Amu-Derya şubesi) oluşturulan birlik:

13. Türkistan hattı taburunun 1. ve Nişancı bölükleri, 1.Orenburg Kazak alayının 1. sotnyası, 2. Ural Kazak alayının 5. Sotnyası, 1. Türkistan topçu tugayının (dağ) 4. Bataryası. (s.128)

Orenburg Kazak birliğinden roket takımı da katıldı.

Toplam 35 yüksek ve küçük rütbeli subay, 849 astsubaydan bu birlik meydana gelmekte idi.

Birliğin kafilesi 900 deveden oluşturuldu ve develer şu şekilde dağıtıldı: Piyadelere- 465, Kazaklara- 300, topçulara- 50, revirdekilere- 18, birliğin karargâhı ve yabancılar için- 60 deve, 7 deve ise yedekti.

Piyadeler develer üzerinde hareket edeceklerdi.

Birlikte yabancıların sayısı:

4 rehber, 15 atlı ve 153 lauç (deve rehberleri).

Askerlerimizin her biri üzerinde bir takım mermi taşıyacaktı. Giyim konusunda eksik yoktu. Herkes yeni üniformasını giydi ve bundan başka soğuk havada giymeleri için kürkler, pamuklu bornoz, geniş ayakkabılar (dolak için), keçe döşek ve yulameyka dağıtıldı.

Birlik Petroaleksandrov'dan 12 Kasım tarihinde hareket etti ve büyük zorluklarla Amu Derya'yı geçtikten sonra Hive vahasıyla yola devam ettiler. 19 Kasımda 165 verst mesafe kat ettikten sonra vahanın kenarında bulunan Kızıl-Çagaldı gölüne ulaştılar. Burada birliğin çölle yürümeleri için son hazırlıklar yapıldı. Çöle giden yol Çagaldı gölünden sonra başlıyordu. Çöl boyunca 508 verstlik yolda sadece iki su kuyusu bulunuyordu: Ortakuyu (Çagaldı gölünden 240 verst) ve İgdı (Ortakuyu dan 105 verst) kuyuları idi. Bu noktalarda bir gün mola verip, develere su içirip ve devam etmek için su doldurmak mümkündü. Askerlere günlük 9.000 kova su veriliyordu.

Yol boyunca, hemen hemen her geçitte rastladıkları kuyunun suyu az ve içime uygun değildi.

Bu yüzden su ihtiyacını doğru hesaplamak gerekiyordu: piyadeler için 3 geceleme yetecek kadar (5 geçit) ve Kazaklar için 2 geceleme yetecek kadar su verilecekti. Piyadeler develer üzerinde günde 50 verst, süvariler ise günde 60 verst mesafe yol alacaklardı.

Birliğin su ihtiyaçlarını taşımak için 231 fiçı ve 484 tursuk hazırlandı. Ortalama her fiçı 8 kova su, tursuklar ise 3 kova su alıyordu. Su kapları şu şekilde dağıtıldı:

3 piyade bölüğüne, yani 474 kişi ve 22 at için, 125 fiçı ve 41 tursuk verildi. (s.129)

2 sotnya ve roket takımı, sayıları 314 kişi ve 336 at için, 79 fiçı ve 384 tursuk verildi.

36 kişiden ve 14 attan oluşan topçu takımına ise 10 fiçı ve 16 tursuk verildi. Yabancılarla ve revirlere ise toplamda 17 fiçı ve 44 tursuk verildi.

Daha önceki tecrübelerimizden fiçıların tursuklardan daha kullanışlı olduğunu anlamıştık. Çünkü tursuk kullanımına özen göstererek davranılmalı. Onlar üst kısmından asılınca yırtılabiliyor veya su donduğunda patlıyabiliyorlardı. Bundan başka tursuklardaki suyun kötü tat aldığını biliyorduk.

Fıçıların 5 kovalık ve yassı olanları develerin üzerinde en rahat taşınanlar idi. Atların üzerinde ise 2 kovalık olan fıçılar rahat taşınırdı.

Birlik soğuk havada hareket ettiği zaman günde: kişi başı 3 şişe ve atlara ise 1 kova su yetiyordu.

22 Kasım tarihinde Türkistan birliği Çagaldı gölünden harekete etti.¹¹⁶ Yanlarına hayvanlar için 21 günlük yem (arpa) ve 30 günlük gıda (peksimet) aldılar. Aynı zamanda 17 öküz ve 221 koyun da götürüldü. Yanlarına 4 ay yetecek çay ve şeker aldılar. Bundan başka sirke ve kurutulmuş lahana, zayıf develer için yağı sıkılmış susam (her biri 1 pud ağırlıkta) alındı.

Birlik ilerlemek için 2 gruba bölünmüştür: birinci grupta Kazaklar ve roket takımı kendi araçları ile ilerliyorlardı. İkinci grupta piyadeler ve kendi araçlarıyla topçu takımı hareket ediyorlardı. Ortakuyu'dan sonra Tekelilerin saldırısının olma ihtimalinden dolayı her iki grup birlikte hareket ediyordu. Geceledikleri noktadan piyadeler ilk başta yürüyerek hareket ediyorlardı, daha sonra ise geçidin büyük kısmını ikişer kişi deve üstünde yola devam ediyordu. Geceleme noktasına birkaç verst kaldığında tekrar develerden inerek yürüyorlardı. Gece hareket ettiklerinde her ½ saatten bir konvoyun ön kısmında, patikadan uzaklaşmamak için, ateş yakılıyordu, birliğin son kısmı gelinceye kadar ateş yakmaya devam ediyorlardı. Birlik hareket edince birliğin uzunluğu birkaç verst buluyordu.

Birlik Ortakuyu'ya ulaştı: birinci grup (Kazaklar) 27 Kasım tarihinde, Çagaldı gölünden 241 verst mesafe kat etmişti. Birlik hareket ettiğinde, yağın yağmurdan sonra, (s.130) takır (sert kil olan zemin) ve çukurlarda su buldular.

Ortakuyu'da iki kuyu vardı, içindeki su ise az ve tuzluydu. Kuyunun duvarları çökmüştü. Kuyudaki su 5-6 arşın derinlikte idi. Birliğin tüm grupları yeni kuyular açtılar. Toplam 10 yeni kuyu açıldı. Kuyuyu açmak için aralıksız durmadan 6 saat çalıştılar. Tüm kuyularda suyun tadı farklıydı.

¹¹⁶ Birliğin 1.grupu 21 Kasım tarihinde yola çıkmıştı.

30 Kasımda her iki grup kendileriyle 2.455 kova su alarak, Ortakuyu'dan harekete geçti.

İgdı'ya kadar olan yol, 2 ½ geçit ve bir gecelemeye kat edildi.

2 Aralık gece İgdı'da birkaç yeni su kuyusu açıldı.

3 Aralıkta dinlenmek için bir gün mola verildi. Bu süreç içinde tüm su kapları dolduruldu ve develerin hepsine su içirildi.

Bundan sonraki yol İgdı'dan planlandığı gibi Kızıl-Arvat üzerinden olmayacaktı. Yol Bami yönüne doğru değiştirildi. Çünkü rehberler, İgdı'dan Kızıl-Arvat'a kadar olan yolun haritada gösterildiğinden daha uzun olduğunu ve Dinar kuyularına giden yolun en kötü yol olduğunu söylediler (derin kumlar).

4 Aralıkta piyade ve kabile sabah 8'de hareket ettiler, süvariler ise saat 8 ¾ de. Yolun ilk 4 verst olan kısmı Uzboy nehrinin yatağıyla devam etti. Burada su fazla olsa bile tuzlu ve acıydı.

Akşam saat 7'de ay tutuldu ve bu yüzden kabilenin hareket etmesi zorlaştı. Çünkü kumlu tepelerle devam eden yolu ayırt etmek zordu. Sadece ara sıra düz yol (takır) karşlarına çıkıyordu. Ay tutulması gece 11'e kadar sürdü. Saat 11 ½ de birlik geceleme için durakladı. Gün içinde 49 verst mesafe kat edilmişti.

5 Aralıkta birliklerin ilerledikleri yolda Türkmenlerin ayak izleri olduğu için her an düşmanla karşı karşıya gelme ihtimali vardı. Gruplar şu şekilde hareket ediyordu:

Piyadelerden oluşan birinci grubun önünde bölük hareket ediyordu. Bölükten öncüler gönderiliyordu ve kenarlardan devriyeler hareket ediyordu. Daha sonra topçu takımı ve piyadelerin büyük kısmını oluşturan kabile hareket ediyordu. Bu kabilede her 15 deveye 1 er tayin edilmişti, bunlar (s.131) kabilenin arka tarafını muhafaza ediyorlardı. Grubun ortasında diğer bölük hareket ediyordu. Bu bölük kabilenin en önemli korumasını teşkil ediyordu ve aynı zamanda kenarlara, yoldan 200-300 metre uzaklığına devriye gönderiyorlardı. Grubun en sonunda 3.bölük hareket ediyordu ve konvoyun arka tarafının

muhafazasını yapıyorlardı. Piyadelerin içinde birkaç Kazak bulunuyordu. Bu Kazaklar 4 kişilik grupla yolun 500 metre kenarlarında devriye geziyorlardı. 3 Kazak öncü piyadelerin başlarında yürüyordu, 2 Kazak subayların yanında zincirle yolu ölçüyordu ve 2 Kazak ise piyade komutanının yanında postacı olarak görevliydi.

Birliğin birinci grubunun hemen ardından hareket eden ikinci grup süvarilerden ve kafilenden oluşuyordu. Hareket etme şekilleri: grubun öncü ve arkasında süvari takımı hareket ediyordu. Her iki tarafa, yerine göre 1 veya 2 verst uzaklığına devriye takımı gönderiliyordu. Birlikte her 25 devenin başında güvenlik amacıyla bir Kazak hareket ediyordu. Birliğin en sağlam kısmını sotnya Kazak ve roket takımı oluşturuyordu. Onlar ister birliğin başında, ortasında ve ya sonunda, yani nerde rahat hareket edebiliyorlarsa orada hareket ediyorlardı.

Geceleme veya mola zamanı güvenlik önlemleri:

Birlik kare şeklinde duruyordu. Karenin içinde çadırlar ve yulameykalar açılıyordu. Her bir bölük ve sotnyadan bir nöbetçi takım oluşturuluyordu ve onlar çadırlarda değil açık havada, ellerinde silahları, kıyafetlerini çıkarmadan uyuyorlardı. Ağır silahların kılıfları çıkarılıyordu ve makinalı tüfekler doldurularak hazırda bekletiliyordu. Roket makinalarına roket takılıyordu. Bölük ve sotnyalardan nöbetçi olan askerlerden gece birliğin etrafında iki kontrol noktası oluşturuluyordu.

Sabah erkenden karede olan develer her bölümden görevlendirilen 6 asker gözetiminde otlaklara götürülüyordu. Kontrol noktalarından da uzaklaşıyorlardı ve muhafaza dairesi genişliyordu.

Gün doğuşuna az bir süre kalıya kadar nöbetçi bölümde bulunan askerler yatmıyorlardı. Onlar güneş doğuncaya kadar ayakta nöbette bekliyorlardı.

Geceleme noktasından sabah 10 ¼ hareket eden birlik, öğlen saat 2'de 16 verst mesafe kat ederek Sanzıs kuyularına ulaşılar. (s.132)

Sanzıs'da 20 tane kuyu bulunuyordu, bunlardan sadece altısında su vardı. Az tuzlu su sadece 1 kuyuda vardı. Diğerlerinde su acı ve tuzlu olduğu için içmeye uygun değildi ve bu sular mide için zararlıydı. Kuyuların derinliği 10 kulaç idi.

Rehberler, Sanzıs kuyularından 3 verst uzaklığında, tuzlu su bulunan Çadır kuyularının olduğunu bildirdiler. Kuyuların araştırılması ve kuyuya giden yolun öğrenilmesi amacıyla, başlarında subay bulunan 20 Kazak gönderildi. 1 ½ saat sonra dönen Kazaklar, Çandır kuyusunun 3 değil 7 verst uzaklıkta olduğunu ve içinde suyun az ve tuzlu olduğunu söylediler.

6 Aralık tarihinde Sanzıs kuyularından birlik aynı düzende hareket etti. 2.birlik (piyadeler)gece saat 2'de, 2.birlik olan süvariler ise gece 3'te yola çıktılar. Birlikler durmadan öğlen saat 3 ¾ de kadar yürüdüler ve 46 verst yol kat ettiler. Geceleyecek oldukları nokta "Devlet-Tapız" adını taşıyordu. Tapız- yumuşak zemini olan kumullar arasında bulunan ve tuzun sızdığı düz zemine verilen addır. Geceleme noktasına ¼ verst kala, yandan takip eden devriyeler eski çadırlar, eski keçeler ve ev aletler buldular.

Burası, daha yeni, Türkmenistan birliğini gören Türkmenlerin kaçıp bıraktığı yeri.

Susuz geceleme noktasına ulaştıklarında, birlikte bulunan yedek su: Piyadelerde 864 kova, süvarilerde ise Orenburg sotnyasında 216 kova, Ural sotnyasında 410 kova su kalmıştı. Geceleme noktasında tüketilen sudan sonra, kalan su: piyadelerde 386 kova, bundan başka 100 kova su da bölükler Orenburg sotnyasına verdiler, çünkü onlarda 128 kova su kalmıştı. Ural sotnyasında 7 Aralık tarihine geldiğimizde 128 kova su kalmıştı.

7 Aralıkta birlik Bami'ye harekete devam etti. Sabah 9 ½ de piyadelerin ön birlikleri ve kafiye, daha sonra ise süvari kafiyesi yola çıktı. Birliğin hareket şekli aynı düzende devam etti. Geceleme noktasından 12 verst uzaklaşınca, vahaya ilerleyen birliğin sol kanadı (doğu) yeni koyun ve deve izleri gördüler. 18 verst

uzaklaştıktan sonra birlik Sanzıs'dan 65 verst uzaklığında bulunduğu düşünülen Niyaz kuyularına ulaştı. Niyaz kuyuları 7 taneydi ve hepsi kapatılmıştı.

Birlik Niyaz kuyularından 13 verst uzaklaştıktan sonra (s.133) akşam saat 6 ½ da geceleme için durdu. Toplam gün içinde 31 verst yol kat etmişlerdi. Bu geçit esnasında, geceleme noktasından birkaç verst gidilince, Bami'den gönderilen su yardımı onlara ulaşmıştı.

Kafkasyalılardan oluşan bölüğün getirdiği 300-350 kova su, tamamen süvarilere dağıtıldı. Çünkü piyadeler geceleme noktasına, yanlarında 380 kova su getirmişlerdi. Bu su ile 2 gün daha rahat idare edebilirlerdi. 8 Aralık tarihinde birlikte bulunan tüm suyun kullanılmasına izin verildi.

8 Aralık sabah saat 10'da, birliğin kafilesi daha sonra ise piyade ve süvariler harekete geçtiler. Bölük astsubayları yaya olarak ilerliyorlardı. Kafile 2 birlik şeklinde ilerlemeye başladı. Çünkü arazi tamamen düzdü. Niyaz kuyularından 4 verst uzaklaşıldığında kumluk arazi bitti.

Bami'ye 4 verst kala, birliğe yardıma Zakaspiyskiy bölgesi birliği komutan yardımcısı Tümgeneral Petruseviç geldi. Birlik Bami'ye, öğleden sonra saat 3'te yetişti. Gün içinde 20 verst mesafe yol kat etmişlerdi. Türkistan birliğine yetişince, hem subaylara hem astsubaylara, Bami'deki Kafkasya askerleri tarafından öğle yemeği teklif edildi.

Büyük sevinç ile karşılandılar.

Türkistan birliğinin Petroaleksandrov'dan Bami'ye kadar geçtiği yolda, en zor bölge İgdı kuyularında Bami'ye kadar olan geçitler olmuştu. Bu zor geçitlerin toplam mesafesi 162 versttir. Bami'ye son 25 verst dışında, tüm yol yüksek kumullarla devam ediyordu. Hatta bu yol kışın bile zor geçiliyordu.

Petroaleksandrov'dan Bami'ye olan yol toplam 673 versttir. Çağıl'dan Bamiye kadar olan 508 verst yol neredeyse tamamen çöl ile devam etmektedir. Bu mesafe 18 günde kat edildi. Ortalama günlük geçit mesafesi, 14 günde 36 verst olmuştu.

Çagaldı gölünden Bami'ye kadar olan yol boyunca, develere sadece iki kez su verilmişti. İğdi'dan birliğin yanında 887 deve hareket etti.

Bami'ye kadar 52 deve kaybı olmuştu. Bami'ye ulaşınca geriye 835 deve kalmıştı, bunlardan 17'si zayıf olduğu için yarasız hala gelmişti.

Birlikte askerlerinin sağlık yönünden durumları gayet iyiydi. (s.134) Bami kalesine ulaşıncaya sadece 1 hasta ve 9 güçten düşmüş asker vardı.

Petroaleksandrov'dan Bami'ye hareket sırasında hava durumu şöyleydi:

Sabah saat 7'de ortalama hava sıcaklığı -0.6 R.¹¹⁷

Öğlen saat 1'de ortalama hava sıcaklığı +8 R.

Akşam saat 7'de ortalama hava sıcaklığı +3 R.

Ortalama günlük hava sıcaklığı +3.5 R.

Rüzgârlı gün sayısı 5, bulutlu 6, yağmurlu 1 idi.

11 Aralık'ta Türkistan birliği Göktepe'ye ve 15 Aralıkta Eryan-Batır-Kala'ya ulaştılar. (sh135)

¹¹⁷ Reomür ölçeği veya Reomür termometresi. (Ç.N)

III. BÖLÜM

Egyan-Batır-Kala'nın alınması ve ordu ile malzemelerin bu noktada toplanması. Dengil-Tepe kalesi. Yeni-Kale kasabası. Tekelilerin gücü. Keşif. Birliklerin saldırıya hazırlıkları. Savaş talimatları. Kararlı hareketin başlaması. 20 Aralık Yeni-Kale'nin alınması ve birliğimizin kaleye 800 kulaç yakınlığına yerleşmesi. 21 ve 28 Aralık keşifleri. Kuşatma planı. 23 Aralık Sad Petruseviça'da savaş ve kuşatma çalışmalarının başlangıcı. 23-28 Aralık kuşatma çalışmaları. Tekelilerin siper çalışmaları. Tekelilerin 28 Aralıkta çıkışları. 29 Aralık gecesi kuşatma işlerin yapılması. Hazırlık ve görkemli kalenin 29 Aralık kuşatılması. Kalenin savunma teçhizatları. 30 Aralık Tekelilerin çıkışları. Bombacı Nikiti'nin kahramanlığı. Kayıplarımız.

Yapılan plana göre, saldırıya, birliğimizin Dengil-Tepe kalesine yakın bir noktayı alıp ve oraya yerleşmelerinden sonra başlayacaktı.

Böyle bir nokta olarak Egyan-Batır-Kala seçildi. Daha sonra burası Samur kalesi olarak adlandırılmıştır ve Tekelilerin bulunduğu kaleden 12 verst uzaklığında bulunuyordu.

Egyan-Batır-Kala saldırısı 10 bölük, 7 sotnya ve süvari bölüğü, 30 ağır silah ile gerçekleştirilmiştir¹¹⁸. Bizim birliğimiz bu noktaya güneş doğmadan yaklaştı ve burayı boş buldular. Egyan-Batır-Kala ile Göktepe arasında çok sayıda koyun sürüleri otliyordu ve bu sürüler (sh136) bekçiler tarafından korunuyordu. Bizim süvarilerimiz ve kısmen piyadelerimiz 6.000 koyun elde etmeyi başardılar.

Birliğimizin Dengil-Tepe yakınlarında gözükmesini düşman beklemiyordu. Hemen sinyal ateşi açıldı. Tekeliler bizim saldıracağımızı düşündüler. Ama Rus birliğinin sabah saat 10'da Egyan-Batır-Kala'ya çekildiğini

¹¹⁸ Birlik Kelyat'dan 30 Aralık gece hareket etmişti.

görünce, at üzerinde kaleden çıktılar ve bizim bulunduğumuz noktayı, yoğun bir şekilde her taraftan çevirdiler. Çatışma çıktı, akşam düşman kalesine geri çekildi.

1 Aralık tarihinde Egyan-Batır-Kala'daki 2.000 kişilik birliğe 15 günlük ihtiyaç ve gıda sağlandı. Birlikte 700.000 mermi, 6.700 ağır silah mermisi ve 2.000 inşaat malzemesi bulunuyordu.

Bami ile Egyan-Batır-Kala arasında bulunan Arçman, Durun ve Kelyat eyaletleri dinlenme noktaları olarak kullanılıyordu. Tüm bu noktalarda küçük tahkimatlar yapıldı ve Arçman ile Durun noktalarının her birinde piyade bölüğü ve 2 ağır silah bulunuyordu. Kelyat'da ise Egyan-Batır-Kala'ya yakın olduğundan 2 bölük ve 4 ağır silah yerleştirildi.

Tüm bu noktaların isimlerini, bu bölgede gösterdikleri kahramanlıklara göre onurlu birliğimiz için değiştirdik. Egyan-Batır-Kala- Samur olarak, Kelyat-Kırım olarak, Durun- Orenburg olarak, Arçman ise Poltava olarak adlandırıldı.

Göktepe'ye karşı son saldırı tarihi, Samur'da tüm silah, gıda ve tıbbi levazımatların ne zaman toplanmasına bağlıydı. Seferin başkomutanı askeri hareketin, Samur'da 4.000 süngü, 47 ağır silah, 9 sotnya Kazak, 2 süvari birliği ve onları 2 aylık gıda ile temin edildiğinde, tüfeklerin her birine 300 mermi, ağır silahların her birine 3 takım mermi ve 1 tane №4 hastane yapılıncaya, başlayacağını söyledi.

Birliğimiz Samur'da mevzilenince hemen Bami'den ihtiyaçlar gönderilmeğe başlandı. Bu hareket kesilmeden devam etmeliydi ve askerlerin koruması altında develer ihtiyaçları taşıyacaktı. Stoklama işleri devam ettiği zaman, Samur'da ne kadar az asker olursa işler o kadar hızlı bitecekti. Bu yüzden General Skobelev, (s.137) düşmanın yakın olmasına rağmen, Samur garnizonunun muhafazasını azalttı. Süvarilerin ve piyadelerin bir kısmını geri çekilmelerini emretti. Samur'un pasif muhafazası için 10 bölük, 2 sotnya ve 20 ağır silah kaldı.

Aynı zamanda bu askerlerin ihtiyaçları azaltıldı. Peksimet dağıtımı 1 libreye düşürüldü. Bunun karşılığında et günde kişi başı 1 ½ libreye ve haftada 3 kadeh ispiroto verilecekti.

8 Aralık tarihinden itibaren 16 Aralığa kadar Bami'den Samur'a 32 bölük piyade (bulunan 4.200 süngünün, 3.750'si yeni gönderildi. 450 kişi de Bami'den ek olarak. Araçların geri dönüşünde muhafazası için gönderilmiştir), 40 ağır silah ve 4 sotnya gönderildi. Bu birlik yanında 7.900 deve, 141 araba ve 76 yük atı getirdi.

Bu araçlar ile Samur'a 20 Ocağa kadar 8.000 askere 1 Mart 1881'e yetecek kadar gıda ve birliğin tüm silah ihtiyaçları taşındı.

1-20 Aralık tarihlerinde toplam Samura taşınan yük:

Gıda ihtiyatı 54.000 pud.

Ağır silah mermileri 15.000 pud.

Askerlerin yükü 27.000 pud

Tıbbi malzemeler 8.000 pud.

İnşaat malzemeleri 1.000 pud

Toplam: 105.000 pud.

Bami'den Samur'a taşınan ağır silahlar arasında:

Eski model ağır silahlar	Mermi tipi	Sayı
	Hafif uzun menzilli mermi	5.320
	9 librelik ağır silah için mermi	1.216
	4 librelik ağır silahlar için mermi	6.500
	3 librelik ağır silahlar için mermi	3.826
	½ pud olan havan topu için mermi	1.000
	Roket	280
	Piyadeler için mermi	1.525.000
	Süvariler için	340.000

Bunda başka piyade ve süvari bölüklerinde her tüfek için 200 mermi bulunuyordu. (s.138)

Her piyadenin tüfeği için 550 mermi bulunuyordu.

Gönderilen malzemelerin yanında aynı zamanda onu muhafaza eden askerlerde geliyorlardı. 20 Aralık tarihinde Samur'da: 38 bölük, 11 sotnya ve süvari bölüğü, 59 ağır silah, 5 makinalı tüfek, 4 havan topu, 11 roket makinası, 4.880 süngü, 1.175 kılıç ve 965 topçu bulunuyordu. Toplam görevliler dışında 7.100 kişi vardı.

Bu sayının içine şu birlikler dâhildi:

Piyade:		
21. piyade tümeni	81. Apşeron Alayının 4. taburu	4 bölük
	82. Dağıstan alayının 1, 13 ve 14. Bölükleri	3 bölük
	83. Samur alayının 1 ve 3. taburu	8 bölük
	84. Şirvan alayının 1 ve 3. taburu	8 bölük
19. piyade tümeni	73. Kırım alayının 9. bölüğü	1 bölük
	74. Stavropol alayının 3. Taburu	4 bölük
	Zakaspiyskiy yerli taburu	4 bölük
	13. Türkistan hat taburunun 1. ve Nişancı bölükleri	2 bölük
	5. Türkistan hat taburunun 3. bölüğü	1 bölük
	İki avcı takımı	2 bölük
	2. Kafkasya istihkâm taburunun 1. bölüğü	1 bölük

Süvari:	
Tver ağır süvari alayının 2 süvari bölüğü	2 süvari bölüğü
Kuban ordusunun Taman alayı	3 sotnya
Kuban ordusunun Poltava alayı	1 sotnya
Kuban ordusunun Labin alayı	1 sotnya
№1 Orenburg alayı	1 sotnya
№5 Orenburg alayı	2 sotnya
№2 Ural alayı	1 sotnya
№1 Orenburg alayının roket takımı	-
Toplam:	11 sotnya

(s.139)

Top:	
19. Topçu Tugayının 3 ve 4. Bataryası	16 ağır silah
20. Topçu Tugayının 4. Bataryası	8 ağır silah
21. Topçu Tugayının 6. Bataryası (dağ)	8 ağır silah
1, 2 ve 3. Seyyar bataryaları (4 ve 9 librelik bakır silahlar)	23 ağır silah ¹¹⁹
Havan yarı bataryası (½ pud)	4 havan topu
Deniz bataryası	5 makinalı tüfek ¹²⁰
Türkistan Topçu Tugayının 4. Bataryasının takımı	2 ağır silah
Atlı dağ takımı	2 ağır silah
Toplam:	68 ağır silah

Ayrıca takım olarak Jandarma ve helyograf takımları vardı.

Bami'den Samur'a doğru harekette geçen askerler: Apşeron alayının 3. Taburu, Dağıstan alayının 15. ve 16. Bölükleri ve 21. Topçu Tugayının 1. Bataryasının yarı bataryası.

¹¹⁹ 9 librelik ağır silah 7 taneydi.

¹²⁰ Bu makinalı silahlar, Atrek'te yüzmek için gönderilen ve yüzemeyen buharlı teknelerden alınmıştı.

İletişim hatlarında 20 Aralık tarihine geldiğimizde askeri dağılım şu şekildeydi:

Atrek hattında (305 verst), Çekişlyar'dan Bami'ye kadar 10 bölük, 2 sotnya, 9 ağır silah ve 8 makinalı tüfek bulunuyordu.

Mikhaylov hattında (380 verst) 6 bölük, 2 takım, 1 sotnya, 5 ağır silah ve 1.000 kişilik demiryolu taburu vardı.

Bami- Samur hattında (102 verst) 6 bölük, 4 sotnya ve 12 ağır silah.

Toplam 800 verst olan iletişim hatlarında, 22 ½ bölük, 1 takım, 7 sotnya, 26 ağır silah ve 2 makinalı tüfek ile korunmaktaydı. Ortalama iletişim yolunun her 50 verstlik geçidine 1 ½ bölük, ½ sotnya ve 1 ½ ağır silah denk gelmekteydi. Aslında ise nöbetçi noktaların çoğu 1 bölük, 1 ağır silah, 1 takım veya ½ sotnya tarafından korunmaktaydı.

Elbette ki Bami ile Samur arasında, Göktepe'ye yakın olan noktalar daha sıkı korunuyordu. Bu arazilerde, her 25 verstlik geçidi 1 ½ bölük, 1 sotnya ve 3 ağır silah ile korunuyordu. (s.140)

En sağlam korunan Bami noktasıydı, 3 ½ bölük, ½ sotnya ve 4 ağır silah ile korunmaktaydı¹²¹.

¹²¹ Birliklerin iletişim hatlarında yerleşim şekilleri daha detaylı şu şekildeydi:

A) Atrek hattı boyunca:

Çekişlyar Kalesi- 3 ½ bölük, ½ sotnya ve ağır silah.

Karaca-Batır kuyusu, 45 verstlik geçit- 1 bölük, ¼ sotnya.

Yaglı-Olum kalesi, 44 verst- 1 bölük, ¼ sotnya.

Çata Kalesi, 45 verst- 1 bölük, 1 makinalı tüfek.

Duz-Olum kalesi, 47 ½ verst- 1 bölük, ½ sotnya, 1 makinalı tüfek.

Tersakan noktası, 29 verstlik geçit- 1 bölük ve 1 ağır silah.

Hoca-Kala kalesi, 46 verst- 1 bölük, ½ sotnya, 3 ağır silah.

Bendesen kalesi, 24 verstlik geçit- ½ bölük, 1 ağır silah.

Bami, 23 verstlik geçit.

Toplam Çekişlyar'dan Bami'ye 305 verstlik mesafe, 10 bölük, 2 sotnya, 9 ağır silah ve 2 makinalı tüfe ile korunmaktaydı.

B) Mikhaylov hattıyla:

Krasnovod Kalesi- 1 takım, 2 ağır silah.

Bala-İşem kuyusu, 170 verstlik geçit- 1 bölük (Mikhaylov kalesinden Bala-İşem'e kadar mesafe 63 versttir).

Aydin uyuşu, 24 ½ verstlik geçit- 1 bölük.

Kazancık kuyusu, 64 verst- 2 bölük, 1 sotnya, 1 ağır silah.

Samur'a askerlerin ihtiyaçları geldiğinde, General Skobelev aynı zamanda Göktepe semtinin ve Dengil-Tepe kalesini inceliyordu. Kalenin savunucuları halktan bilgi topluyordu.

Kalenin iç kısmını öğrenmemize er Petin yardımcı olmuştu. Petin, 1878 yılında Çata'da Tekeliler tarafından köle yapılmak için kaçırılmış ve 1 yıl kalede bulunmuştu.

Onu elleri kelepçeli tutuyorlardı, sadece develerin otladığı yakın mesafelere çobanlık için ve gübre toplamasına izin veriyorlardı. Petin, Samur'da kilden kalenin şablonunu yaptı. Bu şablona subaylar ve astsubaylar sürekli bakıyorlardı. Daha sonra kalenin iç kısmını gördükten sonra, bu şablonun çok benzer ve aynı şekil yapıldığı anlaşıldı. (s.141)(s.142 Dengil-Tepe ve Yeni-Kale'nin planı)

Elde bulunan ve sonradan toplanan bilgiler sonucu, Göktepe ve civarının taş baskısı yapıldı, 18 Aralık tarihinde tüm askerlere dağıtıldı. Bu plan kalenin iç kısmını tam tamına anlatıyordu. Ama kalenin etrafında bulunan ve askerlerimiz için ileride kuşatma çalışmalarında üs olarak kullanabileceğimiz tahkimat noktalarını yanlış göstermiştir. Kale duvarları düz gösterilse bile aslında kavisliydi. Göktepe kalesi aslında şu ölçü ve özelliklere sahipti:

Kale uzunca dörtgen kapalı duvarlardan oluşuyordu. Batı tarafının uzunluğu 675 kulaç, kuzey tarafı 420 kulaç, doğu 720 kulaç ve güney tarafı ise

Kızıl-Arvat kalesi, 68 verstlik geçit- 2 bölük, 2 ağır silah.

Toplam Krasnovod'dan Bami'ye kadar 380 verst, Mikhaylov kalesinden Bami'ye 273 verst (6 bölük, 1 takım, 1 sotnya ve ağır silah yer alıyordu).

V) Bami'den Samur'a kadar olan hatta:

Bami Kalesi- 3 ½ bölük, 1 sotnya, 5 ağır silah.

Arman Kalesi, 36 verstlik geçit- 1 bölük, 1 sotnya, 2 ağır silah.

Durun Kalesi, 25 ½ verstlik geçit- 1 bölük, 1 sotnya, 2 ağır silah.

Kelyat Kalesi, 20 verst- 1 bölük, 1 sotnya, 3 ağır silah.

Samur Kalesi, 21 verst, Geok-tepe'ye kadar 12 verst.

Toplam Bami'den Samur'a kadar olan 103 verstlik hatta 6 ½ bölük, 4 sotnya ve 12 ağır silah bulunuyordu.

240 kulaç uzunluğundaydı. Tüm çevre uzunluğu 4 verst ve 55 kulaçtı. Çıkışlar: kuzey cephede 3, batı tarafında 9, güneyde 1 ve doğuda ise 8 taneydi. Bazı çıkışlar iç taftan, içerdeki hendekleri koruma amaçlı, büyük yarım daire biçiminde olan kalaslar ile kapatılmıştır. Çıkışların genişliği bir kulaç ile iki kulaç arasında değişiklik gösteriyordu. Dış hendeğin derinliği 6 ile 9 fut değişiyordu. Bazı yerlerde niş¹²² ve basamaklar yapılmıştır. Hendeğin genişliği ise 12 ile 17 fut arasında değişim gösteriyordu.

Topraktan yapılan duvarlar kil ile sıvanmıştı. Hendeğin dibinden başlangıcını alan duvarların uzunluğu garnizondan 14-18 fut kadar yüksekteydi. Duvarın arkasında, düz olmayan ve bir sıra çukurlardan oluşan hendek bulunuyordu. Dış hendekle ölçüleri hemen hemen aynıydı. Duvarın kalınlığı temelde 5 kulaç, yukarıda ise 3-4 kulaçtı. Duvarda içten ve dıştan göğüs mesafesine kadar uzunluğu olan korkuluklar ve mermi sekmelerinden korumak için çapraz kapatmalar mevcuttur. İç korkuluklar düşmanın kalenin içine girme durumuna karşı yapılmıştır. Çapraz kapatmalar, tüm Orta Asya kalelerinde, duvara çıkan düşmana karşı duvarı korumak için yapılıyordu. Bu yüzden çapraz kapatmalarda mazgallar yapılıyordu.

Dengil-Tepe'nin içi tamamen düzdü. Kuzey-batı köşesinde 7 kulaç uzunluğunda dökülmüş tepe bulunuyordu. Tepeden biraz güneye doğru küçük höyük bulunuyordu. Kalenin kuzey-doğu köşesinde, temiz su içeren kuyular vardı. Kalenin meydanında sıkı şekilde çadırlar bulunuyordu. (s.143) (Dengil-Tepe Kalesinin dıştan duvarlarının resmi) Çadırların sayısı 13.000'dir ve aralarında kuzeyden güneye doğru geniş geçişler bırakılmıştır.

Kalenin batı tarafında, 1879'da saldırı yapıldığı yere yakın, tepelerde siperler yapılmıştı.

Kale çitine yakın yerlerde birkaç kal bulunuyordu. Kal, uzunluğu 18 fut kalınlığı ise 4 fut olan kil beton duvarlarla çevrili küçük mahallere verilen addır. Bu mahallelerin köşelerinde kuleler bulunuyordu. Bu mahalleler, daha sonra:

¹²² Duvar içinde bırakılan oyuk.(Ç.N)

Melniçniy, Opornıy, Olginskiy, Velikoknyaieskiy (3 tane vardı: Glavnaya, Okhotniçya ve Türkistanskaya), Pravoflangovıy, Kovaleriyskiy, Sad Petruseviça adlarını aldılar. Bu mahallelerden, kuşatma için en önemli olanlar Velikoknyaieskiy, daha sonra Melniçniy ve Pravoflangovıy olmuştur. Mahalleler de tahılı ve samanları¹²³ saklamak için çukurlar vardı. Köşedeki kuleler kesik koni şeklindeydi ve yüksekleri korkuluk da dâhil duvarların yüksekliği kadardı. Mahallelerin etrafında dış boşluklar bulunuyordu. Bu dış boşluklar yüksekliği 2 ½ fut ile 4 fut, genişliği ise 2 fut olan küçük duvarlarla çevriliydi.

Kalenin etrafı ve mahallelerin arasında olan araziler nerdeyse düzdü. Bu araziler boş tarlalarla örtülüydü, biz geldiğimizde burada bitki yoktu. Ağaçlara küçük gruplar halinde kal ve barajlara yakın yerlerde rastlamak mümkündü. Toprak killi olduğundan, yağmur sonrası balçık oluyordu. Zemin, orada yapılan işlerin başarısına göre, orta olarak değerlendirilebilir.

Dengil-Tepe'nin güneyine doğru 2 verst uzaklığında, Yeni-Kale bulunuyordu. Yeni-Kale, Sekiz-Yab çayının sağ kıyısında yerleşiyordu. Bu köy gruplara bölünmüş mahallelerden oluşuyordu. Bu mahallelerin arazileri küçük, arıkları sık ve kilden yapılmış duvarlarla çevriliydi. Böyle duvarlar Yen-Kale'nin batı cephesi boyunca devam ediyor. Diğer mahallelerden farklı olan ve kuzeyde bulunan mahalleler: Kadjar, daha sonra Opornıy adını almış ve Ogurlı, daha sonra Kovaleriyskiy adını almıştır. Sekiz-Yab'ın batı uç kolunda Opornıy'dan önce 4 değirmen barajı bulunuyordu. Kal içinde de birkaç değirmen barajı vardı. Aralık ayının sonunda Türkmenler tarafından (s.145) yakıt için ve yer altında ailelerinin saklanması amacıyla yaptıkları odaların yapımı için tüm meyve ağaçları kesildi.

Opornıy kalından Dengil-Tepe kalesinin güney cephesine kadar 800 kulaç boş arazi vardı ve arazi Sekiz-Yab'ın 4 kolu ile kesiliyordu. Bu arazi, düşmanda topun olmamasından, Yeni-Kale ile kalenin savunma iletişimini kesiyordu.

Şimdi ise düşmanımız hakkında, sayıları ve tahmin edildiği adımları hakkında o an hangi bilgilere sahip olduğumuza bakalım.

¹²³ Küçük samanlar.

Daha önce söylediğimiz gibi Ahal-Teke ahalisinin önemli kısmı Göktepe’de toplanmıştır. Tarlalardaki ürünler toplanmamış ve öylece kalmıştır, Bami ile Dengil-Tepe arasında bulunan tarlalar ise Temmuz ayında yapılan keşif hareketinde temizlendi. Eylül ayında itibaren Ahal-Tekeliler arasında tahıl ihtiyacı başladı. Bu yüzden onlar güçten düştüler. Çoğu bize karşı savaşamayacaklarını düşünmeye başladı. Göktepe’ye toplanıp ve kıtlık çekmek çoğunun ağırına gitti. Aynı zamanda General Skobelev’in namı onları korkuttu. Onun, daha önce bu bölgeye gelenlerden farklı olduğunu anlayan Tekeliler, neyle karşılaşacaklarını anladılar.

Budjnur’a Ekimde gelen Tekeliler, bizim oradaki ajanlarımıza diyorlarmış ki: “eğer Ruslar fazla olurlarsa, o zaman Merv’e gideceğiz. Ama daha önce (6 Temmuzda) geldikleri gibi gelirlerse, o zaman onlarla savaşacağız. Şimdi bizim kalemiz daha önce olduğundan daha sağlamdır. Bizim ailelerimiz saklanacak ve Ruslar onlara kolay kolay ulaşamayacaklar. Biz onlar için derin sığınaklar yaptık. Göktepe’de bulunan yedek un dışında, bizim kumlarda sakladığımız un yedeklerimizde mevcuttur. Eğer Ruslar tarafından güçlü baskı görürsek, bir kısmımız İran’a, diğerleri ise Merv’e göç edeceğiz. Biz Ruslar ile barış yapardık; ama onların kadınlarımıza tecavüz etmeyeceklerinden ve erkeklerimizi öldürmeyeceklerinden emin değiliz.”.

Daha yaz aylarında Ahal-Teke Türkmenleri Merv ve Hive Türkmenleri ile iletişime geçtiler ve onların arazilerine göç etmek için izin istediler. Ama Merv Türkmenleri su sorunu yaşadıklarından bu isteklerini reddetmişlerdi. Hiveliler ise Ruslardan korktukları için onlara izin vermediler. Merv Türkmenleri Ahal-Tekelileri Ruslara karşı kışkırtılar ve onlara yardım göndereceklerini söylediler. (s.146)

Murgab vahasına ve Hive Hanlığına göç etme istekleri reddedilince, Tekeliler Eylül ayında Horasan genel valisine İran arazilerine, Serahs, Budjnur, Kuçan ve Deregez’e göç etmek için izin istediler. Bundan başka Tekeliler Horasan’ın sınır bölgelerinden buğday almak için izin istiyorlardı. İlk başlarda İran hükümeti bu isteğe olumlu yanaşsalar bile, daha sonra İran’daki

büyükelçimiz, sefer hazırlıkların başarılı gidişatından çok yardımı dokunan Zinovyev'in, baskı yapması sonucu Horasan'dan Tekelilerin gıda almaları yasaklandı. Sonra ise İran şahı İran arazilerine Tekelilerin geçmesini tamamen yasakladı.

Ekim ayında Tekelilerin Göktepe'den doğuya göçleri başlamıştı. 1.000 çadır kadar Tekeli Tecent'e, 1.500 çadır ise Murgab'a göç etmiştir. Aslına bakarsak bu göçler mervliler için elverişli değildir. Çoğu aileler, at ve deve dışında, tüm eşyalarını ucuza satmaya başlamıştır.

Dörtlü yönetim Tekelilerin bu gidişlerini durdurmak için adım atmalıydı. 800 özel atlı savaşçıya vahadan kimsenin çıkmasına izin verilmemesi ve firarilerin yoldan dönmelerini sağlamak için görev verildi. Kaçakların tüm mal varlıklarına el konuluyordu. Bu olay, bizim askeri hareketlere başladığımızda, Tekelilerin kendilerinin Dengil-Tepe'yi terk edeceklerine işaret etti.

Asya'da 1879 yılındaki başarısızlığımız, bizim saygınlığımıza darbe olmuştur. Eskiden küçük bir birlikle büyük düşman çetelerini bu nam ile korku salabiliyorduk.

Bu saygınlık neticesinde, bizim az sayıdaki birliğimiz Türkistan'da, Rusya'dan 2.000 verst çöl ile kesilmiş olan bu bölgede, bizim askerlerimiz 1877-1878 yıllarında Türkleri ve İslam Halifesi olan sultanı vurduğunda bile asayışı korumayı başarmıştık. Hiçbir anlaşma veya savaşı bir noktayı almamız ile biz eski saygınlığımızı kazanamazdık. Sadece Ahal Tekelilere son darbeyi vurmamız bu saygınlığımızı geri getirecekti. Onların bir noktada toplanmaları, bize tek darbe ile onları bitirme şansı veriyordu. Böyle bir darbeyi indirmek için yeterli güç ve malzeme Dengil-Tepe'ye toplanmıştı. (s.147)

Eğer Tekeliler direniş merkezini Tecen veya Merv'e taşısalar, sefer daha da uzayacaktı, sefer ihtiyaçları ileri taşınacaktı ve hareket yavaş devam edecekti.

Sonraki olaylar, General Skobelev'in yaptıklarının ne kadar doğru olduğunu göstermiştir. Gerçekten de Dengil-Tepe'nin fethi tüm vahanın fethi anlamına gelmekteydi. Bundan başka Dengil-Tepe'nin fethiyle biz Merv vahasını

da manevi olarak fethettik. 1884'te bu vahanın savaşız alınması bunu kanıtlamıştır.

Şimdi General Skobelev'in Tekeliler kaleden çekilmek istediklerini duyduğunda her defasında bu kadar endişelenmesinin nedenini anlıya biliyoruz. Askerlerimiz de anlıyorlardı ki 1879 yenilgisinden sonra, tek çare kanlı savaş ve birliğimiz alışkın olmadığı yenilgiye uğradıkları kale duvarları yakınlarındaki zaferdir. Askerlerimizin her keşiften sonra, Tekelilerin kale içinde olduklarını görünce ve duvar boyunca Tekelileri gördüklerinde neden sevindiklerini şimdi anlıyoruz.

Neyse ki biz Tekelilerin kalede kalmaları ve bize karşı direniş göstermelerine yardımcı olan bir müttefik bulduk. Bu müttefikler birkaç İngiliz ajanı idi. Onlar sınıra gelip bizim hareketimizi izleyip ve bizim başarısızlığımız için neler yapabileceklerini öğrenmek amacıyla gönderildi. Dağıttıkları İngiliz altınları ve Tekelere verdikleri vaatler bizim işimize yaradı. Ajan olarak gelenlerin arasında Albay Styuart, Yüzbaşı Gill ve Botler ve Odonnovan Bey vardı¹²⁴.

Ekim sonunda İngilizlerin ajanı olan, Meşedli Abbas Han, Tekeliler arasında İngiliz konsoloslu olarak tanınan, Mahmut Kuli Hana mektup göndererek, yardım gönderileceğini söyledi. Bu mektuptan sonra Göktepe'de bizlere karşı sonuna kadar direniş kararı alındı. Tarlaları sürelim mi? diye yapılan ihtilaflar son buldu. Göktepe ile Gyarsum arasında tüm tarlalar ekildi ve sulandı. Normal kışın çöle yapılan göçebelik yerine, ahali kale duvarlarının içinde kaldılar. Tekelilerin bu kararları hakkında General Skobelev İran hükümeti tarafından (s.148) bilgilendirilmiştir. İlhani-Yar-Muhammed-Han şöyle yazıyordu: “ Tekeliler ölünceye kadar savaşma kararı aldılar. Onlar kadınlarını ve çocuklarını yaptıkları yer altında sığınaklara saklayıp, kendileri de ilk başta kalede kalacaklardı. Ruslar duvarlara yaklaştığında, saldırıya geçeceklerdi”.

¹²⁴ Bunlardan Yüzbaşı Botler Hindistan hükümeti tarafından gönderilmiştir. Geok-Tepe'nin alınmasından sonra, o yazılı bir mektupta Teke kalesinin onun emriyle güçlendirilmiş olduğunu yazmıştır. Ama bu bilgi yalan olduğu için Botler işten çıkarıldı.

“Onlar tüm umutlarını yakın dövüşe bağlıyorlar ve Ruslardan birkaç ağır silah ellerine geçireceklerini düşünüyorlardı”.

Askeri hareket önce toplanmış bilgilere ve daha sonra kalenin düşüşünden sonra, Tekelilerin verdikleri bilgiye göre Göktepe’de 20.000-25.000 kaleyi savunan kişi bulunuyordu. Bunlardan 5.000’i süvarileriydi. Kalede bulunan toplam insan sayısı ise 45.000 kişiydi. Savunucular 5.000 tüfek, bunun 500’ü seri atışlı, 1 tane 6 libre kalibreli bakır ağır silah ve 2 küçük çaplı top ile bir sürü tabancaya sahiptiler. Söğüt ve mızrak hepsinde vardı.

Sadece sağlam şekilde Dengil-Tepe’yi koruyacaklarını kararlaştırdılar. Yeni-Kale’nin ise savunması için 1.500 piyade Mamet-Kuli-Han komutasında bırakıldı.

General Skobelev 4, 12 ve 18 Aralıkta yapılan keşif sonucu, tüm güçlerin Dengil-Tepe’de odaklandığını ve Yeni-Kale’nin alınmasının fazla kayıp olmadan gerçekleşeceğini anladı.

Keşif zamanı askerler Dengil-Tepe ve Yeni-Kale duvarlarına 300 kulaçtan daha yakın mesafeye yaklaşıyorlardı. Her keşif sonunda, askerlerin geri çekildiği an çarpışma ile bitiyordu. Yapılan tüm keşiflerde biz 5 subay ve 40 astsubay kaybettik.

Yeni-Kale’nin alınmasını General Skobelev birliğimizin ilk hedefi olarak belirledi.

Bu hedefin şu kazançları olacaktı:

Biz Sekiz-Yab çayını ele geçirecektik ve birliğimizi su ile temin edecektik.

Yeni-Kale’den Kürt köyü olan Gyarmab’a, bizim gıda stoklarımızın yapıldığı yere yol geçiyordu¹²⁵.

Biz suyun kaleden uzaklaştırılmasını umut ediyorduk (s.149) (ilk başlarda Tekelilerin kale içinde kuyular kazdıklarına dair bilgiler almıştık).

¹²⁵ İran’dan aldığımız stokların bulunduğu yer.

Biz mahallelerde birkaç köy ve üs ele geçirip kuşatma işlerine başlayacaktık. Aynı zamanda birliğin yakıt ve hayvanlara yem temin edecektik.

Saldırıya geçmeden önce, birliğimiz, Samur'da toplanıp hazırlıklar yapıyordu. 5 ile 11 Aralık tarihinde Samur kalesinin güçlendirilmesi işi bitti. Samur'da birliğimizin saldırıya geçtiği zamanı garnizonun bu önemli üssü koruya bilmesi için hesaplama yapıldı. Saldırıya geçinceye kadar askerlerimiz bölük, tabur ve sotnya eğitimini devam ettirdiler. Bu eğitimlerin yapılması düşman rahatsız ediyordu. Bazen eğitim zamanı bizi rahatsız eden Tekelileri uzaklaştırmak için onlara ateş açılıyordu. General Skobelev'in kontrolü altında askerler saldırı merdivenleri ile duvara çıkma ve duvarda boşluk açma eğitimi görüyorlardı. Bu amaçla kampın gerisinde bulunan boş kale kullanılmıştır ve kalenin duvarında delik açıldı. Eğitim şu şekilde gerçekleştiriliyordu: Bölük ve sotnya kalenin duvarında 150-200 kulaç uzaklığında saklanıyordu ve arkalarında dağ topu ve makinalı tüfekler bulunuyordu. Komut geldiğinde bir kısmı kuşatma yapılacak olan noktaya hızlı bir şekilde ilerliyordu. Saldırı merdivenleri hususi tayin edilmiş askerler tarafından taşınıyordu. Yanlarında yedek askerlerde ilerliyordu. Saldırı zamanı askerler tüfeklerini serbest taşıyorlardı. Sağ kanatta şarkıcılar hareket ediyorlardı. Davulcular bölüğün arkasında ilerliyorlardı ve sürekli saldırı darbeleri melodilerini tokmakla davullarına vuruyorlardı. Duvarda oluşmuş boşluğa 20-30 metre kala "ellere" komutası veriliyordu. Boşluğa biraz kala bazıları ise "şeref" diye bağırp atlıyorlardı.

Boşluğu aldıktan sonra, kalenin iç kısmına ateş ediliyordu. Duvardaki bu boşluğa hemen dağ topu veya makinalı tüfek getiriliyordu.

Merdivenlerle çıkıp hücum zamanı surlara ateş etmek için en iyi nişancıları tayin ediliyordu. Nişancılar yüksek tepelerde mevzilenip düşmanın surlardan kafalarını çıkarmalarına izin vermemeliydiler. (s.150)

19 Aralıkta askerlere Yeni-Kale kalesinin kuşatma düzenini dair plan dağıtıldı ve birlikteki subaylar için talimatlar verildi.

Büyük yeteneği olan General Skobelev tarafından hazırlanmış olan bu talimatlar, onun savaş tecrübesinin örneğidir. Tüm Asyalı düşmanlarımız güçlü ve zayıf noktalarını açıklayan, buna karşılık askerlerimizin nasıl hareket edeceklerini tüm detayları ile açıklamıştır.

Bu talimatın esasları şunlardı:

Düşman teke tek savaşta cesur ve yeteneklidir, iyi ateş ederler ve tüm keskin silahları mevcuttur. Ama onlar dağınık veya küçük gruplar halinde savaşırlar, liderlerinin pek dinlemezler.

Modern gerilme şeklinde Avrupa savaş modeli Asya’da, birliğimizin sayısının az olmasından, uygun değildir. Asya da en uygun savaş düzeni birleşik nizam halinde olan savaş modelidir.

Düşmanda olmayan şeyle, düşmana darbe vurmamız lazım. Onları sık, itaatkâr, esnek savaş düzeni, uyumlu, isabetli ateş ile ve insanın elinde tehlikeli görünen süngüyle, görev duygusu ve bir kudretli birlik olarak vuracağız.

Süvarilerin saldırılarını yaylım ateşi ile durduracağız. Eğer fırsat olursa, kare şeklinde dizileceğiz.

Yaylım ateşlerini saldıran atlı ve piyadelere karşı 600 metre kala kullanın. Düşmanın toplu şekilde bulunduğu noktalara uzaktan da ateş açabilirsiniz.

Saha savaşı ve kaleye (Yeni Kale) saldırı zamanı ağır silahların düzeni şu şekilde olacak:

Makinalı tüfekler askerlerde olacaktı, piyadelere destek amacıyla kullanılacaktır. Ağır silahların büyük kısmı yedek olarak bekletilsin ve gerektiğinde kullanılsın.

“Kutsal savaşa başlayın emri geldiğinde, topçular tamamen her şeyi unutup, kendilerini arkadaşlarına destek için odaklamalıdır. Dikkatleri dağılmamalıdır, askerlerimiz saldırmadan, top ateşleri onlardan önce düşmana ulaşmalıdır”. Her şey topçu olarak düşünölmeli, teknik düşünceler kenara

bırakılmalıdır. Bu kritik saldırımızda, topçular kalpleri ile hareket etmeli, çünkü topçu makinist değildir. Topçular, saldırının başarısı için gerekirse hepsi (sh151)ölecek, nasıl ki piyadeler saldırıp canlarını ortaya koyuyorlarsa. Topçuları muhafaza eden bölük, onları koruyacak ve ele vermeyecektir. Ağır silahın kaybı topçular için değil, onları muhafaza edenler için yüzkarasıdır.

Süvariler yedekte saldırmaya uygun saati bekleyecekler. Süvarilerimiz düşman atlı savaşçıları ile teke tek savaşa girmemelidir. Çünkü düşmanların atları güçlüdür ve çocukluktan itibaren düşman kesici silahları ile uğraşıyorlar. Saldırı zamanı süvariler sıkı düzeni koruyacaklar.

Saldırımı kısa mesafeden yapın, darbenin güçlü olması için kapalı ve ağır olmalıdır. Düzensiz piyadelere karşı, süvarilerimiz keskin darbeyi indirmeliler.

Geceler, düşmanın gece saldırısını önlemek için, sert önlemler alınmalıdır. Her bir komutan kendine ait araziye detaylı öğrendikten sonra komşu arazi askerlerine nasıl yardımcı olacaklarını düşünmelidir. Her zaman kendi arkadaşlarına yardım etmek, savaşta zaferin anahtarlarıdır.

Önünde olan araziye öğrenip, mesafe ölçülmelidir.

Gece savaşı yönetmek her zaman daha zordur. Bu yüzden kendi arkadaşlarına ateş etmemeleri için tüm askerlerin bildiği bir işaret yapılmalıdır.

Gece savaşında hiçbir zaman yaylım ateş karşısında kimse geri çekilmeyecek.

20 Ocak tarihindeki tanzimde, bugün Yeni-Kale kışlağının¹²⁶ kuşatılması ve alınması yer alıyordu.

Kuşatma için 2 birlik oluşturuldu:

Albay Kuropatkin: 8 ¼ bölük, 2 sotnya, 10 ağır silah, 2 roket makinası. Saldırı hedefleri Yeni-Kale'nin güney-doğu tarafı ve yuvarlak kule civarı.

¹²⁶ Köy.

Albay Kozelkov: 8 ¼ bölük, 3 takım ve 10 ağır silah ile Yeni-Kale'nin Kuzey yönünden saldırıyı gerçekleştirecekler.

Geride kalan 18 ½ bölük, 7 süvari bölüğü ve sotnya, 32 ağır silah gücünde esas birlik, General Skobelev komutasında kaldılar.

Esas birlik Oporniy kalesine ilerleyecekti. Böylelikle saldırıda iştirak edenler : (s.152)

36 bölük, 4.470 süngü.

9 süvari birliği ve sotnya, 975 kılıç.

52 ağır silah ve 2 roket makinası.

Toplam geri hizmetliler ile birlikte 6.300 kişi.

Samur'da garnizon olarak 2 bölük, 2 sotnya ve 19 ağır silah kaldı. Bundan başka Samur'da №4 hastanesi kalmıştır.

Toplam hastane takımına, geride hizmet edenlere¹²⁷ ve komutanlara, 500 süngü ve 200 kılıç dağıtıldı.

19 Ocak birlik kuşatmaya hazırlandı. Düşman bizi rahatsız etmiyordu.

Bizim yiğitlerimizden aldığımız son haberler kısa ve özdü: Tekeliler bizi bekliyorlar, geri çekilmek veya anlaşma yapmak istemiyorlar, gazavat¹²⁸ (cihat) ilan edildi.

19 Ocak sabah Yeni-Kale'nin kuşatmasına gidecek olan askerlere, günbatımına kadar çadırlarını, Samur komutanının yönlendirmesiyle toplamaları emri verildi. Askerlerin eşyalarının başında beklemek için taburdan 6 kişi, sotnyadan 2 kişi ve bataryadan 3 kişi görevlendirildi. Birliğin baş komiserine, Samur'da bulunan stoklardan 15 gün 7.000 kişiye yetecek gıdayı, (peksimet, bulgur, tuz, çay ve şeker) 21 Ocakta Yeni-Kale'ye gönderilmesi için, hazırlaması teklif edildi.

¹²⁷ Asya'da her an saldırıya uğrama riski olduğunda, geri hizmetliler hepsi silahlıydılar.

¹²⁸ Din için yapılan kutsal savaş.

İnşaat deposunda 1.222 kürek, 386 kazma çapa, 270 balta, 60 hurda, 350 kazma, 100 çapa, 4.200 toprak torbası, 2.180 erzak kutusu, alet, elektronik ve mayın aksesuarı, 150 pud barut, 500 kulaç tel, 13 kutu dinamit, nitroselüloz¹²⁹ mayını, 8 saldırı merdiveni, inşaat aletleri ve başka ihtiyaçlar bulunuyordu. İnşaat deposundaki bu malzemeleri taşımak için 22 araba gerekiyordu.

Bundan başka birlikte siper kazmak için: 1.804 küçük asker küreği ve 220 balta, normal kürek 209 tane, 5 çapa, 62 kazma ve 112 balta bulunuyordu.

Birlikle beraber Kırmızı Haç reviri ve Samur alayının reviri hareket edecekti. Kırmızı Haç revirinde 150 hasta ve Samur alayının revirinde 20 hasta için yer bulunuyordu. (s.153) Hizmetçi olarak 49 kişi vardı. Revir 25 araba ile taşınıyordu. Pansuman için 3 nokta olacaktır.

20 Aralık sabah saat 7’de, Yeni-Kale’nin kuşatması için tayin edilen birlik, Samur kalesinin önünde dizildiler. General Skobelev tüm birliği dolaştıktan sonra, yalvarış yapıldı ve 8 ½ de Albay Kuropatkin’in birliği talimat aldıkları yönde ilerlemeye başladılar.

Saat 9 ½ ise müzik sedaları ile birliğin geride kalan kısmı Opornıy kalesine doğru harekete geçtiler.

Birliğimiz Samur kalesinin önünde dizildiğinde, Dengil-Tepe kurganından Tekeliler bunu gördüler. Hemen top ateşi ile alarm mesajı verildi ve kale savunucular yerlerini aldılar.

Bizim birliklerimizYeni-Kale’ye doğru ilerleyip, güney ve batı taraflarından güçlü top ateşleri açtılar. Tekeliler bizlere karşı devamlı; ama etkisiz ateşler açıyorlardı. Galiba bizim açtığımız ateşler onlara ağır gelmiştir. Onlar durumları, esas birliğin bataryalarının savaş hattına girip 22 ağır silahtan 2 saat bataryalar oluşturdudan sonra, daha da kötüleşmiştir.

Öğlen saat 3 gibi bizim birlikler şarkı sedaları ile saldırıya geçtiler. Tekeliler saldırıya dayanamayıp kaleye doğru kaçmaya başladılar. 2 Taman

¹²⁹ Patlayıcı madde yapımında kullanılan yanıcı bir madde. (ÇN).

sotnyağı bunların arkasından yetişerek büyük sayıda düşmanı kılıçtan geçirdi. Ardından kaleden bir sürü Tekeli çıkarak Yeni-Kale'ye hareketimizi durdurmaya çalıştılar.

Ama hemen iki batarya onlara doğru yöneldi ve piyadelerinde yaylı ateşleri ile Tekeliler geri çekilip Yeni-Kale'de saklandılar.

Her iki birlik birleştikten sonra, Sekiz-Yab nehrinin iki kolu arasında, kale duvarlarından 800 kulaç uzaklığında yerleştiler. Açık mevziler hemen güçlendirildi. Cepheye topçular yerleştiler. Kanatlara ise Kuropatkin ve Kozelkov'un kolonları yerleştiler. Esas piyadeler, arabalar, depolar ve revirler topçuların arkasındaydı. Süvariler ayrıca sağ kanatta ordugâh oluşturdular. Ordugâhın kanatlarını korumak için Opornıy ve Kovaleriyskiy mahalleleri, arkasını korumak için ise Yeni-Kale'nin kuzeyindeki 3 mahalleler alındı. Tüm mahalleler savunma (s.154) yeri haline getirildi. Opornıy'da Samur ile telgraf hattı kuruldu (12 verst).

Yeni-Kale'nin kuşatılması sırasında biz ölü ve yaralı olarak 16 astsubay ve 19 at kaybı verdik.

Tüm gece boyunca çatışmalar devam etti.

21 Aralık'ta kalenin doğu ve kuzey cephelerinin keşfi yapıldı. Bu keşfi General Petruseviç'in 6 sotnya ve süvari bölüğünden, atlı dağ takımından oluşan birliği yapmıştır. Birliği karşılamak için General Skobelev şahsen tabur, batarya ve sotnya Kazak ile hareket etmişti.

Tekeliler her zaman bizim süvarilerimizi takip ederek, çatışma çıkarıyorlardı. Biz ölü ve yaralı 6 asker daha kaybettik. Aynı gün tüm tekerlekli araçlar güçlü koruma ile Samur'a gönderildi. Buraya General Petruseviç'in birliğinin süvarileri de gelecekti. Onlar 22 Aralık tarihinde bu arabalar ile 15 günlük gıda ihtiyacı ve askerlerin eşyalarını taşıyan konvoyu Samur'dan Dengil-Tepe yakınlarında bulunan birliğin kampına ulaşmasını sağlayacaklardı.

2 Aralık'ta Albay Kuropatkin'e 3 bölük, 4 ağır silah ve 2 sotnya ile Pravoflangovıy mahallesini alma emri verildi. Bu mahalleyi savunma haline getirilip, buraya su çekilecekti. Bu mahalle alındıktan sonra, keşif birliği saman bulma amacıyla, daha sonra Sad Petruseviça adı verilen, Cuma-Kala'nın yakınlarındaki bölgeye ilerledi. Bu bölge kalenin 600 kulaç kuzey-batısında bulunuyordu. Burayı, top ve tüfek ateşlerine tuttuğumuzdan sonra, bizim askerlerimiz burayı almak için ilerlemeye başladılar. Doğu ve kuzey-batıdan 2 sotnya Kazak tarafından sıkıştırılan Tekeliler kaçtılar. Mahallede büyük miktarda stoklanmış arpa, buğday, sorgum ve kaba yonca bulduk. Yem temin edilince, bizim askerlerimiz geri çekilmeye başladılar. Kaleden çok sayıda düşman süvarileri çıkıp bunlara saldırdılar. Öğlen 2'de tüm bölükler Pravoflangovıy'a yardıma yetiştiler. Bizim bu çatışma sonucunda ikisi subay olmakla beraber 9 ölü ve yaralımız vardı.

Aynı gün arazinin doğu ve güney cephelerinin detaylı keşfi yapıldı. 1. Paralelin yerleştirileceği cephe seçildi, kalenin güney cephesinin devamı kapatıldı, topçuların bu cepheyi ateşe tutacakları nokta belirlendi.

Öğlen saatlerinde kampa 1.700 deve ve tekerlekli araçlarla, 15 günlük gıda ve diğer malzemeler getirildi. (s.155) Bu araçların beraberinde Bami'den yola çıkan 2 piyade bölüğü, havan yarı bataryası, 10 ağır silah ve 21. Piyade tümeninin reviri kampa ulaştı.

22 Aralık akşam saatlerinde düşman kalesinin önünde çadırlar ve yulameykalardan bir şehir kuruldu. Biz bununla düşmana göstermiş olduk ki, bu sefer 1879 ağustos veya 1880 Temmuz seferlerine benzemiyordu.

Dengil-Tepe kalesinin kuşatma şekli General Skobelev tarafından Temmuz aylarında yapılan keşifler sonucu tasarlanmıştı.

1879 seferi başarısızlığından sonra General Skobelev “ Göktepe altında ıskalamamız bir cinayet olacak, bu yüzden hedefe keskin ateş açmamız lazım” diye düşünüyordu.

Yapılan tüm keşifler sonucu Dengil-Tepe'yi hızlı bir kuşatma ile alma kararı verildi. Mühendis birliğinin komutanı Albay Rutkov tarafından hazırlanan planın içeriği şöyleydi:

Yeni-Kale alındıktan sonra burada kamp oluşturmak gerekmektedir. Bunun için 2 gün zaman harcayacağız.

3. gün gece kalenin kuşatma işleri başlayacaktı ve ilk başta kaleye 500 kulaç yaklaşacağız daha sonra ise 50 kulaç. 6.gün sabah bizim avcılarımız ve mayın ustalarımız hendeğe inerek, kale duvarlarını patlatıp duvarlarda 3 delik oluşturacaklardı.

Bu planları 21 ve 22 Aralık keşfinden sonra iptal etmek zorunda kalmıştık. Çünkü Velikoknyajeskiy mahallesinin konumu ilk keşifte yanlış tespit edilmiştir. Bu mahalle kalenin 1 verst güneyinde değil, 100 kulaç doğu cephesinden, güney-doğu köşesi idi. Bu yüzden kalenin kuşatma planı değiştirildi.

22 Aralıkta sefer komutanının odasında, kuşatmanın sağ ve sol kanatlarının komutanları Kuropatkin ve Kozelkov, topçu ve mühendis birliklerinin komutanları sonraki hareketlerin müzakere edilmesi için toplanmışlardı. 23 Aralıkta kuşatma işlerinin başlanması, güney ve doğu cephelerin ateşe tutulması için ilk paralel hattının ve 2 bataryanın oluşturulması kararı alındı. (s.156)

24 Aralık sabah 2. Paralel oluşturulacaktır.

25 ve 26 Aralıkta Velikoknyajeskiy pozisyonuna karşı havan bataryası oluşturulsun.

27 Aralık burası açık saldırıyla ele geçirilsin.

28 ve 29 Aralıkta Velikoknyajeskiy'de sağlam bir şekilde yerleşeceğiz.

25 Aralıktan 29 Aralığa kadar sol kanat yavaş yavaş ilerlesin.

Daha sonra mühendis ve mayın işleri gerçekleştirilecekti. Başarıdan emin olmak için kale duvarlarında iki boşluk oluşturulacaktı. Birisi mayın patlatılarak,

ikincisi ise top ateşleri ile yapılacaktı. Bu duvar boşluklarına güvenmeyip, merdiven dayayarak duvarı aşmak için çok sayıda saldırı merdivenleri yapıldı.

Kamp aynı noktada kalacaktı. Çünkü Samur ile iletişim için ve inşaat malzemeleri ile mayınların bulunduğu Yeni-Kale'ye yakındı.

Velikoknyajeskiy'i almadan önce ağır silahları fazla kullanmayıp, çoğunun kampta saklanması kararı alındı. Toplam bulunan 20.000 ağır silah mermisinin¹³⁰, Göktepe alındıktan sonra Aşkabat'ta isyan çıkacağını tahmin eden General Skobelev, Dengi-Tepe'de sadece 8.500 ağır silah ve 4.000 havan topu mermisi harcanacağını ümit ediyordu. Bu mermilerin çoğu düşmanların kalabalık olduğu yerlere ve kale duvarında delik açmak için kullanılmalıydı. Bu yüzden kuşatmanın ilk günlerinde oldukça tutumlu olmalıydık.

Tekelilerin kaleden çıkıp kaçmalarını engellemek amacıyla, General Skobelev 23 Aralıkta Sad Petruseviç yakınlarında daimi bir grup süvari bulunmasını istemiştir. Sad Petruseviç ahalinin kaleden çıkıp çöle kaçacakları yolun üzerinde bulunuyordu. (s.157) Süvariler dikkatli hareket edip, esas birlik ile iletişim içinde olacaktı ve akıllı keşifler yapacaktı.

Gece kalenin içinden insan bağırıları, koyun melemeleri, deve böğürtüleri, köpek havlamaları duyuldu. General Skobelev, Tekelilerin kaçacaklarından korkarak, General Petruseviç komutanlığında 5 süvari birliği ve sotnyağı, 2 ağır silah gücünde birliği gün doğuşunu beklemeden gönderme kararı aldı.

Kamptan hareket eden Petruseviç, saat 6 ³/₄ de Pravoflangovıy'dan bizim askerlerimizin yem buldukları sad Petruseviç'e doğru ilerlemeye başladı. Düşmanın orda olacağını tahmin etmiyorlardı ve süvari birliğinin kafasından sadece 50 metre ilerisinde atlı askerler ilerliyordu.

¹³⁰ 16.000 mermi birliğin elindeydi, bunlardan uzak menzilli silahlar için 72 mermi, hafif uzak menzilli 220 mermi, 9 librelik bakır 172 mermi, 4 librelik bakır 450 mermi, dağ top mermisi 300 ve 4 havan topu için 1.000 mermi. Bundan başka 45. Tümenin 4.000 mermisi ve 10 havan topu ile 3.000 mermi Atrek hattı ile birliğe gönderilmiştir.

Sad Petruseviç, Sekiz-Yab çayının iki kolunun birleştiği noktada bulunuyordu. Burada yanlış dörtgen şeklinde, duvarların yüksekliği 2 ½ arşın vekil ile sıvanmış geniş mahalle bulunmaktaydı. Mahallenin içinde duvarları 2 kulaç yüksekliğinde olan küçük kale bulunuyor. Bu kalenin batıya doğru geniş kapıları açılmaktaydı. Tüm mahalle boyunca eğri avlular bulunuyordu. Mahallenin çevresi kesişiyordu: güney kısmında etrafı yüksek olmayan kilden yapılmış duvarlarla çevrili bahçe bulunuyordu. Mahallenin doğu kısmı boyunca dik bir kıyıda akarsu bulunuyordu. Onun üzerinden köprü yapılmıştı.

22 Aralık Sad Petruseviç'e yapılmış keşif Tekeliler de merak uyandırmış. Kul-Batır-Serdar komutasında 400 kişiyle burayı almışlardı. Kul-Batır, 30 kişi ile mahallede saklandı, diğerleri dış duvarları arkasında ve avlularda saklandılar.

Birliğimizin hareketi sırasında, mahallede hiçbir ses duyulmamıştır. Mahallede, gün doğuşuna rağmen, sis olduğu için, eşyaları sadece yakından ayırt etmek mümkündür. Birliğin baş kısmının mahalle duvarlarına 150 metre kala ateşler açıldı. General Petruseviç'in emriyle süvariler ve Kazaklar mahallenin kuşatmasına başladılar. Şiddetli göğüs göğüse savaşın ardından, bizim yiğitler harici duvarları ele geçirdiler. Tekeliler geri çekildiler. Aniden mahallenin içindeki kaleden ve avlulardan ateşler açıldı. (s.158) Mahallenin içine ilk dâhil olanlar arasında bulunan General Petruseviç öldürüldü. Tekeliler bizimkilerin durduklarını görünce kendileri saldırıya geçtiler.

Şiddetli çatışma başladı. Petruseviç'in cesedi elden ele geçiyordu. Sonunda mahalledeki avlunun çoğu bizim elimize geçti, küçük kale ve uzaktaki avlular hala Tekelilerin elindeydi. 2 kulaç yüksekliğinde duvarları olan kaleyi saldırı merdivenleri olmadan olmuyordu.

Mahalleden 200 kulaç uzaklığında bekleyen at yetiştiricileri de tehlikeye diler.

Kale duvarlarından çok sayıda süvari çıkararak, Sad Petruseviç ve at yetiştiricilerine arkadan dolaşarak saldırmaya çalıştılar. At yetiştiricilerini

korumak için yarım sotnya Kazak ve atlı dağ takımı kalmıştı. Bunların ateşleri ile Tekeliler durakladı.

Bu sırada Pravoflangoviı mahallesinde bulunan 1 ½ bölük yardıma ulaştı. Onları ateş seslerine doğru mahallenin kumandanı Binbaşı Bogaev götürmüştür. Bogaev komutasında olan bu birlik mahallenin bahçesini ve yakındaki avlularını ele geçirdi. Piyadelerin ateşi ile muhafaza edilen askerler, yararlı ve ölüleri alıp geri çekilmeye başladılar. Daha sonra kamptan 3 bölük, 4 ağır silah, 2 sotnya ve 2 roket makinası gücünde destek yetişti. Bunların da yardımıyla, süvariler, esas birliğin bulunduğu kampa çekildiler. Böylelikle Dengil-Tepe'yi engelleme girişimi başarısız olmuştur. Bu girişim sonrasında, General Petruveç'i, 2 subay ve 12 astsubayı kaybetmemizle sonuçlandı. 1 subay ve 57 astsubay yaralandı. Yaralı ve ölü at sayısı 20 idi.

Abluka girişimi daha sonrada müzakerelere sebep olmuştur. Askerlerimizin az olmasından dolayı bu girişimde başarısız olduğumuz söylendi. Bundan sonra düşmanımız, stoklarının bulunduğu çöl ile ve Göktepe'nin doğusundaki vaha ile iletişime geçebilirdi. (s.159) Artık kaleden rahatça çıkan Tekeliler, bizim üs ile bağlantımızı kesmiş bulunuyordu. Ve biz ablukaya alınmış olduk.

Samur'da 1 ½ aylık ve kampta 15 günlük peksimet, bulgur, çay, şeker ihtiyacı olduğundan insanlar bir kıtlık yaşamadı. Ama atlar büyük sıkıntıya girdi.

Yulaf ihtiyatımız az olduğundan, 23 Aralık tarihinde artık yağma edeceğimiz yemleri kullanılacağımızı düşünmüştük. Biz Tekelileri engelliyebilseydik o zaman yem sorunu olmayacaktı. Onlar iletişimi korudukları için, Göktepe yakınlarındaki köylerde yaptıkları yem stoklarını artık kendileri kullanacaktı. Onlar gönderdiğimiz her yem yağması için birliği takip edip çatışma çıkarıyorlardı. Bu yüzden, her defasında daha uzağa gitmek zorunda kalan yağma birliğinin gücünü artırıyorduk.

Ama tüm girişimlerimizin sonunda yeterli miktarda yem elde edemedik ve atlar günden güne zayıfladılar.

Kuşatma işlerinin başlaması için gösteriş olan Sad Petrusaviç savaşı yanında, 23 Aralık sabah kalenin güney-doğu köşesinde de kuşatma işleri başlatıldı.

Kuşatma çalışmalarının kale duvarlarından 500 kulaç, bizim kampımızdan ise 750 kulaç uzaklığında başlatılması kararı alındı. Bu halde 1. paralelin uzunluğu 2 verst olacaktı.

İlk gün köşelerde ateş etmek ve ateşler ile köşe saldırılarını engellemek amacıyla 2 batarya oluşturulacak, aynı zamanda paralel sonunda düşman çıkışlarını engellemek için balyalar ve 1. Paralel siper profili için arazi oluşturulacaktır.

Bu çalışmalar için mühendis komutanının başkanlığında 3 piyade tabur, avcı takımı ve yarı bölük istihkâmcı görevlendirildi. Bu birlikten aynı zamanda işin yapıldığı araziye muhafaza etmek için askerler görevlendirilecekti.

Sağ kanatta çalışmalar sabah 7’de, sol kanatta ise sabah 9’da başladı.

Sağ kanatta çalışmalar içi 1 ½ bölük görevlendirildi. Bunlar gün doğuşu olmadan zincir oluşturup, 1.paralel hattının kurulmasına destek verdiler. (s.160)

Çalışmalar için gönderilen birlik gelir gelmez hemen Türkistan deresinde çiti hattına yerleşerek, bu hat boyunca hendek kazmasına ve №1 Kuşatma bataryası ile №1 Tabyanın oluşturulmasına başlamışlardı.

Düşman burada çalışanlara ateş açtı. Ama bu ateşler pek etkili olmamıştır. Onlar dikkatlerini Sad Petrusaviç’e vermişti. Türkistan deresinde hendeğin bitmesine az kala General Skobelev, çalışan bölüklerin №1 kuşatma bataryasından 450 adım, Türkistan çayı boyunca olan duvardan ise 230 adım ilerlemelerini istedi. Bölükler emir olan mesafeyi ilerleyip durdular. Bu bölüklerin durduğu hat üzerinde, 1.paralel oluşturuldu. Bölüklerin ilerlemesini kaleden güçlü ateşler ile karşılık verdiler. Bu yüzden 1.paralelde bazı yerlerde eğriler oluşmuştu. Ateş altında çalıştıkları için bölükler arzu ettikleri paraleli oluşturamamışlardı. Siperin sağ kanadında №2 tabyanın inşası başlatıldı.

1.paraleli oluşturan hendeğin istediğimiz derinliğe ulaştığında, №1 ile №2 tabyalar arasında iletişim geçidinin yapımına başladılar. Hendek şeklinde olan bu geçit ile №1 tabyası ve Pravoflangoviy kalesi, kuşatma işlerinin sağ kanadının savunma hattını oluşturuyorlardı. 24 Aralık sabahı, sağ kanatta uzunluğu 410 kulaç olan hendek işleri tamamlandı.

Kuşatmanın sol kanadında, sabah 9'da №2 bataryasının¹³¹, №3 tabyasının ve Oporniy çayına kadar 1.paralel arazisinin çalışmalarına başlandı. Saat 11'de, Sad Petruseviç'te çatışma bittiğinde, Tekeliler sol kanatta çalışanlara açtıkları ateşleri daha da güçlendirdiler. Kale duvarlarından ateş ile yetinmeyip, kaleden çıkarak, kale duvarlarının yanındaki hendek ve Melniçniy kalesine yerleştiler. Ledorez (ледорез) adını taşıyan yegâne ağır silahlarını çapraz kapatmanın arkasına saklayıp bize top ateşleri açıyorlardı. Biz zinciri güçlendirerek, 4 dağ topu öne sürdük. (s.161) Sol kanadın çalışmalarını takip eden General Skobelev, 1.paralelin çok uzun olduğunu anladı. Uzunluğu 1.000 kulaç olan paraleli muhafaza eden birliğin gücü yetersizdi. General Skobelev, çalışmaları sol kanadın Velikoknyajeskiy ırmağında sonlandırdı. Böylelikle 1.paraleli 280 kulaç kısaltmış oldu. Aynı zamanda bu ırmağın sol kıyısında №3 tabyasının inşasına izin verdi ve Oporniy ile Velikoknyajeskiy arasında yapılmış olan hendeğin Tekelilerin eline geçmesini engellemek için gece hendeğin doldurulmasını emretti. 23 Aralık gece uzunluğu 690 kulaç olan 1.paralel ve №1 bataryasının arazileri kazıldı. №2 bataryasının ve №1, №2 ve №3 tabyalarının çalışmaları başladı. 23 Aralıkta, kuşatma çalışmalarında 18 ölü ve yaralı kaybımız olmuştur.

Sol ve sağ kanatlarda çalışmalar için paralelin yapımında her bir adımdan bir işçi koyulmuştur. Batarya çalışmalarında 40 işçi ve tabya çalışmalarında ise 100 işçi gerekiyordu. Her batarya 4 ağır silah için yapılıyordu, tabya ise 1 bölük ve 2 ağır silah sığacak şekilde.

Paralellerde göğüs siperi oluşturuldu ve kalınlığı tüfek mermisinden koruyacak şekildeydi.

¹³¹ Velikoknyajeskiy ırmağının sol kıyısında.

23 Aralığa geldiğimizde bizim ölü ve yaralı olarak 72 kaybımız vardı. Akşam, gün batımından önce, birlik kampının gerisinde, General Petruseviç, Binbaşı Buligin, Yüzbaşı İvanov ve 19 astsubayın cenaze törenleri gerçekleştirildi. Her birlikten törene takım katılmıştı. Skobelev ve törende bulunanlar, sabah sağ salim olan, şuan ise tahta üzerinde yatan ve keten ile kapatılmış olan arkadaşlarını görünce, gözyaşlarını tutamadılar. En ağır kaybımız ise General Petruseviç olmuştu. Eğitimli, yetenekli, iyi karaktere sahip, çalışkan, bölgenin uzmanı olan Petruseviç, Skobelev'in sağ eli ve birliğin sevimlisiydi. Cesetler kardeşler mezarına gömülünce, kaleye doğru tüm ağır silahlardan ateşler açıldı. Bu ateşlerden birkaç saniye sonra kaleden bağırışlar duyulmaya başlandı. Düşmanı bu ani ateşler korkuttu. (s.162)

Akşam, mühendislerin komutanına kuşatma çalışmaları ile ilgili şu talimatlar verildi:

- 1) Saldırı Dengil-Tepe'nin güney-doğu köşesine gerçekleştirilecek.
- 2) Saldırının ilk aşamasında baskı sağ kanattan Velikoknyajeskiy pozisyonu yönünde olacak, sol kanat destek verecektir. Velikoknyajeskiy pozisyonunu tamamen ele geçirmeden sadece Velikoknyajeskiy ırmağının sol kıyısında hendek işleri adım adım gerçekleştirilecek. Buradaki çalışmalar, sağ kanadın başarısına bağlıdır.
- 3) Çalışmaları, birliğin günlük 800 kişi çıkaracağını göz önünde bulundurarak, sürdürmeliyiz.

Kuşatmanın rahat gerçekleştirilmesi için, sefer komutanı, kuşatma çalışmalarını 2 kanada bölmüş ve her kanadın başına komutan atamıştı. Olginskiy ve Pravoflangoviy kalelerine sağ kanat Albay Kuropatkin komutasında ve Oporniy kalesi sol kanat Albay Kozelkov komutasında idi. Her komutanın emrinde 16 bölük bulunuyordu. Bu bölüklerden hendek nöbetçileri ve işçileri tayin ediliyordu. Kampın muhafazası için Yarbay Gaydarov komutasında 7 bölük bırakıldı.

Tahminen her kanatta bölüklerin yarısı gece çalışıyor ve hendekleri muhafaza ediyorlardı, yani uyumuyorlardı.

Diğer yarısı ise kampa dinlemeğe gidiyordu ve eğer gece kanatlara düşman saldırsa, hemen yardıma gitmek için bir yedek grup oluşturuyorlardı. Şunu da eklememiz gerekiyor, dinlenmeye gönderilen askerlerin, dinlememe sebeplerinin birisi de birliğin sayısının fazla olmamasıydı. Bu askerler yem bulmak amaçlı Samura gönderilen konvoylara katılıyorlardı.

Askerler gece dinlenmedikleri için yoruluyorlardı. Gece tüm askerler kıyafetlerini çıkarmıyordu.

Birliğin komutanı günlük işçi sayısını 800 kişiye indirmeğe çalıştı. Ama günlük ortalama 1.200 işçi gönderiliyordu.

24 Aralıkta 1.paralelin genişletilmesi için çalışmalar yapıldı. Çünkü bazı yerlerde hendeğin derinliği 2 adımdan daha azdı ve nişancıların bulunduğu istihkam 1.5 fut temizlendi.

24 Aralık gecesi, 24'ü ve 25 Aralık gecesi sağ kanatta şu çalışmalar yapıldı. (sh163)

№1 ve №2 tabyalar bitirildi, 2 iletişim yolu yapımı başladı: ilki merkez olan Yeni-Kale'ye doğru 100 kulaç, diğeri ise №1 tabyasından Olginskiy kala istikametinde 45 kulaç. 1.paralelin, sağ kanat ile sol kanadı 23 Aralık ve 24 Aralık gece yapılmış olan çalışmalar sonucu birleştiren 90 kulaçlık arazisi yapılmıştı. №1 tabyasında helyograf istasyonu kuruldu ve atılan topları takip etmek için kule yapıldı. Aynı zamanda sol kanatta №2 bataryası ve №3 tabyasının çalışmaları bitti, buraya Stavropolskiy adı verildi. Bu tabya, 50 kulaçlık hendeği Velikoknyajeskiy ırmağı ile birleşti. Bundan başka nişancıların ırmaktan güvenli bir şekilde su almaları için paralelden ırmağa gizli geçit yapıldı.

Tüm yapılan tabyalarda, ateşlerden korunmak için höyükler yapıldı.

25 ve 26 Aralık tarihlerinde, yapılan çalışmaların daha da iyileştirmek yönünde çalışmalar yapıldı. 2.paralele erişim yolları kazıldı ve merkez ile sol

kanada iletişim yolların yapılması sonlandırıldı. Bu 2 gün askerlerin dinlenmesi bakımından daha rahat geçmiştir.

26'sından 27'sine gecen gece 2.paralel ve №3, 4 ve 5 bataryaları oluşturuldu. Bataryalar: №3 Velikoknyajeskiy mahallelerine yönelecek; № 4 makinalı tüfekler bulunuyor, hendek bekçilerine destek amaçlı; №5 havan topu ateşleri ile Velikoknyajeskiy mahallerine ve kalenin içine yönelecek; №6 Tekelilerin kalenin güney yönünde yaptıkları siperleri ateşe tutacaktı.

Düşmana karşı daha kesin ateş etmeleri için askerler pratik yapmaları gece 3'den 6'ya kadar yaylım ateş, gece ise 3 kere 2.000 adım mesafeden nişanlara yaylım ateşi açmaya izin verildi.

Bataryalar ve tabyalara 28 Aralıkta getirilen silah: №2 tabyada 1 dağ topu ve 4 librelik ağır silah; №1 tabyada ise 2 tane 9 librelik bakır ağır silahtı.

Batarya №1- 3 tane 4 librelik ağır silah.

Batarya №2- 4 tane 4 librelik bakır ağır silah.

Batarya №6- 3 dağ topu.

Batarya №5- 3 havan topu.

Batarya №4- 2 nordenfelt topu¹³². (s.164)

Batarya №3- 3 tane 9 librelik ağır silah.

Tabya №3- 2 dağ topu¹³³.

Top ateşleri sadece emir geldiğinde nadiren açılıyordu. Günlük her bataryanın kullana bileceği mermi sayısı kısıtlıydı.

Sadece iki kere kaleye yaylım ateşi açılmıştı. 28 Aralık tarihine geldiğimizde toplam 377 ağır silah mermisi kullanılmıştı.

¹³² Yan yana sıralanmış on ikiye kadar namluya sahip olan çok namlulu bir silah.(Ç.N).

¹³³ Bundan başka 4 ağır silah(4 librelik) ve 3 makinalı tüfek, Oporniy ve Pravoflangoviy mahallerini korumak için.

1.paralelin yapımına başladığımızda, yönünü kaybetmemiz için, sabahtan taşlarla işaretlediğimiz noktalara fener koyuyorduk, 24 Aralık yönü belirlemek için gazlı bezden yapılmış ve genişliği 1 ½ inç olan şeritler ile işaretleniyordu. Gerektiğinde askerler şerit makaraya sarıp tekrar kullanabiliyorlardı. Bu şeridi çalışanlar gece bile rahat bir şekilde göre biliyorlardı.

Kuşatma çalışmalarına başladığımızda, Tekeliler ara sıra ateş ediyorlardı. Yeri kazdığımızı görünce, kaleden çıkıp bize karşılık olarak hendek kazmaya başladılar. Güney cepheye paralel bir şekilde 90 kulaç uzunluğunda hendek kazdılar. Daha sonra hendekten 2 iletişim yolu yaptılar: birisi 33 kulaç uzunluğunda ve sonu yarım daire hendekle bitmekteydi. Bu yola daha sonra *podkovi* adını verdik. İkincisi ise güney cephenin ortasından başlıyor ve uzunluğu 100 kulaç olan, bizim *ledorez* adını verdiğimiz yoldu. Bu ikinci yolun sonunda Melniçniy kalesi bulunuyordu. Böylelikle Tekeliler kendilerine kale duvarları, Melniçniy kalesi, ledorez ve Oporniy ırmağı arasında üs kurmuş oldular.

24-28 Aralık tarihleri arası kaybımız 2 ölü, yaralı 1 subay ve 2 astsubay olmuştu.

28 Aralık tüm günü sessiz geçti. Kalede Tekeliler aynı gün büyük toplantı yaptılar. Tıkma-Serdar gece saldırısı gerçekleştirilmesini teklif etti ve bu saldırıyı kendi yönetip, Rusların kökünü kurutacağını söyledi. Onun bu teklifi onaylandı. Gönüllü olarak 4.000 savaşçı toplandı.

Onların içinde çok sayıda Merv Türkmeni ve kadınlar da bulunuyordu. Hepsi Rusları yenmedikleri sürece geriye dönmeyeceklerine dair yemin ettiler. Hanlar ve reisler kale kapısında duracaklardı ve geriye kaçanların kafasını keseceklerdi. (s.165)

28 Aralık Tekelilerin Çıkışları

29 Ocak geces, ilerleyip yarım paralel oluşturarak buraya havan bataryalarını yerleştireceğimize dair kara alındı. Bu bataryalar Velikoknyajeskiy kalesine saldırıyı daha sağlama almak için oluşturulacaktı.

Hendek alışmaları ve muhafazası için işçilerin gönderilme şekli şöyleydi:

İş için tayin edilen askerler, kamptan hendeğın yedek muhafızlarının bulunduğu Olginskiy kalesine gönderiliyorlardı. Askerlerin başında gönderilen komutan geldiklerini hendek binbaşısına bildirdikten sonra, askerlerin bir kısmını veya tümünü hendeklere götürüyordu. Hendeklerde askerler sıra ile çalışıyorlardı. Bir kısmı hendekte çalışıyor, diğerkleri ise güvenliğı sağlıyordu. Ara sıra ateş açıyorlardı, çünkü ateşin sadece gözle görülen hedefe açılmasına izin verilmişti.

Hendek bekçiliğinde ve çalışmalarında o gün akşamdan gönderilen şu birlikler vardı: Apşeron alayının 14, 15 ve 16. Bölükleri ve yarım takım avcı birliğı. Onlar destek amaçlı 13. Türkistan taburunun 1. ve Nişancı bölükleri hazırda bekliyorlardı. Toplam Olginskiy kalesinde 28 Aralık akşamı yedek olarak: şırvan alayının 3.taburu, aynı alayın 1. Taburunun 2 ve 3. Bölükleri ve 5. Türkistan hattı taburunun 3.bölüğü bulunuyordu.

Bu bölükler her zamanki gibi öğleden sonra 5'te Olginskiy kalesine geldiler, oradan ise hendekte çalışanlar ile nöbet değişikliğı yapmak için ilerleyeceklerdi. Ama bu sefer siperde görevli binbaşı tarafından bekletildiler. Çünkü binbaşı bölük komutanlarına bir sonraki gün yapılacak olan çalışmaların planını anlatıyordu.

Hava karardı ama bölükler hala Olginskiy kalesinden hareket etmemişlerdi. Aniden hendeklerin sol kanadından hızla yayılan tüfek ateşleri duyuldu. Sonra ise yaylım ateşleri ve bağırışlar duyuldu. Çok sayıda düşman aynı anda, №2 tabyası ile №3 bataryası arasında bulunan, sağ saldırı kanadının hendeklerine ve sağ kanadın, №1 ve №2 tabyalarının bulunduğu araziye saldırmışlardı. Aynı zamanda Olginskiy kalesine arka taraftan saldırıya geçmişlerdi. (s.166)

Tekeliler kesici silahları ile saldııyorlardı (ok iyi hâkim oldukları kılıç ile). Çoğu yalınayak, ellerinde ve ayaklarında bir şey olmadan, başları açık ve hatta gmleksizlerdi.

Teke süvarileri bizim arkamıza geçmişti ve muhtemelen kampa saldırmayı düşünüyorlardı. Saldırının gerçekleştiği zaman durumumuz şöyleydi:

28 Aralık akşam saat 6'da sağ kanatta mühendislik işleri komutanı Yüzbaşı Yablockov, Kafkasya mühendis taburu subayları ile birlikte yeni hendek çalışmalarını temelini atıyorlardı ve gece çalışmalar başlayacaktı. Düzene göre her subayın yanında 5 mühendis ve avcı bölüğünden 5 asker eşlik ediyordu.

Aynı zamanda sağ kanadın ön siperlerinde: №2 tabyasında Apşeron alayının 14.bölüğü, 2.paraleli koruyan aynı alayın 15.bölüğü ve 2.paralelin çıkışı ile №5 havan bataryasını muhafaza eden aynı alayın 16.bölüğü bulunuyordu.

9 librelik uzak menzilli silahların bulunduğu №3 bataryasının sağında yarım bölük avcı bulunuyordu. Bunlar №3 bataryasının batısına doğru yeni hat temeli atacaklardı. Sol kanadın yakınlarında bulunan siperlerde: Stavropol alayının 9.bölüğü ve onu değiştirmek için gelen aynı alayın 11.bölüğü bulunuyordu.

Apşeron alayının bölüklerine yedek destek için: №1 tabyada, 13. Türkistan hattı taburunun Nişancı bölüğü ve №1 kuşatma bataryasında, aynı taburun 1.bölüğü bulunuyordu.

Mühendis subayları №3 bataryasında daha 150 adım uzaklaşmışlardı, onlarla eşlik eden avcı ve mühendisler siperlere doğru koşan çok sayıda düşmanı gördüler. Çalışanlar kaçmaya başladılar. Ama geldikleri №3 bataryasına doğru değil, Apşeron bölüklerinin bulunduğu siperlere doğru kaçtılar. Düşmanı gören bölük askerleri yayılım ateşi için hazırlandılar. Ama daha sonra koşan mühendis ve avcılar "Ateş açmayın!" diye bağırdılar. Bu durum, Apşeron askerlerinin eline düşen fırsatın (s.167) değerlendirilmesini engellendi ve onlar sadece düşman birkaç adım yaklaşınca ateş açmışlardı. Tekeliler, bu çıkışlarını gerçekleştirmek için, gizlice №5 havan bataryasından 400 adım uzaklığında bulunan 3 tepe arkasında saklanmışlardı¹³⁴.

¹³⁴ Bu tepelere, sonraki gün biz burayı adlıgımızda, Velikoknyajeskiy konumu adını almışlardı.

Düşmanın esas saldırısı, sağ kanada yönelmiştir, oraya arkadan saldıracaklardı. Düşmanın tam sayısını vermek zordur. Ama saldırdıkları araziye ve savaşa bakacak olursak, tahmini sayıları 4-5 bin civarıydı.

Alev topu gibi saldıran Tekeliler, tüfek atışlarına rağmen, sadece ellerinde kılıçlar ile siper hatlarını geçmeyi başarmışlardı. Apşeron askerleri göğüs göğüse çatışmadan sonra geriye çekildiler.

Geri çekilmelerinin yanı sıra Apşeron askerleri başka bir acı yaşadılar. Onlar №2 tabyasında, 14.bölükte bulunan tabur sancaklarını kaybettiler. Burada, sancağı korumaya çalışırken, Teke kılıçlarından: bayraktar, sancağa yakın olan askerler, tabur komutanı knyaz Magalov, 14.bölüğün komutanı ve astsubay hayatlarını kaybetmişlerdi. Böylelikle düşman saldırının daha başlangıcında bizim siperlerimizin önemli hatlarını, №5 ve №6 bataryalarını, №2 tabyasını ele geçirdi. Aynı zamanda 3 havan topu, 3 dağ topu ve 1 tane 4 librelilik ağır silah düşmanın eline geçti. Topçuların yanında hizmet edenlerin bir kısmı, silahları muhafaza etmek isterken, kılıçtan geçirildi. Sağ kanadın topçu komutanı olan Yarbay Mamaçev, havan bataryasında kılıç ile kesilmişti. Yeni siper hatlarının temelini atan Yüzbaşı Sendeçkiy öldürüldü. Aynı kaderi Apşeron tabur doktoru da yaşadı. Sağ kanadın ön siperlerinde bulunan askerlerden sadece yarım bölük avcı hala düşman saldırılarına dayanıyorlardı. 3 Apşeron bölüğü bu saldırı sonucu ağır kayıp vererek geriye, bazıları üsse bazıları ise №1 tabyaya çekilmişlerdi. Burada toplanıp, sağ kanatta kuşatma işlerinde savaşa devam etmişlerdi.

Sağ kanadımız da tehlikede idi. Bir sürü Tekeli №1 tabyasına ve ona yakın siperlere doğru hareket ediyordu. Bir diğer Tekeliler grubu tabyaya arkadan saldırmak için hareket ediyordu. (s.168) Olginskiy kalesi yönünde de hareket eden Tekelilerin kampa doğru önü açıldı. Neyse ki 14. Türkistan taburunun nişancıları çok rahat bir şekilde Tekelileri karşıladılar. Birkaç yaylım ateşi düşman kitlelerini geçici olarak duraklatmıştı. Ama bazı Tekeliler siper kadar geldiler ve hatta bir kısmı №1 tabyasına dâhil olmuşlardı. Devamlı gelen düşmanlar, tabya muhafazakârlarının durumunu kritik hale getirdiler. Neyse ki Olginskiy

kalesinden yedek sađ kanat askerleri Őirvan alayının 3.taburu, Tűrkistan hattı taburunun 3 ve 5.bölükleri, Tűrkistan tümeninin 100 Kazak askeri yaklaşıyorlardı.

Tekelilerin saldırıya karşı alınan önlemler:

Nışancı bölüğe destek amaçlı №1 bataryasından 13.taburun 1.bölüğünün yarı bölümü gönderildi. Onlar soğukkanlı bir şekilde yaylım ateşleri gerçekleştirdiler. №1 tayasına arkadan saldırmak için hareket eden Tekeliler e karşı, sağ kanat komutanı Şirvan alayının 3.taburundan 3 bölük gönderdi. Bunlar da düşmana yaylım ateşleri açtılar. Tabyada bulunan bölüklerin tüfek ateşleri ve 9 librelik 2 tane makinalı tüfekten açtıkları ateşler ile daha öncede 13. Taburun Nışancı bölümünün de yıprattığı düşman tamamen durdurdu. Tekelilerin ne kadar inatçı olduğunu, onların cesetlerinin, №1 ve №2 tabyaları arasında bulunan hatların ve tabyanın sağında (doğu) dizilen bölümümüzün sadece 4 adım uzaklığında bulunmasından anlamak mümkündür.

Bu savaşta, №2 tabyasında diğerleri ile çekilen, Apşeron alayının 14.bölüğünden bir isimsiz kahraman ölmüştü. Askerlerin, bunları görünce ateşi durdurduklarını gören asker, “ateş edin, ateş edin, biz azız Tekeliler çokuz!” diye bağıırıyordu. Bir saniye bile kaybetmek olmazdı. Yaylım ateşleri açıldı, Tekeliler durduruldu; ama kahraman asker de kendi mermimizden öldü.

Sağ kanadın yedek güçlerinin №1 tabyasına gelmesiyle, (sh169) 5 ½ bölük ve 100 Kazak ilerleyerek, 2.pareleli gecen Tekelilere saldırmışlardı. Tekeliler yenilip kaçmaya başladılar.

Ardından 2.parelede bulunan Tekeliler de kaçtılar. Daha sonra №2 tabyası ve havan bataryası Tekelilerden temizlendi.

Tekelilerin ele geçirdikleri ağır silahlardan 2 dağ topu, 4 librelik ağır silah ve 3 havan topu geri alındı. Ama bir dağ topu onlarda kalmıştı.

Tekelilere saldırı hareketinde, sağ kanat bölükleri dışında General Skobelev’in kamptan gönderdiği yedi taburun 3 bölümü de katılmıştır. Daha sonra general de üs ile beraber gelmişti. Tekelileri Velikoknyajeskiy kalesinde yaylım

ateşleriyle ve top ateşleri ile kesin bir darbe vurulduğunda, general de orada bulunuyordu.

Sağ kanattaki siperlere saldırı zamanı, Tekeliler Pravoflangovıy kalesini de ele geçirme girişimlerinde bulunmuşlardı. Ama yaylım ateşleri ve ağır silah ateşleri ile bu girişimleri püskürtüldü.

Tekelilerin 28 Aralık çıkışları sonucu verdiğimiz kayıplar: 5 subay ve astsubay, 91 asker öldürüldü. Yaralı 1 subay ve 30 asker, toplam 127 kişi.

Bazı istisnalar dışında hepsi kesici silahlar ile öldürülmüştü. Ölenlerin çoğunun kafaları kesilmiş. Kafaları mızraklara takılı bir şekilde, Tekeliler çadırların yanlarında saklanıyordu. Apşeron alayının 14, 15 ve 16.bölükleri en fazla zararı görmüşlerdi.

Tekelilerden siperleri, №2 tabyasını ve bataryaları geri aldıktan sonra biz saldırıya uğramış bu araziye bizim askerlerimizin ve Tekelilerin cesetlerinden temizlemeğe başladık. Kaydırılmış ağır silahları düzelttik, toprak dökülmüş olan göğüs siperlerini ve hendekleri temizleyip, mermi ikmaline ve yaralılara yardıma başladık.

Düşman süvarilerinin arkadan saldırısı, Olginskiy kalesini ele geçirme girişimlerini Türkistan tümeninin Kazakları tarafından engellenmişti. Aynı şekilde Teke süvarilerinin kampa girme girişimleri başarısız olmuştu.

Bu saldırıları engelledikten sonra, hemen çalışmaları bitirmek için yeni işçiler gönderildi. General Skobelev çalışmaların sabaha kadar bitirilmesinde ısrarcıydı. Çünkü ahlaki yönden önemli olduğunu söylüyordu. Sağ kanat komutanı, Skobelev'den, 29 Aralık sabah 2'de şu talimatları aldı: (s.170) "2.paralelde tayin ettiğim işler, bugün gece, ne pahasına olursa olsun bitirilecektir. Düşman eğer saldırırsa, saldırıları püskürtülüp çalışmalara devam edilecek. Sabah ateş sırasında fazla asker kaybetmemiz için siperler derin yapılmalıdır. Gerçi sorun kayıp meselesi değil, benim emrimin tam yerine getirilmemesidir. Benim elimde yedek 2 Dağıstan bölüğü bulunuyor. İleri ve İleri!"

Yapılacak çalışma: kaleye yaklaşıp kuşatmayı kolaylaştırmak için havan bataryasından Velikoknyajeskiy kalesi yönünde siperler kurmak idi.

Karanlıkta biz ayırt edememiştik, Tekeliler kaleye mi çekildiler? Veya Velikoknyajeskiy kalesine mi? saklandılar. Velikoknyajeskiy kalesinden her an saldırı bilirdi. Bu yüzden çalışma zamanı her dakika Tekelilerin saldırısını püskürtmeye hazır olmalıydık.

Çalışma için 3 bölük tayin edilmişti ve yanlarında yedek hazırda bekleyen 6 bölük bulunuyordu.

Düşmanın yakın olmasından, yeni siper çalışmaları, bölüğün gelmesiyle başlamıştı. Sağ kanat komutanı çalışma düzeninin şu şekilde yürütüleceğini açıkladı:

2.paraleldeki havan bataryasının önünde toplanan 2 bölük, sessizce göğüs siperine geçerek 120 adım ilerlediler ve sıraya geçerek, cepheye 150 adım uzunluğuna yerleştiler (her iki bölük). Daha sonra birinci sıra 10 adım daha da ilerledi ve tüfeklerinin hazır durumuna getirdiler. Bunlar çalışanları muhafaza edeceklerdi. Bu sıradan, her bölükten birer nöbetçi emekleyerek ileri gönderildi. Bundan başka, sağ kanat çalışanlarının muhafazası için, hususi nöbetçiler №2 tabyasında bulunan bölükten ileriye gönderilmişti. Velikoknyajeskiy kalesinde bulunan düşmana 400 adım kalıyordu. İkinci sıra, inşaat küreği temin edilmişti ve hemen çalışmaya başladılar. Her ne kadar işçiler sessiz olmaya çalışmışlarsa da, kürek sesleri Tekeliler tarafından duyulmuştu. Havanın karanlık olmasından açtıkları güçlü ateş pek etkili olmamıştı. Yarım saat sonra ise işçiler korumaya alındılar. Bu sırada birinci sıra ikinci sıra ile çalışmalar için yerini değiştirmişti. (s.171) (s.172 3.paralelde kuşatma çalışmalarının projesi) (s.173 projenin profili)

Daha sonra iş için görevlendirilen bölüklerin üçüncüsü yeni yapılan siper ile 2.paralel arasında yol yapımı için çalışmaya başladılar [o.r. hattıyla]¹³⁵. 3.bölük askerlerinin bir kısmına büyük kürek yeterli olmamıştı ve onlar asker kürekleriyle çalışmaya başlamışlardı. Sert killi toprağın olmasına bakmayarak,

¹³⁵ Kuşatma çalışmalarının projesi.

(s.174) bu küçük kürekler ile çalışmalar başarılı bir şekilde sürdürülüyordu. Ama askerler çabuk güçten düşüyordu.

Gece toplam 125 kulaç siper kazıldı.

İleriye nöbetçiler göndermemize rağmen, ön siperlerde ve 2.paralelde bulunan bölükler sabaha kadar savaşa hazır bir şekilde beklemişlerdi.

Her bölükten 4 gözcü ayakta nöbet tutuyordu. Diğerleri oturuyorlardı; ama uyumak kesinlikle yasaktı. Bu gözcüler sürekli değiştiriliyorlardı. Uykuyla mücadelemiz zordu, askerler savaştan ve gece çalışmalarından sonra yoruluyorlardı. Bazı asker ve subaylar aniden uykuya dalıyorlardı ve onları uyandırmak zor oluyordu. Sabah General Skobelev araziye gezerek, yapılmış olan çalışmalar için askerlere teşekkür etti.

28 Aralık saldırısı, Tekeliler için savaş boyunca yaptıkları en başarılı hareket olmuştu. Tekelilerin ifadelerine göre bu saldırıları sırasında fazla kayıp vermemişlerdi. Bizim ise birliğimizin yarısını öldürdüklerini düşünüyorlardı. Apşeron sancağını kaleye Türkmen Begenc götürmüştür. Bizden aldıkları ağır silahı ve bombaları, sabah hemen bize karşı kullanmaya başladılar. Sabahtan itibaren kampımıza bombalar düşmeye başladı. Ama bu bombalar pek zarar vermemişti. Şunu da söylememiz gerekiyor, Tekelilerin bu saldırısı, az sayıda olan birliğimizin verdiği büyük kayıp, şanlı alayın sancağını kaybetmesi ve ağır silah kaybımız, bizim askerlerimiz üzerinde kötü bir izlenim oluşturmuştu. Bu izlenimi değiştirip ve bu saldırılarının kuşatmaya pek bir etki etmeyeceğini kanıtlamamız gerekiyordu. General Skobelev bunun için cesaretli bir adım attı ve bu adım başarıyla sonuçlandı. Sağ kanat komutanına, yorgun olan askerler ile dinlenmek yerine, 29 Aralık tarihinde kale duvarlarından 50-55 kulaç uzaklığında bulunan Velikoknyajeskiy deki 3 mahalleyi ele geçirmesini emretti.

Albay Kuropatkin'in emrinde olan 16 bölük ve 14 ağır silahı, General Skobelev Olginskiy kalesine gönderdi. 9 bölük, 2 sotnya ve 20 ağır silahtan oluşan yedek birlik ise kendi emrindeydi.

Mahallelerin kuşatılması için verilen emirde topçuların hangi düzende olacaklarını açıklamıştı. (s.175) Saldırıdan 1 saat önce kalenin iç kısmının güçlü bir şekilde bombalanmasını istemişti.

Kale duvarlarında delik oluşturmak ve kalenin iç kısmını bombalamak için 400 ağır silah mermisi harcanacaktı. Topçular aldıkları bu emri başarıyla yerine getirdiler. Kale duvarlarında delik oluşturduğumuz zaman 9 librelik merminin 280 kulaç mesafeden etkisinin güçlü olduğunu ve kalenin her 2 duvarını deldikten sonra kaleden uzakta patladığını anladık. Bundan farklı olarak dağ toplarının daha yıkıcı bir etkisi vardı. Bu ağır silahtan 270 kulaç mesafeden atılan mermiler tam duvarın içinde patlayarak, önemli bir zarar veriyorlardı. Öğlen saat 2’de tüm kale duvarlarında önemli ölçüde delikler oluşturulmuştu. Saldırıdan ¼ saat önce, 14 ağır silah ve 3 havan topu ile kalenin iç kısmını ateşe tuttuk.

Öğlen saat 3’te 7 bölük, lağımcılar, pamuk barutunu yanlarında bulunduran takım 3 birlik şeklinde dizildiler. Ön siperleri geçerek ellerinde şanlı Şirvan sancağıyla ve şarkılar ile hızlı adımlar ve düzenli bir şekilde saldırıya geçtiler. Piyadeler ellerinde 3 makinalı tüfek taşıyorlardı.

Saldırının kolaylaştırılması için 2 bölük ve sotnya Kazak, duvarın tepesinde saldırıyı bekleyen Tekelilere ateş açmaya başladılar.

Bu bölüklerin açtıkları ateş ve 30 ağır silahtan¹³⁶ açılan ateşlere rağmen Tekeliler saldıran askerimizi güçlü ateş ile karşıladılar. Kaleye 50 adım kala bizim askerler koşmaya başladılar. Tekeliler geriye çekildiler, direniş gösterenler öldürüldü. Birkaç dakika içinde 3 kalenin hepsi ele geçirildi. Biz esas kale duvarlarından 50 kulaç uzaklıkdıydık. Tekeliler bizim ile kale arasında bulunan birkaç kil çeper ve kale girişinde saklandılar. Her iki taraf, aralarındaki 70-100 adım mesafeden birbirine, güçlü tüfek ateşleri açıyorlardı. Tekeliler birkaç defa bize kılıç ile saldırmaya çalışmışlardı. Ama her defasında güçlü ateş ile onlar geri püskürtülmüştü. (s.176)

¹³⁶ Bunlardan Olginskiy kalesinde bulunan yedek 16 ağır silah.

Akşam tüm Tekeliler kaleye çekildiler ve savaş durduruldu. Savaş zamanı cesur çalışan mühendisler hemen bulunduğumuz konumu sağlamlaştırma işlerine başladılar. İlk gece yapacaklar iş, alınan kaleler ve duvarları tüfek savunma haline getirip ve daha sonra kaleler arasında 3 kale arasında iletişim yolu yapıp, 2 dağ topu ve 2 makinalı tüfek için top siperi yapımından oluşuyordu. Bundan başka 30 Aralık sabaha karşı 3.paralel çalışmaları sonlandı¹³⁷. Bu paralel kaleden 100 kulaç uzaklığında yapılmıştı ve uzunluğu 210 kulaçtı.

Biz, tüm kuşatma işlerinin arka muhafazası rolünü taşıyacak olan bu 3 kalenin saldırı zamanı pek kayıp vermedik. Ölü 1 subay ve 14 asker ve yaralı olarak 4 subay ve 42 asker, toplam 61 kişi.

Harcadığımız mermi sayısı 32.000 ve 1.050 ağır silah mermisi. Bunlardan sadece 400'ü kale üzerine atılmıştı.

. Siperlerde bulunan askerler ile yedek askerlerin mesafesini yaklaştırmak için 29 Aralık gece kamp kaleye 270 kulaç daha yakına taşındı. Bu günden itibaren ve kuşatmanın son gününe kadar kampa ateşler durmamıştı.

30 Aralık gece Velikoknyajeskiy pozisyonunda 10 bölük, 2 ağır silah ve 2 makinalı tüfek bulunuyordu. Bu pozisyon arazisinde bulunan 3 kaleye Okhotniçya, Glavnaya ve Türkistansaya adı verildi. Gündüz saatlerinde gece yapılmış işler geliştiriliyordu. Okhotniçya kalesinin iç kısmından gözüken köşe kulesinde gözlem istasyonu yapıldı.

Akşam saatlerinde bu istasyondan, Tekelilerin kale hendeklerinde toplandığı ve muhtemelen saldırı yapacakları, haberi ulaştı. “Yine hepimiz gidelim, hep beraber!” diye sesler geliyordu. Biz tüm güvenlik önlemlerini aldık. Gerçekten de, 28 Aralık yaptıkları saldırının başarısı, Tekelileri tekrar saldırmaya cesaretlendirmişti. Tıkma-Serdar'ın çağrısı ile 4-6 bin savaşçı toplanmıştı. Bunların arasında çok sayıda kadın vardı. Bu kadınların sırtlarında, ganimet toplamak için torbalar bulunuyordu. Bu sefer darbeyi sol kanada indireceklerdi ve

¹³⁷ Arazi: t.w (proje №2).

kampa arkadan saldırmaya çalışacaklardı. Saldıracak olanlar Melniçniy kalesinin yakınlarında köprübaşında toplandılar. (s.177)

Akşam saat 9 ½ da, kuşatma işlerinin sol kanadında ilk başta tekli ateşler daha sonra ise yaylım ateşleri duyuldu.

Sonra Teke kitlelerinin sesleri duyuldu. Onlar №3 tabyasında, sol kanada ve Pravoflangoviy kalesine arkadan saldırdılar.

Kuşatma işlerinde bulunan bataryalar kaleye ve Tekelilere ateş açmaya başladılar. Gece savaşı olduğundan askerler arasında bir telaş söz konusuydu. №3 tabyası, Krasnovod yerli taburunun bölüğü ve 2 ağır silah ile korunmaktaydı. Bu tabyaya yakın mesafede №2 bataryasında da 1 bölük ve 4 tane 4 librelilik ağır silah bulunuyordu. İlk başta bölük düşmana karşı direniş gösterecekler bile daha sonra düşmanın kalabalık olmasından dayanamamışlardı. Tabyaya birkaç noktadan dâhil olan Tekeliler, şiddetli göğüs göğüse yapılan savaş sonrası tabyadan bölüğü çıkarmağa muvaffak olmuşlardı. Cesur bölük komutanı teğmen Yanovskiy ve topçu yardımcılarının birçoğu öldürüldü ve ağır silahlar Tekelilerin ellerine geçti. Ama daha sonra General Skobelev'in gönderdiği 3 bölük ve Kazak takımı Tekelileri buradan çıkararak, tabyayı ve 1 ağır silah geri aldılar. Sol kanada saldıran Tekeliler de, Apşeron alayının 4 bölüğünün açtığı yaylım ateşiyle, püskürtülmüşlerdi. Kaleye çekilen Tekelilerin "Topraklarımız gitti!" bağırışları, deve böğürtüleri ve koyun melemeleri duyuldu. Düşmanın kaleden kaçacağını düşünmüştük. Ama bu yanlış bir düşünceydi. Tekeliler ise bizim üzerimizde 2 kez zafer kazandıklarını ve ellerine 1 tane daha ağır silah geçirdiklerini düşünüyorlardı. Onlar geri çekildiğinde esir olarak 21. Topçu takımının 6. Bataryasından topçu Agafon Nikitin'i de beraberlerinde götürmüşlerdi. Sonraki gün Tekeliler Nikitin'den onların bu silahları kullanmayı öğretmesini istemişlerdi. Ama topçumuz bu isteklerini reddetti. Onlar onun parmaklarını kestiler. Yine sustuğunda bu sefer kulağını kestiler, sırtının derisini soydular sustu, o zaman kafasını kestiler¹³⁸.

¹³⁸ Günümüzde bu kahramana abide koyduk ve akrabalarına her türlü yardım edildi.

30 Aralık saldırısında bizim 1 subay ve 52 asker ölü ve yaralı 2 astsubay ve 96 asker kaybımız olmuştu. (s.178) Toplam 151 kişi. 28 Aralık olduğu gibi çoğu kesici silah ile öldürülmüştü. Öldürülen askerlerin çoğunun kafası kesilmişti.

Saldırı püskürtüldükten sonra siper nöbet komutanları düşmana sürekli yayılım ateşleri açma, topçulara ise kalenin içine doğru bomba ve top atışları açmaları emredildi. Okhotniçya kalesine roket makinalı kuruldu. Toplam gündüz 82, gece ise 655 (bunlardan 170 bomba) mermi ve 86 roket atıldı. Kampta müzik çalıyordu. 28 Aralık saldırısı olduğu gibi General Skobelev bu seferde 31 Aralık sabah kadar tüm çalışmaların bitirilmesine muvaffak olmuştu. Emri şöyleydi: “ çalışmalara, sanki bir şey olmamış gibi devam edilsin. Sabah tüm işler kesinlikle bitmelidir”. Sağ kanatta 2.paralelden Glavnıy kalesine (t.p) 130 kulaç olan iletişim yolu çalışmaları bitti. Sol kanatta 3.paralelin (s.w) 92 kulaçlık arazisi yapıldı. Bu araziye gönderilen askerlerin güçlü ateşler açmaları sonucu düşman kalenin güney-batı cephesinde bulunan hendeklerden keleye geri çekilmek zorunda kaldı.

Bizim ikinci başarısızlığımızın intikamı az da olsa alındıysa bile, 28 ve 30 Aralıkta Tekelilerin başarılı olmaları bizim kuşatma işlerini, çalışma yapılan arazinin ölçüsüne göre asker gücümüzü tekrar gözden geçirmemize neden oldu.

Kuşatma çalışmaları zamanı, geriye muhafaza etmek için Göktepe yakınlarındaki kampa daha 6 bölük piyade, demiryolu taburundan 1 bölük (bunlar yorgun düşen mühendislerle yardım amaçlı gönderilmişti) ve 8 ağır silah, toplam 100 kişi gönderildi. Aynı süreçte ölü ve yaralı olarak 25 subay ve 430 asker kaybı verdik. (s.179)

IV. BÖLÜM

1 Ocak 1881 yılında kuşatma işlerinin durumu. Tekelilerin başarısının ardından alınan kararlar. Kuşatma çalışmalarının yeni dağılımı. 31 Aralıktan 4 Ocak tarihine kadar yapılmış kuşatma çalışmaları. 4 Ocak Tekelilerin 3. saldırısı. Onların yenilgisi. 5 ve 6 Ocak çalışmaları. Fırtına. Mayın çalışmaları. 7 Ocak Tekelerin ölülerini temizlemek için ateşkes. 10 Ocak kuşatma günü olarak belirlenmesi. Kale duvarında delik açma. Mayın çalışmalarının yavaşlaması ve kuşatmanın 2 gün ertelenmesi. 9, 10 ve 11 Ocak kuşatma hazırlıkları. 12 Ocak ön kuşatma çalışmalarının özellikleri. Topçuların dağılımı. 12 Ocak Dengil-Tepe'nin kuşatılması. Kuşatmanın varsayımı. Topçuların görevleri. Kuşatma şekli. Gaydarov'un gösteri birliğinin hareketi. Sağ birliğin hareketi. Patlama. Çökmede ve kale duvarlarında yapılan savaş. Kalenin iç istilas. Dengil-Tepe tepesine hareket ve buranın ele geçirilmesi. Kozelkov'un sol birliğinin hareketi. Topçuların bulunduğu nokta için yapılan savaş. Yedek birliğimizin savaşa dâhil olması. Kale içinde her 3 birlik askerlerinin birleşmesi. Kaleyi almamız ve Tekelilerin takibi. Skobeleov'un kaçan Tekelilere süvariler ile saldırısı. Elde ettiğimiz ganimet ve verdiğimiz kayıplar. Tekelilerin kayıpları. Aşkabat'ın işgali. Birliğinin vaha ahalisinin geri dönmesi için kumlara hareketi. Zakaspiyskiy bölgesinin oluşturulması. 1884 Merv'in buraya bağlanması.

1 Ocak tarihine geldiğimizde şu neticeleri elde etmiştik: güçlendirme siperleri kazıldı ve 5 verst uzunluğunda iletişim yolu yapıldı. Bundan başka 3 tabya ve 5 batarya oluşturuldu. 3 kaleden oluşan Velikoknyajeskiy güçlü savunma haline getirildi. Sağ kanat Dengil-Tepe'den 40 verst, sol kanat ise 75 verst uzaklığındaydı. Söz konusu olan çalışmalar, hızlandırılmış şekilde yapıldığı için şu eksikleri olmuştu: tüm çalışmalar, güçlü pozisyon ve sağlam kanatları temsil etmiyordu; (s.180) ince ve uzun siperlerin geriye çıkışları bulunmuyordu; yedek askerler için köprübaşı ve rahat çıkabilecekleri, üstü kapalı çıkışlar bulunmuyordu; iletişim yolları yetersiz, topçuların dizilişi sistemli değildi. Tüm çalışmaların bir doğru tarafı bulunmuyordu ve kamp düzene getirilmemişti.

Tekelilerin 28 ve 30 Aralık yaptıkları saldırıda, №2 ve №3 tabyalarını ele geçirmeleri, bize bu tabyaların Tekelilerin saldırılarına engel oluşturmayacağını gösterdi. Her iki tabya iç ve dış hendeklerin aynı anda kazılmasıyla yapılmıştı. Göğüs siperinin kalınlığı sadece 6 fut olan tüfek mermisinden korunacak kadar yapılmıştı. Buna bağlı olarak hendekleri de sağlam yapılmamıştı. Dış hendeklerin kalınlığı 10 fut, derinliği ise 4 fut idi.

Böyle görüntüden oluşan tabyalarının ve birkaç verstlik hendeklerin, cesur Tekelilerin gece saldırı sırasında, askerlerimizi muhafaza etmek gücünde değillerdi.

Eğer tabyalarda surlar yerine mermi geçirmez, 1 ½ den 2 kulaç kalınlığında kil beton duvar yapılsaydı, o zaman bölük ve ağır silahlarımız saldırıya karşı korunacaktı. Tekeliler gibi ağır silahları olmayan, cesur ve sayıları çok olan düşmana karşı Avrupa tarzında yapılmış tabyaların yerine duvarlar ile çevrili olan üsler daha etkili olurdu. Bu üslere saldırı zamanı merdivenler gerekecekti. Bu yüzden kaleye yakın olmasına rağmen düşmanın saldırısına karşı en tehlikesiz nokta Velikoknyajeskiy ve 3 kalesiydi.

Tüm yapılmış olan işlerin düzene sokulması için 1 hafta zamana ihtiyaç vardı. Yani ilerlemeyi durdurup kuşatma tarihini 7 gün ertelenmesi gerekiyordu. Dengil-Tepe'nin kuşatılmasını bu kadar ertelemek kabul edilemezdi. Tekelilerin başarıları ve bizim 2 ağır silahımız ile sancağımızı ellerine geçirmeleri söylentileri hemen yayıldı. Yemut Türkmenleri bu söylentileri duyunca ayaklanmaya hazırlanıyorlardı.

Kampımıza, Yemut Türkmenlerinin hazırlık yaptıkları ve uygun bir zamanda arkamızdan saldıracakları haberleri gelmeye başlamıştı.

31 Aralık ve 1 Ocak tarihlerinde yapılan istişareler sonrası General Skobelev, kuşatma çalışmalarını ilerletip bir dakika bile durdurmayacaklarını ve 1 Ocak akşam saat 6 ½ de yazı gönderdi: (s.181)

“Kuşatma işlerini erteleme düşüncelerini ve kuşatma tarihini geciktirecek tüm davranışları reddediyorum. İleri, ileri ve ileri! Tanrı bizimle!.. Edebiyat yapmayalım, sadece savaş!..”

Askeri iletişim komutanına verdiği talimatlarda Skobelev şunu yazıyordu:

“Kuşatma ne olursa olsun devam edecek. Saldırıları sona kadar tekrar ve tekrar gerçekleştirilecek. Göktepe’den geri çekilmek hiçbir şartlarda olmayacaktır”.

Kampta, bu kadar askerlerle kuşatma yapamayız, Kafkasya’dan yardım beklemeliyiz, kaleye saldıranlar muhafaza edenlerden daha zayıf olamaz gibi konuşmalara son verilmişti.

Alınan kararların yanlış olduğunu ve kuşatmanın durdurulması gerektiğini söyleme cesaret eden bir subay, cezalandırılarak arkaya gönderilmişti. Bu zor günlerde, General Skobelev, cesur, savaşçı olan müfreze karargâhı komutanı tümgeneral Grodekov ve Albay Kozelkov tarafından inanılmaz destek görmüştü. Skobelev’in sloganı olan: İleri! İleri! Aynı zamanda Grodekov ve Kozelkov’un da sloganı olmuştu. Nereye gitseler bu sloganı söylüyorlardı. Birlik komutanının kararlığı ve yardımcılarının desteğini gören askerler etkilemişti. Herkes sadece ilerleyip zafer kazanacaklarını ve geri çekilmeyip ya zafer ya ölümden başka çare olmadığını anlamıştı.

Kuşatma çalışmalarını elimizde olan asker gücüyle ilerletmek için saldırı cephesinin kısaltılması ve tüm saldırı gücünün Velikoknyajeskiy kalesinde odaklamamız gerekiyordu. Bu nokta ile №2 tabyası ve havan bataryası, kuşatmanın merkezi konumuna getirilmeliydi. Hendek kazma dışında, ilerlemek için Okhotniçya kalesinden bomba yerleştirme çalışmaları başlamak gerekiyordu.

Kuşatma merkezi komutanı Albay Kuropatkin’in emrinde 12 bölük piyade, ½ bölük lağımçı, sotnya Kazak, 6 ağır silah, 2 makinalı tüfek, 10 havan topu, (s.182) roket takımı, dinamit ve pamuk barutu bulunan takım bulunuyordu. Kuşatmanın sağ kanadında Olginskiy, Pravoflangoviy kaleleri dâhil Albay Navroçkiy komutasında 6 bölük piyade bulunuyordu.

Kuşatmanın sol kanadında ilerleme çalışmaları durdurulmuştu. №3 tabyasının güçlendirilmesi ve buraya uzak menzilli silahların yerleştirilmesi kararı alındı. №3 tabyası ve №2 bataryasının yakınlığında 3 bölük ve 4 ağır silah için karargâh oluşturulacaktı.

Sol kanat komutanı Albay Kozalkov'un emrinde 8 bölük bulunuyordu.

Birliğin bulunduğu araziye küçültmek ve kuşatmanın muhafazasını kolaylaştırmak amacıyla, kamp daha da ilerletilerek 1.paralel yakınına taşındı. Yani burası kale duvarlarından sadece 280 kulaç uzaklığındaydı. Rahat muhafaza etmek için kampımız sık bir şekilde kuruldu. İnsanları mermiden korumak için çadır ve yulameykalar toprağa derinleştirerek, dışardan etraflarına kum döktük.

Kampın kaleye yakın olmasından dolayı ön siperlere, kampın içini Tekeliler tarafından ateş açılma girişimlerini engellemeleri söylendi. Ama tüm önlemlere rağmen açtıkları ateş sonucu çoğu at olmak üzere kayıplarımız vardı.

Kampta, General Skobelev komutasında 17 bölük, 30 ağır silah ve tüm süvarilerden oluşan umumi yedek güç bulunuyordu.

Emrinde böyle bir güç olduğundan General Skobelev kuşatmanın merkezi veya kanatlarında çıkan her hangi bir sıkıntı zamanında hemen müdahale edeceğine emindi.

Emrinde mühendis bölüğü ve demiryolu taburu bulunan mühendisler komutanının vazifesi saldırı için çıra, torba, saldırı merdivenleri hazırlayacaklardı.

Sonunda ise süvari komutanına gece saldırıları karşı muhafazaya hazır olmaları emredilmişti. Bu yüzde karanlık olunca hemen kampın etrafında subay devriyeleri geziyordu. Bu devriyelerden bir tanesi Glavnıy kalesiyle Pravoflangovıy kalesi arasında iletişimi sağlıyordu. Diğer Opornıy kalesiyle №3 tabyası daha sonra ise (s.183) Opornıy ırmağı arasında iletişimi sağlamakla yükümlüydü. Ön siperlerin bulunduğu arazi Şpakov-Tabuleviç lambasıyla ve roketlerle ışıklandırılıyordu.

31 Aralık tarihinden 4 Ocağa kadar kuşatma çalışmaları merkezi önemli ölçüde ilerlemişti ve daha önce yapılan çalışmalar ise daha da sağlamlaştırılmıştı. Siperlerde, 10 kuşatma süresinde, canlı hayat oluştu. İletişim yolu olarak kullanılan siperler ile sürekli bölük ve tek askerlerin hareketi devam ediyordu. Kaleye yaklaştıkça siperler sessizleşmeye başlıyordu. Ön cephelerde, askerlerimiz sıraya dizilerek, tüfeklerini torbadan, kutudan yapılmış mazgala koyarak, Tekeliler ile karşılıklı birbirilerine ateş açıyorlardı. Mermiler farklı yönlerde uçuşuyordu ve insanların ölümüne neden oluyorlardı. Ön cephelerde mermiler ya kafaya veya vücudun üst kısmına denk geliyordu.

Arka siperlerde ve kalelerde savaş yerine daha çok çalışma kaygısı vardı. Bazı yerlerde siperlerde niş yapılarak, bu nişlerde yemek yapılıyor ve çay için su kaynatılıyordu.

Pansuman yapılan noktanın ikisi siperlerde, bir tanesi ise Glavnıy kalesinde bulunuyordu.

Ocak ayının ilk günlerinde en önemli hedefler arasında Okhotniçya kalesinin sol cephesinin alınması ve burada barajların yapılması, 4 Ocak gece Okhotniçya kelesiyle kale Dengil-Tepe kalesi duvarı arasında Şirvan tabyasının yapılması yer alıyordu (proje №3). Yüzü kaleye çevrili olan tabyanın, kale duvarına sadece 25 kulaç uzaklıkta yapılmıştı. Okhotniçya kalesinden 1 ½ kulaç mayın tarlası yapılmıştı. Daha sonra burası su ile dolmuştu. Bu yüzden mayın çalışmalarını ileri Şirvan tabyasına taşıma kararı alındı.

4 Ocak sabah, sığır çitliğinin yerinde kurulan Şirvan tabyasına surlar ve mermi kutuları getirilerek güçlendirildi. Bundan başka bu tabyadan Okhotniçya kelesine gizli iletişim yolu yapıldı. Şirvan tabyası bize, birisi subay olmak üzere, ölü ve yaralı olarak 17 asker hayatı pahasına yapılmıştı. 24.000 tüfek mermisi ve 203 ağır silah mermisi harcandı.

Aynı zamanda, sol kanatta Stavropol tabyasının hendeği 12 fut genişletilmiş ve 5 fut derinleştirilmişti. (s.184) Düşmana taraf olan köşelerde 3

sıra şeklinde çukurlar kazıldı. Güney tarafından 40 kulaç uzunluğunda göğüs siperi yapıldı, Stavropol karargâhının arka muhafazası oluşturuldu.

4 Ocak gece, Stavropol tabyasıyla ırmağını birleştiren siperi, 16 ağır silahlık garnizon bataryasıyla değiştirilmişti.

4 Ocak sabah kalede sessizlik vardı. Hareket zayıftı, duvarlardan ateşler seyrek açılıyordu. Okhotniçya kalesinin kulesinden bazen çadırlardan çıkıp, kale meydanında düşen mermileri toplayan kadınlar gözüküyordu. Akşam, gözlem istasyonundan, Tekelilerin çok sayıda kale hendeğine indikleri ve komutanlarının, saldırı için Tekelilerin hazırladıkları haberi geldi. Bu haberler hemen tüm askerlerimize ulaştırıldı. Onlarda saldırıya karşı hazırlığa başladılar.

Gerçekten de akşam saat 7'de Tekeliler üçüncü saldırılarını gerçekleştirdiler. Bu saldırılarına büyük umut bağlıyorlardı. Saldırıya 6-8.000 Tekeli katıldı. Tekeliler hızlı bir şekilde sol kanada ve Velikoknyajeskiy kalesinin yakınında yeni güçlendirdiğimiz pozisyonumuza saldırdılar. Tekelilerin en önemli darbesi, sol kanatta buluna 3.paralele (Velikoknyajeskiy ırmağını ötesi), havan bataryasına ve bataryayı muhafaza eden sipere yönelmişti. Bu siperlerde bulunan 74. Stavropol alayının 3. Taburu Tekelileri, siper arkasından, yaylım ateşleriyle karşıladı. Yaylım ateşleri üzerlerine açılan Tekeliler sipere kadar koşup, daha sonra duvara tırmanıp, hendeğe inmeliydiler ve ardından yukarıya çıkacaklardı. Tüm ateşlere ve bu engellere rağmen, bir grup Tekeli siperleri geçmeyi başardılar. Bizimkiler onlara kılıçla darbe indirdiler. Stavropol tabyasından ve 16 ağır silahın bulunduğu bataryadan açılan ateşler ile ve savaş yerine ulaşan yedek birliğin yardımıyla Tekeliler sol kanatta yenilgiye uğratıldılar. Çok sayıda kayıp vererek geriye çekildiler. Yenilmelerine rağmen onlar kaçarken kendileriyle kaleye roket takılı olan roket makinasını sürüklediler.

Kuşatmanın merkezi olan Şirvan tabyasına ve barajına yapılan saldırıda başarıyla engellenmişti. İlk başta (s.185) barajı geçerek, buradaki bölüğü sıkıştırdılar. Ama çatışmaya müdahale eden yedek birlik Tekeliler i barajın ötesine püskürtmüştür.

Şirvan tabyasına saldıran Tekeliler, göğüs siperine kadar gelerek, mazgala koyulan tüfeklerin süngülerinden tutuyorlardı. Ama nişancıların ve Türkistan birliği Kazaklarının açtıkları yaylım ateşleriyle geriye püskürtüldüler.

Bu saldırı sırasında 1 subay ve 10 asker ölü, yaralı ise 3 subay ve 65 asker kaybımız olmuştur. Toplam 79 asker kaybımız vardı. Harcanan mermi 66.000, ağır silah mermisi 625, roket ise 42 adet idi.

Düşmanın kayıpları çok fazlaydı. Öyleki çok nadiren çadırlar yakınının veya akrabasının yasını tutmuyordu.

Bizim noktalarımızda, sadece sol kanatta 300 Tekeli cesedi vardı. Saldırıyla kazanma ümitlerine o günden sonra son verildi. Bundan sonra kale muhafazakârlarının ümidi yalnız kalenin içinde göğüs göğüse yapacakları çarpışmada bizi yenmekti. Umumiyetle 1 Ocaktan itibaren düşmanımızın enerjisi azalmaya başladı. Hainlik yapan bir Fars (tüm kuşatma boyunca Tekelilerden bize çalışan kimse olmamıştı) bize Tekelilerin 1-1.5 aylık gıdalarının kaldığını ve et, yakıt ihtiyaçları olduğunu, bu yüzden de sıcak yemek yemediklerini söylemişti. Kayıpları çok fazlaydı, çoğu ağır silah ateşleri sonucu ölmüştü. Kalede çok sayıda yaralı var. Sonuna kadar direniş göstereceklerini söylüyorlardı. Kuşatma başladığı günden itibaren kaleyi tek tük sayıda kişi terk etmişti. Gündüz kalede hareket yasaklanmıştı. Garnizon ve aileler kuyularda saklanıyorlardı. Gece Tekeliler uyumuyorlardı, saldırıyı bekliyorlardı.

4 Ocak saldırısı püskürtüldükten sonra hemen kuşatma çalışmaları devam etti. Kuşatma merkezi kabul edilen Şirvan tabyası, uzunluğu 29 kulaç olan oval hendek ile barajla birleştirildi. Bu hendek ilk defa olarak tünel şeklinde kazılmıştı. Tünelin sonları aynı anda baraj ve tabyadan çıktı. Gün doğuşuyla beraber bu hendek boyunca koruyucu yığını yapıldı.

5 Ocak öğleden sonra saat 5'te, nöbetçiler, Tekelilerin kalenin dış hendeğinde toplanmaya başladıkları haberini ulaştırdılar. Akşam olunca, ön cephede birkaç gündür uyumayan askerlerimiz sessizce, heyecan içinde Tekelilerin saldırılarını bekliyorlardı. Tekelilerin bağırışlarını duyunca bizimkiler

(sh186) siperlerden ateş açmaya başladılar. Bazı bölüklerde düzensizlik oluştu. Ama bu sefer Tekeliler sadece kale ve hendekten bağırarak ve açtıkları ateşlerle yetindiler.

O akşam Okhotniçya'dan kaleye doğru atılan roketler çok işimize yaradı. Bu roketler, ön cephemizin önünü aydınlatıyordu ve Tekelilerin sessizce bizim siperlere yaklaşmalarını engelliyordu. O akşam arazinin farklı noktalardan helyograf lambaları (Şpakov lambası) ışıktırılma denemesi başarılı oldu.

Akşam düşman kaleye çekildikten sonra, Ural Kazak sotnyağünden gönüllü olarak Kunakov 3 asker ile Kale hendeğine kadar olan mesafeyi ölçmüştü. Bu mesafenin uzunluğu sadece 29 kulaçtı. Hendek kuru, genişliği 7 arşın ve derinliği ise Şirvan tabyasından farklı olarak sadece 2 arşındı.

Aynı gün gece, 8 kişilik 2 mühendis takımı oval hendekten, birbirinden 7 kulaç uzaklığında paralel hendeğin çalışmasına başladılar. Öğlen saat 1'de bu hendekler 8 kulaç ilerletilerek, kendi aralarında çapraz hendek şeklinde birleştirildiler. Çalışma başarısı saate 4 fut idi. Yapılan bu siperlerin derinliği 4 fut ve genişliği 2 ½ fut idi. Daha sonra siperlerin uçlarından aynı yönde tüneller yapılmaya başlandı. Çalışmalar kaleye o kadar yakın mesafede yürütülüyordu ki, kale duvarlarından hendeklere taşlar ve kuru kiler fırlatılıyordu.

Bizim lağımci ekibimiz, el bombalarından, dinamitli librelilik mermi ve ona taşla bağı olan Bikford fitilinden sorumluydular.

6 Ocak akşam saat 6'da tüm çalışmaları durdurmak zorunda kaldık. Güçlü Kuzey-doğu rüzgârı esiyordu. Gökyüzü bulutlar ile kapandı, karanlık çöktü. Rüzgâr göğüs siperlerinin toprağını yükselterek, göze vuruyordu. Tüm birliğimiz ayakta Tekelilerin saldırılarını bekliyorlardı. Kaleden bağırışlar ve emir sesleri duyuluyordu. Ama saldırı olmadı, daha sonra Tekelilerin de bizim saldıracağımızı düşündüklerini öğrendik.

Kazma çalışmaları, fırtına durunca, akşam saat 10 da tekrar başlatıldı. (s.187) Bağlantı siperinin ortasında kulaç genişliğinde ve derinliğinde yokuş

yapıldı. Daha önce belirlenmiş kale duvarında nokta yönünde lağımclar takımı yüksekliği 4 fut ve genişliği 3 ½ fut olan lağım açtılar. Zeminin yapısı iyi olduğundan kaplamaya gerek kalmadı. Aynı gece, Okhotniçya kalesinin önünde bulunan çukur, yedeklerin yerleştirilmesi için ve geniş cephe şeklinde çıkışları için sipere dönüştürüldü.

7 Ocak sabah, General Skobelev'in emriyle, Tekelilerin bizim siperlerimizin önünde yatan cesetlerinin temizlenmesi için ateşkes konuşmaları başlatıldı. Konuşmalar başladığında her iki taraftan yavaş yavaş insanlar saklandıkları yerlerden kafalarını çıkarmaya başladılar. Göğüs siperlerine çıkan askerlerimiz, kale duvarı boyunca, kafalarında koyun şapkası olan ve tüfek, avcı çift namlu silahların, misket tüfeklerini, mızrak ve tahtaya takılı Rus süngüleriyle sıraya dizilmiş düşmanı gördüler.

Bizim Tekelilere, cesetlerini temizlemeleri için kaleden işçi göndermeleri isteğimize ilk başta şüpheyile yanaştılar. Bizim sinsî niyetimizin olduğunu düşünmüşlerdi. Sadece birkaç çağrı sonrası ve bizim askerlerimizin cesetleri kaleye doğru sürüklemesinin ardından Tekeliler kaleden çıkmaya başladılar. Sonuç olarak Velikoknyajeskiy önünde yatan cesetler temizlendi. Ama sol kanatta bulunan cesetler kale duvarlarının yanında askerlerimiz tarafından toplandı. Tekeliler bu cesetleri sadece bir sonraki gün kaleye taşıyarak, gömmüşlerdi. Bu ateşkes sırasında, Tekelilere ailelerini çöllere göndermelerini ve böylelikle açtığımız ateş sonucunda zarar görmeyeceklerini teklif ettik. Ama bu teklife, gururlu Tekeliler, eş ve çocuklarının sağlam bir şekilde saklandıklarını ve onlara ulaşmadan önce, Teke erkeklerinin cesetlerinin üzerinden geçmemiz gerektiğini söylediler.

Bu arada kalede, Mahmut Kuli Hanın çadırında toplantı yapıldı. Çoğu Tekeliler bize boğun eğmekten yanaydı. Ama Tıkma-Serdar teslim olmak için artık geç olduğunu (s.188) söyledi. Çadırının etrafında toplanan genç Tekeliler, boyun eğme konuşmalarını duyunca, ellerinde kılıç çadıra girerek buna izin vermeyeceklerini söylediler. O zaman maslagat (meclis) kale duvarlarından,

Ruslara, bizim halkımızın teslim olmayacak diye bağırımlarını emretti. Rusların hendeklerinde saklanmalarını ve onlara ateş açacaklarını bağırarak söylüyorlardı.

Bizim askerler ve Tekeliler her zamanki yerlerine saklandılar. Biz ilk ateşin düşmanımız tarafından açılmasını istedik. Öğlen saat 2’de, Tekeliler tarafından ilk ateş açıldı ve çatışma kaldığı yerden devam etti.

7 Ocak Okhotniçya kulesinde bulunan gözlemci istasyonundan kalenin iç planı, çadır ve garnizon sayısı hesaplanarak çizildi.

Bizim havan bataryasından attığımız bombaların en sık düştüğü noktada çadırları kaldırmışlardı. Kalenin muhafazakârlarının bir kısmı kalenin kuzey cephesinde bulunan hendeklerine geçmişlerdi.

7 Ocak akşam kazılan her iki tünel kaleye doğru 7 kulaç ilerleterek kendi aralarında kesişerek hendek oluşturuldu. İnış tüneline muhafaza eden nöbetçilerin saklanması için birleşim siperinden her iki yöne dönüşler yapıldı. Gece tünel hendekleri birinci birleşim hendeğinden ikinciye kadar tabyaya dönüştürüldü. Bu tabyaya tünel adı verildi.

Tabyanın ön cephesinin oluşturan ikinci birleşim siperinin gerisinde, inış tüneline iki katmanlı muhafazası için toprakla doldurulmuş boş kutulardan göğüs siperi yapıldı. Yeni tabyaya, Tekelilerin kafasını kale duvarından çıkarmaya fırsat vermeyen 30 en iyi nişancı yerleştirdik.

Tünel kazıldığında, yeraltı suya ve herhangi bir sıkıntıya rastlamadık. Tünelin girişinde sürekli vardiyalı çalışan 3 işçi bulunuyordu. Tünel boyunca buluna işçiler, toprağı torbalarda zincir şeklinde birbirlerine vererek toprağı boşaltıyorlardı. İnışte Dindal vantilatörü kuruldu. Havanın temizlenmesi için kimyasal ilaçlarımız bulunmuyordu. İlk başlarda çalışmamızın hızı saate 3 ½ fut idi.

4, 5 ve 6 Ocak tarihlerinde kuşatmanın sol kanadında bulunan №3 bataryası tabyaya dönüştürüldü. 2.paralelin sonunda (s.189) kalenin köşesinden 200 kulaç uzaklığında 4 tane 4 librelilik ağır silah için batarya oluşturuldu.

7 ve 8 Ocak bu bataryaya daha 4 tane 4 librelik ve 4 tane 9 librelik silah getirildi, toplam 12 ağır silah olarak burası güçlendirildi.

Bu bataryanın çalışmaları sırasında, her silah için hesaplanan 2 kulaçlık siper 12 futa kadar genişletildi. Kazılan toprak ise göğüs siperinin yapılması için geriye doğru toplanıyordu. Hizmetçileri korumak için mazgallar torba, lastik ve çit ile kapatılıyordu.

Mühendisler komutanı, tünel çalışmalarının ilk günden başarılı bir şekilde devam etmesinden etkilenerek, 9 Ocak tarihinde öğlen saatlerinde biteceğini bildirdi. Bu yüzden General Skobelev 8 Ocak tarihinde sabah 8'de kale duvarında deliğin açılması için hareket geçmelerini emretti. 10 Ocak tarihinde kuşatmanın başlatılması için çalışmalar başladı.

8 Ocak sabah kalenin güney-batı köşesinden 30 kulaç uzaklığından bataryalardan delik açmak için ateş edilmeye başlandı. Duvara açılan ateşler etkili oldu. 2 saatlik bombardımanın ardından 10 kulaç uzunluğunda olan korkuluk duvarı ve duvarın iç beton kil kısmı çöktü. Bu gedikten, kalenin içinde bulunan çadırların tepeleri gözüküyordu. Gece bizim ateş etmemize rağmen Tekeliler ellerinde toprak ile doldurulmuş örülmüş sepetler duvarın çöküntüsünü tamir ettiler.

9 Ocak sabah göğüs siperi tabyasının altından tünel kazılırken çökmüştü. Garnizona 9 fut ve üzerinde 6 fut toprak bulunan tünelin tavanına destek olarak bir şey dayanmamıştı. Bu yüzden ağırlığı dayanmayıp 3 kulaç boyunca çökmüştü. Toprak hemen çökmemişti, tünelin içinde bulunan işçiler tünelden çıkmayı başarmışlardı. Oluşan havalandırma deliğinden faydalanarak, bu delik genişletip, kafa bölümler ile birleştirilmişti.

9 Ocak öğlen saat 12 de vantilatör arızalandı ve çalışmaları 6 saatliğine durdurduk. Vantilatörü tamir ettikten sonra bile hava akımı yetersiz kalıyordu. Çalışmalar ağır devam etmeğe başladı, insanlar ter içinde bilinç kaybına kadar çalışıyorlardı. Kazıcıları teşvik amacıyla, Skobelev; iş bitişinde 3.000 ruble ve 30 kişiye 4 haç verileceğini vadetti. Ama buna vaatlere rağmen saate 3 ½ fut başarı

düşüşe giderek saate 2 fut ve (s.190) 1 ½ futa düştü. Kuşatma 12 Ocak tarihine ertelendi. Bu yüzden duvarda delik açma durduruldu. Tünel çalışmalarına durmadan devam edilecekti ve eğer delik açma girişimleri başarısız olursa o zaman düşmanın hendeklerinden çıkan tüneller ile merdiven saldırıları yapılacaktı.

İlerdeki 9, 10 ve 11 Ocak çalışmaları tamamen kuşatmaya hazırlık olarak gerçekleştirilecekti.

Saldırı birliklerini yerleştirmek amacıyla 5 siper yapıldı. Bunlardan ikisi barajın gerisinde, üçü sol kanatın ötesinde, her birisi 10 kulaç uzunluğundaydı.

Baraj üzerinde, düşmanın hendeklerine ateş açmak amacıyla, 3 dağ topu ve 1 makinalı tüfek için 4 top siperi yapıldı. Yarı paralelin köşe sol kanadında №7 bataryası oluşturuldu ve buraya 7 havan topu yerleştirildi.

Farklı yerlerde, saldırı birliklerinin rahat hareket etmeleri için iniş ve çıkışlar yapıldı.

Saldırı günü netleştikten sonra General Skobelev geride muhafaza garnizonlarını zayıflatmaya karar verdi. Hatta o, gerideki muhafaza noktalarının bazılarını kapatmaktan korkmadı. İyi iletişim olduğunda geride bulunan muhafazayı hızlı bir şekilde yeniden toplamam mümkündü. 9 Ocak akşam saldırıya katılmak için geride bulunan muhafaza güçlerden 4 piyade bölüğü geldi, aynı zamanda 45.topçu deposu ve 124 tur¹³⁹ ve 386 demet çalı gönderildi.

Gözlem istasyonlarımız kalenin içinde yaşananların doğru haberini ulaştırdılar. Nöbetçilerimiz, Teke komutanlarının ahaliye sağlam durmalarını ve birkaç gün içinde Merv'den 10.000 kişilik takviye kuvvetini geleceğini söylediklerini duymuşlardı. Geceleri kalenin doğu cephesinde, bize saldırmaktan imtina edenlerden, bağırışlar ve küfürler duyuluyordu.

¹³⁹ Mermilere karşı korunmak için toprak ile doldurulmuş bir odun sepeti.

Her gün kaleden çıkan insan ve hayvan sayısının hesabı yapılıyordu. 4 Ocak, başarısız saldırıların ardından, gün içinde kaleden çıkanların sayısı geri dönenlerden daha fazla olmuştu. Mesela 10 Ocak hesaplamalarına göre:

Kaleye dönen insan sayısı 224, deve ise 11 idi.

Kaleden çıkan insan sayısı 276, deve ise 196 idi. (s.191)

Akşam karanlık çökünce Tekeliler güney ve doğu duvarlarını ve Melniçniy kalesi yakınındaki tahkimatı güçlendiriyorlardı.

Saldırı gecesi, General Skobelev, top ateşleriyle duvarda delik oluşturma girişimlerini kolaylaştırmak için kale duvarlarına mayın döşemek amacıyla avcılar gönderdi. Havanın yağmurlu ve karanlık olmasından, Tekelilerin hendekleri bırakmasından faydalanan cesaretli askerlerimiz, hendeğe inerek bir saat içinde sessiz çalışarak 4 bomba yerleştirdiler. Fitili ateşleyip 3. paralele doğru çekildiler. Güçlü patlayış izlendi ve ön birliklerimiz “Şerefe” diye bağıldılar. Heyecanlanan Tekeliler buna karşılık olarak güçlü ateş açmaya başladılar. Maalesef sabahleyin bu patlayışın duvarın kalın olduğundan pek faydası olmadığını anladık.

10’dan 11’e gecen gece lağım ufuk hattın aşağısına 2 kulaç mesafedeydi. İnsanlar, dikkatli bir şekilde bellerinde tabanca ile çalışıyorlardı. 11 Ocak sabah 3 kol çıkarıldı ve burası 72 pud barut ile dolduruldu. 12 Ocak gece ise mayın tarlasının doldurulması gerçekleştirildi. Kuşatmanın merkezindeki çalışmaları tecrübeli mühendis-komutan Maslov yönetiyordu. O yaralı Yarbay Yablockov’u yerine tayin edilmişti. Toprak üzerinde kazma çalışmaları da durmadan ilerletiliyordu. Hendeğe 5 kulaç kala saha tahkimatı şeklinde birleştirilerek turlar ile sağlam savunma oluşturuldu. Buraya piyade müfrezesi yerleştirildi. Bu saha tahkimatından tünele çıkış açıldı. Bu çıkış turlar ile kamufle edildi. Bu çalışmalar gece düşmanın hendeklerine gönderilen askerlerin muhafazası ile gerçekleştiriliyordu.

Kuşatmanın son günlerinde Velikoknyajeskiy kalesinde ve ilerisinde pozisyonumuz tam savaş şeklini almıştı.

İki lağım durmadan düşman hendeğine doğru kazılıyordu. Her lağımda bir subay ve vardiyalı çalışan kazıcı grubu vardı. Öndeki kazıcı dizlerinin üzerinde durarak oyuğu kazıyor, arkadakiler ise toprağı toplayıp göğüs siperine doğru atıyorlardı. (s.192) Lağımlardan rahatlıkla Tekelilerin konuştuklarını ve Ruslara ettikleri küfürler duyuluyordu. Kalenin duvarları o kadar yüksekti ki Tekeler lağıma ateş açmak için tamamen ayağa kalkmak zorundaydılar ve böyle girişimlerde bekçi nişancılarımız affetmiyorlardı. Aynı zamanda Tekeliler ise bizim nişancılarımızın kafalarını çıkarmasını bekliyorlardı. Her iki taraf gün içinde ara sıra ateş açıyorlardı. İki lağımı, kafa siperi adı verilen hendekte çatışmaya hazır olan en iyi asker piyade takımı muhafaza ediyordu.

Geride bulunan tabyada da hazırda piyade bölüğü bulunuyordu. Bu tabyanın oval siperle 2 bağlantı yolu bulunuyordu ve aynı zamanda Şirvan tabyasını baraj ile birleştiriyordu. Oval siperden ileriye, fazla darlık ve kayıp yaşamamak için gereksiz asker gönderilmiyordu. Bu ön çalışmaların sürdürüldüğü arazide sessizlik ve ciddiyet hâkimdi. Ön siperlere giden iletişim yolları ellerine aletler taşıyan işçiler çalışanları değiştirmek için ve yaralı, ölüleri çıkarmak amacıyla kullanıyordu. Askerler kendi aralarında fısıldayarak konuşuyorlardı. Bir sürü kutu, torba, çalı demetleri ile cephe, kanat ve arkadan açılacak ateşlere karşı korunuyorlardı.

Eğer bir noktadan mermi geçiyor veya yaralanan oluyorsa da, o zaman bu noktaya toprak ile doldurulmuş yeni kutular koyuluyordu.

Ön pozisyona, bölük piyade ve 50 Kazak tarafından korunan Şirvan tabyası ile bir bölüğün muhafaza ettiği baraj da dâhildi.

Böylelikle kuşatmanın merkezinin ön cephesinde her gün 4 bölük ve 50 Kazak bulunuyordu.

Okhotniçya ve Türkistan kalelerinde sessizlik hâkimdi ve bu kalelerin tamamen güvenli noktalar olduğundan emindik. Kalelerin içinde daimi avcı bölüğü ve Türkistan bölüğü yaşıyordu. Bu bölüklerdeki askerler nöbet tutmuyorlardı, üzerlerini çıkarıyor, yatıyor ve silahsız dolaşıyorlardı. Burada

bunlara yemek yapıyordu. Nöbetçiler sadece kalenin giriş ve çıkışlarında bulunuyorlardı. İçerde (s.193) yüksek duvarlar sayesinde ve düşman kalesine yakın olmasına rağmen¹⁴⁰ en tehlikesiz yerdı. Mermi kale duvarlarını delemeydi ve kaleye saldırmak için merdiven gerekiyordu. Böyle bir saldırıya Tekeliler cesaret edemezlerdi. Okhotniçya'nın köşesinde bulunan kulelerin birinde sürekli birkaç subaydan, gönüllülerden ve Kazaklardan oluşan ana gözlem noktası bulunuyordu. Torbalardan yapılan küçük pencereden ve sürekli Tekelilerin ateşine uğrayan bu noktadan, kalede tüm hareketler izleniyordu. Bu noktada birkaç asker kafalarına mermi gelerek ya öldüler ya da ağır yaralandılar.

Kale duvarlarından 100 kulaç uzaklığında bulunan Glavnaya kalesi ise ön cephe için çok geride kalıyordu. Oraya dinlenmeğe ve haberler almaya geliyorlardı. Birkaç mahalleye bölünen Glavnaya kalesinde kuşatma merkezinin komutanı ve karargâhı, yedeklerin nöbetçi bölüğü ve nakliye noktası bulunuyordu.

İlerde, yedekler için yapılan siperlerde, 1 veya 2 bölük bulunuyordu. Glavnaya kalesinin gerisinde bulunan yedek karargâhında 2 bölük daha bulunuyordu. Glavnaya kalesinde ve etrafında toplam yedek 4-5 piyade bölüğü bulunuyordu. Diğer kuşatma merkez komutanının emrinde bulunan 3-4 piyade bölüğü ile 12 bölük Kazak ve 2 sotnya Kazak sırayla kampa dinlenmeye gönderiliyordu. Ama gece ve gündüz alarm çalındığında Glavnaya kalesine dönmek zorundaydılar.

Kuşatma gününe geldiğimizde topçular şu şekilde yerleştirilmişti. Barajda, kale duvarlarından 43 kulaç uzaklığında, bulunan bataryada 3 dağ topu ve 1 makinalı tüfek; Okhotniçya kalesinin önünde, kaleden 65 kulaç uzaklığında 10 havan topu ($\frac{1}{2}$ pudluk); yedek siperin kuzey-batısında, Glavnaya kalesinin önünde 1 dağ topu; Glavnaya kalesinin doğu cephesinde ise 2 makinalı tüfek ve denizci takımı mevzilenmişti.

¹⁴⁰ Okhotniçya kalesi Dengil-tepe'ye 60 kulaç uzaklıındaydı.

Kazıcıların kuşatmanın merkezinde çalışmalarını titiz bir şekilde sürmeleri sayesinde, 30 Aralıktan 11 Ocak tarihine kadar, bu çalışmaların kale yakınlığında sürdürülmesine rağmen fazla kayıp vermedik. Biz bu çalışmalarda 3 subay, 19 asker ölü ve yaralı olarak (s.194) 52 asker, savaş sendromu geçiren 10 kişi vardı. Aynı tarihlerde 132.000 mermi, 873 ağır silah mermisi ve 180 roket harcadık.

Kuşatmanın sol kanadının muhafazası için 8 bölük görevlendirilmişti. En fazla muhafaza edilen noktalar 3. paralelin sol kanadı, 2. paralelin sol kanadındaki bataryanın yanında bulunan siper ve Stavropol tabyasıydı.

Kuşatmanın sağ kanadının birliği ise 4 bölüktü. Bunlar №1, №2 ve Pravoflangoviy kalesinde küçük garnizon şeklinde dağılmışlardı. 11 Ocak tarihine geldiğimizde toplam yedek olarak 20 bölük ve 8 süvari bölüğü ve sotnya bulunuyordu. Bunlardan her gün 2 bölük merkez tabyasına, General Skobelev'in emrinde ön cepheye ilk yedek için ve 1 bölük 3. paralele, kuşatma merkezinin askerleriyle sol kanadın askerlerinin iletişimi için gönderiliyordu. Bundan başka yedek piyadeler çalı demeti, kum torbaları ve hayvan yemi hazırlamakla yükümlüydüler. Kampta, her an saldırıya geçmeye hazır bulunan 4 bölük bulunuyordu. Kampın tüm cephelerinde kamp nöbetçileri bulunuyordu.

11 Ocak, sol kanatta, topçuların dağıtımı şu şekildeydi:

№3 tabyasında ve Stavropol karargâhında	4 ağır silah (4 librelik).
Gedik açma bataryasında	6 ağır silah (4 librelik).
Merkez tabyada	4 ağır silah (4 librelik dağ topu).
Oporniy kalesinde	2 ağır silah (4 librelik).
№7 bataryada	6 ağır silah (½ pudluk havan topu).

Sağ kanatta:

№5 bataryasında	4 ağır silah (4 librelik).
Pravoflangoviy kalesinde	4 ağır silah (2 si 9 librelik ve 2 si 4 librelik).

Toplam merkez pozisyonu da dâhil, kuşatma bataryalarında daimi bulunan ağır silahlar:

9 librelik ağır silah	2
4 librelik ağır silah	18 ¹⁴¹
Dağ topu	8
Havan topu	17
Makinalı tüfek	3 (s.195)

Kampta yedek olarak bulunan ağır silahlar:

4 ve 9 librelik ağır silah, çelik	26 ¹⁴²
9 librelik bakır	5
Makinalı tüfek	2

26 çelik ağır silahtan topçu yedeği veya topçu gövdesi oluşturuldu. Bu silahlar için önceden pozisyonlar hazırlanmıştı. Sol kanatta, Stavropol tabyası yakınlığında 16 ağır silah için batarya yapılmıştı. Aynı zamanda kuşatmanın sol

¹⁴¹ Bunlardan 4 tanesi çelik.

¹⁴² 9 librelik ağır silah 4 tane.

kanadında №4 bataryasının yakınlığında 24-30 ağır silah için pozisyon oluşturuldu. Bu ağır silahları gerektiğinde kale duvarında gedik açmak için kullanılacaktı. Çelik silahların az olduğundan onları yedek olarak saklayıp, kuşatma bataryalarında ise eski model bakır silahları kullanılmıştı. Bakır silahlar için mermi ihtiyatı da fazlaydı. Aynı şekilde mermi ihtiyatı fazla olan dağ topları ve havan topları da kuşatma bataryalarında yer alıyordu.

5 Ocak'tan 11 Ocak tarihine kadar tüm birlikte kayıplarımız:

Ölü- 13. Yaralı subay- 3, asker- 59. Sarsıntı geçirenler- 7. Kampta ölen ve yaralan at sayısı- 73 idi. Harcanan mermi- 200.000. Ağır silah mermisi 1.770, roket 264 idi.

Dengil-Tepe'ye Saldırı

General Skobelev'in saldırıya ilişkin varsayımı şu şekildeydi:

Gün doğuşuyla, gösteri birliği, güçlü top atışlarıyla Melniçniy kalesi ve etrafında onu koruyan düşman siperlerine karşı hareket edecekti. Top atışlarının ardından biz bu kaleyi ele geçirerek, burayı hızlıca savunma haline getirecektik. Gösteri birliğinin hedefi Tekelilerin dikkatini ve güçlerini esas saldırıdan dağıtmaktı.

Tahminen sabah saat 10'da biz mayınları patlattıktan sonra (s.196) iki birliğimiz doğu cephedeki geçidi ve güneyde topçuların oluşturduğu gediği ele geçirecekti. Bu zaman Melniçniy kalesini ele geçiren birlik de duvarlara merdivenler ile saldıracaktı.

Esas duvarı ele geçirdikten sonra köşede toplanıp, burayı sağlam tabya haline getirerek, kale içinde teke tek dövüşe girmeyeceklerdi.

Esas direnişin, duvarı ele geçirdikten sonra, kale içinde olacağı bekleniyordu. Kale içinde savaşın birkaç gün süreceği planlanıyordu.

12 Ocak topçuların hareket programı şu şekilde olacaktı:

Gün doğuşuyla, 22 ağır silah ile duvarda gedik açacaklardı. Eğer ihtiyaç duyulursa, o zaman açtıkları gediğin doğusunda ikinci gedik açacaklardı. Gedik açmak için harcanacak mermi sayısı 1.000 olarak hesaplanmıştı.

Bataryalardaki ağır silahların kullanılması: sağ kanattaki ağır silahlar kalenin güney ve güney-batı kısımlarından ateş açacaktı. Kampta, gedik açma bataryasına ve gösteri birliğine verilen ağır silahlar dışında kalan silahlar №3 tabyasına¹⁴³ yerleştirilerek, kalenin güney ve güney-doğu tarafına ateş açmak için kullanılacaktı. Havan bataryası ateşlerini tüm güney tarafı boyunca açacaktı; ama öncelikle çadırların bulunduğu noktalara ateş edilecekti. Pravoflangoviy kalesindeki ağır silahlar, kalenin kuzeyinde toplanan Tekelere karşı kullanılacaktı.

Gün doğuşuyla tüm bataryalar belirlenmiş noktalara ateş etmeye başlayacaklardı. Yönlendirme Okhotniçya kalesinden izlenimler ile gerçekleştirilecekti.

Saldırıya yarım saat kala tüm ağır silahlardan kalenin güney tarafı bombalanacaktı. Saldırıdan hemen önce tüm ağır silahlardan bir veya iki kere güney tarafında yaylım ateşleri açılacaktı.

Saldırı başladıktan sonra tüm ağır silahlar kalenin kuzey ve kuzey-batı tarafına yönlendirilecekti. Ağır silahlardan kafaları üzerinden ateş atılacağına dair tüm askerleri uyardık. (s.197) (s.198, 12 Ocak 1881 yılı Dengil-Tepe saldırısı proje №4)

Saldırı günü bombardıman için 2.000 ağır silah mermisi harcanacağı bekleniyordu. Eğer gedik açma başarısız olursa, o zaman tüm topçu gövdesi №5 bataryası hattına ilerleyerek buradan kalenin doğu cephesinde gedik açacaklardı.

Ağır silahlardan ateş açıldığında, piyadelerde kalenin iç kısmına ateş açacaklardı.

Tüm askerlere geri çekilme gibi bir durumun olmayacağına ilişkin uyarı yapıldı. General Skobelev, son askere kadar savaşacaklarını ve geri çekilmektense

¹⁴³ Stavropol.

tüm birliğin ölmesi daha iyi olduğunu bildirdi. Tüm süvarilerde bu saldırıya katılacaklardı.

Eğer saldırı başarısız olursa, o zaman geride isyanın gerçekleşeceği ve iletişim hatlarında kalan birliğin zayıf olduğu için tüm birliğimizin ölümüyle sonuçlanabilirdi. Ama Skobelev çok iyi biliyordu, eğer saldırı başarılı olursa, o zaman Asya'da kimse kımıldamayacaktı. Bu yüzden gerideki birliği zayıflatarak risk almıştı.

Saldırı için kampta dua töreni gerçekleştirildi ve bu törene tüm bölüklerden takımlar katıldı.

12 Ocak tarihinde General Skobelev Dengi-tepe duvarlarının altında topladı:

Piyade 47 bölük. 140 subay, 4.648 asker.

9 süvari bölüğü ve sotnya. 46 subay, 997 asker.

Topçu 58 ağır silah, 5 makinalı tüfek, 16 havan topu. . . . 41 subay, 1.027 asker.

Toplam. 227 subay, 6.672

asker¹⁴⁴. (s.199)

144

Birlik	Subay	Asker
21. Kafkasya mühendis taburunun 3 bölüğü	5	98
Kırım alayının 9 ve 10. bölükleri	6	250
Stavropol alayının 3. taburu	9	534
Apşeron alayının 3. taburu	10	504
Apşeron alayının 4. taburu	11	264
Dağıstan alayının 1 ve 2. bölükleri	11	280
Dağıstan alayının 4. taburu	14	370
Samur alayının 1. taburu	13	300
Samur alayının 3. taburu	10	316
Şirvan alayının 1. taburu	9	458
Şirvan alayının 3. taburu	12	431
Zakaspiyskiy yerli taburunun 3 bölüğü	10	244
3 Türkistan bölüğü ve Voropanov avcıları	16	427
Çerencalov avcıları	1	59
Demiryolu taburunun bölüğü	3	114
Toplam:	130	4.648

Toplanan mühendislik malzemeleri:

Sepet 280, çalı demeti 380, toprak dolu torba 1.800, saldırı merdivenleri 47 ve 16 çit.

11 Ocak, sabah, tüm askerlere saldırı talimatları gönderildi. Bu talimatın içeriği şu şekildeydi:

Hareketin esas amacı: “ Yarın, 12 Ocak, düşmanın kalesinin güney-doğu köşesindeki duvar saldırıyla ele geçirilecek”.

Saldırı için 3 birlik tayin edilmişti:

1) Albay Kuropatkin- 11 ½ bölük, 1 takım, 6 ağır silah, 2 roket makinası, 1 helyograf makinası. Patlatarak oluşturulan çökmeye sağlam bir şekilde yerleştikten sonra, kalenin güney-doğu köşesine yerleşip, ikinci birlik ile iletişime geçecekti. Toplanma noktası: Velikoknyajeskiy pozisyonu sabah saat 7’de idi. (s.200)

Tver ağır süvari alayının tümeni	11	240
Poltava alayının 2. sotnyası	10	132
Taman alayının 1. sotnyası	2	72
Taman alayının 3. sotnyası	2	97
Labin alayının 5. Sotnyası	3	104
Orenburg №5 alayının 2. sotnyası	5	104
Ural №1 alayının 1. sotnyası	13	241
Ural №2 alayının 5 sotnyası		
Toplam:	49	997

Taşınabilir №1 bataryası	3	57
Taşınabilir №2 bataryası	3	44
Taşınabilir №3 bataryası	3	45
19. topçu tugayının 3. bataryası	5	135
19. topçu tugayının 4. bataryası	5	119
20. topçu tugayının 4. bataryası	5	172
21. topçu tugayının 6. bataryası	5	117
21. topçu tugayının 1. bataryasını taşı bataryası	3	107
Havan yarı bataryası	2	78
Deniz bataryası (makinalı tüfeklerin)	2	25
1. Türkistan topçu tugayının 4. bataryasının takımı	1	29
Orenburg №1 alayının roket takımı	1	20
Raket bataryası	1	43
Atlı-dağ takımı	1	36
Toplam:	41	1.027
Hepsinin toplamı:	227	6.672

2) Albay Kozelkov- 8 ¼ bölük, 2 takım, 3 ağır silah, 2 roket makinası, 1 helyograf makinası. Topçuların açtığı gediği ele geçirip, burada sağlam bir şekilde yerleşip 1. Birlik ile bağlantı kuracaktı. Toplanma noktası: 3. Paralelin ön karargâhı, saat sabah 7'de idi.

3) Yarbay Gaydarov- 4 ½ bölük, 2 takım, 1 ½ sotnya, 4 ağır silah, 5 roket makinası, 1 helyograf makinası.*Birliğin hedefi gösteriş yürüyüşü yapmaktı. Melniçniy kalesini ele geçirip sonra kalenin iç savunma çitini ele geçireceklerdi. Kalenin iç kısmına tüfek ve ağır silahlar ile ateş açacaklardı. (s.201) Esas saldırıya karşı toplanan düşmanı uzunlamasına ve geriden ateşe tutacaklardı. Esas saldırının başarısına ilişkin bu birlik kalenin esas duvarına saldıracaktı. Toplanma noktası:

* Saldırı birliklerinin kadrosu şöyleydi:

1) Albay Kuropatkin.

1.Şirvan taburunun 1 ve 2. Bölükleri.

3.Şirvan taburu.

3 Türkistan bölüğü.

Mühendis yarı bölüğü.

Avcı bölüğü.

Kazak (50 Ural ve 50 Orenburg).

İşçi takımı.

Türkistan dağ takımı ve 21. Topçu tugayının 6. Bataryası.

2 makinalı tüfek.

2 Türkistan roket makinası.

Helyograf makinası.

Toplam: 11 ½ bölük, 1 takım, 4 ağır silah, 2 makinalı tüfek, 2 roket makinası.

2) Albay Kozelkov.

Mühendis takımı.

3. Stavropol taburu.

4. Apşeron taburu.

İşçi ve avcı takımı.

21. topçu tugayının 6. Bataryasının takımı.

1 makinalı tüfek.

2 roket makinası.

1 helyograf makinası.

Toplam: 8 ¼ bölük, 2 takım, 2 ağır silah, makinalı tüfek, 2 roket makinası.

3) Yarbay Gaydarov.

1. Samur taburu.

Avcı ve işçi takımı.

Mühendis takımı.

19. topçu tugayının 4. Bataryasının takımı.

1 makinalı tüfek.

5 roket makinası.

Taman alayının 1 ½ sotnyası.

Atlı-dağ takımı.

Helyograf makinası.

Toplam: 4 ¼ bölük, 2 takım, 1 ½ sotnya, 4 ağır silah, 1 makinalı tüfek, 5 roket makinası.

Opornıy kalesi, saat sabah 3'te idi. Ortak yedek güç: 21 bölük,¹⁴⁵18 ağır silah, 1 helyograf makinasından oluşmakta idi.

Kuşatma çalışmaları boyunca tabyalarda, kalelerde ve bataryalarda garnizon olarak 4 bölük, 1 ½ sotnya, 24 ağır silah, 17 havan topu bırakıldı.

Kampın muhafazası için sotnya Kazak bırakıldı ve tüm birliklerden seçilmiş takım, saf dışı kalan askerler ve tüm yaverler kaldı.

Tüm askerlerin yanlarında 2 gün yetecek peksimet ve çay, tencere, su dolu plastik şişe, 120 mermi ve siper kazma aleti bulunduracaklardı.

11 Ocak günü ve 12 Ocak gecesi, tüm noktalarda saldırıya hazırlıklar sürdü. Birlik komutanları kendi birliklerini birimlere ayırdılar ve bu birimlerin başına tayin edilen komutanlar ile saldırı planının ve ani durumlarda nasıl hareket edeceklerini müzakere ettiler. Birliklerin toplanacağı noktalara, önceden sepetler, çalı demetleri, torbalar ve saldırı merdivenleri getirildi. Askerler törensel hazırlık yapıyorlardı. Tüm askerler ölüme hazırlık yapar gibi çamaşırlarını değiştiriyordu. Subaylar mektup yazıyorlar ve birbirlerine eğer ölürlerse, arkadaşlarının ne yapması gerektiğini anlatıyorlardı. Herkes son dövüşün yaklaştığını ve bu dövüşte geriye adım atılmayacağını biliyordu. Askerlerin maneviyatı mükemmeldi ve herkes başarılı olacağımıza inanıyordu.

12 Ocak sabah hava açık, hafif soğuktu. Sabah 7 de Yarbay Gaydarov'un birliği tertip edilerek Melniçniy kalesine doğru ilerlemeye başladılar.

8 tane yedek ağır silahla güçlendirilen birlik topçuları, Melniçniy kalesine karşı ateş açarak ön duvarını kırdı. O zaman piyadeler saldırıya geçtiler. Tekeliler dayanamayıp kaçtılar. Bizimkiler sabah 8 ½ de kaleyi ele geçirip, savunmasını güçlendirmeye başladılar. Neredeyse aynı saate baraj da ele geçirildi. (s.202)

Daha sonra bizim topçular ve piyadeler, kale duvarlarına toplanan Tekelilere karşı daha canlı şekilde ateş açtılar.

¹⁴⁵Sotnya ve süvari bölüğü de bu bölüklere dâhil edilmiştir.

Tekelerin tüm dikkati Gaydarov birliğine odaklandı ve komutanları da kelelerinin, Melniçniy kalesini karşısında olan güney-batı köşesinde toplandılar.

Sabah saat 7’de gedik açma bataryası 12 ağır silah ile daha rahat geçilebilir hale getirmek için 8 Ocak açılmış olan gedige doğru ateş açtılar. Aynı maksatla tüm yedek ağır silahlar daha önce hazırlanmış olan Stavropol tabyasındaki yerlerini aldılar.

30 ağır silahtan gedige doğru ateş açılmasına rağmen, cesur Tekeler oluşan hasarları tamir etmeye çalışıyorlardı ve bu gedikte ölüyorlardı. Gedik oluşturulan noktaya yakın arazilerden ağır silahlar ile Tekelilere ateş ediyorduk. Buna rağmen gedik sabah saat 10’da hazır hale geldi. Daha sonra Tekelilerin burayı tamir etmelerini engellemek için sürekli şarapnel ile ateş ediyorduk.

Velikoknyajeskiy pozisyonunda mayının patlatılması saat 11:20’de gerçekleştirilecekti. Patlayışın yarım saat öncesinden tüm ağır silahlardan kalenin güney-doğu köşesine ateş edildi. Bizimle beraber ön siperlerde bulunan bölüklerde, bombardımanın başlamasıyla Tekelilerin toplandığı kale duvarlarına yaygın ateşleri açıyorlardı. Birkaç dakika sonra patlatacağımız duvarda da çok sayıda Tekeli vardı.

Bizim korkunç bir şekilde ateş açmamıza rağmen Tekeliler cesurca açılan gedikte çalışmaya devam ediyorlardı.

Kuropatkin’in birliğinin saldırıya hazırlığı şu şekildeydi:

11 Ocak baraj pozisyonuna saldırı birliği için 100 tur, 15 çalı demeti, 10 saldırı merdiveni ve 300 torba getirildi.

Tüm saldırı birliği 2 birlik ve yedek olarak bölünmüştü.

Birinci birlik 4 piyade bölüğü, ½ mühendis bölüğü ve 2 roket makinasından oluşuyordu. Mayının patlamasıyla oluşan çökmeye yerleşerek bu çökmeye bitişik olan duvarı solda Kozelkov’un birliği ile ve sağda birinci siper yığımına kadar olan kısmını ele geçireceklerdi.

Birinci birliğin kadrosuna ½ mühendis bölüğü, (s.203) (s.204 Geok-Tepe saldırısında ölen topçuların hatırasına dair abide) Şirvan alayının 3. Taburunun 3 bölüğü, avcı bölüğü ve Yarbay Sivinis komutasında bulunan 2 roket makinası de dâhildir. Mühendisler, oluşan gediği ele geçirdikten sonra burada 3 ağır silah ve makinalı tüfek için tesis yapacaklardı. 1.birlik barajın ötesinde toplanacaktı.

2 bölük, 3 dağ topu ve 2 makinalı tüfek gücünde olan 2. birliğin hedefi 1. birliği desteklemek ve beraber gediğin ötesine ilerlemektir. Açılan gedikte sağlam bir şekilde yerleştikten sonra kalenin iç arazisinin bir kısmını ele geçireceklerdi.

2. birliğin toplanma noktası Glavnaya kalesinin önündeki yedek siperler olacaktır.

5 bölük (aynı zamanda 100 Kazak) ve 1 dağ topundan oluşan yedek ateş açarak saldırının başarılı olmasını sağlayacaklardı ve ardından açılan gediğe doğru ilerleyerek, kalenin içine doğru hareket edeceklerdi. Yedek güçler, Glavnaya kalesinin gerisindeki köprübaşında toplanacaktı.

Sabah 8’de 1. birliğin tüm birlikleri toplanacakları noktalara geldiler. Yer altına patlayıcı yerleştirme ve toprak ile doldurulmuş torbalarla kapatılma işleri sonlanmak üzereydi.

Saat 11:20’de patlayış gerçekleştirildi. Ardından yeraltından boğuk bir darbe sesi geldi, toprak titredi, büyük toprak ve duvar parçaları yerden yükselerek yavaşça geri düştü. Bizim ön çalışmalarımızı, ilerde bulunan avcılarımızın bir kısmını ve hatta baraj arkasında bulunan birliğin üzerine toprak serpildi.

Duvar 9 kulaç uzunluğunda düştü ve rahatça geçilebilir gedik oluştu. Duvarının düştüğü arazide bulunan Tekelilerin hepsi öldü.

Patlayış yatışmadan, 1. birliğin bölükleri, baraj arkasından çıkarak “Şerefe!” diye bağırdılar ve gediğe doğru saldırıya geçtiler. Saldıranlara ateş eden Tekelilere karşı tayin ettiğimiz 50 Ural iyi nişancısı, dayanamayıp Şirvanlılar ve avcılar ile saldırıya geçtiler. Düşman, saldırının ilk dakikalarında şaşırma bile, hızlıca toparlanıp, gedik ve ona yakın duvarlara yerleşerek, saldırıya güçlü

ateşle karşılık verdiler ve ardından göğüs göğüse savaşa girdiler. Bu çatışmada her iki taraftan çok sayıda cesur savaşçı öldü. Ama Tekeler baskıya dayanamayıp, duvar yakınlarındaki çadır ve yeraltı sığınaklara doğru çekildiler. Biz ise gediğe Şirvan alayının sancağını diktik. (s.205)

Gedikten geri çekilen Tekeliler, en yakın duvarlardan bizim askerlerimize ateş açmaya başladılar.

Önceden görevlendirilen 1. birliğin 2 bölümü, gedikten duvarlara doğru saldırıya geçtiler. İlk başlarda biz Tekelilere karşı koyamıyorduk. Geniş korkuluk duvarında yerleşen Tekeliler, duvara doğru tırmanan askerlerimizi güçlü ateş ile karşılıyor ve onları duvardan kılıç ve sopalar ile darbe vurarak aşağıya atıyorlardı. Sonunda, Şirvanlılar ve avcılar, öndeki Tekelileri öldürerek duvara tırmanmayı başardılar. Burada da Tekeliler geriye adım adım çekildiler. Özellikle de duvarın sol tarafını almaya çalışan Şirvanlılar zor anlar yaşamışlardı (Kozelkov'un birliğiyle birleşmek için). Bu Şirvanlılar kadrosundan 30 kişi göğüs göğüse savaşta öldü. Ama hale başarı elde etmemişlerdi. O zaman 2. Birliğin Türkistanlı bölümü, gediğin solunda kalan duvara saldırarak, Şirvanlılara korkuluk üzerinde direnen Tekelilere arkadan saldırmışlardı. Her iki taraftan ateş ve kılıçla baskı gören Tekelerin bir kısmı öldürüldü, bir kısmı intihar etti, bazıları ise yüksek duvarlardan kalenin içine atladılar.

Aynı zamanda yedeklerden bir bölük Şirvan tabyasına yakın düşman duvarlarına saldırıya geçtiler. Duvarı ele geçirdikten sonra, tırmanarak, duvarın sağ tarafını ele geçiren avcılara doğru hareket ettiler.

Gedik oluşan taraftan ilk olarak duvara Apşeron alayından teğmen Voropanov ve Şirvan alayından asteğmen Lemkul çıktı.

Böylelikle açılan gedikte yerleşen birlikler dışında, 4 bölük gediğe yakın duvarlara tırmanıp, yukarıdan kalenin içinde bulunan Tekelere ateş açıyorlardı.

Kalenin güney-batı köşesinde toplanan Tekeli kitlesi, patlayışı duyunca, tehlikenin olduğu patlayış noktasına doğru koşular. Onlar gediğe yaklaştığında artık biz sağlam bir şekilde buraya yerleşmiştik. Tekelilere karşı gedik ve

duvarlardan ölümcül ateşler açıldı. Bir sürü Tekeli ölü ve yaralı olarak düştüler. Ama buna rağmen biz onları sadece gediğin tabanında durdurabildik. Gediğe yerleştiğimizde geriye çekilen Tekeliler ile birleşerek bunlar çadırların arkasında ve sığınaklarda saklanarak bize yakın mesafeden ateş açmaya başladılar. (s.206) Bunlara darbe vurmamız gerekiyordu. Birkaç bölük ve Kazaklar, gedikten kalenin içine doğru ilerleme başladılar. Tekrar göğüs göğüse çatışma başladı. Ama bu sefer fazla sürmedi. Biz çadır ve sığınakları ele geçirerek, Kozelkov'un birliği ile bağlantıya geçtik. Kalenin iç meydanına ve sık bir sırada bulunan çadırların olduğu arazide iç savunma çiti oluşturmaya başladık. Bu zamana kadar gedikte 3 dağ topu ve makinalı tüfek yerleştirmiştik ve kalenin içindeki tepe toplanan Tekeliler e ateş ediyorduk.

Gedikte, kale duvarlarında, çadırların aralarında, sığınaklarda ve kale meydanında yatan bir sürü düşman cesedi, Tekelilerin ısrarlı bir şekilde kaleyi savunduklarının kanıtıydı.

Lakin bizim kalenin içini (gedik yakınlığından) meydana kadar ele geçirdiğimizi, gedikte ağır silahları yerleştirmemizi ve Kozelkov'un birliğinin ön güçlerinin de kale içine dâhil olduğunu gören Tekeliler, yavaş yavaş Dengil-Tepe tepesine doğru çekilmeye başladı.

Askerlerimizin hayatta olması, yedeklerin daha harcanmaması bize sadece güney-doğu köşesini elde etmekle yetinmeyip tüm kaleyi ele geçirmek için harekete geçmemize neden oldu.

Kalenin içinde en önemli nokta Dengil-Tepe mevkiisi idi. Eğer bu tepeyi ele geçirseydik artık Tekeliler kalenin iç kısmını savunmaz hale geleceklerdi.

Üç birliğe bölünen sağ saldırı birliği dostane şarkılar ile düzenli bir şekilde saldırıya geçtiler. Ortada ilerleyen birlik tepeyi ele geçirdi. Soldan hareket edenler daha önce Tekelilerin bizden aldıkları ağır silahları ele geçirdiler. Apşeronlu savaşçıları ise yitirdikleri alay sancaklarını geri almayı başardılar. Sol saldırı birliğinin 2 bölümü, kalenin iç tarafına ilerleyen sağ birliğin öncü kuvvetleriyle beraber hareket ediyorlardı. Tekeliler birkaç kere kılıçla saldırıya geçmeyi

denemişlerdi. Ama her seferinde rahatlıkla bu saldırıları püskürtülmüştü. Kuzey duvara sıkıştırılan, tepeden ateşe tutulan ve yeni kuvvetlerin üzerlerine hareket ettiğini gören Tekeliler sonunda dayanamayıp, kalenin geniş kuzey çıkışlarından kaçmaya başladılar. (s.207)(s.208 Dengil-Tepe mevkiisi resmi)

AlbayKozelkov'un birliğinin açılan gediği ele geçirmek için hareketi şu şekildeydi:

Önde 5 bölük ve mühendis takımı ilerliyordu, bu bölüklerden 4'ü Apşeron alayının 4.taburunun kadrosu zayıf olan bölükler idi. Bu birlikler beraberlerinde 2 roket makinası, makinalı tüfek, bomba imha takımı, 10 saldırı merdiveni, çalı demeti ve turlar taşınyordu. Bu ön kuvvet komutanı olarak Albay Kont Orlov-Denisov tayin edilmişti.

1. Birliğe destek olarak Stavropol alayının 3. taburunun 3 bölümü hareket ediyordu.

Patlayışın ardından, 3.paralelin yedek siperlerinden harekete geçen birlik, gediğe doğru saldırdı. Onların 100 kulaçlık açık bir araziye koşmaları gerekiyordu. Güçlü ateşlere rağmen, birlik, duvara ulaştı ve “Şeref!” diye bağırarak saldırıya geçtiler. Gedik ve yakınlarındaki duvarlarda sağlam bir şekilde yerleşen Tekeliler bizim askerlerimizi mermi ve taş yağmuruna tutular. İlk başlarda, subaylarımızın tüm gayretlerine rağmen bizimkiler gediğin dış kısmına yerleştiler. Birkaç metre uzaklığında ise gediğin iç kısmında Tekeliler oturuyorlardı. Çatışma yakın mesafeden devam ediyordu. Birliğin komutanı Orlov-Denisov ölümcül yara aldı. Albay Kozelkov öncü kuvvetlere destek olarak Stavropolerin 3 bölümünü ve 2 dağ topunu gönderdi. Bunlar gediğe ulaşırsalar bile, Tekelilerin direnişi o kadar güçlüydü ki biz hala gediği ele geçiremiyorduk. O zaman General Skobelev savaşa yedekleri dâhil etme kararı aldı. Apşeron alayının 3. taburuna gediğe ilerlemeleri için emir verildi. Bu taburu gören askerlerimiz ayağa kalkarak, gediğin üst kısmına saldırdılar. Aynı zamanda gediği sağından ve solundan merdivenlerle saldırdılar. 2 tabur komutanı ve birkaç bölük komutanını kaybettiğimiz yakın dövüş sonunda gedik ele geçirildi ve burada Apşeron ile

Stavropol sancakları dalgalandı. Skobelev'in 3. paralele çağırdığı Samur alayının 3. taburu, Skobelev'in izni olmadan kalenin güney-doğu köşesine merdivenlerle saldırmışlar, duvarı ele geçirdikten sonra sağ ve sol birliğin askerleriyle bağlantı kurmuşlardı. Gedik ele geçirilince, buranın savunma haline getirilmesi yönünde çalışmalar başladı. Ama sağ birliğin başarısının ardından bu çalışmalar durduruldu ve gediğe saldıran tüm askerler kale içine ilerletildi.

Bunların yerine General Skobelev yedeklerden Dağıstan alayının 6 bölüğünü ve Şirvan alayının 2 bölüğünü gediğe gönderdi. Bu bölükler kale içinde savaşıran birliklerin yedeğini oluşturdular. Gediğe 4 ağır silah yerleştirildi.

Yarbay Gaydarov'un gösteri birliği da mayının patlatılmasıyla saldırıya geçti. Bu birlikten 2 bölük merdivenlerle kalenin Melniçniy kalesi yönündeki batı cephesine saldırmışlardı. Kale duvarını ele geçirdikten sonra kuzey cephe yönünde hareket ederek sağ birliğin askerleriyle bağlantı kurmuşlardı. Aynı zamanda Gaydarov'un birliğinin diğer 2 bölük, 1 ½ sotnya ve 10 ağır silahtan oluşan grubu kale duvarı boyunca hareket ederek Mahmut-Kuli-Hanın kalesini ve bu kalenin kuzeyindeki tepede bulunan tahkimatı ele geçirdiler. Bu tepeden ve duvardan Şirvanlıların sancağının dalgalandığını gören Samurlular "Şerefe! Şirvanlılar!" diye bağırarak şapkalarını onlara sallıyorlardı.

Tüm birliklerden 20'den fazla bölük kale içine dâhil olup Tekelileri kalenin kuzey cephesine sıkıştırmışlardı. Çoğu Tekeli kaçmaya başladı. Ama birkaç yüz Tekeli kaçmanın yerine ölümü seçtiler. Onlar kale içinde, teke tek eşit olmayan savaşta hepsi, öldürüldü.

Bölüklerin bir kısmı kuzey cepheye yerleşip kaçan Tekelilere ateş açıyorlardı. Aynı zamanda birkaç birliğe bölünen 13 bölük, kaçan Tekelileri takip etmeye başladı.

Saldırı birliklerinin başarısını gören General Skobelev, öğlen saat 1 gibi yedek süvarilere (atsız) kampa gitmelerini ve orda atlara binip gediğin olduğu yere gelmelerini emretti.

Öğlen saat 2’de, General Skobelev, 2 süvari bölümünün ve sotnya Kazaklarının başına geçerek, onları kaleden geçirdi. Piyadelerin önüne geçerek, 2 Taman sotnyağünü ve atlı-dağ takımını da kendi yanına katarak 2 grup halinde çöle kaçan Tekelere saldırdı.

Tekelileri takip ve kesme işi 15 verst devam etti. Piyadeler 10 verst ilerlediler. Gece takip durduruldu. Teke kalabalıkları parçalandı ve önemli sayıda kadın kaleye geri getirildi. (sh.210) Bu kadınlar ahalinin kendi evlerine dönmelerine güvence olarak getirilmişti.

Saldırı zamanı düşmandan elimize geçen: 2 dağ topu, Apşeron alayının 4.taburunun sancağı, 1 bakır ağır silah, 2 dökme demirden küçük kalibreli silah, 5 rozet ve 1.500 tane tüfek, tabanca ve kılıç olmuştu.

Biz bu saldırıda 34 subay, 364 asker ve 71 at kaybettik.

Saldırıya katılan piyade ve Kazak kadrolarının subaylarının %31, askerlerin 11% ise kaybetmişlerdi.

Ayrıca bölükler kadrolarının % 35’ini kaybettiler.

Saldırı günü 5.604 ağır silah mermisi, 224 roket, piyade mermileri 273.000, süvariler 12.500 mermi harcamışlardı. Bombardıman, saldırı ve takip zamanı düşmanın verdiği can kaybı ise 6.000 kişiydi. Kale duvarlarında 4 yöneticiden Hazret-Kuli-Han ve Muhammed Atalık öldürülmüştü. Muhafaza komutanı Tıkma-Serdar’ın oğlu da saldırı zamanı öldürülmüştü.

Kalede güçlü garnizon oluşturuldu. Tüm gece kalede piyade ve süvari devriyeleri dolaştı. Çoğu fanatik Tekeli çadır veya sığınakta saklanarak teslim olmak istemiyorlar ve bize ateş açıyorlardı. Böylelerini güç uygulayarak yakalıyorduk.

Kale içinde mücadeleyi birkaç gün sürdürmeye hazırlanan Skobelev, kampın Velikoknyaeskiy kalesi yakınlarına taşınmasını emretti ve bu yönde çalışmalar hemen başladı. Saldırı günün gecesi, birliğin muhafazası için daha önce kuşatma zamanı alınan tedbirler yine alındı.

Toplam kuşatma ve saldırıda biz ölü ve yaralı olarak 1.104 asker ve 264 at kaybı verdik. Kuşatmaya katılan piyade kadrolarının % 25'ini kaybettiler.

Harcadığımız mermi sayısı 872.000, ağır silah mermisi ise 12.400 idi.

Kalenin içinde biz 5.000 kadın ve çocuk ele geçirdik. Tüm erkekler ya öldürülmüştü veya kaçmışlardı. Kalenin içinde erkek olarak sadece elleri ayakları zincirlenmiş 500 Fars kölesi vardı. Dengil-Tepe de askerlerimizin eline ganimet olarak 12.000 çadır (yurt) ve içindeki eşyalar, pahalı halılar ve gümüşten eşyalar geçmişti. Aynı zamanda gıda ve çok sayıda hayvan elimize geçti. Çadırlar, gıda, hayvan ve odunlar, aynı zamanda un ve 23.000 pud tahıl hazineye girdi. Diğer eşyalar askerlere verildi. (s.211) Bu mülkün ele geçirilmesi için 4 gün süre verildi. Toplam elimize geçen ganimetin değeri 6.000.000 ruble olarak hesaplandı.

Tekelilerin aileleri kaleden çıkarılarak Velikoknyajeskiy kalesi yakınlarına yerleştirildiler. Fars köle erkekler ve kadın esirler memleketlerine gönderildi.

Saldırın ertesi gün kalenin içinde, hendeklerde ve Tekelilerin geri çekildikleri yol boyunca yatan cesetlerin gömülmesi için talimat verildi. Bazı çadırlarda 15 ceset bulunuyordu.

12 Ocak tarihinden sonra askerlerimizin gıda ihtiyaçlarının bir kısmı, Göktepe'de elimize geçen gıdadan ve daha önce İran'dan aldığımız gıdadan temin edilmişti.

Geride kalan noktalardan gıdanın ulaştırılması, develerin yorgun ve yetersiz olmasından dolayı zordu.

12 Ocak tarihinde Samur deposunda hala yeterli şekilde peksimet vardı. Ama yem yoktu ve bu yüzden birliğin atları çok zayıflamışlardı. Atlar açlıktan ipleri çiğniyorlardı ve birbirinin kuyruğunu ısıyorlardı.

Samur da sefer için topladığımız gıda ihtiyacının yanında tüm atlar için en azından tahıldan yem stoklamamız gerektiğini kabul etmeliyiz. Bunu yapmadığımız için çok sayıda atımızı kaybettik ve atlar aç oldukları için hızlı

hareket edemiyorlardı. Yaptığımız hesaplamadan sadece yem miktarı için yaptığımız tahmin yanlış olmuştu.

Askerler sefer boyunca aç kalmadılar. Ama ek olarak gelecek olan gıda (deniz ürünleri) Samur'a ulaşmamıştı. Bu yüzden askerler peksimet ve müteahhâtın temin ettiği zayıf güçsüz kalan koyunların etleriyle yetinmiş oldular.

Sefer öncesi, Türkmenlerin Hazar iletişim yolunu ele geçirmeleri durumunu göz önünde bulundurarak hazırladığımız yan üssün oluşturulması için İran'da 282.000 rublelik, 146.000 pud ağırlığında gıda hazırlandı.

Bunlardan:

Arpa	99.000 pud.
Buğday unu	42.000 pud. (s.212)
Pirinç	1.400 pud.
Tuz	1.400 pud.
Yağ	500 pud.
Bezelye	500 pud.

Bu stokun en yakın deposu Gyarmab da bulunuyordu. Burası Dengil-Tepe'den sadece bir geçit uzaklığında idi. Bu depoda 12 Ocak tarihinde 1.600 pud arpa vardı, 15 Ocak'ta ise 17.000 olabilir. Gyarmab deposundan Dengil-Tepe'ye 16 Ocak tarihinde 1.085 pud arpa getirildi. 30 Ocak 1881 yılında Gyarmab deposunda 25.000 pud arpa, 300 pud un, 250 pud yağ, 750 pud tuz ve 108 pud bezelye bulunuyordu.

Birliğin gerisinde, Sumbar ve Çandır vadilerinde stoklanmış 60.200 pud saman vardı.

Göktepe'ye getirilen besin maddelerinin fiyatı:

Rusya’da ve Kafkasya’da hazırlanan:	
1 pud un	6 ruble 70 kopeek.
1 pud arpa	6 ruble 65 kopeek.
İran’da hazırlanan:	
1 pud un	1 ruble 82 kopeek.
1 pud arpa	1 ruble 53 kopeek.

Alışkın olmadığımız iklim, sıcaklık, hava sıcaklığın ani değişimi, suyun kirliliği, hızlı hareket ve ağır kuşatma çalışmaları, uykusuz geceler, hep aynı gıda, savaşta psikolojik gerginlik gibi nedenlerin olması askerler arasında hastalığın yayılmasına yol açmıştı. En yaygın hastalıklar arasında hararet, iltihap ve dizanteri yer alıyordu. Daha sonra iskorbüt hastalığı da yayıldı. Kuşatma zamanı ve kalenin alındığından sonra bir sürü çürüyen insan ve hayvan cesetlerinin olması, dezenfektasyon için ilaçların olmaması insanlar arasında tifüsün yayılmasına neden oldu. Bu yüzden 4 ay içinde çok sayıda insan öldü.

1 Ocak tarihinde Za Kafkasya Oblastında görev yapan askerler için 1.400 kişilik hastane hizmet veriyordu. Oluşturulan 8 kişilik listelerin her biri için 1 den fazla yatak mevcuttu. (s.213)

1 Ocak tarihine kadar açılmış olan hastaneler:	
Samur	400 kişilik.
Bami	200 kişilik.
Duz-Olum	100 kişilik.
Çekişlyar	300 kişilik.
Mikhaylov	100 kişilik
Krasnovod	300 kişilik.

Dengil-Tepe yakınlarında 150 kişilik revir açıldı.

Bundan başka tüm üslerde 50 kişilik revirler açılmıştır. Bu revirler üslerdeki garnizonlara hizmet dışında tahliye görevini yapıyorlardı.

Aldığımız bilgilere istinaden 18 aylık sefer süresince ayda 100 kişilik listeye düşen ortalama hasta sayısı:

1880 yılında hasta düşen 166, yaralı 3,69 kişi.

1881 yılında hasta düşen 176, yaralı 10,43 kişi.

Ölenler:

1880 yılında hastalıklardan ölenlerin sayısı 3,84, yaralanmadan 0,10.

1881 yılında hastalıklardan ölenlerin sayısı 5,71, yaralanmadan 2,92.

Askeri hareket başladığı dönemde her ay hasta sayısı şu şekilde oluyordu:

Ay	Hasta sayısı
Kasım	1.630
Aralık	1.564
Ocak(1881)	1.760
Şubat	2.261
Mart	1.945
Nisan	1.666

Sefer boyunca hastalananların ve ölenlerin hangi hastalığa bağlı ve kaç kişi olduğu şu şekildedir:

Hangi hastalık	100 hasta başına	100 ölü başına
Hararet	% 29	% 8
İltihap	% 17	% 12.5
Dizanteri	% 2.67	% 17
Tifüs(Şubat, Mart ve Nisan ayları 1881 yılı)	% 79	% 76
İskorbüt	% 4,60	% 4,67

(s.214)

Sefer boyunca gerideki hastanelere tahliye edilen hasta sayısı 5.000 kişi idi. Kafkasya'ya tahliye edilen ise 1.804 hasta olmuştu.

Sefere gerekli ulaşım araçlarının durumu 1881 yılının ilkbaharına gelindiğine tamamen bitkindi. Alınan binlerce deve öldü, 20 Nisan emriyle sefer boyunca alınan 12.596 deveden 12.246'sı listeden silindi.

13 Ocak tarihinde, kale meydanında geçit töreni ve dua merasimi gerçekleştirildi. Daha sonra kale duvarlarında ölenler için ağıt düzenlendi.

15 Ocak tarihinde, Dengil-Tepe'den Aşkabat'ın alınması için Albay Kuropatkin komutasında 15 ½ bölük, 6 süvari bölüğü ve sotnya, 12 ağır silah, 2 roket makinası, helyograf takımı, mühendis malzeme deposu ve revirden oluşan birlik yola çıktı.

Sefer için yola çıkan birlikler yanlarında 14 günlük gıda ihtiyaçları (bundan başka piyadeler yanlarında 4 günlük, topçular ise 7 günlük gıda), 2 paket mermi (1 tanesi yanlarında) 1 paket ağır silah mermisi bulundurmuştu. Taşıma araçları: 119 karavan ve 200 deve idi.

18 Ocak'ta birlik savaşı bir şekilde Aşkabat'ı ele geçirdi.

21 Ocak, çöllere kaçan Tekelilerin geri dönüp itaat etmediklerinden dolayı Aşkabat ve Dengil-Tepe'den Albay Kuropatkin komutasında 11 bölük, 7 sotnya, 6 dağ topu ve 4 roket makinası gücünde 2 birlik gönderildi.

Birlik hızlı bir şekilde geçişler yaparak birkaç kuyuyu geçtikten sonra Kızıl-Sakal kuyusuna ulaştı. Bu kuyu Dengil-Tepe'nin 100 verst kuzeyinde bulunuyordu. Karşlarına çıkan tüm ahali silahsızlandırılarak gerisin geriye vahaya gönderiliyordu. Birliğin komutanı bunlara hususi geçit bileti veriyordu. Birlikten önce güvenilir yabancılar gönderilerek, ahaliye itaat edenlere yaşama hakkı ve daha önce yaşadıkları yerlere dönmelerine izin verileceğini ilan ediyorlardı.

Süvariler, yan taraflarda kuyuların bulunup bulunmadığını gözden geçirmek amacıyla, esas birlikdan 70 verst uzaklaşıyorlardı. 1 Şubatta birlik Dengil-Tepe'ye geri döndü. Piyadeler 300 verst mesafe kat etmişlerdi (Aşkabat'tan yola çıkan birlik), Kazaklar ise 400 versten fazla yol kat etti. Birlik beraberinde vahaya erkek ve bayan olarak 15.000 kişi ve 1.008 farklı silah getirdi. (s.215)

Türkistan birliğı, geriye, Amu Derya'ya 7 Şubat tarihinde, 350 deve ile ve kiralanan Türkmenlerle birlikte yola çıktılar.

Bami'de su ve gıdayı taşımak için ek olarak 550 deve eklendi. Ama develerin çoğı güçsüzdü ve sadece 2 pud yük taşıyabiliyorlardı. Piyadeler yürüyerek hareket ediyorlardı. Artık 3 geçitte develerin ölümü o kadar hızlandı ki, deve ölümleri nedeniyle 1.500 pud yük kumlarda bırakıldı. Bu nedenle su, gıda, mermi ve ağır silah mermilerini Kazak atlarına yüklemek zorunda kalmışlardı. Neyse ki Hive Hanı birliğin geri döndüğünü duyunca birkaç yüz yemle yüklü deveyi ve su ile yüklü deveyi Ortakuyu'ya göndermişti.

15 Mart'ta Türkistan birliğı Teke vahasından Petroaleksandrov'a ulaştı.

Bami'den ilk temiz suyun bulunduğu Toprak-Kala'ya kadar 461 verst mesafeyi birlik 13 geçit şeklinde geçmişti. Her bir geçidin ortalama mesafesi 35 verst olmuştu. İnsanlar yürüyerek hareket ediyorlardı. Bami'den Hive üzerinden

Petroaleksandrov'a kadar olan tüm yol ise 22 geçit olarak kat edildi ve bir geçit ortalama 30 verst teşkil etmişti.

Bami'den Toprak-Kala'ya kadar 902 devenin 610'u bırakıldı.

Toplam 4 ayda Türkistan birliği 2.000 verst mesafe kat etmişti.

Yeni fethedilen topraklardan ve eski Zakaspiyskiy bölümünden 1881 yılında Aşkabat merkezli Zakaspiyskiy Oblastı oluşturuldu. Buraya demiryolu yapıldı ve bu demir yolu günümüzde Semerkant'ta kadar uzatılmıştır.

Ahal-Teke vahasını aldıktan ve orada Rus yönetimini kurduktan sonra Ahal'la akraba olan Merv Türkmenleri kendi kendilerine yaşamlarını sürdüremeyeceklerini anladılar.

Merv'de 1 Ocak 1884 yılında yapılan umumi halk toplantısında, ahalinin çoğu ve 4 han da dâhil olmakla Ruslara tabiliklerini bildirecekleri yönünde karar aldılar. Aynı yıl 31 Ocak tarihinde Aşkabat'ta 4 Merv kavminin hanları ve her 2.000 çadırdan seçilmiş olan 24 yetkili Ruslara tabiliklerini bildirdiler. Ardından 4 bölük, 2 sotnya ve 4 ağır silah gücünde Rus birliği 4 Mart tarihinde Merv'e girdiler. (s.216)

Memnun olmayan küçük grupların ayaklanmaları rahatlıkla bastırıldı. Bu çatışmada bizim kaybımız 1 ölü asker olmuştu. Türkmenlerde ise 20 ölü ve 40 yaralı vardı. Yeni arazide ilk başta Merv ve Tecent adında 2 bölge oluşturuldu.

Merv'in birleştirilmesinin ardından vahanın güneyinde yaşayan Sarığ ve Salur Türkmenleri de Rusya'ya tabi olmak isteklerini bildirdiler. Onların isteğine karşılık verdik ve yeni 2 bölge daha oluşturuldu. Bunlar İol-Ata ve Serakh bölgeleri idi.

Rusya'nın sulh yolu ile bu kadar başarılı olduğu haberi İngiltere'ye ulaşınca, onlar bu başarıları düşmanca yanaştılar. Afgan Emiri Abdurrahman'ı Türkmen stepine girip ve Sarığ Türkmenlerinin yaşadığı önemli bölge olan Pendik'i ele geçirmesi için kışkırtmaya başladılar. İngilizlerin verdiği para ile Afgan birliği oluşturuldu. 4.000 kişilik bu birlik Pendik'i aldıktan sonra Mergeb'i

geçerek Taş-köprü yakınlarında güçlü pozisyon oluşturdu. Bize yeni tabi olan ahali içinde ayaklanmalar başladı.

Buna cevap olarak biz, Mart ayının başlarında 1885 yılında Murgab nehri üzerinde 8 bölük, 4 sotnya ve 4 ağır silah gücünde bir birlik yerleştirdik. Afganların Kuşki nehrinin sol kıyısından çekilmeleri için başlatılan görüşmeler sonuç vermedi. Tersine, Afganları öncü kuvvetleri daha da ilerleyerek bizim birliğimizin bulunduğu noktayı çevirmeye başladılar.

O halde Zakaspiyskiy Oblastı birliğinin komutanı korgeneral Komarov, 18 Mart sabah saat 4'te Afgan birliğine saldırarak onları yenilgiye uğratmıştı. Afganlar bu saldırıda 8 ağır silah, 2 sancak, tüm kamplarını, deve araçlarını, ölü ve yaralı olarak ise 500 kişi kayıp vermişlerdi. Biz ise 5 subay ve 37 asker kaybettik.

Bu zafer tekrar Orta Asya ahalisine İngilizlerin sağlam bir müttefik olmadıklarını gösterdi ve Rus-Afgan sınırının çizilmesini sağladı.

Günümüzde yüzölçümü 10.000 kare mil olan Zakaspiyskiy Oblastı, 3 uyezde: Mangışlak, Krasnovod ve Ahal-Teke ve 2 bölgeye bölünmüştür: Tecent ve Merv. (s.217)

Yüzölçümü büyük olan Zakaspiyskiy oblastında, erkek ve bayan olarak toplamda 320.000 kişi yaşamaktadır. Bu da 1 kare mile 24 kişi demektir.

Tüm ahalinin % 83Türkmenler ve % 14 Kırgızlar oluşturuyordu. Geride kalan % 3 buraya gelen Rus (askerler dâhil değil), Ermeni, Fars, Buharalılar, Hiveliler ve Yahudiler idi.

Naklettiğimiz gerçekler, bizim geniş Türkmen ülkesini ele geçirmemiz için nasıl bir zorluklarla karşı karşıya kaldığımızı gösteriyor. Rus askerleri insanlarla verdiği mücadelenin yanı sıra doğayla da mücadele vermişlerdi.

1879 yılındaki başarısızlığımız bize, sefere çıkmadan çok iyi hazırlık yapmamız gerektiğini bir daha göstermişti. Yeterli taşıma araçlarının ve gıdanın olmaması, Dengil-Tepe saldırısında sefer için tayin edilen birliğin sadece küçük

bir kısmının katılmasına yol açmıştı. Aynı zamanda ustaca yönetilmeyen askerlerimiz tamamen başarısız olmuşlardı.

Sefer komutanı tayin edilen General Skobelev, her şeyden önce sefer için gerekli araç ve gıda hazırlıklarını başlatmıştı. Bu ihtiyaçların toplanmasını hızlandırmak için Zakaspiyskiy oblastında bulunan birliği zayıflatmıştı. Hazar üzerinden taşıma araçlarının çoğalmasıyla, yüzlerce bin pud yükün hızlı bir şekilde Mikhaylov ve Çekişlyar noktalarına ulaşması mümkün olmuştu. Ama bu hedefin kolay kısmıydı. Bu yüklerin Teke vahasına taşınması için çok sayıda taşıma aracı gerekiyordu. Tüm yöntemleri ve bölgeleri kullanan Skobelev, yeterli sayıda devenin alınması ve kiralanmasını sağlamıştı. Mayıs ayının başlarında Skobelev, denizden 300 verst uzaklığında bulunan Bami'yi ele geçirmişti. Bu noktayı Hazar denizi ile iletişim yoluyla birleştirerek ön üs haline getirmeğe karar verdi. Burası Atrek ve Mikhaylov hatlarıyla iletişimi sağlıyordu. Mangışlak ve Orenburg'dan aldığımız develerin geç ulaşması Bami'ye yükün taşınmasını yavaşlatmıştı. Bami'ye tüm yükün taşınması Kasım ayında bitmişti. Ve ardından buraya Kafkasya'dan gelen sefer birliği hareket etti. Haziran ve Temmuz aylarında bizim hareketsizliğimiz develerin geç ulaşmasından kaynaklanıyordu. (s.219) Skobelev küçük bir grubun Dengil-Tepe duvarlarına kadar yaklaşarak keşif yapmalarını istemişti. Bu davranışı askerlerimizi çok etkilemişti ve onların liderlerine inançları sonsuz olmuştu.

Kasım ayının sonunda birliklerimiz harekete geçtiler. 30 Kasım tarihinde biz Teke kalesinin 12 verst uzaklığında bulunan Egyan-Batır-Kala'yı (Samur) ele geçirdik. Artık gerideki noktalardan bağımsız hareket edebildik ve iletişimi sağlamak için harcanan malzemelerin önemli bir şekilde azaltılmasına bu gelişmeyle sahip olduk. Artık darbe vuracağımız noktada daha fazla güç odaklayacaktık.

Samur'a yerleştikten 3 hafta sonra korkunç Rus birliği darbe indirmeğe hazırды. Ustaca yaptığımız operasyon hazırlığının zayıf yönleri ağır silah çeşidinin ve sayısının fazla olması ve yem stoklarının az olmasını sıralayabiliriz.

Operasyon başladığı günden tüm gayretler devamlı ve daimi olarak tek hedef olan zafer yönündeydi. 22 gün süren kuşatmada, General Skobelev yüksek komutanlık yeteneğini ortaya koymuştu.

Tekelileri biz çok sayıda ve oldukça cesur savaşçı bir düşman olarak görüyorduk. Sad Petruseviç de yapılan savaş ve Tekelilerin 28 ile 30 Aralık yaptıkları saldırılarda biz kısmen başarısız olmuştuk. Gece göğüs göğüse yapılan savaşta bizim yüzlerce ölü ve yaralımız olmuştu. Ve bu çatışmada 2 ağır silah ile onurlu Kafkasya alayının bir tanesinin sancağını kaybetmiştik. Ama Skobelev her başarısızlığın ardından askerlerin düşmanla yüz yüze gelmesini sağlamak için daha fazla çalışmalarını sağlıyordu.

Gerçekten de Teke Türkmenleri her saldırılarından sonra bizim birliğimizin çekildiğini değil, tam tersi kaleye daha da yaklaştıklarını görüyorlardı.

Bizim başarısızlıklarımız, kuşatma işlerinin zayıf yönlerinin ortaya koymuştu. Kuşatma çalışmaların sürdüğü arazinin geniş olması ve tabyaların zayıf olduğunu anlamıştık. Bunlar Tekeliler gibi düşmana karşı en iyi üs alan tahkimatları değil de (shh219) etrafı yüksek duvarlar ile çevrili ve açık saldırılara karşı güvenilir olan mahallerdi.

4 Ocak, Tekelilerin saldırısını püskürtmemiz, kuşatmanın dönüm noktası olmuştu. O günden itibaren kuşatmanın başarılı olacağına kimsede şüphe kalmamıştı.

Ustaca yapılan kazma ve lağım çalışmalarının sürdürülmesi sonucu biz 11 Ocak tarihinde kale duvarlarına ulaştık. 12 Ocak tarihinde ise saldırarak kaleyi aldık. Saldırı hazırlıkları, birliğin bölünmesi ve görevlendirilmesi öğretici bir şekilde gerçekleştirilmişti. Bilhassa General Skobelev'in oluşturduğu kudretli yedek birlik takdire şayandı.

Saldırıdan önce topçuların ve gösteri hareketleri de dikkati hak ediyordu. Ve sonunda, zaferin en önemli unsuru, Skobelev'in, askerlerin neşelerinin yüksek tutmalarını sağlaması olmuştu.

“Geri çekilmeyeceğiz. Ya zafer ya ölüm”.

Sevimli kahraman komutanın bu sloganı tüm birliğin sloganı olmuştu ve onu zafere götürmüştü.

Umumiyetle, Dengil-Tepe’nin kuşatmasının ve saldırısının anıları, Rus ordusunun her zaman gurur duyacakları kahramanlıklar arasında yer alacaktı.

Saldırıdan hemen sonra, kısa zaman içinde tüm vahanın yatırılması ve ahalinin yaşadıkları yerlere dönmelerinin sağlanması, aynı zamanda savaşız Merv’i ele geçirmemiz, Göktepe de Türkmenlere nasıl bir güçlü darbe vurduğumuzu gösteriyordu. (s.220)

EK

2 bölük, 1 sotnya ve 2 ağır silahtan oluşan, 600 kişi ve 200 at gücünde bir step birliğinin donanımının tahmini hesabı.¹⁴⁶

1) Besin stoku¹⁴⁷

30 Günlük	Peksimet, günlük 1 kişiye 2 ¼ libre	938 pud
	Tahıl, günlük 1 kişiye ½ libre	225 pud
	Çay, günlük 100 kişiye 1 libre	4 pud 20 libre
	Şeker, günlük 100 kişiye 3 libre	13 pud 20 libre
	İspirto, aylık 1 kişiye 2 kadeh	12 pud
	Buğday unu, günlük 1 kişiye 4 zolotnik	18 pud
	Tuz, günlük 1 kişiye 10 zolotnik	46 pud 20 libre
	Meyve asidi, 1 kişiye 2 zolotnik	9 pud
	Sarımsak, 1 kişiye 1 zolotnik	4 pud 20 libre
	Biber tozu, 1 kişiye 16/100 zolotnik	30 libre

¹⁴⁶ Hesaplanmanın kolaylaştırılması için bir bölükte 200 kişi, sotnya da 150 kişi, topçu takımında ise 50 kişi olarak kabul edildi. At hesaplanması: 2 bölükte 7 subay atı ve 4 at arabası için 4 at, toplamda 11 at bulunuyordu. Sotnya da 140 savaşçı atı, 8 subay atı (her subaya 2 at) ve 15 yük taşıma atı, toplamda 163 at. Topçu takımında ağır silahı taşımak için 14 at, 1 mermi kutusunu taşımak için 7 at, subay için 2 at, topçu arabasını taşımak için 2 at, yük arabasını için ise 1 at, toplamda 26 at bulunuyordu. Aslında daha önceki step seferlerinde bölük 100-170 kişi, sotnya ise 100-140 kişi gücünde hesaplanıyordu.

¹⁴⁷ Erzak stoku, daha önceki Hive ve Ahal-Teke step seferleri göz önünde bulundurarak yapılmıştı. Peksimetin verilmesi 2 libreden 2 ¼ libreye çıkarıldı, ekin ise 32 zolotnikten 48 zolotnike çıkarıldı. Sefer boyunca sürtünme sonucu kırıntıların olmasından, peksimet dağıtımı 2 libreye ve hatta daha düşük dağıtılmıştı. Yem dağıtımı da azaltıldı. Çünkü 3 garneçte 10 libreden daha fazla yem vardı. Zor geçit sırasında ve hayvanları otlamak için çayırların olmaması durumunda, günlük bir ata 16 libre yem verilmesi gerekiyordu.

Soğan, 1 kişiye 2 zolotnik	9 pud
Defneyaprağı, 1 kişiye 16/100	30 libre
Yağ, 1 kişiye 5 zolotnik	22 pud 20 libre
Kurutulmuş lahana, 1 kişiye 2 zolotnik	9 pud
Günlük her bir at için 3 garneç yulaf ve arpa (10 libre günlük)	1.500 pud
Toplam:	2.813 pud.

Günlük 1 kişi için verilen et porsiyonu (boğa ve koyun) 1 libre olarak hesaplanmıştı. (s.221)

2) Mermi stoku

Mermi (askerlerin üzerlerinde 84 mermi, arabada 1.takımın 48 mermisi ve tüm 2.takım 132 mermi, 1 kişiye toplamda 180 mermi), 53.000 tane	152 pud
Ağır silah mermisi, 4 librelilik (takımın yanında taşıyacağı 2 ön kısımda 60 mermi ve mermi kutusunda 80 adet, toplamda 140 adet mermi) Topçu konvoyunda taşınan 1.takımda 160 adet, 2.takımda ise 300 adet	250 pud
Toplam:	402 pud.

3) Step techizat

9 yulameyka ¹⁴⁸ (bölük için 2 adet, yüzük için 3 adet ve topçu takımı için 2 adet, her biri 7 pud ağırlığında)	93 pud
Keçe döşek, kişi başı genişliği 1 ¼ arşın ve 2 ½ arşın uzunluğunda, her biri 8 libre	120 pud
İçinde eşya olan asker torbası, her biri 20 libre ağırlığında	200 pud
Yedek ayakkabı, üniforma ve eşya kişi başı 10 libre (askerlerin yükünü hafifletmek amacıyla)	150 pud
Toplam:	563 pud

4) Su ihtiyacı

İnsanlara 4 susuz geçitte her geçit için ¼ kova su veriliyordu, 600 kova. 2 susuz geçit için atlara her geçit için 1 kova, 400 kova, toplamda 1.000 kova ¹⁴⁹	1.000 pud
Toplam:	4.778-4.800 pud (şişe kapakları dâhil değil)

Sefer için gerekli deve sayısının hesaplanması:

Sefer için hazırlanan develerin durumuna göre her biri 10-12 pud yük taşımalıdır. (s.222) Gıda, kapakları ve deve bakımcılarını eşyalarını, diğer yükleri ekleyince, devenin yükü toplam 12-14 pud oluyordu. Ortalama bir deveye

¹⁴⁸ Yulameykalar sadece subay ve hasta olanlara veriliyordu.

¹⁴⁹ Yılın farklı mevsimlerinde her at için 3 veya 4 kova su gerekiyordu. Günlük 1 kova su sadece onların yaşamını sağlamak için hesaplanmıştı.

yüklenecek yükün 10 pud, kervanda hareket eden devenin yükü ise 16 pul teşkil etmelidir.

Bu hesaplamalara göre askeri seferde 4.800 pud taşımak için 480 deve gerekiyordu. Yedek olarak ise her 15 deveye 1 deve, toplamda 32 deve gerekiyordu. Yani sefer için 512 deve gerekiyordu.

Deve bakıcısı olarak (lauc) her 7 deveye 1 bakıcı gerekiyordu. Toplamda 70 kişi.

Not: Bölüklerdeki 4 yük arabasında 16 pud mutfak eşyaları ve çanak çömlek, 20 pud yeni kesilmiş hayvan etleri, 3 pud aşçı eşyası, askerlerin eşya ve silahları, ilkyardım çantası taşınıyordu ve 2-3 hasta taşıyacak kadar yer bulunuyordu (diğer hastalar develerle taşınacaktı). Sotnya Kazakların yedek atlarında mutfak, gıda ihtiyaçları, 2.takım mermi (bir kısmı ve ya tamamı). Birkaç at yüksüz hareket edecekti. Bölükte ve sotnyalarda subayların yüklerinin bir kısmı develerde, diğer kısmı ise yedek atların üzerinde taşınacaktı. Step seferi için toprak işleme aletleri olarak:

Alet	Bölükte	Sotnyate
Kürek	10	6
Kazma	3	2
Çapa	3	2
Balta	15	10
Levye	1	1

Bundan başka kuyuların kazılması ve diğer çalışmalar için her bir bölüğe 8 çapa ve sotnyade 6 çapa, 100 kulaç ip bulunuyordu. Tüm aletlerin ağırlığı 25 pud idi.

Kış seferi için gerekli malzemelerin ağırlığı

Kış seferi için (1 yulameyka 10 kişi), tüm insanlar için 420 pud ağırlığında 60 yulameyka hesaplanmıştı. (s.223) Her bir askere 15 libre ağırlığında kış kıyafeti olarak kısa kürk, bot, eldiven, dolak verilmişti. Toplamda tüm bu kıyafetler 225 pud ağırlığındaydı. Soğuk havada ve karda hareket için (yakıt olarak) 1 kişiye 20 libre yakıt veriliyordu. Bunun toplamı 300 pud ağırlığında idi. Hepsinin ağırlığı ise 945 pud idi.

Kışın su ihtiyacı insan ve hayvanlara, yükün azaltılması için 2 gün yetecek şeklinde hesaplanıyordu. Bu toplamda 500 pud ağırlığında idi. Geriye kalan takviye ise 445 pud veya 46 deveydi.

Aynı kadrodan oluşan birliğin 2 aylık gıda stoku

Ek olarak 1 aylık 2.813 pud ağırlığında gıda için 300 deve (yedeklerle) gerektirecek, üstelik 600 kişi için gereken deve sayısı 812 idi.

Üste hesapladığımız 4.800 pud ağırlığın taşınması için gereken tek at abası sayısı

25 pud kapasitesi olan arabaların her birine yararlı yük olarak: aylık at için tahıl stoku 7 pud 20 libre ve su stoku 2 koca, 2 pud idi. Toplamda 9 pud 20 libre idi. Geriye 15 pud 20 libre boş yer kalıyordu. Bunu 16 pud olarak kabul edecek olursak 600 kişinin ve 200 atın aylık ihtiyacını taşımak için 300 adet tek at arabasın gerektiğini anlıyoruz. Bu da 1 aydan fazla sürecek step seferinde at arabalarının dezavantajlı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'i sadece bir devlet adamı ve yahud asker olarak tanımlamak doğru olmaz. Ardında bıraktığı hatıratlar, günlükler, kaleme aldığı önemli eserler, emekli olduktan sonra gerçekleştirdiği seyahatler ve temas ettiği coğrafyalara yönelik yaptığı çalışmalar, Kuropatkin'in entelektüel bilgi birikimine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak onun Türkistan coğrafyası ile ilişkisi şüphesiz askeri mahiyettedir. Rus ordusunda uzun yıllar hizmet eden A.N. Kuropatkin'in askeri görevlerinn birçoğu Türkistan Bölgesi ile bağlantılıydı. Nitekim ilk olarak 1866-1871'de 1. Türkistan Tüfek Taburu'nda hizmet vermeye başlayan Kuropatkin, yine ilk görev yeri olan Türkistan'da 1916-1917'de Genel Valilik göreviyle askerlik kariyerini tamamlamıştır.

Kuropatkin askerlik hizmeti sırasında sürekli Türkmenler ile etkileşimde bulunmuş ve bu tecrübesini çalışmalarında başarı ile kullanmıştır. 1879 ve 1880-1881'deki Ahal-Teke seferlerinde yer almış, ardından Zakafkasya bölgesinin yöneticisi olmuştur. Bu görevlerdeki tecrübesini, "Türkmenistan ve Türkmenler", daha sonra aynı yıl "Türkmenistan'ın Fethi" adlı eserleri vasıtasıyla bilim dünyasına aktarmıştır.

Yüksek Lisans Tezimizin konusu olan ve Türkiye Türkçesine aktardığımız "Türkmenistan'ın Fethi" adlı eserin "Giriş" kısmında Kuropatkin 1839-1876 yıllarında Orta Asya'da (Türkistan) Rus Ordularının askeri hareketlerini ele almıştır. Türkistan'daki siyasi durumun istikrarsızlığı, Türkmenlerin bazı aşiretlerinin gönüllü olarak komşu devletlere tabii olmaya itmiştir. Sonuç olarak aşiretlerin bir kısmı Buhara'ya, bir kısmı Hive'ye, bir kısmı İran'a tabi olmuş ve bazı aşiretler Rus İmparatorluğu'nun hâkimiyetini tanımıştır. Ruslara tabii olan Kırgızları, diğer soydaşlarından korumak amacıyla Rusların bölgeye ilk kez girdiklerini iafde eden Kuropatkin "Barışçıl Kırgızları korumak için, sınırlarımızı ihlal edenleri cezalandırmak ve çalınan hayvanların geri alınması için buraya askeri birlikler gönderiyorduk, bu askeri birlik gittikçe büyüdü ve bunların sayıları 2000 kişiye ulaştı" cümleleriyle bu durumu açıklamaktadır.

Kuropatkin'in 1839 yılında Rus Birliklerinin Hive'ye yaptığı seferin sadece barışçıl bir karakter taşıdığını ve hırsızlıklara son verilmesi için düzenlendiğini savunan cümleleri şöyledir: *"Hivelilerin soygunlarına son vermek amacıyla, bize tabii olan Kırgızları korumak, Asya'da ticareti geliştirmek, esirlerimizi kurtarmak ve Hive Hanlığının sakinlerini cezalandırmak amacıyla 1839 yılında Hive'ye sefer kararı alındı"*. Rusların düzenlediği adı geçen Hive Seferi başarısız olmuştur. Kuropatkin seferin başarısız olmasının sebeplerini: *"sert kış ayı, karın yüksekliği, develerin yemlerinin olmaması ve yakıt sıkıntısı"* şeklinde sıralamıştır. Burada bahsini ettiğimiz Hive seferinde Rusların başarısız olmaları, şüphesiz bölgede otoritelerinin sarsılmasına neden olmuştur.

Aslında Rusların asıl hedefleri Türkistan'da hâkimiyet kurmak-bölgeyi işgal etmektir. Yoksa bütün hadise Kuropatkin'in yukarıda ifade ettiği gibi sınır güvenliğini sağlamak, Kırgızları korumak vs. değildi. Dolayısıyla ilk seferdeki başarısızlık karşısında kayıtsız kalmamışlar ve asıl hedeflerine ulaşabilmek için Ruslara tabii olan Kırgızları koruma bahanesiyle Hokand Hanlığına sefer düzenlemişlerdir. Kuropatkin, bu seferin nedenin şöyle açıklamıştır: *"Hokand Kırgızları bizimkilerden 50.000 hayvan çaldılar. Böyle hırsızlığa sessiz kalmamız Hokandlılardan korktuğumuz anlamına gelmekteydi. Bunları takip etmek için gönderilen küçük birliğimiz çalınan hayvanları geri aldı; Hokand birlikleri kendi Kırgızlarını desteklediler. Hokandlılara karşı sefer kaçınılmaz oldu"*. Bu sefer 1853 yılında Akmescit kalesinin alınması ile sonuçlanmış ve ardından Akmescit kalesinin ismi Perov kalesi olarak değiştirilmiştir.

Ruslar Taşkent'i de aldıktan sonra üç Türkistan Hanlığı (Hokand, Buhara ve Hive) ile temasa girmiş oldular. Kuropatkin bu hanlıklar hakkında: *"Bu hanlıklar uluslararası kanunları kabul etmiyorlardı ve sadece güçten anlıyorlardı"* diyerek Rusların bölgedeki faaliyetlerine meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır.

1867 yılında Ruslar tarafından Türkistan Genel Valiliği ve Askeri Bölgesi oluşturulmuştur. Türkistan Oblastı, Semirecensk ve kısmen Semipalatinsk Oblastı ve Alatav bölgesi valiliğin sınırlarına dâhil edilmiştir. İlk Vali olarak bölgeye

General Kaufman atanmıştır. Kaufman'a Türkistan Devletleri ile görüşmeler yapmasına, savaş açmasına ve barış yapmasına izin verilmiştir.

7 Haziran 1868 yılında Ruslar Semerkant şehrini ele geçirerek, şehri yakmak suretiyle ahaliyi cezalandırmışlardır. Bu haberi alan Buhara Emiri, Ruslar ile barış anlaşması yapmıştır. Kuropatkin Rus menfaatlerine yönelik bu durumu eserinde şöyle açıklamaktadır: *“Semerkant’a sahip olduğumuz için tüm Buhara sularına hükmediyoruz. Buhara sularına sahip olduğumuz için 30 yıldır barış devam ediyor ve bu bağımlılıkları Buhara Emirini bizim kölemiz haline gelmesini sağlıyor. Biz bazen emire başkaldıranlara karşı emire silahlı destek bile gönderdik”*.

Komşu Hanlıkları tamamen ele geçirme hedefi olan Rusya'nın Buhara Hanlığından sonraki hedefi Hive Hanlığı olmuştur. Kuropatkin, Hive ahalisinin kendilerini yenilmez olarak gördüklerini ve Rusların tüm barış isteklerine rağmen olumlu yanıt alamadıklarını yazmaktadır. *“Hive ile barış yapma çabalarımız sonuç vermedi”* cümleleri aslında yeni işgalin farklı bir gerekçesi olarak değerlendirilebilir. Kuropatkin cümlelerinin devamında: *“Türkistan Genel Valisi'nin barış mektubuna Hive Hanı yanıt bile vermiyordu. Dört tarafı çöl ile çevrili olan ve daha önce onlara karşı yaptığımız başarısız seferlerden dolayı gururlu Hiveliler kendilerini yenilmez sanıyorlardı”* demektedir. Rus birlikleri zor bir yol katettikten sonra Hive Hanlığını ele geçirmişlerdir. Daha önce bölgede yenilginin kabul edilmez olduğunu ve otoritelerine darbe olacağı düşüncesine sahip Rusların bu gelişmeler sonrasındaki hedefi Türkmenya'nın tamamının işgaliydi.

“Türkmenistan'ın Fethi” adlı eserin birinci bölümünde, A.N. Kuropatkin, Türkmenistan'ın coğrafi ve iklimsel konumu, ekonomik ve sosyal yaşamın özellikleri ve bu çalışma çerçevesinde birincil ilgi alanı olan Türkmenlerin siyasi yapısı gibi hususlara temas etmiştir. Elbette Kuropatkin, Türkmenlerin siyasi sisteminin tam bir tanımını yapmayı veya hukuk sistemlerini yeniden inşa etmeyi amaçlamamıştır. Ancak bu konulardaki bilgileri çok değerlidir. A.N. Kuropatkin bu bilgileri daha sonra Rus devletinin Türkistan bölgesindeki faaliyetlerinde kullanmıştır.

Bununla birlikte Ruslar 1879 yılında Ahal-Teke üzerine düzenledikleri ilk harekâta başarısız olmuşlardır. Bu süreçte Rusların yenildiğini duyan ve daha önce işgale uğrayan bölgelerdeki ahali de ayaklanmak için fırsat aramaktaydı. Durumun farkında olan Ruslar, 1881 yılında bölgeye yönelik ikinci harekâta girişmişlerdir. Nitekim bu harekâtla birlikte, Teke Türkmenlerini itaat altına almayı hedeflemekteydiler.

Kuropatkin: “Türkmenistan’ın Fethi” adlı eserinin ikinci bölümünde bizzat kendisinin de yer aldığı bu seferin plan safhasını anlatmaktadır. Rusların bu sefer de ilk hedefleri şartlar ne olursa olsun yenilmemektir. Kuropatkin bu durumu şöyle açıklıyor: “Plana göre ne olursa olsun geri çekilmeyeceğiz. Avrupa ve Asya’nın gözünde bu Rusya’yı küçük düşürüyor. Bu durum ise düşmanlarımız cesaretleniyor. Bu da Rusya için bir askeri seferden daha önemli bir durumdur”.

Bu önemli seferin komutası daha önce Kuropatkin ile beraber birçok görev de bulunan ve yakın arkadaşı olan General Skobelev’e verilmiştir. Skobelev, Rusların daha önceki yenilgi sebeplerini göz önünde bulundurarak askeri üs ve demir yolunun yapılması talimatlarını vermiştir. Zira Rus birliklerinin Türkistan bölgesinde yaptıkları tüm seferlerde karşılaştığı zorlukların başında sussuzluk ve askeri malzemelerin nakliyesi meselesi gelmekteydi. Bu yüzden Skobelev bu sorunun giderilmesi için yol boyunca küçük üsler kurma kararı almıştır. Örneğin : “Ahal-Teke vahasında Bami’yi ele geçirdikten sonra, burada sefer için üs noktası kurulacaktı. Üsse gerekli ihtiyaçları temin etmek için: Bami-Çekişlyar ve Bami-Krasnovod iletişim yolları kullanılacaktır” cümleleri üsler hakkında verilmiş bilgilerdir. Rus birliklerinin bir diğer sorunu askeri malzeme nakliyesi için daha önceki seferlerinde yeterince deve olmamasından dolayı yolda yaşanan zorluklardı. Kuropatkin eserinde “*develer*” meselesi üzerinde önemle durmuş ve onlara adeta “*sahranın gemileri*” olarak adlandırmıştır. Kuropatkin eserinde: “Askeri sefer zamanı çok sayıda deve kaybı olacağının kaçınılmaz olduğunu anlayan General Skobelev, sefer için 10-20.000 baş deve ihtiyacının olacağını açıkladı. O, ölen ve güçsüz düşen develerin yerine hemen sağlamlarının

konulmasını göz önünde bulundurarak bu hesabı yapmıştı” cümleleriyle develerin bu işgal harekâtında ne denli önemli olduklarını vurgulamıştır.

Rusların Türkistan seferlerinde develere çok önem verdikleri, yerli ahali tarafından da farkedilmiş ve bu yüzden yerli ahalinin develeri değerlerinin üstünde yüksek fiyatlarla Ruslara sattıkları Kuropatkin’in eserinden anlaşılmaktadır.

Kuropatkin “Türkmenistan’ın Fethi” adlı eserinin üçüncü bölümünde Ruslar için stratejik önemi olan ve seferin gidişatını değiştiren Egyan-Batır ve Dengil-Tepe kalelerinin alınmasını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Dengil-Tepe kalesinin alınması Ruslar için ayrıca bir önem taşımaktaydı. Bu nedenle kalenin iç kısmının planını öğrenmek için sürekli keşifler yapılmıştır. Kalenin planını öğrenmek için Ruslar daha önce köle olarak kaçırılan ve 1 yıl kalede kalan er Petin’i kullanmışlardır. Nitekim Kuropatkin bu durumu şu şekilde izah etmektedir; *“Kalenin iç kısmını öğrenmemize er Petin yardımcı olmuştur. Petin, 1878 yılında Çata’da Tekeliler tarafından köle olarak kaçırılmış ve 1 yıl kalede bulunmuştur”*.

Teke Türkmenlerinin Dengil-Tepe kalesinde toplanmalarını General Skobelev bir fırsat olarak görmüş ve onları tek bir darbe ile yenmeyi planlamıştır. Çünkü Ruslar için Dengil-Tepe kalesini alınması tüm vahanın alınması anlamına gelmekteydi. Kuropatkin eserinin üçüncü bölümünde bu konuya ilişkin şu cümleleri sarfetmiştir; *“Gerçekten de Dengil-Tepe’nin fethi tüm vahanın fethi anlamına gelmekteydi. Bundan başka Dengil-Tepe’nin fethiyle biz Merv vahasını da manevi olarak fethettik. 1884’te bu vahanın savaşız alınması bunu kanıtlamıştır”*.

Ruslar Dengil-Tepe kalesine kuşatmadan önce bir takım çalışmalar yapmışlardır. Dengil-Tepe yakınlarında bulunan Yeni-Kale ele geçirildi. General Skobelev Tekelerin tüm çıkışlarına rağmen kararlı adımlar attı. Ayrıca 31 Aralık ve 1 Ocak tarihlerinde yapılan istişareler sonrası General Skobelev, kuşatma çalışmalarını ilerletip bir dakika bile durdurmayacaklarını ve 1 Ocak akşam saat

18:30'da gönderdiği yazıdaki: *"Kuşatma işlerini erteleme düşüncelerini ve kuşatma tarihini geciktirecek tüm davranışları reddediyorum. İleri, ileri ve ileri! Tanrı bizimle!.. Edebiyat yapmayalım, sadece savaş!.."* cümleleri Rusların ne kadar kararlı olduklarını göstermektedir.

Kuropatkin'in eserinin dördüncü bölümünde ise, Rus birliklerinin mayın döşeme çalışmaları ve son kuşatma hakkında bilgiler yer almaktadır. Kuşatmanın merkez komutası bizzat o dönem Albay olan Kuropatkin'e verilmiştir. Bu da Skobelev'in arkadaşı ve daha önce beraber görev yaptığı Kuropatkin'e olan güvenin göstergesidir.

Rusların sahip olduğu modern silahlar ve eğitilmiş askerleri hesaba kattığımızda güç dengesi Türkmenlerin aleyhinedir. Örneğin Türkmenlerin bir bakır ve iki küçük kalibreli dökme demir topu dışında ağır silahları yoktu. Sadece 600'ü hızlı ateş eden ve geri kalanı eski olan yaklaşık 5.000 silahları vardı. Bunun karşısında Skobelev'in birlikleri ise yeni model silahlarla donanmış ve çeşitli kalibrelerde önemli sayıda ağır silahlara sahipti. Bu güç dengesi arasındaki uçuruma rağmen, Göktepe savunucuları çok kararlı bir şekilde kaleyi savunmuşlar ve Ruslar'a uzun süre direnmişlerdir.

Göktepe kalesinin düşmesinden sonra, çarlık birlikleri kısa bir zamanda tüm Ahal-Teke vahasını işgal etmişlerdir. Kale alındıktan sonra Skobelev askerlerine 4 gün boyunca müdahale edilmeden kale savunucularının mülklerini yağmalamalarına izin vermişti. Bu işgaller ile Rusların yeni elde edilen kolonilerinin acımasızca sömürülmesi ve Türkmen halkının sınırsız yağmalanma süreci başlamıştır. Bu gelişmeyle Türklerin uzun zamandan beri bölgede sahip oldukları arazileri, kültürleri, yaşam biçimleri, dilleri ve dinleri Rus tehdidi altına girmiştir.

KAYNAKÇA

BİNBAŞI Nazmi Bey, Kafkasya ve Türkistan (Kafkasya ve Asya'yı Vusta ve Türkistan Vilayetleri, Buhara ve Hive Hanlıkları: Coğrafi, Siyasi, Tarihi Ve İstatistiki Mücmel Malumat), İstanbul, Matbaa- i Askeriye, 1928.

HAYİT, Baymirza, Milli Türkistan Hürriyet Davası, (Çev. Timur Kocaoğlu), AKM Bas. Yay.,Ankara, 2004.

HAYİT, Baymirza, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Ankara, 1975.

KARATAŞ, Ömer, Türkistan Son Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Günlükleri: Devrim Günlerinde Türkistan (1916-1917), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2021.

KURAT, Akdes Nimet, Rusya Tarihi, TTK Ankara 1999.

KUROPATKİN, A.N., Zavoevanie Türkmenii v pokhod Ahal-Teke v 1880-1881 c oçerkom voennih dyestiv v Sredney Azii c 1839 po 1879 g.; Sankt Peterburg 1899.

KUROPATKİN, A.N., Otcet general-adyutanta Kuropatkina. T.1-4. SPb. 1907.

KUROPATKİN, A.N., Zadaci Russkoy Armii. T. 1-3. SPb, 1910.

KUROPATKİN, A.N., Zapiski generala Kuropatkina o Russko-Yaponskoy voyne. İtogi voynı. Berlin. 1911.

KUROPATKİN, A.N., Russko-Kitayskiy Vopros. SPb. 1913.

KUROPATKİN, A.N., Vse podaneyşiy otcet general-leytenanta Kuropatkina o poyezdke v Tegeran v 1895 dlya vipolneniya Visocayşeyvozlojennogo na nego crezvcaynego polojeniya. Saint-Petersburg, 1895.

KUROPATKİN, A.N., Deystviye otryadov Generala Skobeleva v Russko-Tureckoy Voyne 1877-1878: Lovca i Plevna, C.1-2. SPb. Saint-Petersburg, 1885.

KUROPATKİN, A.N., Ocerki Kaşgarii, V. A Poletiki, Saint-Petersburg, 1878.

KUROPATKİN, A.N., Aljiriya, Saint-Petersburg, 1877.

KUROPATKİN, Aleksey, Türkmeniya i Turkmeni, Topografiya V. A. Poletiki, S. Peterburg. 1879.

MAYEV, N. A., Russkiy Turkestan, Sbornik izdanıy po povodu politekhniceskoy vıstavki, vıpusk pervıy, Geografiya i Statistika, topograficeskiy ocer Turkestanskogo kraya, orografiya i gidrografiya kraya, podredakciyey Moskva v universitet skoytopografii(katkov ve k) na strastnom bulvare, 1872,

POKROVSKIY, N, Krasniy Arhiv, İstoriçeskiy Jurnal, Tom Perviy(Dvatsatıy), pod redaktesiyey: V.V. Adartskogo, V. V. Maksakova, M. N. Pokrovskogo, V. P. Polonskogo, V. M. Fritse, Sentrarhiv 1927.

SAPRIKİN, Roman, A. N. Kuropatkin: Jızn. Deyatelnost. Licnost. 1848-1925, Dissertatsia na soiskanie uçenoy stepeni kandidata istoriçeskih nauk, Saratov 2003

SARSAMBAYEV, M.A., Kazakhskoye Hanstvo kak suvernoye gosudarstvo srednevekovoy epokhi, institut zakonadatelstva respuliki Kazakhstan, Astana 2015

ŞAVAYEV, Andrey, Kuropatkin: Sudba Obolgannogo Generala, U Nikitsik Vorot, Moskova 2019.

ŞEN, Muhamet-Ferdi ÇİFTÇİOĞLU, “ Türkistan Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin’in Türkistan İzlanimleri(1916)” Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2018 5(17), ss.181-209.

TAŞAĞIL, Ahmet, “Türkistan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 556-560.

TOGAN, Ahmet, Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi Batı ve Kuzey Türkistan, 1 Cilt, Enderun Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1981, s. 23.;

YAZICI, Serkan -M. Bilal ÇELİK, “Türk Tarihinde Bir Rus General: Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin(1848–1925)”, Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Dergisi 2008-1, ss.233-245.

İnternet Kaynakları

http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history_department/more.htm?id=11344189@SD_Employee

